

FULL INFORMATIU

SOCIETAT
D'HISTÒRIA
DE L'EDUCACIÓ
DELS PAÏSOS
DE LLENGUA
CATALANA

Actes
de les
IV Jornades
d'Història
de l'Educació
als Països Catalans

Tarragona, 1980

N. 5-6
Punta Prima, Menorca / Sants, Barcelona
maig de 1986 / desembre de 1987

FULL INFORMATIU DE LA SOCIETAT CATALANA D'HISTÒRIA DE L'EDUCACIÓ DELS PAÏSOS DE LLENGUA CATALANA

Consell editorial: En formen part els membres de la Junta de la Societat.

Coordinació i Redacció: Jordi Monés i Pere Solà.

La responsabilitat de les crítiques i ressenyes, així com dels articles, és exclusivament dels seus signants, membres o no d'aquesta Societat.

Disseny portada: Ton Granero.

QUÈ ÉS LA SOCIETAT D'HISTÒRIA DE L'EDUCACIÓ DELS PAÏSOS DE LLENGUA CATALANA?

La Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana va ser legalitzada el dia 20 de gener de 1983. Els seus objectius són, com assenyalava l'article tercer dels seus estatuts, promoure la documentació i la recerca, la informació i la difusió del coneixement sobre el que és i el que ha estat l'educació als Països Catalans, però també estudiar la problemàtica educativa arreu del món.

Des del 1977 s'han anat celebrant Jornades d'Història de l'Educació a diferents punts dels Països Catalans (Barcelona, 1977; Ciutat de Mallorca, 1978; Girona, 1979; Tarragona, 1980; Vic, 1982; Lleida, 1984; Perpinyà, 1985; Menorca, 1986; Barcelona, 1987). Les properes Jornades —que coordina la nostra Societat— es faran a Ciutat de Mallorca la tardor de 1988. En aquests encontres científics, hi han participat fins ara professors, estudiosos, estudiants, i públic interessat en general en nombre creixent. En cada ocasió s'han discutit i analitzat grans àrees de la temàtica educativa, sobretot en els seus aspectes evolutius socials (històrics). La tònica d'aquestes Jornades han estat fins ara publicar les Actes i difondre-les.

Per tal d'articular els ajuts per a aquestes Jornades, però també per tal d'estimular i coordinar tots els nivells de recerca i de reflexió històrica i present sobre el nostre procés educatiu, va néixer la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana després de l'acord de l'Assemblea de participants a les Jornades de Tarragona (1980). Els estatuts de la Societat foren aprovats a Vic (1982). Ja hem dit que a més d'organitzar Jornades d'Història de l'Educació, aquesta Societat —que de moment compta amb un nombre limitat de socis— promou altres serveis històrico-educatius. En primer lloc, ha fundat un Centre de Documentació (vegeu Presentació del «Full informatiu» no 3), associat a l'IME de Barcelona. En segon lloc, estructurarà un servei d'orientació (Informatiu) històrico-educatiu. I en tercer lloc, compta promoure conferències i cursos de temes històrico-educatius d'actualitat i d'interès. En especial té cura de promoure activitats de col·laboració amb especialistes de diverses matèries que també tenen a veure amb el fet educatiu: historiadors de les diverses branques (llengua, cultura, ciència), antropòlegs, sociòlegs, geògrafs, lingüistes, etc... a més, és clar, de docents, educadors i estudiants.

D'altra banda, i com ja indiquen els estatuts, les nostres activitats i interessos no es limiten pas al mer estudi nacional o «inter-regional» de cadascun dels nostres respectius Països, sinó que busquem promoure la curiositat i el millor coneixement dels grans moviments educatius de tota la Península i de la resta de Països, més enllà de fronteres polítiques, lingüístiques o culturals.

A més, estem molt interessats en l'estudi crític de la història immediata, atès que tenim la ferma convicció que la història de l'Educació és una eina per a l'acció present i futura. En aquest sentit, les experiències del pròxim passat, la «memòria històrica» d'agents, ensenyants, alumnes i protagonistes o col·laboradors de tot procés educatiu, ens és del màxim interès.

La Societat és oberta a tothom que s'interessa per l'educació, en especial pels seus aspectes històrics. La condició de soci s'atorga normalment a títol personal, però s'admeten inscripcions de tipus col·lectiu per a Biblioteques, entitats culturals i científiques o Facultats i Departaments o Centres Universitaris.

La subscripció és anual (2000 ptes.). El soci és informat de totes les activitats de la Societat i rep gratuïtament la Revista-Full informatiu. Podeu obtenir informació suplementària posant-vos en contacte amb el secretari (vegeu adreça al capdevall), o amb qualsevol membre de la Junta.

PUBLICACIONS DE LA SOCIETAT DISPONIBLES, AMB EL SEU PREU

Revista/Full informatiu n.º 1 (1980), 150 ptes.; n.º 2 (1983), 200 ptes.; n.º 3 (1984), 250 ptes.; Id. (amb una part monogràfica sobre les Jornades de Perpinyà), n.º 4 (1985), 325 ptes.; n.º 5 (1987), 500 ptes.; Actes de les V Jornades (Vic, 1982), 3 vol. 3.400 ptes.; Actes de les VI Jornades (Lleida 1984), 1.000 ptes.; Actes de les VII Jornades (Perpinyà 1985), 1.900 ptes. Actes de les VIII Jornades (Menorca 1986), exhaurides. Actes de les IX Jornades (Barcelona), 1.000 ptes.

El soci pot adquirir aquestes publicacions amb un 25 % de descompte.

El Full informatiu/Revista accepta les col·laboracions científiques de socis i simpatitzants. Aprofitem també l'avinentsa per sol·licitar a socis i simpatitzants que enviïn còpies d'articles i estudis, separades, etc... que ells mateixos hagin fet, al Centre de Documentació de la Societat, instal·lat en virtut del conveni amb l'IME de l'Ajuntament de Barcelona a:

Fons històrico-educatiu de la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana.

Servei de Documentació Històrico-pedagògica de l'I.M.E. de l'Ajuntament de Barcelona (a l'atenció de Mariona Ribalta) Plaça d'Espanya, n.º 6, 08014 Barcelona.

President: Frederic Godàs: Felip II, 186, 1-1. 08027 BARCELONA. Tel. 93-352 70 30

Tresorer: Jordi Monés:
Mercè, 23 àtic, 2a., 08911 BADALONA. Tel. 93-389 15 76

Secretari: Pere Solà: Felip II, 27-29, 4-3a. Esc. A. 08027 BARCELONA. Tel. 93-349 88 55

This One

7WXC-9A6-F80U

PRESENTACIÓ

Amb motiu de la sortida del "Full Informatiu" núm. 5, corresponent a 1986 i 1987, una vegada més ens posem en contacte amb els membres de la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana i amb tothom qui s'interessi per les qüestions de la nostra història de l'educació.

Fa deu anys va començar —impulsades pel nucli del Seminari d'Història de l'Ensenyament, i amb el suport entusiasta de gent de diferents punts dels Països Catalans. Des d'aquí, en nom de la Societat, volem agrair l'interès que els successius centres organitzadors i les comissions creades a l'efecte han mostrat en la preparació dels diversos encontres sobre temes diferents de la història educativa. En aquest sentit, informem que al terme de les IX Jornades (Sants, Barcelona, 1987) s'ha pres la decisió de celebrar les properes Jornades a Ciutat de Mallorca sota el tema «La formació del professorat». Les condicions i les dates de celebració s'anunciaran oportunament.

Amb el temps s'han descabdellat nou edicions de les Jornades, que ens han portat a recórrer quasi tota la geografia del nostre territori, s'ha constituït la Societat d'Història de l'Educació, hem publicat i difós materials i, com a Societat, tenim projectes i compromisos engrescadors com és ara la invitació de la Societat Internacional d'Història de l'Educació d'organitzar un congrés, l'any 1992, sobre l'important tema «educació, esport, societat».

Us fem avinent que la nostra Societat col·labora amb diverses institucions en l'organització de l'exposició «Catalunya-Europa. Una mirada pedagògica. Montessori, Decroly, Piaget, Freinet. Ahir i avui». Aquest exposició es va inaugurar el 22 de gener de 1988 a l'Escola de Mestres Balmes, dintre dels actes commemoratius del desè aniversari de la fundació d'aquest centre de Vic.

Us recordem, a més a més, que podeu adquirir les Actes de les darreres Jornades (IX) al preu de 1.000 ptes. Informeu-vos, si voleu, a través de J. Monés, tresorer, o de P. Solà, secretari.

Des d'aquí volem fer arribar el testimoni de la solidaritat de tots els associats amb el nostre president Frederic Godàs, l'esposa del qual ha mort recentment.

Tornant a la comesa d'aquesta Societat, cal recordar que no tot són flors i violes. Sabem la dificultat que hi ha per fer avançar iniciatives no oficials que tendeixen a la millora científica, històrica i pedagògica. Nosaltres, però, estem segurs que amb l'entusiasme i la implicació de tots plegats, aquesta petita Societat que ens aplega podrà continuar exercint el seu paper. En aquest sentit, fem una crida als joves estudiosos interessats en aquest camp perquè utilitzin i enforteixin aquest instrument que és la nostra Societat. De moment, però, tornem a manifestar el nostre desig de convertir-la en una eina vàlida, amb voluntat de servei científic a dintre i a fora dels Països Catalans.

Aquesta edició del «Full Informatiu» —que conté les Actes de les IV Jornades d'Història de l'Educació, celebrades a Tarragona— és precisament, un exponent d'aquesta voluntat de servei. Els materials que ara publiquem no van poder ser publicats en el seu moment per problemes de finançament, en no poder disposar els organitzadors d'aquelles Jornades d'una subvenció promesa per la Diputació de Tarragona. Doncs bé: fent un gran esforç econòmic, i complint els acords de les Jornades de Menorca, aquesta societat n'ha assumit l'edició. Atesa la precarietat de la nostra infraestructura administrativa, no ens hem pogut posar en contacte amb els autors de les comunicacions, encara que en aquells casos que un autor, assabentat de l'edició, ha volgut que no es publiqués el seu treball, li hem respectat el desig. Jordi Monés ha corregit els originals.

Finalment hem de dir que, atès el guió d'aquestes *Actes de Tarragona*, la present edició del «Full» no inclou altres materials habituals en números anteriors, com poden ser els textos de Conferenciants de les Jornades o la secció de Crítiques de Llibres («Avui hem llegit, hem vist, hem visitat...»). En aquest sentit, anunciem que la interessant conferència del professor W.E. MARS DEN sobre la Història de l'Educació Urbana a Gran Bretanya, serà publicada al «Full» núm. 7 corresponent a 1988.

EL PROBLEMA: HISTÒRIA DE LA PAIDEIA-POLITEIA

Octavi Fullat
Professor Numerari de la
Universitat Autònoma de Barcelona

Sembla que les Històries escrites de la Pedagogia i de l'Educació "representen" la història tant de les institucions i de les idees educatives, com de les situacions socials on, unes i altres, visqueren. Però, ¿què significa aquest "re-presentar"? ¿només té un significat el significat "re-presentació" o, al contrari, es dona polisèmia, i es dona *necessàriament* i no —per cert— de forma accidental? Les respostes a aquest interrogant són greus. Quan el polític, el científic, l'historiador, l'artista, el metafísic..., usen el vocable "re-presentació", ¿es refereixen a algun nucli semàntic comú o parlen inesquívament d'allò diferent?

Continuem l'interrogatori. Una *història escrita*, ¿és una representació?; en el supòsit afirmatiu, ¿representació de *què*? ¿de quin referent? Prosseguim: "representar" és col·locar, davant, allò que no està present. Cal preguntar: ¿què o qui col·loca *davant*? Sense *subjecte* —si únicament hi ha matèria— les *representacions* s'evaporen. La representació és *per al* subjecte; ¿tal volta existirà també *pel* subjecte? No importa en quina representació, es tracta sempre de la manera com el subjecte queda afectat per l'objecte. En el cas de la història escrita hi ha uns subjectes històrics, un subjecte historiador i uns subjectes lectors de la història.

L'home és essencialment "representació", però mai no està, ell, representat. L'historiador no el pot representar. El terrible rau en el fet d'ignorar si vertaderament és representació d'altres coses o si tan sols les inventa. ¿És un *delegat*, l'home, o, al contrari, és un il·lús, un *boig*? "Delegat", ¿de què o de Qui? ¿Com re-presentar l'animal educand, allò que consisteix precisament en *representació*?

¿Existeix allò no-representable? L'excés de representacions —lingüístiques, científiques, històriques, polítiques... etc.— ens fa sospitar que l'ésser no queda mai totalment representat. Tota representació és un fracàs. El llenguatge, sense excloure l'històric, no diu mai la totalitat del que "hi ha". Per tal motiu, anem sempre al darrera de noves representacions. Això ens hauria d'evitar de caure en el perill de confondre "allò representat" amb "la representació". L'historiador *falsifica* inexorablement.

Hi ha *coses* i hi ha *llenguatges sobre* les coses. ¿Què és primer, el llenguatge o bé les coses?; ¿i si un "món" no fós més que la manera com un llenguatge organitza les coses?; ¿i si la tasca de l'historiador no fos més que una *organització* de les "coses històriques"?

A tal llenguatge físic —el d'Aristòtil o el de Galileu—, tal món físic. A tal llenguatge històric —marxista, per exemple—, tal món històric. Alguns pretenen que hi ha llenguatges seriosos, respectables —els llenguatges científics—, enfront dels llenguatges irresponsables, boigs —els llenguatges polítics, religiosos, artístics—. La seriositat i respectabilitat dels primers, provindria del seu parlar sobre les coses —"coses serioses" en el nostre cas—; aquesta seriositat procediria de la verificació. Però, tal vegada una proposició, ni que sigui científica, pot referir-se a una altra cosa que no sigui una altra proposició —deixant de banda, ara, el tema de la verificació en història—?

Allò que anomenen "verificar" consisteix a saltar de l'ordre del *llenguatge* a l'ordre de les *coses*. Ara bé; aquest salt em sembla absolutament impertinent, amb la qual cosa ens quedem sense "criteri de veritat". Tots els historiadors diuen la veritat; és a dir, cap d'ells no la diu. La verificació no és un criteri de veritat; no va més enllà de ser un criteri d'operativitat. Els científics substitueixen la veritat per l'eficàcia. ¿Són les coses les que formen el llenguatge, tal com suposà l'empirisme o, al contrari, és el llenguatge el que forma el "món" segons clamà el racionalisme? Hom no sap si el món és la condició transcendent del funcionament del llenguatge —predomini de la "Physis"—, o si el llenguatge és la condició transcendent del món —predomini del "Logos"—.

Vivim en la ignorància pel que fa a esclarir la relació entre *coses* i *discurs* —llenguatge—; és a dir, la relació entre *el real* i *el possible*. Les sensacions es dirigeixen al real; les idees al possible. Tanmateix, les sensacions es valen de llenguatges metafòrics, mentre que les idees utilitzen llenguatges lògics. ¿Com passar de la sensació a la idea, i d'aquesta a aquella?

Els fets, "allò que hi ha", són sempre contingents; la "Mathesis Universalis" fracassarà sempre enfront d'ells. El *materialisme històric*, ¿no és una *Mathesis Universalis*? L'esdeveniment escapa a l' "a priori". El pas dels fets històrics als llibres d'història constituirà sempre un salt.

Quantes *accions* humanes s'han desenvolupat en l'educació europea! En *narrar-les*, manifestem l'ètica. Segons que sigui alemany o francès, el narrador de tantes accions —historiador, poeta o novel·lista—, o bé sigui marxista o lliberal, les accions se sotmeten a una o a una altra ètica. L'acció sola —l'educació medieval, suposem— no és ètica; la seva eticitat ve donada per la narració que se'n faci. La novel·la, la història, el mite, el conte, la poesia..., la paraula contada, col·loquen moral a les accions dels homes.

Cada vida humana —que és cúmul d'accions— reclama un narrador. Les accions exigeixen biografia, escrita o parlada. Igualment s'esdevé amb les accions d'una col·lectivitat, incloses les accions educadores. L'acció queda magnificada gràcies a la narració que se'n faci. L'estructura de la vida humana demana a crits que se la narri. I no es tracta de reproduir, sinó de *configurar*. L'historiador no reproduceix l'educació soviètica; la configura.

En un text d'historiador, descobrirem, doncs, una dimensió referencial —l'àmbit de "món"— i una dimensió creadora —"poètica"— que és interna al text narratiu. L'acció —la que sigui— s'organitza narrativament en el si de cada cultura i de cada subcultura. Pensi's en "El Cantar del mío Cid" o en "La Chanson de Roland". L'auditor o el lector completen el procés de mimesi, iniciat ja en l'acció mateixa, la qual tendeix, precisament, a ser contada, però no a ser narrada d'una forma concreta.

Si se separen el “món de l'acció” —allò rebut— i el “món de la narració” —allò posat—, es trenca tot contacte entre la dada positiva i l'ètica —o sigui, la *intriga*—. L'historiador és el personatge de la *intriga*. El positivisme i el cientisme aïllen l'acció —que analitzen científicament—, menyspreant la literalitat narrativa; d'aquesta faisó, el món queda des-moralitzat. És aquesta, i no cap altra, la nostra tràgica situació a causa del positivisme i del cientisme. Ara bé; cap narració no pot pretendre la possessió de la veritat històrica.

Sí, és clar. Narrar és refer l'acció en lloc de deixar-la en la carn viva, però només així s'introdueix l'ètica i ensems la inseguretat. Una acció —per exemple, l'educació del segle XIX a Catalunya— permet dos discursos: el científic i el narratiu. Ambdós són indispensables perquè l'home subsisteixi. Si se suprimeix el narratiu, l'home esdevé robot. Ara bé, els discursos narratius vàlids són múltiples.

El narrador, ¿troba o inventa? Greu pregunta; greu, perquè es queda sempre sense resposta. Malgrat això, el narrador no crea sense solta ni volta. El narrador crea en funció de quelcom que ell considera valuós —ètica—. El concepte de “referència” se'ns ha desplegat en *referència descriptiva* —vers l'acció educativa contada— i *referència productora* —vers el *sentit* que se li dóna a l'acció, o dimensió teleològica de l'educació.

Se'ns fan problemàtics tant el concepte de *món real*, com el concepte de *veritat*. Ho sé. ¿Per què entestar-nos a eliminar la llibertat del si del món real? ¿Per què obstinar-nos a veure la veritat només en allò descriptible?, ¿per què la veritat no es pot aixoplugar en els àmbits de tot el manifestable i de tot el produïble? Les alternatives són: o amb ètica o sense. Jo opto per l'ètica i la narració —la bíblica per exemple—, i no em conformo amb la sola ciència amb pretensió de realitat i de veritat exclusiva. Però, cal acceptar, aleshores, que quan l'historiador introdueix l'ètica, introdueix també el pluralisme discursiu. És en aquest punt on es discernen els historiadors totalitaris dels qui no ho són.

Encara és més greu, però, el tema. L'ètica resta, ordinàriament, devorada per la *cosa política*, i això esdevé gravíssim quan l'historiador no se n'adona. Aquesta submissió de l'“Ethos” a la “Politeia” es dóna en dos plans superposats: en el pla dels fets educacionals i en el pla de la narració històrica d'aitals fets.

El *Faktum* educacional s'ofereix sempre vertebrat amb els “valors” i amb el “poder”. Com a mínim, es tracta de constants. “Paideia”, “Ethos” i “Politeia” han resultat històricament inseparables.

Gràcies als diversos “kairoí” de l'existència sòcio-històrica, convertim la “Physis”, que som en néixer, en “ethos” o caràcter biogràfic. Assimilem uns ideals o valors. Esdevenim *naturalesa ètica*; és a dir, *gratuitament orientada*. Tota educació es deleix pel Bé. En altres paraules: tota educació és ètica.

El “Bé” no existeix en la història. A l'entranya d'aquesta, unes mateixes fites estan qualificades, per uns, de “bens” i, per altres, de “mals”. En la intrahistòria, s'ignora què és el “Bé”. D'aquesta faisó, la tasca educadora resta perplexa. Cal, vulgui's o no, encaminar-se vers el “Bé”, però ignorem on té l'habitable. El *poder polític* arrabassa aquest espai sense amo, i dicta el bé i el mal, el bell i el lleig, i àdhuc la veritat i l'error.

L'educació està sempre històricament deshonrada. La seva vocació ètica resta assassinada en profit de les ideologies que pseudojustifiquen les diverses “politeies”. La tasca educadora ja no es dirigeix cap al “Bé”. Ha quedat transmutada en estri del poder polític, sigui de dretes o d'esquerres. La seva eticitat és falsa; les raons polítiques predominen.

La “Història de l'educació” —tant si és d'idees pedagògiques, com d'institucions educadores o de realitats socials que les possibiliten— és la història d'una prostitució, en la qual l'“ethos” educacional està transformat en “politeia”. Cada idea i cada institució educativa han servit, en graus elevats, a poders polítics concrets.

L'historiador, quan s'apropa al *Faktum* educacional, ho fa també des d'un servei objectiu a polítiques concretes, a poders fàctics actuals o ja ara desitjats. En oferir l'hermenèutica de la història de l'educació, actuarà en funció del seu *servei objectiu* a la “politeia”. Com més gran sigui la coincidència entre la ideologia de la “politeia” històrica i la ideologia de la “politeia” que l'historiador serveix, serà més favorable l'anàlisi que en farà.

L'estudi de la història d'una prostitució serà, per tal motiu, forçosament una altra prostitució. El “Tratado de pedagogía” de Suchodolski exemplifica el que acabo d'assenyalar.

LA HISTÒRIA DE L'EDUCACIÓ EN ELS LLIBRES DE TEXT: ANÀLISI DE QUATRE MANUALS CARACTERÍSTICS

Jaume Carbonell i Sebarroja
Pere Solà i Gussinyer

Recordava Godofredo Escribano al llibre que citem més avall (p. 15) que “la Historia de la Pedagogía hace tiempo que se cursa en casi todas las Normales de Europa. En España fue declarada obligatoria, al principio para el grado normal, y más tarde, también para el superior, por el plan de estudios autorizado en 23 de Septiembre de 1898. La disposición que se refiere a la preeminencia de la Historia de la Pedagogía española, es el artículo 30 del decreto-ley no derogado ni modificado en tal punto, pues de los cuatro cursos en que el Real decreto de 30 de agosto de 1914 reorganizó el plan de estudios de las Escuelas Normales, la Historia de la Pedagogía figura en el cuarto”. (tret de la tercera edició del llibre, 1925).

Però no és pas del paper que ha correspost a aquesta disciplina històricament (volem dir, en relació amb la constitució i institucionalització dels estudis de Magisteri segons un model únic per a tot l'Estat espanyol) que avui us volem parlar, ni tampoc volem dur a terme una anàlisi exhaustiva del material i llibres de text històrico-pedagògics emprats pels estudiants de Magisteri i pedagogia des del segle passat. El nostre propòsit és molt més limitat: volem presentar quatre manuals diferents i de diferents èpoques, però jutjats "representatius" i analitzar sumàriament la seva estructura i contingut. Aquest darrer en relació, sobretot, a uns temes o tòpics que ens han semblat reveladors: conquesta d'Amèrica, Rousseau i il·lustració, la I. N. L. E., la II República i el franquisme.

"Pedagogía. Historia general de la Pedagogía y especial de la Pedagogía Española".
Godofredo Escribano. Ed. La Enseñanza. 3ª edició. Madrid, 1925.

Llibre de text de les escoles Normals força característic pel que fa al gènere dels manuals d'Història de la pedagogia d'abans de la II República (amb tota una part dedicada expressament a la "pedagogia espanyola") escrit pel qui fou director i professor numerari de la Normal Central.

L'obra, de 23 capítols en la seva part general, i de 18 referits a la pedagogia espanyola, té un caràcter enciclopèdic, replet de dades de vegades ben anecdòtiques, descriptiu i molt relativament sistemàtic. Expressa —cosa suposo, no gaire corrent en els manuals de l'època— i no cal pensar només en Ruiz Amado— un punt de vista liberal moderat i independent, és a dir, no adscrit a un grup com la Institución Libre de Enseñanza. L'autor reconeix haver utilitzat (p. 348), a més de revistes suïsses, belgues, monografies "americanas publicadas por autores españoles" i revistes espanyoles com "La Escuela Moderna", "El Boletín Escolar", "Boletín de la Institución Libre de Enseñanza", «Revista Calasancia», «Revista Hispano Americana», i algunes altres, autors estrangers com Monroe, Gueux, Dansseaux, Compayré, "varios de la "Revista Pedagógica" (París), etc.

L'autor fa una valoració positiva del cristianisme i de l'Església, com no podia ser menys, en l'evolució pedagògica d'Occident (caps. V - VII de la Història general, pp. 123-165). No defensa, doncs, pas una historiografia laica del fet religiós eclesiàstic (p. 136: on pren partit a favor de la crítica a "Revista Calasancia" contra Compayré, autor que reconeix llegeixen els estudiants espanyols, a propòsit de St. Jeroni i la patristica). Aquesta valoració —no pas apològica de xoc— de l'Església el porta potser a menysvalorar la component pagana i secular de la cultura europea medieval (p. 155, contra Gueux).

El tractament de l'acció colonitzadora de la corona espanyola a Amèrica és fet des d'un angle clarament apològic i triomfalista (p. 399), encara que el tema només és insinuat. Bona part del capítol XIV de la part general (universal), el títol del qual és "La Pedagogía científica", està dedicat a Rousseau, després d'esmentar molt per sobre la comesa de les forces revolucionàries burgeses del segle XVIII a França: "*la labor efectuada por los enciclopedistas origina la Revolución de 1789, al amparo de la cual otros hombres, en primer término Condorcet, Lepelletier y Lakanal, trabajan en pro de la enseñanza*" (p. 239). Rousseau és tota la Història de la Pedagogía, potser el mestre de pensar pedagògic més notori de França (p. 241). L'"Emili" és un "vuelo imaginativo" que va inspirar, entre altres Basedow i Pestalozzi. Citant llargament altres fonts, Escribano fa una llarga exposició de les tesis de l'*Emili*, per acabar amb un judici crític —en forma de cita també molt llarga, sense indicar-ne l'autor— positiu, comprimit i dens. Està clar que es desmarca totalment de rebentadors de Rousseau, tipus Ruiz Amado, al qual cita en la pàgina 245: "*es raro que un hombre como R. que fracasó como pedagogo práctico se haya detenido a escribir sobre pedagogía (...). Ruiz Amado, admirándose ante este hecho paradójico, exclama: el hombre inconstante en todas sus empresas, inútil para el oficio de educador, inmoral, embustero, ladrón, que llevó a sus hijos a la inclusa, ha venido a ser, por una burla de su suerte ¡EL PADRE DE LA EDUCACION Y PEDAGOGIA MODERNAS!*".

Les línies generals de l'evolució escolar, en els seus aspectes legals, a l'Espanya del XIX està força ben representada, en especial el darrer quart de segle XIX i primeres dècades del XX. Es tracta, però, només de descriure les lleis jutjades més importants per a les escoles —sobretot de primer ensenyament— i d'esmentar autors, personalitats, baixant fins a detalls biogràfics anecdòtics. 5 dels 18 capítols estan dedicats al XIX-XX i força més d'una tercera part de les pàgines dedicades a la "pedagogia espanyola", fins a arribar a les lleis Alba i Silió, abans de la Dictadura. Interessant a un nivell descriptiu és el capítol XVI dedicat a Moyano. De fet la descripció i avaluació de la *Institución Libre de Enseñanza* només ocupa (!) dues pàgines (516-517):

"En 1876 fue fundada esta institución por Costa, Salmerón, Figuerola, Calderón, González de Linares, Moret, Montero Ríos, los dos Giner, Azcárate y otros discípulos de Sanz del Río, catedrático krausista de la Universidad Central. Aunque conforme a sus estatutos es "completamente ajena a todo espíritu e interés de comunión religiosa, escuela filosófica o partido político", su enseñanza es neutra, ha infundido el krausismo, en parte, en la pedagogía española y sus elementos figuran generalmente en la política de ideas más avanzadas".

I a continuació diu (p. 517): "*Esta institución parece ha procurado otorgar cargos importantes para sus adeptos y por ello ha influido en determinadas reformas y centros*". Així de clar! I a continuació biografia en una cara de plana D. Francisco Giner de los Ríos y Sales i Ferrer del qual diu que "*pertenecía en espíritu a la Institución Libre de Enseñanza*". La veritat és, però, que a d'altres moments se citen autors i iniciatives més o menys dependents de la INLE o de les persones que s'hi vinculen (p. ex. pp. 526-527) encara que sense mostrar-ne explícitament el lligam. En canvi, dedica 5 cares de plana, 521-525, a les escoles del Ave María i al Pare Manjón. Molt significatiu, però, és el silenci respecte de les activitats pedagògiques de les congregacions que ocupaven bona part de l'espai pedagògic privat a l'Espanya de les primeres dècades de segle —i darreres del XIX—, i que continuen tenint un pes a l'ensenyament privat contemporani.

"*Historia de la Educación*". Enrique Herrera Oria. Ediciones Veritas. Madrid, 1941.

Un dels manuals més característics i de major incidència a les Escoles Normals durant el primer període de la postguerra. L'autor, prou conegut dins dels medis educatius ultraconservadors, estructura l'obra sota un esquema ben precís en tres capítols: I. Educación en la España Imperial; II. Derrumbamiento de la educación imperial; y III. Educación en la nueva España. Tots els continguts, totes les temàtiques han estat triades solament en funció d'aquest esquema. La forta càrrega ideològica i extremadament partidista, dins del més pur estil del nacional-catolicisme, està segellada per un marcat maniqueisme: els fenòmens nobles i esperançadors de l'imperialisme espanyol enfront de les iniciatives disgregadores dels corrents liberals o il·lustrats.

L'enfoc de l'obra, unidimensionalment metafísica, ens priva, lògicament, de moltes referències i informacions, les quals recullen d'alguna manera els manuals de signe tecnocratitzant; moviment de l'Escola Nova, incidència de la pedagogia europea contemporània,...

A tall d'exemple, fixem-nos en l'atenció quantitativa d'alguns continguts: Colonització d'Amèrica (hom l'anomena "*Educación popular en América*"): 20 pàgs.; Rousseau: cap mena d'al·lusió; la *Institución Libre de Enseñanza*: 45 pàgs.; L'obra dels jesuïtes: 10 pàgs.; II República: cap referència; Escola Nova i pedagogia contemporània: cap referència; Franquisme: 115 pàgs.

En relació al llibre 1er. ("*Educación en la España Imperial*") cal dir que no hi ha una sola paraula relativa al context sòcio-educatiu i cultural. Dins d'un xovinisme-espanyolisme acèrrim, i atenent sempre a criteris moralitzadors, fa un panegíric de la missió educadora de les congregacions religioses i dels seus il·lustres prohoms, tot i centrant-se amb les seves biografies i amb quatre detalls anecdòtics de les seves obres i aportacions.

És ben comprensible que un sistema basat solament en l'inculturació ideològica arribi a manipular l'empresa colonitzadora fins a tal extrem: "*La diferencia que hay entre un país colonizador verdad y otro que no lo es, estriba precisamente en que el país colonizador verdad, por medio de un sabio sistema educativo, ha influido para transformar el alma del pueblo colonizado, mientras que el país meramente explotador, o todo lo más exportador de ventajas materiales, no profundiza en el alma del país colonizado.*"

Esta es, sin duda, la diferencia que los grandes pensadores encuentran entre el antiguo sistema español y el moderno francés, alemán o inglés" (pàgs. 119-120).

Les tesis innatistes del pensament conservador: "l'home i els pobles són així per naturalesa" es posen en qüestió quan es tracta d'explicar "el dret legítim de conquesta" —de la conquesta espiritual, és clar!—: "*Los pueblos que no son así por naturaleza, sino por educación, que es cosa muy distinta; pues la fuerza de la educación es tal, que de un tronco basto se sacan artísticas estatuas.*"

Aquellos indiecitos condenados, caso de no haber llegado los españoles a América, al cerrilismo más brutal, aprovecharon de tal manera en el estudio de la lengua latina, que llegaron no sólo a traducir, sino también a componer discursos". (pág. 170).

Las causes de la decadència de l'imperi espanyol i el que hom anomena "catàstrofe educativa", durant el segle XVIII, és analitzada sota una perspectiva passional i simplista, tot i enfatitzant la importància del poble jueu i de la maçoneria i de llur conjura internacional:

«En el fondo de la época revolucionaria del siglo XVIII vemos desenvolverse un pueblo esparcido por todo el mundo, después de la maldición de Dios que sobre él cayera. Este pueblo es el pueblo judío... La raza judía desde el momento que galtea en un país constituye un grave peligro para el mismo. Eso repetidamente lo hemos experimentado los españoles en nuestra historia... El judío, como bien notan los especialistas en cuestiones judías, lleva en su alma impreso el odio a la Iglesia católica, y, en general, a los "goima", o sea todo el que no es judío. Además su espíritu intranquilo, esencialmente revolucionario, les arrastra a derrocar las instituciones fundamentales existentes, siempre en espera de un mundo mejor". (pàgs. 243-145).

O quan es refereix a la maçoneria: "*una institución subterránea enemiga mortal de la Iglesia y de las monarquías*" que emprèn una conspiració internacional per enderrocar les institucions bàsiques de l'ordre establert: l'Església i la Monarquia.

Ben poc interessan a l'autor —perquè no en diu absolutament res— els postulats pedagògics de Rousseau i els seus deixebles o les aportacions innovadores de la Institución Libre de Enseñanza. Si en ací hi dedica un ampli espai és, ni més ni menys, perquè "*La I. L. E. es, sencillamente, una corporación masónica en su origen, en su espíritu y en sus procedimientos. Diremos más: es una importación de la masonería extranjera*". (pág. 302). Les planes dedicades a la "*Institución*" constitueixen una història —millor dit, una pseudohistòria— de les seves connexions maçòniques a l'estranger i del grau de religiositat dels seus elements més significatius.

Andrés Manjón, "*uno de los educadores modernos más trascendentales en sus métodos, que tarde o temprano serán reconocidos como de insuperable eficacia en los medios educativos de otros países*" (pág. 347), el "*Ratio Studiorum*" jesuític amb els bàndols de "Roma" i "Cartago" i els desafiaments entre aquests; Lluís Vives; el Padre Ruiz Amado, "*el gran polígrafo de la educación moderna*" (pág. 347); Rufino Blanco; i el Padre Poveda i l'Institución Teresiana, són els grans educadors catòlics dels segles XIX i XX. No cal dir que altres educadors no adscrits al catolicisme integrista queden automàticament exclosos, tret dels institucionistes per les raons esmentades.

El text, que exclou tota mena de referència al moviment de l'Escola Nova, eludeix també qualsevol tipus de periodització històrica sense assenyalar tan sols les característiques legals de més transcendència.

El retorn a l'escola tradicional i religiosa durant el franquisme ha estat prou estudiat i no crec que calguin gaires comentaris sobre els judicis que en fa l'autor: "*El secreto de nuestra Escuela tradicional española hay que*

buscarlo en que aquélla fue profundamente religiosa; religiosa, porque religiosos eran los educandos, religiosos los educadores, religiosa toda su doctrina y su ambiente y religioso su fin.

El amor a la patria se cimentaba en el amor a Dios" (pàg. 387).

D'ací que s'incideixi, sobretot, en les essències del nacional-catolicisme; en el valor dels exercicis espirituals de Sant Ignasi de Loyola; en la mística de la vocació-sacerdoci del mestre; en les Corporacions religioses —*"el tesoro nacional educativo que muchas veces no ha comprendido el Estado Moderno"* (pàg. 389)—; en la vida espiritual dels mestres i la missió educadora del director espiritual; en la privatització i dependència eclesiàstica de les Escoles Normals; en els somnis imperials espanyolistes; en la preparació de la dona per a les tasques de la llar, en les organitzacions juvenils,...

"Historia de la Educación". Jesús Llopis. Barcelona, 1969.

Manual ajustat als nous corrents tecnocràtics dels anys seixanta. L'autor, relacionat d'alguna manera a l'"escola" de la Galino, emprèn una nova visió historiogràfica, més modernitzada i professional, amb pretensions d'objectivitat i globalització; amb algunes lleus referències a la història general i de les idees filosòfiques i un llistat de períodes i noms sense cap mena d'articulació al context social, científic i cultural.

Emmascara amb subtileza el "parti pris" vers la pedagogia religiosa i catòlica i els recels —quan no atacs— cap a tota corrent de renovació pedagògica de caràcter popular i d'orientació socialitzant.

Metodològicament no escapa a l'erudició ni al plantejament telegràfic de quatre biografies i obres sense interrelacionar els factors socio-culturals amb els educatius, ni a les classificacions reduccionistes que entenen la didàctica com un seguit de tècniques neutres sense cap trasfons ideològic o que atribueixen l'aparició de les idees, institucions i lleis educatives únicament a la lucidesa d'algunes personalitats.

A tall d'exemple, veiem l'atenció quantitativa d'alguns continguts: Colonització d'Amèrica: 4 pàgs.; Rousseau: 6 pàgs.; la *Institución Libre de Enseñanza*: 4 pàgs.; II República: una pàg.; Escola Nova i pedagogia contemporània: 100 pàgs.; Franquisme: 7 pàgs.

És ben simptomàtic que el to descriptiu que adopta l'autor en el conjunt de l'obra es trenca, tot i convertir-se en una valoració crítica pejorativa, quan tracta alguns temes "tabús" i maleïts pel pensament conservador. Això succeeix, per exemple, al referir-se a Rousseau i al naturalisme: *"El naturalismo es una doctrina unilateral y puede ser un prejuicio científico"* (pàg. 175), explicant més els atacs a aquesta doctrina que no pas la seva gènesi i fonaments. Pel que fa a Rousseau es limita a carregar les tintes en la seva «tèrbola biografia», i a un simple llistat d'obres sense valorar, però, la rellevància pedagògica de l'Emili.

En el tractament de l'INLE i dels corrents pedagògics contemporanis hom aprecia, a més de simplisme i manca d'actualització, una opció ideològica partidista al concedir més extensió i atenció a un determinat autor o corrent pedagògic, i una imprecisió conceptual, fruit d'una manca de rigor històric i científic. Fins a tal punt que qualifica a Paulsen de socialista moderat i a Natorp, Kerrchensteiner i Dewey de socialistes extremistes o radicals. És greu no diferenciar el que ha estat històricament la pedagogia socialista d'una certa concepció o pedagogia social, però és més greu encara definir a J. Dewey com a líder de la pedagogia socialista quan aquest ha estat precisament l'ideòleg de la democràcia ianqui.

No té tampoc cura en seleccionar les idees-clau, les realitzacions més genuïnes o les obres més representatives. Posa, per exemple, al mateix nivell d'importància, en el cas de Makarenko, "Banderas en las torres" o "El poema pedagógico" amb la resta d'obres menors sense fer cap comentari ni explicant la importància de la col·lectivitat, de la disciplina o de la dialèctica individu-grup. Com tampoc dóna cap element de referència per entendre les distintes fases de l'educació soviètica i llurs contradiccions, enlestint el tema tot i pontificant els quatre tòpics sobre els mals i els perills del comunisme.

Amb vint ratlles enllesteix a Piaget —la meitat de l'espai és reservat a una enumeració d'obres—. Vaja, el mateix espai que mereix M. Angeles Galino! La psicoanàlisi no va més enllà de Freud, Adler i Jung, i la psicologia soviètica es queda en Paulov' Freinet, no gaudeix més que d'aquest simple comentari: *"Finalmente, una última aplicación del principio de individualización ha sido la enseñanza programada, sobre la base del sistema de fichas de Deschamps, Freinet, Wasburne y Dottrens"* (a la resta d'autors si que els dedica un apartat específic) (pàg. 422); o quan anomena solament *"La técnica Freinet, que introduce sistemáticamente la imprenta en la escuela (1929) (Vence, Alpes Maritimes)"* (pàg. 424).

No cal seguir enumerant els buits i menyspreus vers alguns mestres i pedagogs significativament vinculats al moviment obrer i popular. Sobta, però, el capítol específicament dedicat a la pedagogia catòlica del segle XX. on el text està força actualitzat, arribant a plantejar fins i tot la qüestió de la llibertat religiosa en el Concili Vaticà II. És obvi, doncs, en aquests i en d'altres casos el tracte de discriminació i preferència que reben els distints corrents educatius.

En relació a l'Estat espanyol no és difícil endevinar el judici pejoratiu que rep el període de la II República: *"La legislación sobre enseñanza es abrumadora y atropellada, y toda enfocada en el mismo sentido revolucionario"* carregant les tintes sobre la qüestió religiosa i obviant els aspectes progressius de la reforma educativa i qualsevol mena d'al·lusió a les realitzacions de la Catalunya autònoma.

L'apartat de l'Espanya Franquista: *"Hay, como es lógico, una reacción contra los excesos revolucionarios del periodo anterior"*, explicant amb fidelitat l'ideari educatiu del nou Estat i fa un extens inventari de les institucions oficialistes i dels seus pedagogs.

Historia de la Educación". Juan Manuel Moreno, Alfredo Poblador y Dionisio del Río. Ed. Paraninfo. 1ª ed. 1971, 3ª edición corregida y aumentada. Madrid, 1978.

Una tercera part dels capítols es consagren a l'educació moderna i contemporània. Com a punts a destacar indiquem, en primer lloc, el capítol o tema 10 que és consagrat a la "pedagogia europea del segle XVIII". Però només es tracta de parlar de las "lucés", de J. J. Rousseau, de la "pedagogia de la revolució", i dels "pedagogos españoles del segle XVIII". L'evolució pedagògica –tan rica al XVIII– dels països anglo-saxons i germànics, o de la mateixa Polònia a finals del XVIII (primer "ministeri" d'educació pública existent al món) és quasi totalment ignorada, per només indicar una crítica. Però, com són tractats la Revolució burgesa i Rousseau? L'il·luminisme tenia una component destructiva i de superficialitat (pp. 285-286). Com fa algun altre llibre de text en els seus capítols històrics, la seva exposició de Rousseau es basa molt en Dante Morando (*Pedagogia*). És una presentació essencialment descriptiva i molt ambigua en els seus escassos judicis i desenvolupaments crítics (pp. 297-298):

"Rousseau introduce la *corriente naturalista* en la educación. Pero su naturalismo no es tanto físico cuanto humano. O sea, no debe interpretarse esta aspiración como un simple intento de conseguir la satisfacción del contacto con la naturaleza estrictamente hablando. Su naturalismo tiene sobre todo un fundamento psicológico, aspirando a conseguir un desarrollo de las virtualidades espirituales de los sujetos.

El proceso de educación natural recomendado por el pedagogo suizo lleva una concepción *autoformativa* de la función educadora. No es preciso que el educador intervenga; al menos "es dejar hacer a la naturaleza". Los primeros momentos de la educación consisten "no precisamente en enseñar la virtud y la verdad –nos dice –sino en salvaguardar el corazón del vicio y el espíritu del error. Si uno pudiera no hacer nada y nada dejar de hacer..." Las nefastas consecuencias de este tipo de *educación negativa* se pueden apreciar en la exagerada anarquía a que se llegó en la obra de autores como León Tolstoi, Herman Lietz y otros que la llevaron a la práctica, aunque deformando no poco la propia intención de Rousseau.

El naturalismo de Rousseau, en definitiva, supone una etapa importante en la Historia de la Educación. A partir de esta etapa las teologías educativas que se precien de modernas tendrán que reparar necesariamente en muchas de sus aseveraciones.

"A Rousseau interesa sobre todo la formación del hombre como hombre, para que viva como exige su naturaleza humana. Con él y después de él se cumple la *revolución copernicana* en la pedagogía: *el centro del interés educativo se desvía del maestro al niño*. Su influencia fue y es todavía grandísima" (cita de MORANDO, *Pedagogía*, pág. 158).

Ara bé MORENO no ha definit clarament i sotmès a crítica el concepte o categoria –filla de l'idealisme conservador– de «naturalisme pedagògic». La crítica final que fa del naturalisme rousseauià es fonamenta, d'una manera o altra, en directrius papals (pàg. 303):

"Para el naturalismo, todo lo humano está regulado por la naturaleza y por las leyes de la misma (...). Resulta, pues, que en esta doctrina lo más elevado y superior queda supeditado a lo inferior, lo animado a lo inanimado".

Sense poder-se negar la influència "benèfica" de Rousseau i d'altres naturalistes en l'assentament de la pedagogia científica, "sin embargo, insistimos, es lamentable la pertinaz negación naturalista de toda acción positiva que no se halle enmarcada en el orden de la naturaleza (...). Queremos recordar, finalmente, la condena que en la encíclica *Divini Illius Magistri* hace Pío XI del naturalismo pedagógico: '*Es falso todo naturalismo pedagógico que de cualquier grado excluya o aminore la formación sobrenatural cristiana de la juventud; y es erróneo todo método de educación que se funde, en todo o en parte, sobre la negación u olvido del pecado original y de la gracia, y, por ello, sobre las fuerzas solas de la naturaleza humana*'".

Dintre del sub-capítol "La pedagogia humanista en España" s'inclou "La obra educativa de España en América" (pàgs. 217-223). És necessari "aplicarse a un gran examen de conciencia nacional" pel que fa al tema, ja que "nuestro pasado en América –tan duramente criticado por la 'Leyenda Negra'– tiene un esplendoroso programa de acción educativa. En menos de medio siglo, aquellos incansables misioneros y educadores lograron alzar al indio al plano de la cultura europea. levantarle de su primitivismo a los brillantes resortes del humanismo renacentista". El llibre dedica una part desproporcionada a comentar el "derecho indiano" o *Leyes de Indias* La informació efectiva sobre l'evolució cultural i escolar d'amèrica és, en canvi, mínima: només la meitat de la pàg. 213.

La INLE està estudiada al capítol XII, "Teoría y práctica de la educación contemporánea", dividit en quatre subcapítols: el comunismo pedagógico (379-382), la Institución Libre de enseñanza (382-386), la Pedagogía Católica (386-406) y el Existencialismo (407-411). Com es veu la desproporció és gran, però, ja se sap, la «"Pedagogia Católica" (...) supondrá una equilibrada superación de los ídolos de la pedagogia moderna, constituyendo la quintaesencia de todo verdadero pensamiento pedagógico, la 'pedagogia perennis' ". Pel que fa a la INLE, se li dedica un curt sub-capítol descriptiu que en cap moment mostra la importància de la incardinació de la gent de la INLE en els moviments i iniciatives de reforma pedagògica de finals del XIX i primeres dècades del XX. Quasi tanta extensió com a la INLE és dedicada al padre Ruiz Amado (pàgs. 400-403), del qual acaba dient: "*en nuestra especial situación de educadores nos interesa, ante todo, su 'Historia de la Educación y de la pedagogia' (1925). Con ella puede decirse que Ruiz Amado acaba por completar la exposición de su criterio torno a los problemas educativos, ya que las consideraciones anteriores elaboradas en el terreno normativo y teórico a través de muchas de sus obras, vienen a integrarse y completarse con este enfoque RIGUROSAMENTE HISTORICO* (Subratllat nostre) de la problemàtica pedagògica. Muchas ediciones han hecho de esta obra histórica

de Ruiz Amado; y durante mucho tiempo ha servido también de libro de texto en las escuelas normales, institutos de pedagogía y escuelas superiores del Magisterio”.

Es veu també com la importància donada als corrents socialistes en un sentit ampli és mínima. Però no és estrany: la història real de les teories i de les pràctiques educatives i escolars és ignorada, ja no a nivell del món, sinó al mateix nivell de l'Estat espanyol. En sis míseres ratlles (pàg. 517) és despatxada la “escuela denominada ‘franquista’”.

Això és dintre del sub-capítol La crisis del sistema educativo en España a l'interior del cap. 15, *La educación en crisis. Las nuevas corrientes pedagógicas*. Tot el capítol, i aquest sub-capítol en especial, és d'una manca de rigor conceptual metodològic absolut. Diferència entre cinc opcions (se suposa que històriques o aparegudes “històriques”) per a la democratització de l'ensenyament, a saber: *escuela tradicional, escuela unificada, escuela franquista, escuela pública i escuela comunal*. D'aquesta darrera ens diu quelcom tan increïblement sibil·lí com:

La escuela comunal es una nueva opción que pretende superar el recelo y la transitividad de la escuela pública, al no practicar ésta, con la debida audacia, la imaginación democrática.

Aunque es aún discutible su nombre –dicen los que la propugnan– la designación se ha hecho pensando en su localización y en el origen de su gestión. Frente a la “escuela especulativa” actual, el rasgo que defina quizá mejor a esta nueva escuela es el de “brotar de las necesidades de los espacios concretos, frente a la escuela pensada desde arriba”. Esta escuela realmente popular y no especulativa recogería –según sus defensores– lo mejor de la pedagogía activa de la escuela republicana y viviría de la autogestión vecinal. Ella nombraría a los profesores, fijaría los gastos escolares (material y textos), determinaría los ciclos y la bifurcación de las enseñanzas profesionales y académicas.

Però és que les definicions de les altres “opcions” (?) no queden pas més clares. L'escamoteig d'informació sobre el franquisme en educació i tants altres punts és, repetim, absolutament sorprenent. Els autors acaben defensant un model de “Escuela Autónoma, para la educación en una sociedad pluralista” (pàg. 518), darrera del qual hi ha evidentment una vegada més la defensa de l'escola privada elitista. En tot cas, la pèssima orientació metodològica dels autors que MAI CONFRONTEN LES TEORIES O IDEOLOGIES AMB LES PRÀCTIQUES I REALITZACIONS ESCOLARS porta al lector-estudiant a la més total confusió. Només algunes referències clares –a García Hoz. p. ex., pàg. 519– ens tornen per un moment a fer tocar terra.

BREUS CONCLUSIONS

El primer d'aquests llibres forma part dels que es van escriure abans de la guerra civil. Comparant aquest primer conjunt de llibres amb els de la post-guerra, els trobem més complets des del punt de vista de la informació, mentre que els del primer període franquista són més ideologistes i bel·ligerants. Per la seva banda, els de l'època “tecnocràtica” –representats en grau eminent per MORENO– no aporten la informació suficient ni els mínims de rigor i “objectivitat” que fóra de desitjar, i en canvi estan molt influenciats per una ideologia franquista-conservadora, de tal manera que els canvis i innovacions a nivell temàtic i conceptual són molt més formals i superficials que no pas de fons.

Altres crítiques són comunes als quatre llibres estudiats: a) manca d'interrelació amb la Història “total”: les referències al context històric són mínimes i inconnexes. Supeditació gairebé absoluta –sobretot els de després de la guerra– a una Història de les idees filosòfiques idealista, i manca de referència a la Història social, de la tècnica i de la Ciència. b) Desconeixement absolut –o silenciament– de la formació socio-econòmica per a explicar qualsevol fenomen educatiu: no s'explica, per exemple, el tipus de cultura existent a l'Edat Mitjana ni la relació entre la creació de l'Estat modern, desenvolupament capitalista, reformes o innovacions tècnico-educatives, procés d'escolarització de masses. c) Poc o nul rigor conceptual en definir o exposar conceptes i tendències pedagògiques. d) No s'estudia la situació real de la cultura i de l'escola (índex d'analfabets, des-escolarització, testimonis de l'època, dinàmica cultural i associativa...). No es relaciona mai ni es contrasten les idees pedagògiques i les propostes de renovació, o bé els canvis legals amb l'incidència *real* a la vida quotidiana. Ni tan sols cap mena d'aproximació al respecte! e) Manca de relació, per tant, entre ideologia educativa i pràctica escolar. Sembla que es tractin, sovint, de móns a part. f) Institucions educatives bàsiques com és ara el cas de la *família* no tenen cabuda gairebé més que a l'Antiguitat, *com si després es diluïssin*. D'una manera general, hom no té en compte allò que ha estat anomenat Aparells Ideològics d'Estat. g) La qüestió nacional és exclosa i bandejada en totes les seves manifestacions: espanyolisme i uniformisme de tota la pedagogia. Cap referència, mal sigui mínima, a les aportacions precedents de les distintes nacionalitats que conviuen a l'Estat espanyol.

APUNTS PER A UN POSSIBLE MODEL PER A UNA HISTÒRIA SOCIAL DE L'EDUCACIÓ ORDINÀRIA O COMUNA

Pere Solà i Gussinyer

Semblaria que únicament un coneixement aprofundit i integrat de l'estructura dinàmica de la cultura popular d'una societat en un període determinat pot permetre'ns de comprendre la importància social dels processos educatius formals i no formals, escolars i no escolars, que l'afecten tant pel que fa als seus grups com als seus individus. Aquest «axioma» és a la base del meu darrer treball de recerca, iniciat fa tres anys i que cerca d'oferir una aproximació global històrico-sociològica al procés de cultura popular i d'educació no escolar i escolar a un conjunt de comarques del Principat —les que coincideixen gairebé del tot amb la “província” de Girona— (1). Encara que l'estudi en curs només es refereix, repeteixo, a les comarques del Nord est de Catalunya (de la Catalunya de l'Estat espanyol) i, cronològicament, comprèn sobretot la primera meitat d'aquest segle, l'arrelament decimonònic dels problemes que planteja, per una banda, i per l'altra la relativa homogeneïtat socio-demogràfica que presenten aquestes comarques amb les altres del Principat (la ciutat de Barcelona, això sí, és un altre capítol), tot això, dic, fa que aquest esquema de model ens sembli vàlid per a tot el Principat i per a tot el període que va des de l'inici de l'assentament del règim liberal-burgès (i, al nostre camp, els seus plans escolaritzadors) fins a la sotragada de la II República i la primera fase del franquisme (2). És evident que no podem prescindir de Barcelona i el seu cinyell industrial ni de tota la problemàtica de la concentració urbana lligada al desenvolupament capitalista. Però seria un error no per repetit menys flagrant d'assimilar un segle i mig d'història rural-urbana catalana al succeït al “cap i casal”.

Continuant amb la descripció del treball en curs, voldria dir que l'“axioma” abans formulat m'ha dut fins ara a fer importants, però jutjades necessàries, marrades: he hagut en primer lloc, de reunir el màxim de xifres i dades referents a l'evolució dels nivells culturals i associatius a les comarques estudiades durant bàsicament les cinc primeres dècades d'aquest segle. Es tractava, entre altres coses, de copsar la importància de tota la xarxa cultural popular no oficial, espontània fins a cert punt, en la vida de la societat gironina de la primera meitat del s. XX (3). Així, he hagut d'estudiar (de fet, és un inici) el pes social d'institucions com l'Església, la xarxa assistencial i de socors mutus, la localització i activitat dels nuclis difusors de cultura impresa, els centres culturals, recreatius i d'esbarjo, el moviment associatiu de partits, sindicats, etc. sobretot en el que fa referència a la transmissió cultural i educativa, propaganda, etc. (4).

Distribuits per pobles i comarques —segons la divisió de la Generalitat republicana—, i comptant-hi també els centres escolars, he comptabilitzat cap a 2.500 centres o entitats, segons dades completament provisionals. Entitats repartides entre: 522 a l'Alt Empordà, 512 al Baix Empordà, 35 a la Cerdanya, 320 a la Garrotxa, 600 al Gironès, 295 a La Selva i 156 al Ripollès, a més d'altres encara sense classificar. Concretament, i en aquesta primera part, he partit d'aquí per a resseguir les *variacions* que hi ha entre el nombre i cada sub-grup de centres i entitats associativo-culturals de decenni en decenni fins arribar a 1950. No cal dir que aquestes variacions reflecteixen de manera clara els principals fets històrics i socials de la societat gironina, rural i urbana, i en especial l'efervescència del període 1931-1937, així com l'agudíssima retracció cultural del decenni 1940-1950 almenys en aquelles iniciatives culturals que no són de caràcter oficial i governamental (5).

També la disminució de l'analfabetisme i les seves possibles motivacions hi són objecte, el treball, de detallat estudi, tant cronològic com socio-geogràfic, també per pobles i per comarques, a partir dels censos oficials. No sabem fins a quin punt aquestes dades sobre alfabetització (il·lustració) popular són fiables, ja que pràcticament mai no es poden contrastar amb *altres fonts*. En tot cas el que sí podem dir és que aquestes xifres globals (que quasi mai discriminen per edats, encara que sí per sexes) ens informen de *com* l'administració local, i central, *es representava el nivell* d'il·lustració popular. Que ja és quelcom (6).

Pel que fa als documents i a les fonts més importants utilitzades o per utilitzar assenyalen el material dels arxius municipals i provincials, les dades estadístiques dels censos de població, les memòries oficials d'entitats com l'*Instituto de Reformas Sociales*, els arxius parroquials i els (sovint absolutament inservibles) d'entitats petites de comarques (cooperatives, cassinos), les dades del centre o capital de districte universitari sobre escolarització i mestres, les dades de les Juntes locals i provincials d'Instrucció, les memòries inèdites de gent d'edat avançada i, sobretot, les entrevistes orals, els butlletins oficials de la “província” i del bisbat, els arxius i les històries generals d'ordes religiosos concrets, les actes i memòries de les Juntes de repressió de la mendicitat i de protecció a la infància i, en no poca mesura, el cúmul ingent de fullets, programes, estatuts, etc. de les diferents entitats i moviments, com patronats de cantines escolars, associacions de mestres, etc. etc. (7).

Tot aquest material, i especialment aquell que tinc classificat, dóna una base empírica que ens permet d'elaborar un *model* indicatiu, mai rígid. Un model per a una *història social de l'educació ordinària o comuna* que tingui en compte les dicotomies camp-ciutat, activitats agràries-activitats industrials (i comercials) de la població, a la història cultural i educativa contemporània del país. Això implica, entre altres coses, que aquest model mirarà de proporcionar explicació dels esdeveniments culturals i educatius *normals i ordinaris* (que molt sovint han tingut lloc en medi rural, al Principat), i que, per tant, no es deixarà enlluernar pel que Antoni J. Colom (citant, si no m'equivoco, Tuñón de Lara) en deia *història de les excepcions*. Les excepcions són, certament importants al Principat, però la *norma* o si es vol la rutina encara n'és possiblement més: per tant, no seria tampoc bo de perdre'n de vista la importància. I la “norma” o l'ordinari és, en el camp de l'educació formal, l'ensenyament públic elemental (més a les comarques del pla que a la muntanya, on la inassistència a les escoles pot haver estat massiva fins ben entrat el segle). I el comú o l'ordinari —en el camp de l'educació

informal— haurà estat l'Església i la seva estratègia ideològico-pastoral, i tot un munt de coses com la xarxa de cassinos, i la ràpida popularitat que adquireix a comarques el cinema, etc. En definitiva, l'educació ordinària o comuna té lloc en un camp d'acció micro-històric: ens interessen tots aquells esdeveniments culturals i educatius que afecten i en certa manera ajuden a conformar el grup i l'individu. Però, entenem-nos, *qualsevol individu*, encara que no hagi estudiat pel mètode Montessori o a les escoles del CENU, encara que potser hagi abandonat els estudis als vuit anys o encara que hagi fet —per dedicar-la a la fi— (com l'heroi de la novel·la de Pous i Pagès, *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*) la carrera pròpia de l'estudiant de capellà, com tants altres... a pàgès (8).

Definides les assumpcions bàsiques pel que fa al concepte d'una història de l'educació lligada a l'evolució socio-cultural i pel que fa a la idea d'educació comuna, i després de descriure molt per sobre —ja que les característiques d'una breu comunicació no permeten de fer altra cosa— les fonts utilitzades per a l'esmentada recerca i el mateix caràcter de la mateixa, voldria ara establir les principals línies d'un *model per a una Història social de l'educació comuna* aplicable a l'estudi de l'evolució de l'educació a les nostres comunitats des de que apareixen els primers projectes d'escolarització “comuna” massiva, o sigui, des de les primeres ofensives liberal-burgeses de finals del XVIII i principis del XIX, i sobretot des de després de la Llei Moyano de 1857.

L'elaboració d'aquest model de base empírica té per finalitat arribar a comprendre l'educació i la instrucció individual i de grup en el context d'un procés culturitzador permanent que només s'acaba amb la desaparició física dels individus o dels grups (pensem, p. ex., em els pobles de muntanya —de més de 700 metres sobretot— que han sofert en el curs de les darreres dècades un procés tal d'emigració a la ciutat que han literalment desaparegut com a tals). Però per arribar a aquest objectiu final d'explicació a nivell *biogràfic* o *grup* —que és el nivell més «micro-històric» que hi pugui haver— haurem hagut de fer, hi insisteixo, molt llargues marrades. Pel cap baix haurem hagut de considerar, i no pas d'una manera superficial:

1. *El context històrico-cultural*, i per tal entenc: la matriu familiar, la matriu lingüística i el bagatge folklòric.
2. *La dinàmica viva de la transmissió cultural*, és a dir, la xarxa associativa i generadora de cultura “espontània” i el paper concret de les instàncies ideològiques dotades d'un rol formatiu, com l'Església i l'Exèrcit.
3. *Una formació social amb unes relacions de producció determinades*, ja que sense això no ens acabarem mai d'explicar la desigualtat d'oportunitats d'empresar, ni l'existència de circuits diferenciats d'educació escolar com el batxillerat i la formació professional, etc.
4. *Les polítiques educatives com a control social*, en el sentit que ens ha de ser possible d'esbrinar com les classes dirigents regulen i administren l'economia de la desigualtat d'oportunitats, a través tant de l'educació elemental i les campanyes d'alfabetització, com de l'establiment d'una sòlida via acadèmica cap al privilegi (ensenyament secundari oficial, ensenyament secundari religiós o confessional, ensenyament superior). L'organigrama centralista de control genera, en el camp escolar, una burocràcia que ha arribat fins avui. Ara bé, aquesta política de control social comporta resistències, més tàctics que declarades, que el fan, en no poques ocasions, inoperant. Aquest seria el cas, tant dels designis centralistes d'uniformització lingüística a través de l'educació escolar, que, de retruc, generen formes institucionalitzades de re-nacionalització (A.P.E.C., Jocs Florals, les iniciatives de Bardina...).
5. *Els agents i factors del canvi educatiu i cultural*. Factors que poden ser el fet migratori, els condicionants geogràfics o les transformacions econòmiques, etc. Els agents “innovadors” poden ser individus o grups de caire professional o econòmic-polític. En aquest sentit es tractarà d'avaluar tant la procedència, com els objectius i sentit, com la mateixa naturalesa del canvi educatiu i cultural... i de les resistències a aquest canvi per part d'individus i de grups i institucions de pes.
6. *El nivell micro-històric: el procés d'aprenentatge i de culturització ininterromput*, tant a nivell individual com de grup. Quan diem de grup ens referim a un col·lectiu geogràfic (poble, barri...) o també a una categoria social com pot ser la classe obrera urbana o el petit propietari pagès, en un marc geogràfic determinat. L'establiment de trajectòries biogràfiques personals i concretes pren aleshores un sentit positiu. I també les institucionals (la trajectòria d'un centre escolar, p. ex.).

Il·lustraré ara aquest esquema, potser massa eixut, amb exemples trets de la recerca que estic duent a terme sobre les comarques del nord-est del Principat. Una primera observació de la més gran importància seria el fet que cada nivell dels esmentats (1-6) es relaciona amb els altres. No són doncs nivells estancs. Així, l'estudi de la matriu lingüística i dels lligams d'identificació col·lectiva (nivell 1) no podria dissociar-se de l'anàlisi de les polítiques educatives com a control socio-polític. I, en aquest sentit, ja comença a ser hora que l'historiador de l'educació convergeixi amb l'estudi de la història social de la llengua per tal de determinar la incidència de l'escola (i d'altres instàncies socialitzadores i formatives) en l'aparició de símptomes lingüístics i culturals dis-funcionals com la *disglòssia*, tant de les èlites (aristocràcia, burgesia alta) com del poble urbà i rural.

Si hem posat en primer lloc de l'esquema el medi històrico-cultural és perquè es tracta d'una instància aglutinant que en certa manera tenyeix totes les manifestacions educatives i escolars. A un poble determinat de l'Empordà, cap a l'any 90 del segle passat, és evident que els *jocs de carrer* omplen els temps morts i la vida de relació tant dels fills de l'farmacèutic com del de l'encarregat de fàbrica, com, en fi, del fill de l'obrer taper. L'esclatxa, en tot cas, es produirà de manera força clara entre els nois i les noies, sens dubte reforçada per la separació de sexes a l'escola. L'esclatxa també es produirà, potser, per una menor afició (culturalment o socialment induïda) dels nens burgesos a aquesta mena de jocs, i també del fet que els nens de la burgesia i petita burgesia camperola local freqüentaran (amb més assiduitat, probablement, des d'inicis de segle) les escoles

de les congregacions religioses, de vegades vingudes de França o en tot cas amb personal docent procedent de l'extrarradi geogràfic..., personal, que *coneix i ensenya altres jocs*. La popularització, a partir de la primera dècada de segle XX dels jocs esportius anglesos, seria una altra història a tenir en compte. Fins ara, els aspectes sòcio-històrics del folklore i dels jocs de grup tradicionals i moderns han estat massa menystinguts. En aquest sentit, un *Museu d'Història de l'educació als països catalans*, en el cas que un projecte d'aquesta mena anés mai endavant, no podria oblidar l'amplíssima gamma de material antropològic lligat a l'estudi de la infància que és possible de recollir, de classificar i d'estudiar. L'altra matriu formativa a estudiar és la família, en les seves tres vessants demogràfiques, antropològica i ideològica. En la primera d'aquestes vessants, caldrà que els demògrafs ens ajudin a establir i explicar les successives actituds dels adults enfront de la fillada i de la generació, actituds que de cap manera són fruit de caprici, sinó que obeeixen a motivacions profundes i que varien segons les classes sòcio-professionals. La vessant antropològica ens permetrà de copsar l'estructura interna del conglomerat familiar, la funcionalitat econòmica dels fills, els hàbits de treball infantil o juvenil, el que se n'ha dit primera socialització de l'infant a través del grup familiar, la participació de l'element infantil i jove en les creences, pràctiques i celebracions familiars, etc. Finalment la vessant familiar "ideològica" ens permetrà d'establir les idees a un moment determinat de la classe dominant sobre el paper social de la família. El que podríem denominar-ne "ideologia familiar" del conglomerat hegemònic. Per aquí filarem de més a prop la vertebració social del concepte d'autoritat i la seva reproducció. L'estudi de l'economia sexual a l'interior del grup familiar anirà lligat al del paper de la dona i al dels seus rols.

Cal insistir en la línia, ja començada a treballar pels companys mallorquins, de l'estudi de la projecció educatiu-social del clero, especialment del clero diocesà: polítiques educatives de la Jerarquia i dels ministres. Els seminaris com a via paral·lela i *molt funcional* d'educació primària i secundària de la població rural. La formació i els nivells d'instrucció concrets assolits pels preveres de ciutat i del medi rural. L'obra d'educació extra-escolar que propicien, especialment en relació als obrers i a les obreres. Els ordres religiosos d'ensenyament i/o de beneficència: distribució sòcio-geogràfica; podem parlar d'una "implantació selectiva"? Canvis de mentalitat (de sentit secularitzador) i formes de resistència al canvi del clero en el camp educatiu, etc, etc.

Per altra banda, la incidència dels factors econòmics en l'educació escolar o no escolar ha d'estudiar-se en relació directa amb el fet d'unes relacions de producció que sancionen una clara desigualtat d'oportunitats. Res, però, més lluny de la nostra intenció que creure que l'impacte d'aquests factors econòmics és simple, transparent i directe; la conducta de les parts (agents) implicats en el procés històric-educatiu no sempre, ni molt menys, s'expressa en termes d'una «racionalitat» econòmica capitalista, ja que, si així fos, no podríem pas entendre la manca quasi absoluta d'institucions d'educació professional i tècnica a comarques amb prou pes industrial com el Gironès i la Garrotxa, abans de la guerra (9). I no obstant, malgrat aquestes conductes individuals i col·lectives que no es poden traduir en termes d'una racionalitat unidimensional, és òbvia l'existència de "polítiques d'educació", tant per part dels grups de pressió dirigents, com per part de la jerarquia eclesiàstica i també dels organismes de l'Estat. Polítiques de l'educació que *amaguen* els seus objectius últims de reproducció d'unes relacions autoritàries i de control social, i que s'expressen sobretot en termes d'un discurs caritatiu (l'obra de Beneficència, els tribunals de menors...) i humanitari (l'eradicació de l'analfabetisme, una de les principals raons oficials... de ser, de les «Juntas de Instrucción») (10). Recordem aquí que els polítics burgesos progressistes de la primera meitat del XIX ja lligaven estretament les variables *alfabetització* i *delinqüència* i que, quan la correlació fallava, se n'estranyaven (11).

Ara bé, d'aquestes "polítiques de l'educació" no ens interessaran pas només les grans formulacions o decisions genèriques (posem per cas, l'obertura d'una campanya contra el laïcisme i la indiferència religiosa per part d'un bisbe o d'un grup de bisbes, o una decisió ministerial d'impedir el conreu de la llengua catalana a les escoles) sinó la seva *actuació* o plasmació concreta a nivell micro-històric, així com les resistències locals i generals a aquestes formulacions polítiques: el laïcisme i neutralisme en tots els ordres de la vida civil, pel que fa al primer dels casos. I pel que fa a les mesures contra la llengua, la reacció re-nacionalitzadora. L'aportació dels Historiadors de la Llengua aquí no serà pas petita (12).

En relació al 5è. apartat de l'esquema, ja seria hora de començar el difícil estudi de l'arrelament i extensió (i/o desnaturalització, en molts dels casos) de mètodes d'ensenyament com el famós *ensenyament mutu* (13). No oblidem que el canvi o "innovació" educativa sol ser ensems canvi de valors educatius, de contingut i orientació, metodològic-didàctic i també de material, i que sovint comporta nous planteigs sobre la relació ensenyant-ensenyat o mestre-aprenent. Finalment, i pel que fa al darrer apartat, hem de dir que no és per casualitat que sigui l'últim, ja que el nivell dels comportaments i dels resultats individuals pel que fa al procés educatiu-cultural només pot tractar-se adequadament en relació amb els altres nivells estudiats (14).

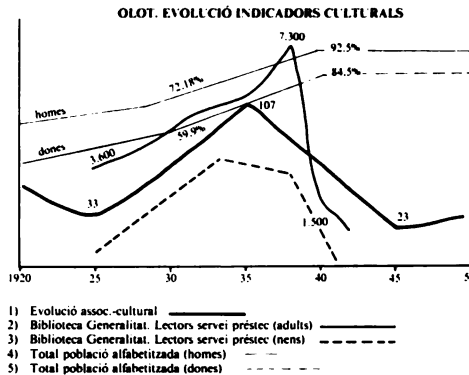
Per a concloure, només indicar que la problemàtica oberta que planteja treballar sobre un model com l'apuntat només admet un tractament interdisciplinari. No essent gaire o gens factible (o almenys generalitzable) de moment un tractament així, l'estudiós de la nostra realitat històric-educativa s'hauria almenys d'esforçar de tenir en compte les articulacions complexes de la problemàtica educativa.

NOTES

- (1) Cf. *La cultura popular a Catalunya, 1900-1950. II. Les comarques gironines. Primera part*, 1978, 482 pàgs. La segona part d'aquest treball, fet amb un ajut de treball de la Fundació Jaume Bofill, serà entregada pròximament i comprèn, entre altres punts, un aprofundiment metodològic dels punts esboçats en aquesta comunicació, un primer capítol sobre les bases quantitatives del fet cultural a les comarques gironines, l'educació social i les seves manifestacions, etc. Un segon capítol sobre els diversos nivells d'ensenyament a Girona comarques, sense oblidar una referència al Seminari gironí; un tercer

capítol sobre la cultura popular i la transmissió educativa per comarques; un quart capítol sobre el Gironès: assaig d'aproximació micro-històrica a algunes institucions d'educació popular (Grup Excursionista de Girona, Cassino Llagostera, escola de l'Ateneu Social Democràtic de Girona, i de la Cooperativa La Regeneradora, de Llagostera, etc.). Una àmplia bibliografia i esment de fonts referides a la dinàmica associativa i cultural, així com el procés educacional, clouen aquesta segona entrega.

- (2) Segons el cens de població de 1950 referit a la "província" de Girona, el 83% de la població de les comarques és catalogada com a població "rural" (habitant a nuclis de menys de dos mil hab.) i "semi-rural" (fent-ho a nuclis de 2.000 a 10.000 hab.). La població "rural" representa més de la meitat del total de població. Tinguem en compte que l'analfabetisme és més que res fenomen rural, encara que no exclusivament (dades de 1950 a *La cultura popular... II. Les com. gironines*, pàg. 40). Una història de l'educació "comuna" al Principat no pot perdre de vista que, p. ex., l'any 1910 només quatre centres de la "província" de Girona (Girona, Figueres, St. Feliu i Olot), quatre de la de Tarragona (Reus, Tarragona, Valls i Tortosa) i... un de la de Lleida, Lleida ciutat, tenien més de 10.000 hab.
- (3) Només ens ha interessat la xarxa oficial d'institucions d'ensenyament. Acabada la guerra civil, la xarxa cultural oficial (i de cap manera espontània) s'infla monstruosament com a conseqüència de l'estatificació dels "serveis" de cultura, jovent, beneficència, cooperació, etc.
- (4) Segons els còmputos efectuats –i totalment provisionals– el número d'entitats de caire associatiu-cultural i educatiu presents i actuant a les comarques gironines estudiades a la dècada dels quaranta és gairebé la meitat (723) de les comptabilitzades al decenni anterior republicà (1326): cf. pàg. 25, P. Solà, *La cultura popular a Catalunya II...*, pàg. 25, quadre núm. 3: Evolució del nivell cultural-associatiu per comarques. 1900-1950.
- (5) A partir de dades locals sobre número de lectors de les biblioteques de la Generalitat-Diputació, molt acurades en alguns casos, veiem com aquesta retracció afecta igualment la intensitat de lectures i el número de lectors. En el cas d'Olot aquesta davallada és tan escandalosa que la directora de la biblioteca es veu obligada a explicar a la seva memòria a la Diputació, de 1942, que la darrera davallada és deguda al tancament per obres arran de l'aiguat de 1940. Sense que sigui la meua intenció comentar la significació d'aquestes corbes, vet aquí, per al cas d'Olot, l'evolució d'alguns dels seus indicadors culturals, de la Dictadura primera a la segona:

- (6) Per aquesta qüestió, vegeu la contribució d'enguany de J. Monés i Pujol-Busquets a les IV Jornades: *Algunes reflexions sobre l'analfabetisme a finals del segle XIX*.
- (7) També cal escorcollar els arxius radiofònics per tal de veure els programes de més audiència, especialment de cara a la infància. Per dates més recents és imprescindible del tot, naturalment, aquest "convidat permanent" que és la televisió. De totes maneres, cal pensar que la població dispersa rural catalana durant molt de temps no va poder gaudir plenament de la ràdio per la manca d'electrificació de les zones rurals (el transistor encara no existia...). En aquestes condicions, i per a arribar, per exemple, a determinar les condicions de vida de la infància de muntanya, escolaritzada o no, cal recórrer a peces d'interès històric-antropològic com poden ser coses a primer cop d'ull tan banals com les estampes, els cromos de les xocolates, etc. En aquest sentit un recull interessant de material relacionat amb la infància rural el trobareu al Museu diocesà folkloric de San Pere de Ripoll. És evident que la recollida de tota mena de material revelador de la condició infantil i juvenívola dels nostres països haurà de ser una de les comeses principals d'un museu d'història de l'educació dels nostres països com el que propugnem. En aquest sentit, i pel que fa a fora, sembla prou interessant la tasca del grup oest-berlinès de "Mitteilungen und Materialien der Arbeitsgruppe Pädagogisches Museum", 1980, núm. 10. Aquest grup ha organitzat l'exposició "T treball escolar de la infància obrera berlinesa des de 1840 a 1980", i al número 10 de l'esmentat butlletí presenta dues importants exposicions relacionades amb la història de l'educació i de la infància: la del museu pedagògic d'Hamburg-Altona "Von der Lust und Last Kind zu sein" (Del plaer i del deure de ser nen) i l'exposició "Anno Kindermal" del Museu Històric de Frankfurt.
- (8) Pous i Pagès, Josep, *La vida i la mort d'en Jordi Friginals*, Ed. 62, Barcelona, 1979.
- (9) Una de les poques persones clarividents (ja que aquí no podem parlar quasi de "polítics de grup" clarividents) és el polític i professor (geògraf) Miquel Santaló, una de les ànimes del projecte de formació professional del Gironès, 1936-1937. Pel que fa a l'Alt Empordà és molt interessant de resseguir l'Escola del Treball de Figueres, que el curs 1936-1937 va comptar amb 593 matriculats i 402 qualificats. L'origen d'aquesta escola –la documentació de la qual es troba a les carpetes per ordenar del malmès i desordenat arxiu de la Diputació Provincial de Gerona– és l'escola d'Arts i Oficis, fundació Clerc i Nicolau: cf. "Empordà Federal", Figueres, 3-IX-1937, pàgs. 1 i ss.
- (10) És evident el joc caciquil que al segle passat i bona part del present jugaren aquestes juntes, per bé que aquesta "evidència", pressumpció o hipòtesi caldria ser verificada a través d'una mostra prou àmplia dels documents (llibres d'actes, etc.) d'aquestes Juntes locals (municipals) d'instrucció. Val a dir que un estudi de o sobre les Juntes locals NOMES a partir de les Actes resultaria *insuficient* per moltes raons. Déu-n'hi do el nombre de Llibres de Juntes locals que es conserven a les comarques gironines, segons una prospecció-estudi efectuada amb l'ajut de la Diputació de Girona per dos alumnes del C.U.G. Pel que fa a la funcionalitat polític-social de les Juntes locals amb connexió amb la llei Moyano vegeu CUESTA ESCUDERO, P., *Three unsuccessful attempts to substitute the law of 1857*, pàgs. 13-14, comunicació presentada al Congrés d'Història de l'Educació de Lovaina, 1979.
- (11) Cf. el *Diccionario geográfico...* de P. Madoz, citat a la nota 1 de l'estudi sobre el *Fet educatiu i transmissió cultural i ideològica a les comarques gironines* de P. Solà, que es publicarà pròximament formant part de la miscel·lània d'homenatge a Ll. Batlle i Prats ("Annals de l'Institut d'Estudis Gironins").
- (12) La "política" lingüística de les institucions d'influència social i cultural com la mateixa Església és molt més complexa del que podria semblar, i aquí no hi valen apologies fàcils en el sentit que "l'Església ha salvat la llengua catalana". Pel que fa

a la castellanització cultural de la burgesia catalana, és imprescindible estudiar d'una vegada els Instituts de segon ensenyament. Significativament, les notes de premsa de l'Institut de Figueres... en plena guerra civil, i reproduïdes a un periòdic com "Empordà Federal", *es fan en castellà*.

- (13) Aquests necessaris estudis que caldria començar a fer sobre la introducció, generalització i "rutinització" d'aspectes centrals o anecdòtics, globals o parcials de mètodes d'ensenyament, hauria de tenir en compte, almenys, les discussions que tenen lloc a nivell internacional sobre canvi i innovació en educació, i que a parer meu, encara no han aprofundit prou —almenys pel que en conec— l'aspecte de l'estudi *històric* de la plasmació i la generalització d'innovacions educatives a l'"educació comuna". Cf. p. ex., R. VANDERBERGHE, *Recent trends in the research on innovations in education*, ponència a les II jornades d'Història de l'Educació (International Standing Conference for the History of Education, 24-27 setembre, Jablonna, Polònia).
- (14) Aquest punt de vista biogràfic per a l'estudi de l'*educació comuna* és, p. ex., emprat, mitjançant fitxes personals d'hamburgesos nascuts a finals del XVIII, a l'exposició "Anno Kindermal", cf. "Mitteilungen...", 10 pàgs. 35 i ss. Les fitxes exposades d'aquests nens hamburgesos de fa dos segles es basen en preguntes com: —on i com van viure—; amb què jugaven; què aprenien; en què somniaven; quines feines van fer posteriorment; es van casar?, van tenir fills?. Una d'aquestes preguntes m'ha fet pensar en un curiós recull de lletres adreçades a llurs majestats els reis d'Orient per nens de Ripoll de fa trenta anys que el senyor Graells conserva acuradament a l'arxiu-museu folklòric de Ripoll més amunt esmentat...

LES ESCOLES DEL PATRONAT DOMÈNECH, DURANT EL PERÍODE 1919-1931

*Ferran-A. Candela i Cargia
Otilia Defis i Peix*

I. ENTORN MATERIAL I SOCIAL

Les Escoles del Patronat Domènech eren una deixa de la Sra. Adela Domènech a l'Ajuntament de Barcelona, mitjançant un conveni-escriptura que regulava el funcionament i el sosteniment de l'escola.

L'edifici de l'Escola estava situat a l'angle que formen els carrers de Gràcia i St. Pere Màrtir. Constava del local-escola, amb planta baixa i un pis, i de la casa habitació del patró familiar.

En la planta baixa hi havia les aules destinades a la secció de nois i de pàrvuls, la cuina i el menjador per aquests darrers, el vestíbul, el despatx del director, la sala de professors i la biblioteca. En el primer pis hi havia les aules per la secció de nenes i el despatx del Patronat.

Les aules eren espaioses, clares i ben ventilades, amb capacitat i excel·lent cubicació (5 m³ per alumne). Les parets eren blanques i llises: ornades únicament per algunes bones reproduccions i presidides per sengles relleus que s'adeien amb l'edat dels alumnes que hi corrien. Plantes i flors, a cura dels mateixos nens i nenes, completaven l'embelliment. Els mobles eren clars i senzills, agradables a la vista i fàcils de manejar pels mateixos alumnes, la qual cosa permetia canviar-los de disposició a mida de les necessitats que la vida activa de l'escola exigia.

L'emplaçament de l'escola, en un dels nuclis més densos de població de la ciutat, la impossibilitava de disposar d'espai lliure per a jocs i exercicis físics, però no per això estava privada d'uns patis interiors que permetien l'esplai periòdic a l'aire lliure dels alumnes, i la ventilació directa i suficient de les aules. A més, el terrat, amb una extensió igual a la que ocupaven les aules de les nenes, estava convenientment acondicionat amb gelosies perquè les alumnes poguessin anar-hi a passar els moments d'esbarjo.

L'Escola no disposava d'espais lliures on els alumnes poguessin jugar lliurement, on poguessin fer exercicis físics i rebre el benefici de la vida a l'aire lliure. Era el problema de l'escola dins els grans nuclis urbans. Per a suplir aquesta deficiència hom intensificava la vida de l'Escola fora de l'Escola, arribant gairebé a assolir el propòsit de què fos únicament el lloc de repòs i de pau on s'hi ordenava i tranquil·lament s'hi assimilaven tots els coneixements i totes les impressions que s'havien anat a cercar en el lloc on es trobaven i on es podien rebre.

Encara que l'Escola datava de les darreries del segle XIX, no era cap escola nova, del que s'entén per escola nova, això és, laboratori on els infants deixaven la seva personalitat d'infants per esdevenir conilletes d'Índies que després de l'experiència si es moren o es perden tant se val.

L'escola tenia 210 alumnes distribuïts en cinc grups:

Pàrvuls, nens i nenes de 3 1/2 a 7 anys, (Professora Carme Coma).

Primer Grau, nens de 7 a 11 anys, (Professor Josep Juanola).

Primer Grau, nenes de 7 a 11 anys, (Professora Maria Codina).

Segon Grau, nens de 7 a 11 anys, (Professor Artur Martorell).

Segon Grau, nenes de 11 a 13 anys, (Professora Antònia Aller).

Hi havia també una professora de música, Montserrat Corrons, i el mestre Joan Llongueres que hi donava rítmica.

L'horari escolar era de dos quarts de nou a dos quarts de dotze, i de dues a cinc. El dissabte a la tarda es feia setmana anglesa. En cas de retard superior a un quart d'hora, calia que els alumnes portessin un justificant.

II. IDEARI DE L'ESCOLA

Des d'un bell començament es volgué que l'Escola no fos quelcom isolat amb una valor intrínseca més o menys considerable, sinó que es va intentar adaptar-la espiritualment i intel·lectual a les necessitats del mitjà social dels alumnes que deuriem concórrer-hi, fent que arrelés pregonament al nucli urbà on estava enclavada perquè d'ell mateix en sortís la saba que hauria de vivificar-la.

Per aconseguir aquest fi no eren partidaris absoluts de què l'Escola havia de girar a l'entorn de l'alumne,

supeditant-ho tot a les seves exigències, creant-li ambients ficticis, deixant que el temps s'adaptés naturalment a la vida social, ni tampoc s'allistaren entre els que conceptuaven tota l'actuació escolar en les necessitats de la vida de relació, esperant que l'educació fos prou forta per tenir la virtut, ella mateixa, de desvetllar les individualitats. Intentaren casar els dos criteris, decantant, però, la balança, cap a la banda de l'educació social ja que semblava que desvetllant les virtuts socials llarg temps adormides i enrobustint d'altres pròximes a extingir-se es donaria amb el temps la màxima eficàcia a l'actuació de l'escola.

Així doncs, per a l'educació moral dels alumnes es tenia en compte, no tan sols la necessitat de donar a la ciutat homes forts, sans, i àgils d'esperit, sinó ciutadans. Hom creia que l'Escola havia de contribuir a l'enfortiment de les virtuts ciutadanes, constituint-se ella mateixa en exemple.

Tractant-se d'una escola destinada als fills dels treballadors, es tenia en compte llur situació social. Semblava que es patia un desgavell degut en part a quatre causes: la pèrdua de l'esperit de família, la poca estimació dels uns als altres; la pèrdua de l'esperit de pietat; la manca d'amor al treball; la manca de cultura.

Manera com hom actuava a l'escola en ordre a combatre cada un d'aquests mancaments. Primer, l'Escola havia d'ésser una gran família, donant la impressió d'unitat, tenint contínuament interessos comuns, fent que els alumnes s'estimessin. I fent que en sortir al peu de la porta no se'n sentissin deslligats, sinó que la seva atracció els durés fins a casa. És a dir, que el noi arribés al convenciment que no era indiferent que ell sigués o no a l'escola, que hi treballés o no hi treballés; sinó que part de l'Escola era ell mateix.

Aquesta vida en comú es traduïa en un intercanvi de mestres en les classes perquè els alumnes s'habituessin a veure no la mestra de les noies o el dels grans, sinó el de tots.

Perquè aquest esperit de comunió fos més pregon miraven d'atreure i lligar molt les famílies dels alumnes, fent-los coneixedors de la vida de l'escola, fent-los comprendre com s'havia entrat a formar part dels seus. No es feia coeducació, però hom feia més, es feia vida comuna.

No es donava la religió com una disciplina més, sinó com un ambient d'escola. Es creia que més que oracions i preguntes s'havia de fer la religió ben viva interessant-hi als infants, fent-los intervenir en tots els actes religiosos. Units els nois amb l'Església i fent-los, això sí, una religió ben optimista, una religió d'amor.

L'Escola, en orientar la formació dels seus alumnes, pretenia mantenir vius els caràcters tradicionals, però evolucionant a mida del temps. Més que persones plenes de coneixements, hom intentava forjar xicots i noies capaços d'adquirir-los, desenvolupant al màxim el seu sentit comú.

III. LÍNIA PEDAGÒGICA

Els ensenyaments a l'Escola eren a base, no d'un lliurament, sinó d'un profit. Hom procurava que la vida escolar no transcorregués monòtonament i plàcida, ja que si bé es subjectaven al pla preconcebut i a l'orientació senyalada des d'un bell començament, no eren esclaus de l'hora ni de l'horari, els quals eren una tasca mínima ultrapassada sempre, donat que no es regulen ni es metoditzen així com així les activitats d'una escola viva com es pretenia que fossin les Escoles Domènech.

El civisme consistia en una lliçó que inaugurava les tasques del dia, a partir de la lectura d'un fragment d'un periòdic local o d'una revista que es prestés a la discussió i al comentari: notícies de la ciutat, esdeveniments de l'exterior, notes marítimes o judicials, etc., noves que, en el diàleg i comentari, permetessin el coneixement del cabal d'idees justes o errades que l'alumne havia adquirit a l'escola, o fora d'ella.

No n'hi havia prou amb canvis de ritme produïts per la tasca quotidiana, sinó que es volia que el viure escolar seguís una ratlla sinuosa amb alternàncies pronunciades que responguessin a les exaltacions populars i ciutadanes, civils i religioses. Així hom intensificava la tasca organitzant concursos i festes en èpoques tan senyalades com Nadal, Quaresma, la Primavera, etc. Periòdicament s'organitzava una sessió de música, aplegant els treballs culminants de cada mesada en el Arxiu "Escola", i es feien excursions i visites que servissin a l'hora per tonificar als nois i per fer-los ciutadans més conscients i més cultes.

A l'Escola hi anaven poetes coneguts, com Carner, Bofill i Matas, que llegien llurs versos; la presència de Joan Salvat-Papasseit, com a convidat en una de les sessions, va comportar certes crítiques a la direcció, per part d'algun personatge més aviat conservador.

En aquesta mateixa línia metodològica, sovintejaven les sortides de l'Escola, amb visites a diversos indrets i entitats de la ciutat i de les rodalies, per tal de complimentar i vivenciar els ensenyaments, que d'una manera teòrica, s'havien treballat a l'escola: geografia, art, literatura, ciències naturals, vida ciutadana, etc. Aquestes sortides dels escolars eren tan poc freqüents a l'època que fins i tot eren ressenyades com a notícia en diaris locals.

D'altra banda, importants organismes pedagògics i oficials mantenien contactes amb les Escoles Domènech. Així hi ha constància dels intercanvis entre el director d'aquestes Escoles, Artur Martorell, i Rosa Sensat -fundadora de les Escoles del Bosch-, Ventura Gassol, i Manuel Ainaud -de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament-.

FONT DOCUMENTAL

- Martorell i Bisbal, A., *Apunts sobre les Escoles del Patronat Domènech (1919-1921)*. Inèdit. Arxiu Família Martorell.
- Candela, F.A., Defis, Otília, *Artur Martorell l'educador*. Tesi de Llicenciatura a la Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació, Secció de Pedagogia. (Barcelona, 1978).
- Senpau Estany, C., *Organización de las Escuelas del Patronato Domènech durante los años 1919-1922*. Arxiu Família Martorell.
- Entrevista directa amb Maria Codina, vídua d'A. Martorell. (5 de març del 1978).

L'ORDENACIÓ DE LES ESCOLES PÚBLIQUES A OLOT EN EL DARRER TERÇ DEL SEGLE XVII

Ricard Jordà i Güell

En 1565 els Cònsols i Jurats de la, llavors, vila d'Olot, pacten amb el prior dels carmelites de Girona la creació d'un convent de l'orde a Olot. Entre les obligacions inherents als religiosos, s'estipula el manteniment d'una escola de primeres lletres i de Gramàtica, és a dir, de llatinitats, dintre el convent.

Tres anys més tard, un clergue olotí, el reverent Sebastià Ferrussola, Sagristà de l'església parroquial de Sant Esteve, en el seu testament dictat el 3 d'octubre de 1568 davant el notari Mateu Closells, llegava tots els seus béns per la fundació d'una altra escola pública a Olot.

Per què aquesta febre escolaritzadora a la vila en aquells temps? Per nosaltres, dues podrien ser les causes: La primera, i val per les dues escoles, un ressò del tercer període del Concili de Trento, amb la seva doctrina sobre la formació de seminaris ajustats a la reforma tridentina, que comportava una major preparació intel·lectual dels destinats al sacerdoci i, en conseqüència, una major exigència en la formació bàsica dels aspirants al clergat. També, aquest ressò conciliar, havia d'incidir en la formació religiosa dels fidels. Hem de tenir present que ens trobem en els moments en què els hugonots s'anaven infiltrant a Catalunya i Felip el Prudent prendria el determini de tancar les fronteres a tota possible contaminació herètica a la península. Precisament una de les mesures preses en aquest sentit, la prohibició de l'ensenyament per part de qualsevol francès —tant religiós com laic—, a Catalunya, donada a conèixer pel virrei Hurtado de Mendoza el 27 d'abril de 1568, coincideix amb la data del testament de Ferrussola, el 8 d'octubre d'aquell mateix any.

La segona causa afectaria sols l'escola fundada pel reverent Ferrussola. Des de l'establiment dels carmelites a Olot, són freqüents les topades entre els regulars i la comunitat parroquial, que ja el 18 de desembre de 1565, el mateix any de l'establiment del convent carmelità, provoca una sentència arbitral per apavaigar-les. Aquestes topades deuriem ser la causa —apart del profit de la seva ànima i el seu desig de contribuir al millorament intel·lectual dels seus compatriotes—, de què el bon sagristà de Sant Esteve tingués la pensada de crear la nova escola, a fi de no deixar el control de l'ensenyament en mans dels seus rivals en la direcció espiritual dels fidels olotins. També hi cap la desaparició d'un centre docent regentat per francesos i suprimit per les disposicions del virrei i, per tant, que el fundador volgués omplir aquest buit. La nova escola quedava sota el patronat de la Reverend Comunitat de Preveres de Sant Esteve, que cada bienni havia d'elegir dos dels seus membres i dos laics per Protectors dels Estudis.

Ambdues escoles tenien obligació d'impartir ensenyament gratuït als minyons que acreditessin la seva manca de recursos, els carmelites als d'Olot i la fundada per Ferrussola als d'Olot i als de Montagut, poble amb el qual estava vinculada la família del fundador. En els altres casos el mestre podia percebre un tant per alumne, segons els estudis que cursés. Sabem els emoluments fixats pel Comú Olotí als carmelites: Per ensenyar les beceroles i els Salms, 1 sou per mes; des dels Salms fins passar Gramàtica 1 ral per mes, i per ensenyar Gramàtica, tres sous. Si el mestre estava capacitat per ensenyar a escriure i de comptes, podia exigir dos rals al mes. Ultra això rebia de la caixa de la Universitat 8 lliures a l'any. És de suposar que els que regirien a l'escola parroquial serien per l'estil.

Exposats els inicis documentals primers de l'ensenyament a Olot, passem ara al tema objecte de la present comunicació. En una data no determinada del bienni 1687-1788, els Protectors dels Estudis de la Comunitat Parroquial de Sant Esteve, ara ja anomenats Estudis de Gramàtica i de llegir i escriure de la vila d'Olot i ajudats econòmicament per la Universitat, creuen necessari redactar unes normes pel bon regiment de la institució.

El segle llarg trascorregut ho devia fer precís, com ho devia fer el trasbals viscut en les dècades anteriors, la Guerra dels Segadors i la seva seqüela de guerres contra França.

Ara que ja es devien veure fermes les bases d'una convivència pacífica dintre la corona hispànica, amb el neoforalisme que marca el regnat de Carles II i en uns moments de represa econòmica, iniciada vers el 1680, tot i que la plaga de la llagosta malmestia, el 1687, el camp català, provocant la revolta dels "barretines" l'any següent, es deuria creure adient emprendre aquesta tasca.

Es curiós comprovar, que, quan es presenta un altre període de prosperitat econòmica, es torna efectuar una reforma de les ordinacions dels Estudis, serà el 1781, encara que llavors només afectarà, la reforma, els estudis de llatinitats (1).

Els Protectors empenen la redacció de les normes basant-se en una clàusula del testament de Ferrussola en la qual es conferia potestat a aquests Protectors per efectuar qualsevol reforma que es considerés necessària per a la bona marxa de la institució.

D'aquestes ordinacions en coneixem l'esborrany incomplet, que es conserva a l'Arxiu Històric Municipal d'Olot (2) i del qual aquestes notes solament en volen ser la presentació.

Comencen amb un preàmbul justificatiu, i tot seguit desglossen en una sèrie d'apartats les obligacions dels mestres envers els seus deixebles. També es taxa el que percebran de cada un en raó dels estudis que cursi.

S'inicia la part de reglament amb la fixació i distribució de les hores d'estudi, que seran quatre hores diàries pel curs de Gramàtica, repartides de les 7 a les 9 del matí, des de Pasqua de Resurrecció fins a Tots Sants i de dos quarts de 8 a dos quarts de 10, de Tots Sants fins la Quaresma. Durant la Quaresma de 7 a 8 i de 9 a 10, l'horari d'aquest darrer període era per poder assistir als sermons quaresmals de la parròquia. A la tarda, durant tot l'any, l'horari era de 2 a 4.

El mestre que tenia cura dels qui aprenien a llegir i escriure, havia de dedicar 5 hores diàries a donar classe amb el mateix horari matinal que el mestre de Gramàtica i avançant una hora l'entrada a l'escola a les tardes, és a dir, d'una a quatre.

Segueixen, les ordinacions, amb l'enumeració dels dies de festa i de vacances que fruïran, tant els mestres com els deixebles, durant l'any, ultra els diumenges i festes de precepte, 28 dies complerts i 8 dies més en la lliçó del matí o la tarda, segons s'escaigués.

Per la seva part els deixebles, excepte els declarats pobres a criteri dels Protectors, hauran de pagar 4 rals mensuals els estudiants de Gramàtica; 1 sou els qui passin les beceroles; 1 sou els qui passin Salms, Fra Anselm, Pelegrí, doctrina cristiana etc.; 2 sous els qui aprenguin a escriure i 3 sous els qui aprenguin de comptes. El salari del mestre s'havia de pagar en moneda de plata, testimoni de la invasió de moneda de bitlló que s'havia produït i que amb el mateix valor nominal, era d'un valor real inferior a la plata. Els mestres quedaven facultats per expulsar de l'escola aquells que deguessin dues mesades seguides. Aquestes «tarifes» es pot dir que, en el segle llarg transcorregut, no havien variat, sols s'havien diversificat, fora en el cas de la Gramàtica, que de 3 sous passa a 4 rals, o sigui 8 sous, quasi el triple.

Com no podia ser menys en una institució de patronat religiós o, en aquells moments, qualsevol altra, es dedicava un apartat a reglamentar l'ensenyament de la doctrina cristiana i les pràctiques devotes més corrents, aquesta part de l'educació ocupava tota la tarda del dissabte, junt amb, i emprem les mateixes paraules del text, l'ensenyament "de cortesia y primor, y lo modo ab que han de tractarse tant en respecte a si mateixos, com en respecte dels altres, servada tota urbanitat y policia".

Les pràctiques religioses també quedaven reglamentades amb l'obligació d'oïr missa cada dia, i, els diumenges i festes de precepte, la missa major, —ja hem parlat de l'assistència als sermons quaresmals—, l'acudir a la processó de les Lletanies el dilluns de la setmana de l'Ascensió i el rés dels Salms Penitencials la vigília de Sant Sebastià, en profit de l'ànima del fundador, alguna cosa n'havia de treure de benefici per l'esmerç dels seus cabals, mal fos "post mortem".

Com portem dit, quasi un segle més tard es modifiquen aquestes ordinacions pel que respecta als estudis de llatinitat. Tot i el centenar d'anys passats, no hi sabem veure gaire la diferència de les unes a les altres, potser en les de 1781 un major esperit corporatiu i una més gran reglamentació dels estudis, que, en aquestes que comentem, queden molt al lliure arbitri dels propis mestres. Cal tenir present que les segones es redactaren en plena Il·lustració. Ah! I mentre les que volem donar a conèixer avui, són redactades en català, les de 1781 ho són en castellà, no en va ha passat el Decret de Nova Planta!

I ara, si us plau, llegiu-vos les Ordinacions pels Estudis d'Olot que varen redactar la bona gent del segle XVII i, els qui sou especialistes en aquestes matèries, traieu-ne les conseqüències adients, nosaltres no podem fer res més que donar-les a conèixer, tota altra cosa escapa a les nostres possibilitats.

NOTES

- (1) Ricard Jordà i Güell. *Una reglamentació escolar del segle XVIII a Olot, les ordinacions de l'Escola de Llatí, dins Comunicacions de les III Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*. Girona, Novembre de 1979.
- (2) Arxiu Històric Municipal d'Olot, lligall Documents Interessants per l'Història d'Olot.

TEXT DE LES ORDINACIONS

Los Reverents Antoni Alsina, y Joseph Cols pres. y beneficiats de la iglesia parrochial de St. Esteve de la pñt Vila de Olot y en lo corrent bienni procuradors, economos, y actors de la Rnt. Comunitat de pres. de dita Iglesia, y per lo tant rectors, administradors, o protectors ecclesiastichs dels estudis de Grammatica, y de llegir y escriurer de la dita Vila, y los Magchs. Joseph Marcillo en Arts y Medicina, y Juan Bosch de Platraver en quiscun drte. Drs. de la matexa Vila en lo dit biennirectors, administradors, o protectors llaichs dels dits Estudis elegits y nomenats per la dita Rnt. Comunitat ab acte rebut en poder del dt. Magi Soler not publich de dita Vila de Olot, y Secretari de las cosas de dita Rnt. Comunitat als (...) de (...) de 1687. Sabent y Considerant que lo Rnt. Sebastià Ferrussola pre. y Sagristá de dita Iglesia parrochial de St. Esteve en la institució y fundacio, que ell feu de dits Estudis ab lo seu ultimo y valido testament per ell fet y ordenat en poder del dt. Matheu Closells qº nt& publich de dita Vila de Olot als 8 de Octubre de 1568. doná poder y facultat als dits Protectors dels Estudis de fer ordinacions per lo bon govern y conservacio de aquells ab estas paraulas

(Al marge) *Poder dels Protectors*

(Finalment vull y orden, que los dits Rectors, y Administradors del dit Estudi, aixi ecclesiastichs, com llaichs, o la major part de aquells pugan tostemp, y quan volran fer, y ordenar qualssevol ordinacions, que los parrá esser bonas, utilosas, y profitosas per lo dit Estudi, y per conservació de aquell, y per be, y profit dels estudiants, las quals ordinacions, aixi per ells fetas, vull que valegan, y tingan tanta eficacia, força y valor, y hagen de esser observadas, com si per mi fossen estadas fetas, y ordenadas.

Sabent mes avant, y considerant, que per lo bon govern y administracio dels dits Estudis, y per a que los Mestres de aquells millor cumplen a llur obligació, y los estudiants sian millor adroctrinats y ensenyats, es necessari y molt convenient ques fassan y estatuescan algunas ordinacions, per las quals se governen los dits Mes. y estudiants y ells sapian las obligacions, quels incumbeix observar. Perçó usant, y volent usar del poder y facultat a ells donats per

lo dit Rnt. Sebastiá Ferrussola fundador de dits Estudis en lo capitol o item dalt insertat, tenint la mira, y tot llur affecte a la major gloria de Deu, utilitat publica, y al exacte cumpliment de la ultima voluntat del dit Rnt. Sebastiá Ferrussola declarada en los sobrechalendarat seu testament, unanimes y conformes fan y estatuxen las ordinacions següents.

Horas de estudi

Primerament estatuxen y ordenan dits Sofs Protectors, que lo Me. de Grammatica de dits Estudis haja de llegir, ensenyar, y assistir en la sua aula quatre horas en quiscun dia del any (exceptats los dias que baix ab altre capitol se assenyalaran) es a saber dos al mati antes del mitg dia, y dos a la tarda, en esta forma ço es, que (add) *en lo mati* desde la Pasqua de Resurreccio fins a Tots Sancts haja de llegir y assistir (titllat) *(com esta dit) en lo mati* desde la set fins a las nou horas: des de Tots Sancts fins a la Quaresma desde set y mija fins a nou i mija: y en lo temps de la Quaresma desde las set fins a las vuyt, y desde las nou fins a las deu y en la tarda per tot lo dit temps y per tot lo espay del any desde las dos horas fins a les quatre. Lo Me. empero de llegir y escriurer haja de llegir, ensenyar y assitir en la sua aula de sinch horas en quiscun dia del any (exceptats tambe los dias que baix se assenyalaran) es a saber dos horas al mati en lo modo y forma, que está dit del Me. de Grammatica, y tres horas a la tarda desde la una fins a las quatre Ho. lo que despres de aquest senyal se segueix en lo paper xich se ha de continuar aqui

intermissio

Item atnent y considerant que la continuació en lo ensenyar y llegir es molt necessaria per a que los estudiants y minyons se aprofiten en llurs estudis, y que al contrari la (add.) *remissio* interpollacio es molt danyosa, perço estatuxen y ordenan dits Srs. Protectors, que los dits Mes. tant de Grammatica, com de llegir y scriurer, hajan de llegir, ensenyar, y assistir cada un en la sua aula las ditas quatre horas, y sinch horas respe. (com en lo precedent capitol esta dit) tots los dias del any, y que sols pugan y los sia licit fer ferias y vacacions en llurs estudis y lliçons en los dias y lliçons següents, y no en altres.

Ferías y vacacions

Tots los diumenges, y altres dias, que per precepte de Sta. Mare Iglesia se dehuen cobrar y celebrar.
 los tres dias de Carnestoltas
 lo primer dia de Quaresma en la lliçó del mati
 lo Dimecres de la Semmana Sta. en la lliçó de la tarda
 los dias de Dijous, Divendres y Dissapte de dita Semmana Sta.
 lo dia de St. Sebastiá a 20 de Janer
 lo dia de St. Thomas de Aquino a 7 de Març
 lo dia de las lletanias que es lo Dilluns de la Semmana de la Ascenció en la lliçó del mati
 lo dia del cap de octava de la festa de Corpus
 los setze dias que son des del dia de St. Ignasi de Loyola, que es lo ultim dia de Juliol fins al dia de la Assumpcio de Maria SSma. ques a 15 de Agost, tot inclusivé.
 lo dia de la commemoració dels Defuncts a 2 de Novembre
 lo dia de Sta Catarina a 25 de Novembre.
 lo dia de St. Nicolau a 6 de dezembre.
 los tres primers dias de las Firas de Maig, y de de St. Lluch que es als 18 de Octubre, per lo gran concurs e inquietut de la gent, que acut en lo camp firal de la pñt Vila, en lo qual estan edificats los estudis.
 los Dissaptes, vigílias y dias antecedents als dias de nadal, de Pantecostes, de Corpus, de Sta. Catarina, y de St. Nicolau en las lliçons de las tardas.
 los altres empero *Dissaptes*, vigílias, y dias antecedents a las demes festas de l'any hajan de llegir, ensenyar, y assitir en llurs aulas cumplidament, com en los altres dias, totas las quatre y sinch horas respective. (add) *menos los Dissaptes en los quals se fara com en lo capitol baix posat se dirá*
Salaris o mesadas dels mestres
 Item, per quant esta escrit, que qui al altar serveix del altar ha de viurer, y que es digne lo mercenari de son salari o stipendi, perço estatuxen y ordenan, que los dits Mes. de Grammatica, y de llegir y escriure, ademes dels salaris, que se los donan tant per la Rnt. Comunitat de pres. com per los Magchs, Consuls de la pñt Vila, pugan exigir y cobrar de quiscun dels minyons y dexebles, a qui ensenyaran en llurs aulas per cada mes los salaris següents (add.) *tot plata* lo Me. de Grammatica ..... 4 sous (add.) *plata* lo Me. de llegir i escriurer ..... 4 sous (titllat) *en esta forma* podrà exigir y cobrar sos salaris dels seus dexebles en esta forma (add.) *tot plata* dels qui passaran Psalms, Fra Anselm, Pelegri, Doctrina xica, o altres semblants llibres ..... 1 sou.
 dels escrivans ..... 2 sous
 dels comptadors ..... 3 sous

Qui son franchs de pagar mesadas

Entenent empero, que los dits Mes. no pugan demanar ni exigir salari algun, ans be hajan de llegir y ensenyar de franch a tots los minyons i estudiants fills, tant de la pñt Vila, y terme de Olot, com de la pa. de Montagut, que serán pobres, y que ells, o llurs pares no tindran possibilitats pera pagar los salaris, o mesadas, en que en quant a la dita probreza hajan de estar dits Mes. al que diran y ordenarán los dits Protectors, y llurs successors qui per

temps seran, o la major part de aquells; y que així mateix hajan de llegir y ensenyar de franch, y sens exaccio de salari algun als Religiosos tant novicis, com professors, y Sacerdots de Maria SSma. del Carme conventuals de la pñt Vila, qui per ventura anirán a aprendrer, y ohir en dits estudis, com així está disposat en lo dit testament del Rnt. Sebastiá Ferrussola.

(Sl marge) *Minyons que no pagaran las mesadas*

I perquant se te entes, que los dits Mes. tenen molt treball de cobrar de alguns minyons y estudiants, o de llurs pares los salaris y mesadas, y no sia just, que havent ells treballat en ensenyarlos resten fraudats en dits llurs salaris; perçó estatuexen y ordenan dits Protectors, que dits Mes. pugan y los sia licit dexar de ensenyar, y despedir de llurs aules a aquell, o aquells minyo, o minyons, y estudiants que los deuran dos mesadas seguidas, y continuas, havent emperò antes avisat algunas vegadas als dits minyons, y estudiants, o a llurs pares, quels paguen ditas mesadas, y no altrament.

(Al marge) *Ensenyanxa de la Doctrina Christiana y altrás cosas*

Item, per quant está tambe escrit, que lo principi de la sabiduria es lo temor de Deu, y que la verdadera sabiduria no entra ni se assenta en las animas pecaminosas, encarregan dits Protectors, y quant mes poden encomanan als dits Mes., que treballen no sols en ensenyar a llurs dexeables y estudiants las lletras humanas, pero que ab mes cuidado procuren ensenyarlos las lletras dividnas, y necessarias per llur salvacio, no solament de paraula, pero molt mes ab lo exemple de inculpada vida, y que en axo vajan molt attents i circumspectos. Per lo que, y per alcançar lo sobredit estatuexen y ordenan los dits Protectors , que (add) *los dits Mes.* en las lliçons de las tardas de tots los Dissaptes del any ensenyen (titllat) *en particular* (add.) *privadament* cada un en sa aula a sos dexeables los principis y rudiments de la Doctrina christiana: lo modo que se ha de tenir per disposarse a rebre los Sancts Sagraments de la Penitencia y Eucharistia: lo modo de ajudar (add.) *y de ohir y assitir* en las missas: lo modo, y gran utilitat del examen quotidiana de la consciencia, y altrás cosas semblants i necessarias pera viurer en temor de Deu, exhortantlos, e induhintlos, a que se empleen ab frequencia en las ditas cosas; i així mateix que los ensenyen cortesia y primor, y lo modo ab que se han de tractar tant en respecte de si mateixos, com en respecte dels altres, servada tota urbanitat y policia.

(Al marge) *Ohir missa tots los dias*

Mes avant per lo mateix efecte estatuexen y ordenan, que lo Me. de llegir i escriurer vaja tots los dias de lectura tocadas las nou horas junt ab tots sos dexeables (menos ab los que hauran ajudat a dir missa) a la Iglesia parrochial de St. Esteve pera ohir missa, y saludar a Maria SSma. del Roser, pera que los minyons desde xichs se acostumen a tant Sancts exercicis (Al Marge) *Assistencia en las missas majors de las festas* que en los dias de Diumenge y festas de precepte los fassa assitir en los oficis o missas majors en lo lloch acostumat i ja destinat: (Al marge) *y en los sermons de la Quaresma* y que en los dias de Quaresma lo Me. (Add.) *de Grammatica* fassa assistir des de las vuyt a las nou horas en la dita Iglesia parrochial a tots sos dexeables pera ohir lo sermó y missa, (titllat) *exeptats los mes xichs y altres incapaces, que poden causar més inquietut que treure ne profit.*

(Al marge) *Professó del dia de las lletanias*

Així mateix estatuexen y ordenan, que lo dit Me. (Add.) *de llegir y escriurer* ab ots los dexeables i alomenos ab aquells, que pugan assitesca en la professó de pregarias, que tots los anys se fa en lo dia de Lletanias, que es lo (Titllat) *Primer Dilluns de la Semmana de la Ascencio*, fentlos anar arrengrats, y ben ordenats davant del clero, cantant las lletanias dels Sancts, y fetn que alguns dells vajan un poch avançats, apartant las pedras y altrés impediments del camí, per ahont ha de passar la professó; (Al marge) *Psalms penitencials en la vigilia de St. Sebastiá* y que en la ultima lliçó de la vigilia de St. Sebastiá fassan dir y rezar a tots los minyons, que seran capaces los Set Psalms penitencials per la anima del dit Rnt. Sebastiá Ferrussola fundador dels estudis, o per aquella, que sia a major honra y gloria de Deu, segons son divimo beneplacit. lo que falta aquí en lo paper xich

Finalment

DE LA MARGINACIÓ A LES DISTINCIONS PÚBLIQUES: “ELS XUETES I L'EDUCACIÓ A MALLORCA. 1750 – 1800”

*Josep Llinares Martorell
Dolors Talens i Aguiló
Dolors Foreza Forteza*

0. NOTES INTRODUCTÒRIES

Dintre de la història de Mallorca uns dels buits de major rellevància és el que ha deixat la manca d'un estudi seriós de l'Inquisició, d'ací es deriva la dificultat molt més gran d'abordar aquest tema des d'una perspectiva educativa, degut a la destrucció dels arxius de la mateixa.

De fet molts dels “estudis” realitzats no són més que enfoccs parcials i no globals de l'educació, gairebé des de un punt de vista anecdòtic.

Per això enfocam el tema des d'un enfoc global que anaria des de l'educació informal, les gremelletes i la incidència de les execucions públiques, passant per l'educació institucionalitzada de l'Acadèmia de Nobles Arts de la Societat Econòmica d'Amics del País.

1. APROXIMACIÓ HISTÒRICA

La societat mallorquina durant aquesta època es de caràcter estamental, constituïda per grups tancats, allà on els estaments superiors mantenen una sèrie de privilegis degut a una desigualtat jurídica i legislativa entre els ciutadans, i evidentment congelant l'evolució econòmica del país.

La problemàtica xueta es mou dins un marc més ampli caracteritzat per la lluita dels estaments més representatius de l'antic règim (Universitat, Real Audiència, Cabilde) (1) enfront dels il·lustrats (1750-1800).

Dintre d'aquesta època es pot comprovar des d'un punt de vista diacrònic que els canvis a l'estructura del poder governamental impliquen fortes transformacions dins el camp de l'educació, el cas dels xuetes tal volta sigui el més representatiu: la il·lustració en la conseqüent «caiguda de l'antic règim», implica el pas que va des de les execucions a les distincions públiques. Tot aquest camí serà regat amb la sang d'innocents únicament pel fet d'ésser xuetes.

Som molt conscients que el factor econòmic dintre d'aquesta evolució és essencial, ja que de fet el nou règim precisa de la mobilitat de capital, i els xuetes i la seva pràctica de l'usura són un important exponent del mateix (2).

Ara bè, malgrat la influència dels condicionaments econòmics s'han de veure tots els factors dintre del canvi de mentalitat que duu l'arribada de la Il·lustració: transformació de la mentalitat econòmica, la importància de l'aprofitament del treball, la necessitat d'estendre l'educació al màxim nombre de persones...(3).

Mos hem de convèncer de què l'educació es mou dins de les coordenades ideològiques, interessos econòmics, i que el problema xueta obeeix a n'aquestes característiques.

2. UN PUNT DE PARTIDA OBLIGAT: LES EXECUCIONS PÚBLIQUES DEL SEGLE XVII

Dintre d'un marc allà on l'educació no està prou institucionalitzada, les execucions públiques s'han de tenir en compte com elements educatius per veure l'impacte que podien causar les mateixes basta analitzar els testimonis del pare Grau:

“Serien entre les quatre i les cinc de la tarda quant se va arribar al braser se veien juntes pasades les trenta mil animes, haguent concurrir mols de la payasia, a l'estrafeza del acte” (4).

Compartim l'opinió del pare J. Tarongi damunt l'obra del pare Grau, que la qualifica de: “históricamente es un tejido de calumnias, literalmente nada, y socialmente un veneno”; malgrat aixó el seu testimoni sobre el impacte que varen causar les execucions es de gran utilitat i té les seves incidències dintre el camp de l'educació; de fet les mares duïen als seus fills a les execucions i quan procedien a executar als reus pegaven als fills perquè s'enrecordàs, diguent-li que li valdria més morir que tenir que veurer-lo a n'aquesta situació (5).

Un altre element a tenir en compte són les “gremelletes” lligades als executats, que es guardaven al claustre de Sant Domingo i que solien anar-les a veure molts de mallorquins i no faltaven els “bons pares” que repetien als seus fills: “vies fills meus, aixó són els xuets que enclavaren al Bon Jesús” (6).

3. L'EDUCACIÓ FAMILIAR DE LA COMUNITAT XUETA

Un element que accentua la importància de l'educació familiar seria la reclusió i la impermeabilitat dels «ghettos» més encara quan no tenen un cos sistematitzat de continguts educatius. La formació de l'individu està totalment influenciada per tota una càrrega de religiositat, lo que mos fa estar d'acord amb na M. Bofills i na I. Miró (7).

Les relacions dins el marc familiar vénen determinades per la llei de Moisès. L'educació que reben els individus és eminentment pràctica, en el sentit de què s'han de manifestar amb uns comportaments concrets. Entre aquestes pràctiques es podria assenyalar el dejuni, guardar el dissabte, etc... (8); no volem entrar en detalls ja que s'ha polemitzat massa damunt aquest aspecte sense arribar a res en concret.

També hi ha un altre element important a tenir en compte i és el fet de què senten una gran superioritat

respecte als altres, aixó vendria demostrat pel fet de no consumir productes fabricats fora del ghetto e identificaven la gent exterior de "canalla".

La figura del pare té una total importància dins el marc familiar i a ell es supedita tot l'avenir dels seus infants, inclús en matèria de casament.

En conclusió la llei de Moisés és el vertader camí per la salvació dels xuetes.

4. EL CARÀCTER RACISTA DELS GREMIS

L'estudi dels gremis mos serveix per comprovar l'alt caràcter racista del món laboral mallorquí del segle XVIII. L'exponent més rellevant d'aquest racisme és la neteja de sang que es mantindrà durant el transcurs històric dels gremis.

S'ha de tenir en compte que els gremis són institucions religioses, i són les estructures més representatives de les relacions laborals dintre de l'antic règim.

Per una primera aproximació històrica dels gremis de Mallorca podem consultar el llibre d'en Quetglas Gayà (9).

La cremadissa de l'any 1691 va causar un gran impacte dins els gremis que reforçaren els mecanismes de neteja de sang com molt acertadament diu en Francesc Riera Montserrat.

Aquesta clara oposició dels gremis a l'entrada dels xuetes es generalitza a tots els gremis. La llista dels seus estatuts es farà interminable.

Degut a un nombre de xuetes dintre d'alguns gremis es fa impossible eliminar-los amb el que sorgiran un parell de gremis exclusius pels membres del ghetto, (argenters, marchandos, velluters, etc.).

Es donà un cas concret que mos permet analitzar els diversos canvis de decisions dintre dels gremis; mos referim al plet del gremi de Sastres contra un tal Cortés (10).

Els gremis són l'aparell laboral representatiu de la Societat Mallorquina "tancada" de l'antic règim. La seva importància es clau dintre de l'ensenyança laboral. L'estudi dels mateixos és necessària per a comprendre les reformes introduïdes per la Il·lustració.

5. LA MARGINACIÓ ENFRONT DELS ESTUDIS ECLESIASTICS

En principi hem de senyalar el fort que juga el clergue. De fet dintre dels plets un element de gran influència, com atenuant pels acusats, era tenir qualcun avantpassat que hagués desempenyat algun càrrec religiós, (es pot veure que aquest element no té res a veure amb el món laboral).

L'Església com aparell ideològic de l'Estat (11), havia de vetlar per la puresa d'actes i pensaments.

Això ve demostrat pel fet de que la majoria d'ordes tenien l'accés vetat als xuetes, mitjançant els seus estatuts de neteja de sang.

Qualsevol xueta que volia ordenar-se frare havia de fer-ho fora de Mallorca, i si s'havia d'ordenar capellà ho tenia que fer a una altra diòcesi allà on hagués un bisbe que volgués fer-ho.

Hi ha un grup que manifesta un caràcter racista molt més accentuat que són els canonges de la Seu.

El fet de tenir un fill que vestia la sotana otorgava a la família un cert prestigi, el qual s'accentuava quan aquesta era xueta, ja que de qualque forma servia d'atenuant davant les ejecucions dels seus avantpassats.

Per acabar, hem de dir que lo cert és que l'església i l'estat divertien al poble amb la "barbàrie" mentre s'omplien les butxaques (12). El poder de l'església depèn del seu control i penetració en tots els aspectes de vida social. La Inquisició no és més que l'arpa que s'encarrega d'aquesta funció.

6. LA LLUITA PER LA IGUALTAT: DE LA MARGINACIÓ A LES DISTINCIONS PÚBLIQUES

La política reformista d'en Carles III va acompanyada per un nou concepte i paper de l'educació.

L'educació és necessària com instrument per desenvolupar el país; i aquesta política reformista té la seva presència per la creació de la S.E.A.P. (Societat Econòmica d'Amics del País) (13).

L'arribada de la Il·lustració implica tot un canvi del model humà (14), que es fonamentaria en els següents punts: - necessitat de realçar l'economia i d'ací sorgeix el model d'home útil per a la societat (15); - crítica dels grans malgastaments i l'ennobleixement del treball, d'ací la gran importància de l'educació utilitarista (16). Tot aixó acompanyat de l'intent de generalitzar l'educació.

Des del primer moment la Il·lustració adopta un caràcter anticlerical i tendeix a contrarrestar la influència de s'Església dintre l'ensenyament.

Les pragmàtiques d'en Carles III serien la formalització legal de la nova posició davant els xuetes per part dels il·lustrats, e irradien l'ideologia lliberal que les caracteritzen (17). Enfront d'aquestes pragmàtiques es produeixen les reaccions del baluard de l'antic règim i amb especial els dominics. Es dintre d'aquestes reaccions on cal emmarcar el projecte d'expulsió del xuetes a Cabrera (18).

La Societat Econòmica d'Amics del País, suposa un gir de 180° per la comunitat xueta: «de les ejecucions es passarà a les distincions públiques».

Una de les realitzacions de la S.E.A.P. és l'Acadèmia de Nobles Arts (19). Els xuetes són admesos sense cap tipus de discriminació; es posa de manifest el caràcter lliberal dels il·lustrats.

Els repartiments de premis dins l'Acadèmia demostra la participació dels xuetes amb els mateixos, i per altra banda el caràcter lliberal de la institució (20 i 21).

El camí de cap a la igualtat estava obert encara que perduraran brots racistes durant el S. XIX; ara bé, aixó es fruita d'un altre temps.

RESUM

La ponència té com a finalitat constatar la marginació, davant l'educació, sofrida per la minoria xueta i determinar les variacions hagudes dins aquest camp pel canvi al qual es sotmet el país: "pas de l'antic règim a la Il·lustració".

El concepte d'educació es abordat des d'una perspectiva ampla que aniria des de l'educació informal: les execucions públiques, fins a l'educació institucionalitzada de la S.E.A.P. (1) passant per l'educació familiar, l'aprenentatge dins els gremis i els estudis eclesiàstics.

La polèmica entre xuetes i antixuetes traspasa el marc mallorquí i s'inserta dintre de la lluita entre els il·lustrats i les estructures arcaiques de l'antic règim.

Creim que ha passat el temps suficient per tractar el tema amb objectivitat. Si al final de llegir el mateix quedem convençuts de què l'educació no és un ésser en sí sinó que es mou dintre de les coordenades de la societat, els condicionaments ideològics i dels interessos econòmics profundament entrelaçats; i que el problema xueta dins l'educació obeeix de fet a n'aquestes característiques, el nostre objectiu es veurà assolit.

(1) S.E.A.P.: Societat Econòmica d'Amics del País.

BIBLIOGRAFIA

- (1) El caràcter racista d'aquestes institucions de l'antic règim es pot veure en els següents documents:
  - 1.1) *Informe sobre los judíos de Mallorca de 1773*. Torrella, Barcelona 1945.
  - 1.2) *Reflexiones del Consejo de Castilla sobre los chuetas de la isla de Mallorca. Siglo XVIII*. La Neotipia, Barcelona 1942.
- (2) Muntaner, Ll.: *Un model de ciutat pre-industrial, les ciutats de Mallorca al segle XVIII*. Revista Trabajos de Geografía, nº 34. Departament de Geografia, Facultat de Fil. i Lletres de Ciutat.
- (3) Sureda, B. i altres: *L'educació a Mallorca. Aproximació històrica*. Ed. Moll, Ciutat 1977.
- (4) Garau, F.: *La fe triunfante en cuatro autos*. Auto de 1 de maig de 1691.
- (5) Martí i Camps, F.: *Estampes mallorquines del segle XVIII*. Ed. Moll, Ciutat 1975.
- (6) Fortesa, M.: *Els descendents jueus conversos de Mallorca*. Ed. Moll, Ciutat 1972.
- (7) Bofills, M. i Miró, L.: *L'ensenyança jueva als països catalans. III Jornades d'Història de l'Educació als països catalans*.
- (8) Selke, A.: *Los xuetas y la Inquisición*. (vida y muerte en el ghetto de Mallorca). Ed. Taurus, Madrid 1972. (veure Apèndix, pàg. 271-280).
- (9) Quetglas Gaya, B.: *Cofradías gremiales en Mallorca*. Panorama Balear, nº 63.
- (10) Archivo Histórico de Mallorca: *Real Acord 1767*, nº 8.
- (11) Altusser: *Escritos*. Ed. Laia, Barcelona 1975.
- (12) García Pérez, G.: *La economía y los reaccionarios al surgir la España Contemporánea. Denuncia de la 1ª cátedra de economía a la Inquisición*. Ed. Cuadernos para el diálogo, Madrid 1974.
- (13) Ballester, R.: *Bosquejo histórico sobre la Instrucción Pública en Mallorca*. Tip. Franc. Soler Prats. Ciutat de Mallorca, 1784.
- (14) Sureda, B. i altres: obra citada.
- (15) Aranguren: *Moral y Sociedad*. Ed. Edicusa, Madrid 1970.
- (16) Mulet Trobat, B.: *L'Ensenyament utilitarista a Mallorca durant la il·lustració. II Jornades d'Història de l'Educació dels Països Catalans*, Barcelona 1978.
- (17) Riera, J.: *Carlos III i els xuetas mallorquins*. Cuadernos Simancas de investigaciones históricas, Valladolid 1975.
- (18) Riera Monserrat, F.: *Alguns projectes a n'el segle XVIII per desterrar als xuetas de Mallorca*. Revista Randa, nº 2. Ed. Curial.
- (19) Mulet Trobat, B.: *Els xuetes i l'Academia de Nobles Arts a la segona meitat del segle XVIII*. Revista Lluç, n. 685 (pàgs. 28-30).
- (20) "Examen público de repartimiento de premios a los alumnos de las escuelas de matemáticas y dibujo establecidos por la muy ilustre Sociedad Económica de Amigos del País del Reino de Mallorca". Ignacio Sara, impresor. Ciutat 4 - juliol - 1779.
- (21) Archivo Histórico de Mallorca: *Llibres d'actes*. Tom II. Secció S.E.A.P., caixa 112 - A; (pàgs. 78 i 278).

L'EDUCACIÓ A TARRAGONA EN L'ADVENIMENT DE LA SEGONA REPÚBLICA

*Josep Cornadó Lladó
J. Guillermo Fernández Díez
Joaquín Plana Bernaus
M.ª Teresa Vázquez-Prada
Montserrat Vilà Miquel
Tarragona*

I. AMBIENT CULTURAL A TARRAGONA

La República venia a rompre la inèrcia històrica i a posar en marxa un modern programa "d'educació per a tots".

A aquesta influència generalitzada no podia substreure's la nostra ciutat de Tarragona, on l'esperit renovador de la República venia reforçat per la qüestió nacional.

Alguns trets característics de l'ambient cultural de Tarragona:

- L'existència de diaris, setmanaris i altres publicacions, tant a nivell general com a nivell tècnic (1).
- Un remarcable interès per l'Arqueologia que fructificà en nombrosos descobriments i tingué una àmplia ressonància a les nostres escoles.
- La presència de destacats conferenciants, com per exemple Gil Robles, Massot i Balaguer, Melendres, Llopis, Puig i Ferrer, etc.
- Les nombroses i freqüents exposicions de pintura en les seves diverses modalitats. I també cal destacar les exposicions relacionades amb tapisseria i brodat. De gran rellevància fou l'aportació, en el camp de l'escultura, de Salvador Martorell. Menció especial mereixen els intercanvis realitzats amb estudiants de l'Acadèmia Reiman i de l'Escola de Pintura de Berlín.
- La inquietud artística de la ciutat arribava a innombrables aspectes, entre els quals no era pas el menys important el projecte d'embelliment de la ciutat, conegut com a "Falsa Braga".
- L'activitat musical era notable. Anotem, per exemple:
  - L'existència de dues bandes musicals.
  - La meritíssima tasca realitzada per l'Orfeó Tarragoní.
  - La promoció de la música clàssica, portada a terme per La Filharmònica.
  - La creació d'un patronat, l'any 1932, per tal d'establir un conservatori de música de característiques similars al del Liceu de Barcelona.

II. ENSENYANÇA PRIMÀRIA

El problema de l'educació primària estatal, en el moment de néixer la República, estrema en «la manca de capacitat que tenen les escoles; l'organització nul·la de les activitats escolars; la deficiència en grau veritablement superlatiu de les instal·lacions» (2).

Vegem-ne algunes notes característiques:

- Abans del 14 d'abril hi havia 22 escoles amb 33 graus; ara, 14 de març del 1932, hi ha 32 escoles amb 43 graus.
- Les quantitats destinades a l'ensenyament eren: 87.702,50 pessetes, i ara són 124.211.
- El nombre d'alumnes atesos, passà de 1800 a 2200.

Tot això fou possible gràcies a la decidida actuació de l'Ajuntament, que realitzà un estudi en el qual hom va preveure la creació de nous grups escolars:

- Grups A i B, destinats al servei de la part baixa de la ciutat.
- Grup C, amb zona d'influència a la part centre-occidental.
- Grup D, l'actual grup escolar de Saavedra, que era l'únic que disposava d'un edifici adient.
- Grup E, els barris alts de la població.
- Grup F, l'Escola de Pràctiques.

D'aquests grups s'aconseguí posar en funcionament el grup A, ubicat al carrer Torres Jordi, amb un total d'11 graus i que cobria 440 places.

III. ENSENYANÇA MITJANA

Des de la seva creació l'any 1869, mai no s'havia produït un augment tan important de matrícula com el del curs 1931-32. Aquest augment afectava tant als alumnes matriculats lliures com als oficials. Així, d'un nombre de 640 matriculats el curs 1930-31, es passà a 915 matriculats el curs següent.

Entre els docents que prestaren llurs serveis a l'Institut, podem destacar Joan Ros Claravalls, Eugeni Aulet o Josep Estalella Graells.

Entre els directors que tingué l'Institut podem esmentar Salusti Alvarado Fernández i Vicenç Feliu Egidio.

També cal remarcar les múltiples reformes i millores que es portaren a terme a l'edifici de l'Institut durant els anys 1931-32, amb la creació i acondicionament de noves aules, sala de professors, secretaria, etc.

IV. ENSENYANÇA PROFESSIONAL

L'Escola de Mestria "Conde de Rius", que havia començat a funcionar el curs 1928-29, coneix l'any 1932 el naixement d'un edifici suficient y adequat (fins aleshores havia estat ubicat a locals provisionals).

L'activitat de l'Escola fou àmplia, no solament en les seves funcions específiques, sinó que ultrapassà l'àmbit de les classes i va influir sobre la societat, tot organitzant múltiples activitats culturals.

Igualment, tingueren molt de ressò les Associacions d'Alumnes i ex-Alumnes.

El creixement de l'Escola fou continuu i comportà la realització d'importants activitats, com per exemple, el Gabinet d'Orientació Professional, el qual es basà en les teories americanes de l'organització empresarial.

Cal citar també la revista editada per l'Escola i que complia finalitats formatives i informatives. Finalment s'ha de dir que la societat tarragonina acollí sempre la tasca de l'Escola com a cosa pròpia, de tal manera que la transferència fou evident. En existir una gran majoria de població obrera, l'Escola donava satisfacció a aquesta població en complir les seves demandes en el terreny laboral i intel·lectual, tal com queda palès a les pretensions que tenia el centre amb relació al treballador: "La seva formació intel·lectual, amb la qual una sòlida cultura tècnica serà garantia de facilitat i perfecció en el treball, i amb els coneixements científics proporcionaran el màxim aprofitament de les aptituds manuals assolides amb la pràctica. La seva formació laboral i la seva educació cívica, amb les quals el treballador obtindrà un criteri sa que regeixi els seus actes en harmonia amb les exigències del deure i faci desvetllar la consciència del propi paper a la societat, tant dins l'esfera i interessos de la seva classe, com en la seva possible intervenció en la vida ciutadana. En aquest sentit, el que es pot fer per la dignificació del treball i la classe obrera, es molt i de transcendència gairebé insuperable" (3).

V. MOVIMENT EN PRO DE LA LLENGUA CATALANA

Pel que fa referència al treball realitzat a la nostra ciutat, podem esmentar una sèrie d'institucions, oficials i no oficials, que desenvoluparen una tasca important en aquest sentit. L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, l'Ateneu Tarragoní, l'Associació "Palestra", el Comitè d'Escoles Franco-espanyoles de Tarragona, l'Escola del Treball, la Secció Feminal del Foment de la Sardana l'Harmonia, l'Escola Normal de Magisteri, així com les aportacions de la Generalitat i de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament.

La Secció de Filologia de l'Institut d'Estudis Catalans, va lluitar per la puresa lingüística dels llibres de text, tot obrint per aital fi una oficina de selecció i control el mes d'abril del 1932.

Entre els cursets de perfeccionament o aprenentatge del català, podem citar els realitzats al Casal, dirigits per Manuel Comes i Segura.

NOTES

Diaris:

"La Veu de Tarragona"

"La Cruz"

"Diari de Tarragona"

Periòdics:

"Heraldo Republicano"

"L'Avançada"

"Infants"

"Escola nostra"

"Magisterio Tarraconense"

"Magisterio Catalán"

"Revista de Pedagogía y Psicología"

"Revista de Pedagogía"

"Técnica y Trabajo"

(2) Comissió Municipal de Cultura.— *El problema escolar a Tarragona*. Ajuntament de Tarragona, Tarragona, 1932.

(3) Escuela del Trabajo.— "Técnica y Trabajo". N.º 1. Tarragona, septiembre de 1930.

FONTS INFORMATIVES

- Arxiu Històric de l'Excel·lentíssim Ajuntament de Tarragona.
- Arxiu Diocesà de Tarragona.
- Diaris i periòdics esmentats.

BIBLIOGRAFIA

- Pérez Galán, M. *La enseñanza en la segunda república española*. Edit. Cuadernos para el Diálogo. Madrid, 1975.
- Tuñón de Lara. *Medio siglo de cultura española*. Edit. Técno.
- Navarro, R. *L'Educació a Catalunya durant la Generalitat, 1931-1932*. Ediciones 62. Barcelona, 1979.
- Mones, J. *El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya*. Edit. La Magrana. Barcelona, 1977.
- Recasens Comas, J. M. — Sánchez Real, J. *L'Institut d'Ensenyament Mitjà «Antoni Martí i Franqués»*. Edit.. Institut d'ensenyament Mitjà, Antoni Martí i Franqués. Tarragona, 1969.

L'AVALUACIÓ EN LES ESCOLES DEL PRINCIPAT DURANT EL SEGLE XX

Joan Rosàs Reverté

INTRODUCCIÓ HISTÒRICA

L'escola i el mestre han estat tradicionalment a Catalunya, com en altres llocs, en el més absolut abandonament i precarietat. En el reajustament borbònic dels oficials del municipi de Barcelona trobem dins els "oficis mecànics i servils" els escombriaires, pesadors de llenya i carbó, pregoners, escuradors del llac i mestres de nens. Al final del segle passat Josep Feliu i Codina en una obreta titulada "Lo mestre de minyons" ens el presenta com un "home sol i pobre i endeutat i ranci i trist" que fa mesos que no cobra. Això sí, se'l considera com un redemptor dels pobles per la cultura, i en això la situació ha variat en respecte a la mentalitat anterior a la Il·lustració: ara el mestre és una peça fonamental dins la societat, però no cobra.

Amb els Il·lustrats la feina del mestre es fa realment important, i cal estar preparat per fer-ne. Pel que fa a les avaluacions no hi ha problemes perquè no calen pas exàmens per anar passant cursos elementals, ni hi ha sobre el tema una legislació general; són interessants en canvi les teories dels nostres Il·lustrats sobre els premis i els càstigs. Normalment refusen els severíssims càstigs corporals que s'utilitzaven en l'època perquè consideren que fan avorrir l'estudi; propugnen en canvi un sistema de premis i càstigs que motivin a l'alumne. Serien uns precursors dels sistemes d'estímul-resposta moderns.

Durant el segle XIX les moltes influències franceses ens porten també a la còpia del sistema escolar dels nostres veïns. És en aquest moment quan l'Estat decideix controlar l'ensenyament que fins ara havia estat en bona part en mans de l'Església, i ho fa de la forma més econòmica, que és concedint els títols que capaciten per a l'exercici de les professions. Això implica uns exàmens oficials per veure fins a quin punt l'escola no oficial ha preparat a l'alumne, i aquests exàmens s'han revestit de tota la solemnitat possible per tal de demostrar que és realment important la tasca de l'Estat en l'educació. Així arriba, a través de l'avaluació representada pels exàmens, la burocratització de l'escola.

Dins aquesta mateixa línia, a partir de l'any 1900, les escoles deixen de dependre dels Ajuntaments i passen a l'Estat. En aquests moments no hi ha a Barcelona ni un sol edifici construït per a servir d'escola pública, i s'aprofiten per a tal fi casalots ruïnosa i en condicions pèssimes. Els bons edificis escolars i els millors recursos didàctics estaven en mans de l'Església.

Històricament la burgesia neix del Liberalisme, i el liberalisme reconeix la igualtat de drets de tots els homes i per tant també al nen. Però al mateix temps el liberalisme demana la intervenció de l'Estat; per tant cal una escola pública, gratuïta i respectuosa amb el noi, és a dir un sistema escolar ben diferent del que predominava en aquells moments.

També la classe obrera busca la seva salvació en la cultura i comencen a créixer per tot arreu Ateneus obrers, Orfeons i d'altres Institucions que busquen un fi social a través de la cultura. Els obrers no poden arribar a l'escola religiosa i no es conformen amb l'estatal, per això intenten tirar endavant les seves pròpies escoles seguint dos corrents:

- El típicament obrer, amb l'escola de tipus anarquista. Ferrer i Guàrdia no accepta ni políticament ni pedagògicament l'escola liberal i funda la xarxa de "Escuelas Modernas" reunint els principis de l'escola nova i de l'anarquisme. Les circumstàncies que voltaren la Setmana Tràgica de l'any 1909 van acabar la "Escuela Moderna" i les seus defensors passaren a la militància anarquista o a l'escola Burgesa.
- El burgès, que defensa l'escola obligatòria i liberal. Portarà a terme la nostra revolució pedagògica. Seran unes escoles tan ben dotades com les de l'església però amb una mentalitat i uns mètodes diferents. Va ser Joan Bardina qui en va posar les bases. La Mancomunitat va recollir més tard aquests treballs i els va donar una estructura que va ser ben profitosa.

El Romanticisme va fer veure la necessitat d'una escola catalana, i en aquells moments aquesta escola només podia ser burgesa i liberal. L'època del Modernisme, atrevida i complicada, va posar les bases d'aquesta escola i la va refermar en la seva ideologia. Però foren els noucentistes els que feren que aquesta escola arribés on va arribar. Ells, amb el seu lema "La feina ben feta" van donar a l'escola catalana el rigor i la serietat científica que li calia a tot aquell moviment arravatat del Modernisme. És clar que els homes eren moltes vegades els mateixos, perquè eren molt pocs anys els que separaven un moviment de l'altre, però la mentalitat anava avançant amb l'època.

Els Ajuntaments no podien fer escoles perquè com hem dit aquestes havien passat a mans de l'estat. Per això Manuel Ainaud des de l'Ajuntament de Barcelona, es va inventar unes "escoles especials" per a nens que necessitaven aire lliure, i que donat l'índex d'afeccions tuberculoses de l'època, eren el 90% dels de la ciutat. L'any 1914 ja s'aplicava a aquestes escoles el mètode Montessori i van adoptar els 30 punts de l'Escola Nova. Amb l'arribada de la Dictadura aquestes escoles ja eren ben arrelades i van poder parar el cop. Van haver de dissimular moltes de les seves activitats, però van tenir el temps necessari per a preparar-se tècnicament, sense les precipitacions a que hagués portat una evolució continuada de totes les escoles de Catalunya cap el terreny de l'Escola Nova. De l'any 1923 al 1931 es portaren a terme moltes experiències i es formaren noves generacions de mestres gràcies al fruit madurat de les escoles de l'època de la Mancomunitat.

La República prendrà tot aquest treball i impulsant-lo amb tots els mitjans crearà a Barcelona els millors grups escolars d'Europa, que arribaran a superar de molt les escoles religioses. L'Institut-Escola, centre experimental de formació del professorat, va reunir els millors mestres i els millors alumnes de la ciutat, essent les

famílies privilegiades les que maldaven per intruduir-hi els seus fills. De fet la burgesia es negava a renunciar a un sistema escolar que havia creat ella mateixa després de molts anys de treball. Amb la guerra va ser la Generalitat la que va mantenir aquesta tasca. Les teories de l'Escola Nova es van escampar per totes les escoles de Catalunya, però ni el CENU ni la Generalitat van poder fer res per a mantenir l'altíssim nivell de l'escola catalana, que ja no es va recuperar mai més.

A partir de l'any 39 totes les escoles públiques van passar a formar part, directament o indirectament, de les "Escuelas Nacionales" i van començar a arribar tongades de mestres no catalans. Moltes vegades aquests mestres havien rebut el seu títol gràcies a mèrits de guerra, i tot plegat va acabar amb el nostre sistema escolar. I va haver però mestres de les antigues escoles que van aconseguir passar les depuracions i van mantenir, encara que de forma molt diluïda, l'esperit de l'escola catalana.

Malauradament en aquests moments s'han jubilat els darrers mestres que quedaven de les generacions d'abans del 39, i aquest és un punt que cal fer-hi atenció. Deu anys endarrera s'hagués pogut recuperar molt del treball i de la tradició escolar de Catalunya; ara tot això ha passat a la història de la nostra educació, i en gran part caldrà començar de nou. Potser arribarem a tenir aviat unes institucions escolars semblants a les dels anys 30. Però per assolir el nivell intel·lectual i l'esperit d'investigació d'aquelles escoles encara ens caldrà molt de temps.

TEORIES D'AVALUACIÓ

Tota la renovació pedagògica catalana va portar l'arribada d'autors i material de l'estranger, i això féu que es divulgessin per Catalunya les principals teories modernes sobre l'avaluació. Per altra banda l'Ajuntament i la Generalitat subvencionaren viatges d'estudi a l'estranger a mestres preparats.

Fins l'any 1930 l'avaluació creix a l'ombra de la psicologia experimental. A partir d'aquest moment es creen uns mètodes d'avaluació que giren entorn del sistema educatiu i no de la psicologia gràcies a l'obra d'Eurich, Tyler i Wrighstone que impulsen l'avaluació d'actituds, hàbits, interessos i adaptació social. L'any 1930 Haggerty havia publicat el seu inventari d'apreciació (Rating Schedules). El 1933 Dewey publica el "How We Think" (com pensem nosaltres). També són d'aquesta època "manual de Pedagogia" de Lay i el "Compendi de pedagogia experimental" de Meumann, que tracten seriosament els problemes de l'avaluació.

Tyler publica també "Llista de comprovació de les reaccions dels alumnes en mirar un objecte al microscopi" amb uns sistemes molt pròxims als dels investigadors de la pedagogia catalana.

A Catalunya la "Revista de Psicologia i Pedagogia" publicada per l'Institut Psicotècnic de la Generalitat i pel Seminari de Pedagogia de la Universitat havia publicat inclús treballs sobre l'avaluació biològica de la capacitat de treball, en els que hi havien col·laborat E. Mira i R. Casanoves, de la mateixa manera que investigacions efectuades en col·laboració amb universitats estrangeres tal com l'estudi diferenciant els trastorns de la paraula i l'estadística dels nens de parla defectuosa en els grups escolars de Barcelona, en el que va col·laborar-hi la Universitat de Heidelberg.

Es portà a terme una sèrie inacabable d'investigacions tan serioses en el camp de l'avaluació que des de Barcelona es feren trontollar les més sòlides teories pedagògiques del moment. Però fou l'Alexandre Galí amb la seva obra «La Mesura objectiva del treball escolar» publicada, avançant-se a tothom, l'any 1928 qui va estructurar i coordinar els elements estadístics necessaris per aconseguir una avaluació escolar natural, lògica i assequible.

Gràcies a una tasca científica escrupulosa Galí va introduir la consciència tècnica en l'escola. Només la confirmació tècnica i la valoració quantitativa donen validesa al diagnòstic i al tractament pedagògic. Per això cal aconseguir una objectivitat en la mesura del treball escolar gràcies a una llei d'unitat. Però Galí no adapta, com els altres, l'escola als sistemes de mesura, sinó que adapta aquests a l'escola de tal forma que quan es mesura el rendiment educatiu l'objectiu no és un treball de mesura sinó un treball d'educació. Busca una tècnica exacta però senzilla de mesurar unida a un sistema eficaç i ràpid de registrar i valorar les medicions obtingudes.

L'obra de Galí no tan sols es difongué per Catalunya sinó que arribà a explicar-se i assajar-se en diverses escoles universitàries d'Europa.

Sobre l'obra de Galí no tan sols s'avaluaren els alumnes de les nostres escoles sinó que s'hi desenvoluparen diversos treballs científics, com el de Ramon Torroja publicat l'any 1937 i titulat "La Mesura del Treball Escolar i la Classificació dels Alumnes".

Tots aquests treballs d'investigació anaren acompanyats d'uns mitjans eficaços d'informació per als mestres escampats arreu de Catalunya. La revista del Consell de Pedagogia de la Generalitat arribava cada 3 mesos a tots els mestres catalans i tractava ben sovint de temes de valoració del rendiment dels alumnes. També tenia gran difusió la "Revista de Psicologia i Pedagogia" i els mestres feien tot el que podien per no quedar isolats en els llogarrets. Les escoles d'estiu i més tard el CENU feren tot el que va estar en les seves mans per posar al dia els nostres mestres.

Després de la guerra del 36-39 es va considerar que la investigació pedagògica anterior portada a terme per homes relacionats amb la "Institución Libre de Enseñanza" o amb el món cultural català, havia estat nefasta. Aquests investigadors van haver de buscar-se feina en les escoles de l'església o en llocs diversos, però sempre restaren apartats del treball pedagògic científic. Tímidament es va tornar a investigar en el camp de l'educació ara però el resultat va restar ben allunyat del món real de l'escola. Mentrestant la investigació seguia avançant a l'estranger i avui els temes relacionats amb el diagnòstic pedagògic, superació de l'avaluació, estan molt elaborats.

Brueckner i Bond distingeixen en aquest camp tres problemes:

- Apreciació del progrés del noi cap a metes estables.
- Identificació dels factors que interfereixen el desenvolupament òptim.
- Adaptació de l'ensenyament a les necessitats del noi.

Altres teories han arribat a elaboracions científiques semblants, però a Catalunya la investigació en l'aspecte educatiu, i en tants d'altres, es va aturar l'any 36 i de llavors ençà ens hem dedicat a anar oblidant el que aleshores se sabia.

En el moment actual la investigació és mínima. Investigar vol una dedicació i un temps i el professor no hi arriba. L'escola catalana va ser una escola admirada perquè disposava d'una base científica aconseguida a força de molts anys de treball, i si volem recuperar la nostra escola hauríem de començar a pensar en recuperar la nostra investigació pedagògica.

LEGISLACIÓ SOBRE AVALUACIONS

Ja hem dit com a Espanya l'escola es va ressentir del model francès i això va portar a un excés de legislació sobre exàmens.

Ja el R.D. del 10.5.1901 estatuïa exàmens d'ingrés a cada grau, exàmens d'assignatures o cursos i revàlides de batxiller, llicenciat i doctor. Aquests exàmens tenien uns exercicis escrits, orals i pràctics. Els pràctics consistien en resolució de problemes i en treballs manuals.

Les qualificacions eren d'excel·lent o "sobresaliente", notable, aprovat i suspens. El número de "sobresalientes" no podia excedir en un 5% el dels alumnes. Els que suspensien pel Juny, pel setembre només podien tenir un aprovat o un suspens. Un número determinat de suspensos exclouïa de l'escola. Pels «sobresalientes» es preveïen matrícules gratuïtes o d'honor. Examinava el catedràtic l'assignatura, i el Director hi podia assistir.

Segons la R.O. del 20.12.1900 els tribunals havien de fer l'acta per duplicat i després lliurar als alumnes la papereta amb la qualificació.

El sistema arribà a tal punt de burocratització que a una consulta feta a l'any 1907 sobre com examinar els cecs es respon que se'ls permeti escriure els exàmens en el seu mètode i que el tribunal cridi una persona de la "escuela de sordo-mudos" perquè ho interpreti. Els que no sàpiguen escriure han de fer una exposició oral d'un tema tret per sort, però el tribunal només en pot dir el títol i restar en silenci fins el final de l'exposició.

L'exàmen arribarà a adquirir tal importància que és en aquest moment quan els tribunals prenen definitivament com a objectiu de l'estudi l'aprovat dels exàmens. La R.O. del 29.7.1917 permet que els que aprovin totes les assignatures pel juny puguin examinar-se lliures del curs següent pel setembre, i així avançar més ràpidament.

Pel R.D. del 22.7.1922 ens assabentem que al Ministeri coneixen els nous corrents pedagògics sobre avaluació. S'organitzen per aquest Decret uns cursos complementaris i gratuïts, de forma experimental (por vía de ensayo) per a escoles nacionals i d'arts i oficis i indústria. Els alumnes promocionaran de grau en grau quan els mestres ho considerin pertinent, però sense exàmens en èpoques determinades i al final dels estudis. Finalment es concedirà als alumnes un certificat de suficiència.

A més l'article 19 ens diu «quedan prohibidos los castigos. El alumno que por su propio juicio y por las reflexiones de sus maestros no tenga conciencia de sus deberes y responsabilidades será privado de asistir a las clases temporalmente primero, y después definitivamente si, admitido de nuevo, reincide en su anterior conducta».

Tot plegat no va ser res. Aplicat només de forma experimental, i en uns cursos complementaris i gratuïts es veia des del primer dia que sinó es feien exàmens no era pas per convenciment de la inutilitat de l'exàmen sinó perquè estaven convençuts que el que era inútil eren els cursets complementaris i gratuïts. No costava res de quedar bé amb l'escola nova quan es tractava d'uns cursets poc seriosos.

Pel juliol de 1931, tot just instaurada la República va semblar que el govern s'havia fet conscient dels anacronismes que presentava la nostra legislació pel que feia a l'avaluació escolar, perquè va suprimir la qualificació de suspens, que es deixà en blanc. Es va mantenir el «sobresaliente» el notable i l'aprovat, i en el fons tot el sistema d'avaluacions va seguir igual.

La Generalitat no va legislar mai directament sobre el camp de l'avaluació, i legalment Catalunya es regia pel sistema de l'Estat espanyol, però amb tot es pot veure que mentre per una banda es mantenien els exàmens d'una forma oficial, per l'altra la legislació es preocupava cada vegada més de la preparació real de les persones que havien d'exercir una professió.

Quan el 15 de febrer de 1932 el Butlletí Oficial de la Generalitat publica un concurs oposició per a 8 places de professors de català demana que es presentin documents acreditatius de la seva formació professional i del seu coneixement de català i "en cas que de la documentació aportada no se'n desprenguessin elements de judici suficient, els concursants seran sotmesos a proves acreditadores del seu coneixement de la llengua catalana". Va ser nomenat un tribunal per fallar el concurs.

A partir d'ara ja no es parlarà tant de passar proves com "d'acreditar la suficiència de l'alumne" i la legislació deixarà això en mans dels professor o de l'escola.

Quan el 3 d'agost del 1934 es nomena el "tribunal permanent d'exàmens de català" en formen part l'Alexandre Galí i l'Artur Martorell. Podem pensar que donada la consciència d'aquests pedagogs en temes d'avaluació els exàmens de català havien d'ésser racionals com a mínim.

Un altre Decret de la Generalitat del 15.5.36 estableix un curs preparatori per a l'ingrés a l'escola superior d'Agricultura al·legant entre altres motius que ara no s'haurà de judicar la capacitat dels aspirants per un examen d'ingrés sinó que el claustre podrà controlar els assistents al curs.

Mig any després de començada la guerra, el 28 de gener del 1937, i gràcies al CENU "es creat el Politècnic d'adaptació, que tindrà al seu càrrec l'organització dels estudis bàsics per a l'accés a l'ensenyament professional i superior dels obrers i treballadors en general, mitjançant un pla intensiu i un horari compatible amb la jornada normal de treball...". Era un intent de racionalitzar l'accés als estudis, suprimint proves i exàmens, sense baixar el nivell. A partir d'aquest moment i durant dos anys anirem trobant decrets en aquest mateix sentit, però moltes vegades són deguts més a les circumstàncies que a la realitat, i de totes formes ja era massa tard.

La legislació de la Generalitat havia impel·lit els educadors cap a l'Escola Nova i, malgrat tota la legislació sempre tendeix a la burocràcia, els havia deixat les mans prou lliures a l'hora d'avaluar. Era l'única manera de que es conservés l'esperit de l'Escola Nova.

L'any 1939 Catalunya es va reintegrar totalment a la legislació espanyola altra vegada. Immediatament es van reinstaurar els exàmens de juny i setembre, les proves orals i escrites, les revàlides i els tribunals. Fou curiosa la facultat concedida als directors dels centres de suspendre als alumnes per motius polítics. S'havia perdut el concepte d'avaluació, aconseguit després de tants esforços científics; tota l'escola havia d'adaptar-se a un règim polític malgrat els avenços de la pedagogia experimental fora del nostre país.

El final dels anys 60 ens va portar els tecnòcrates. Més o menys assèptics políticament aquests homes intentaren portar a terme una legislació tècnicament correcta i així va sorgir la "Ley de educació" del nostre ministre Villar Palasí que venia a posar ordre en el camp de la legislació educativa. No s'havia atacat el tema tant de front des de la "ley Moyano" i necessàriament la nova llei no podia ser perfecta, però sí fou molt interessant.

Pel que toca a l'avaluació feia substituir el tristíssim "libro de escolaridad" per un sistema molt més racional que preveia la formació, la instrucció, la capacitat per a un posterior aprenentatge, dades i observacions sobre el nivell mental, aficions, personalitat, ambient i circumstàncies de l'alumne. El fi de l'avaluació és l'educació i l'orientació del noi.

Tota una sèrie de decrets han vingut a regular, i per tant a retallar aquesta Llei. No han sabut estar-se de controlar les avaluacions, com se'n sabé estar la Generalitat, i això ha fet que no s'hagi pogut treure de la llei d'educació tot el profit que podia esperar-se'n. Però això ja no és història.

L'AVALUACIÓ I L'ESCOLA

A començaments d'aquest segle quan s'acabava el curs solia presentar-se el diputat del districte a l'escola. L'acompanyaven el Sr. Alcalde, el Sr. Rector i un parell de senyors més. Davant d'aquest tribunal i dels pares dels nois el mestre feia preguntes als xicots, que solien acabar el curs coronats amb corones de llaurer de paper d'estrassa retallat. Fer entrar el mestre acostumat a aquest sistema dins la burocràcia de les qualificacions hagués sigut difícil si no hagués estat per algunes raons sòlides:

- el mestre es recobria amb el mantell de la imparcialitat lliurant-se a les pressions dels pares.
- els pares demanaven els certificats a l'Estat demostrant que el noi sabia prou per entrar a l'Institut.
- les ordres religioses dedicades a l'ensenyament eren expulsades de França i arribaven aquí amb la llarga tradició dels exàmens francesos i amb el prestigi que els donaven els seus col·legis per a la burgesia.

Tot plegat va ajudar al mestre a marxar amb el nou engranatge administratiu. Cal suposar que quan les escoles experimentals i moltes de les municipals de Barcelona començaren a aplicar mètodes moderns (Montessori, Decroly, etc.) els sistemes d'avaluació s'adaptarien als programes i mètodes d'ensenyament. Aquest exemple i les crides en el mateix sentit que es feien des de la revista del "Consell de Pedagogia" i des de l'Escola d'estiu ens fa creure que hi va haver mestres que van anar més enllà del que la Llei els marcava en les tasques d'avaluació dels nois.

Però encara l'any 1934 J. Comes es queixava de que si el control dels exàmens havia estat substituït per les "Exposicions escolars" en realitat això no era més que una ficció, ja que es canviaven els noms però es mantenien el sistema d'avaluar.

Sabem que l'obra de Galí va tenir la seva influència i que algunes escoles de Barcelona van aplicar el seu mètode per determinar nivells d'instrucció, d'una forma periòdica. Però malgrat els treballs en el camp de la pedagogia experimental hem de creure que es va mantenir molt dins les escoles el sistema tradicional.

Així no va ser difícil la readaptació al vell sistema imposat els anys de la post-guerra. Calia només omplir al final de curs amb una dotzena de números i un parell de signatures la "cartilla de escolaridad". No es tractava d'informar-se i d'informar sobre la situació de l'Alumne per veure quines possibilitats s'obrien, sinó de fer constar que el noi havia superat els exàmens del curs. Altra vegada es retornava a la carrera d'obstacles.

Quan amb la nova Llei d'Educació es disposa una avaluació més racional, els mestres, acostumats a la comoditat anterior, segueixen avaluant amb el sistema anterior, donant puntuacions de 0 a 10 i adaptant-les a la nova nomenclatura. La desaparició de les escoles dels mestres anteriors a l'any 36 fa que ens falli un puntal sobre el que Catalunya s'hi hagués pogut estructurar el nou sistema d'avaluacions.

Amb tot ja hi ha escoles que intenten aplicar mètodes d'avaluació més vàlids i amb unes finalitats més lògiques. Caldria però fonamentar aquests mètodes sobre la Pedagogia Experimental. Tenim per fer-ho un instrument del que mai s'havia disposat: la cibernetica. Tenim també una situació social i política favorable. Ens cal però veure en l'escola catalana una reivindicació no tan política com científica.

L'ESCOLA FREINET DE PLANA RODONA (OLÈRDOLA) VISTA PER L'ALUMNE JOSEP COLOMER

*F. Imbernón
M. Fortuny
R. Pujol
Barcelona*

1. Catalunya va ser un dels primers països que es va interessar per l'aplicació a les seves escoles de les tècniques Freinet (1). El grup de mestres i inspectors que animats per l'esperit d'escola popular que venia de França van fundar l'any 1933 la "Cooperativa de la Imprenta en la escuela" (2), estenent els seus limitats estris aquestes tècniques dins del seu camp professional. Encara avui els alumnes d'aquestes escoles recorden les seves vivències escolars, tot i que van perdre contacte amb els seus mestres donat que la majoria en esclatar la guerra civil van ser traslladats o van haver d'anar al front o posteriorment camí de la depuració o l'exili.

El record d'un d'aquests alumnes és el que exposem en aquesta comunicació perquè pensem que una font important de la història de l'educació contemporània és el testimoni oral dels fets passats a través dels seus protagonistes.

Ens referim a les vivències d'en Josep Colomer en l'escola de les Masies de Plana Rodona, unes quantes cases d'Olèrdola a la Comarca de l'Alt Penedès, on durant dos cursos (de 1934 a 1936) va fer de mestre en Ramon Costa Jou (3), membre de la Cooperativa abans esmentada.

Quaranta-quatre anys després, el deixeble J. Colomer en una gravació improvisada ens va parlar dels seus records d'escola. Transcrivim l'entrevista que vàrem tenir amb ell tal com anava sortint, sense comentaris intercalats, respectant la seva espontaneïtat pel fet de reviuere uns records d'una escola que estimava (6).

És significatiu que no recordés cap altre moment de la seva escolaritat, quan l'escola no tenia el sentit que en Costa Jou li havia donat.

TRANSCRIPCIÓ DE LA GRAVACIÓ FETA A J. COLOMER

2. "Teníem correspondència amb altres països i altres escoles. Si no hi hagués hagut la guerra teníem prevista una excursió a Bocú, en el Mar Caspi, ja havíem fet el planell de l'itinerari i tot. Teníem intercanvi de correspondència amb una escola d'allà. Ens explicaven tot, enviaven fotografies, material... Apart de tot això, jo m'escribia amb una escola de Vallbona d'Anoia. Els explicava les nostres coses i el que feiem, i ells també..."

"La HISTORIA... tot anava sobre el terreny, ja que teníem el Castell d'Olèrdola al costat que era un camp molt bo per estudiar-la. No teníem cap llibre de text, però sí biblioteca. En Costa Jou en va demanar una a la Generalitat i en 15 dies va arribar. Però no feien servir els llibres com a textos, ja que ell considerava que el text se l'havia de fer el mateix noi. Els textos que vam fer nosaltres mai més se'ns han esborrat del cap. També feien la revista *Endavant* (6) i tenien cura que sortís bé perquè això anava cap a l'altre cantó del món. Algún diari que rebien de fora a vegades deia que ens ha agradat molt el tal i això, agradava. Fèiem molts gravats de linoleums (7); els dibuixàvem nosaltres i en Costa ens va ensenyar a rebaixar amb les gúbies. Tothom una vegada imprès el diari se n'emportava un cap a casa».

Mai no es pagava res, tot era gratuït. Fins i tot les llibretes anaven impreses amb el nom de l'escola (8). Quan no hi havia llibretes, s'utilitzava paper de barba. Les fèiem. Tampoc no es portava mai res a l'escola. L'únic un diccionari que era de cadascú i que ens va costar un duro. Aquest diccionari encara el tinc. Els va portar un dia en Costa Jou de Vilafranca, carregat en el seu cotxe de dues places que li havia costat 500 pessetes".

"Tot ho discutíem. Hi havia tres equips: d'impremta o periòdic; de menuts i de neteja. Els equips eren de quatre o cinc persones i sempre es feien per sorteig. L'equip d'impremta componia, imprimia, descomponia i netejava. Als menuts hom els portava a una habitació de la vora i els ensenyaven a muntar i altres coses. Els de neteja s'encarregaven que tot sempre estigués en ordre. La impremta era de fusta (fa el dibuix i ens explica el seu funcionament), i la van adaptar afegint-li fustes a la nostra manera d'imprimir".

"El vespre sempre ens quedàvem. Demanàvem a casa per quedar-nos perquè havia de sortir el diari i no estava llest. En Costa Jou també es quedava, però mai a corregir les nostres coses d'impremta, mai a arranjar res, ja que era tot íntegre fet per nosaltres. La feina d'impremta era la que portava més estona. En Costa tenia feina amb els 15 o 16 adults que venien als vespres. Puc dir que el mestre es dedicava tot el dia a l'escola. Era un obrer de l'escola. Treballava fins i tot el dissabte i el diumenge".

"Ens sentíem responsables del que passava a l'escola. Mai en Costa havia renyat ningú, ni calia que ho fes. Mai havia d'aixecar la veu. Sabia tractar el nen. Quan n'hi havia dos que es barallaven es feia una reunió com un judici i al final tot acabava bé".

"Respecte als pares, al principi hi havia una mica d'oposició. Teníem les nostres lluites, ja que ells volien coses més pràctiques. Això va ser al principi, ja que després vam veure el nostre avenç. De tant en tant es feien reunions de pares, no massa sovint, ja que posteriorment no hi havia massa problemes".

"En el diari fèiem selecció de textos de tots. Un dia un va fer alguns episodis sobre "La guerra dels carlins explicada pel meu avi" i tal com l'anava escrivint l'anaven corregint i component. Per a mi no es pot comparar treballar en coses prefabricades i en coses fetes per un mateix. Tens més compte i al·licient en les coses. Per exemple, material didàctic no en teníem molt, però el fèiem nosaltres. De no res feien coses extraordinàries".

“Hi havia poca cosa en castellà, quasi tot era en català. Ens ensenyava a parlar mitjançant les conferències. Es parlava del que es volia. Mai en la vida havia imposat res. Encara recordo la il·lusió de donar una conferència a la classe”.

“Feien mapes de guix i havien fet el planell de Plana Rodona de cinquanta mil maneres diferents. Agafaven les cadenes i sortien a mesurar. L'escola també va quedar ben estudiada. Si s'havia de cubicar alguna cosa, anaven a un dipòsit d'aigua i miraven l'aigua que hi havia, la que hi cabia, etc. no necessitaven per a res el llibre... Tothom sabia com s'anomenaven les plantes. En teníem moltes a l'escola i també sortíem constantment al camp. Tot el que es pogués estudiar fora es feia. Ens havia portat a tot arreu...”

“Recordo que a Vilafranca, a les escoles graduades, vàrem fer la diada del nen penedenc, on vàrem anar tots els nens del Penedés (9)”.

“L'any que va esclatar la guerra ens estàvem preparant alguns per anar a estudis superiors, però tot va canviar i el mestre se'n va anar. Encara que jo ja no hi anava molt a l'escola perquè el meu pare hem necessitava al camp”.

NOTES

- (1) Ja desenvolupat en la comunicació d'en F. Imbernón “Colaboración...” pág. 181. III Jornades d'Història dels PPCC, Girona, Novembre 1979.
- (2) Ibidem.
- (3) Per una carta dirigida a C. Freinet el 24/4/de 1937, i publicada en E. Freinet “Naissance d'une pédagogie populaire” Edt. Maspero, Paris 1968 (carta traduïda en la versió castellana de l'obra), trobem a R. Costa Jou en el Batalló d'Ingeniers. divisió “Carlos Marx”, Torralba de Aragón, Tardienta.
Per a una ampliació de la biografia d'en Costa Jou veure Dalmau, B. “Conversació amb R. Costa Jou” Perspectiva Escolar, número 28, pp. 59-64, Barcelona 1978.
- (4) Actualment en Josep Colomer té una sabateria a Terrassa.
- (5) Utilitzem el terme estimar perquè considerem que en aquest cas és el més adequat. En J. Colomer ens va dir: “m'agradaria donar-li una forta abraçada a aquest home”.
- (6) L'únic original que hem trobat és el número 2, Desembre de 1934.
- (7) A l'actual escola hem trobat encara les caixes dels tipus d'impremta i petits gravats de linoleums.
- (8) En Josep Colomer conserva totes les llibretes d'aquella època.
- (9) En aquell moment hi havia molts mestres del Penedés que eren membres de la *Cooperativa de la Imprenta en la Escuela*, aci com Vilafranca el centre de publicacions del moviment Freinet espanyol.

L'ESCOLA FREINET DE BARCELONA 1937-1938

Maria Pla i Molins

El moviment de renovació pedagògica impulsat constantment per les corporacions catalanes no ha disminuït ni una mica durant aquest últim any de guerra... molt al revés... s'ha pensat a establir escoles especials per a assajar els mètodes moderns més en boga.

L'Ajuntament de Barcelona ha establert escoles noves per a assajar els mètodes: Cousinet, FREINET, Decroly (1) del Treball, de Projectes i Escola Productiva.

Aquests foren els grups d'assaig que es posaren en marxa per part de la Conselleria Regidora de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona.

Era tasca d'investigació paidològica i experimental. El nostre treball que tots els nostres deixebles (i2), sense excepció, adquireixin un nivell cultural.

A l'Arxiu de l'Ajuntament he pogut consultar algunes notes referides a l'“ordre del dia” de les reunions de la Comissió de Cultura. La col·lecció és incompleta però en l'ordre del dia del 12 de gener de 1937 s'hi indica la necessitat d'estructurar els Grups Escolars d'Assaig. A partir d'aquesta data comença, doncs, el naixement d'una important experiència educativa: l'Escola Freinet.

No he trobat la data fixa de la inauguració de l'Escola; només un rebut pel qual es pagava a M. Crusat la quantitat de cent cinquanta pessetes per la neteja de les Escoles Freinet i Cousinet des del març fins al setembre de 1937. A partir d'aleshores, la neteja de les escoles la realitzà el personal de cantines.

En una de les Actes de la Comissió de Cultura signada per Serra Húnter (la del 12 d'octubre de 1937), es llegeix:

La Comissió de Govern creu que és millor que el CENU s'encarregui de la incautació... tota vegada que aquest organisme ha fet múltiples incautacions.

Posar al servei del poble antics locals de luxe (3).

...Un deure elemental envers el poble treballador ens obligà de trobar solució al problema escolar que tenia plantejat el nostre poble (4).

L'Escola Freinet s'instal·là a la torre dels marquesos de Villamediana, al passeig de la Bonanova nº 111. Per tal de descriure-la, no hi ha res millor com utilitzar les mateixes paraules dels seus escolars:

En plena guerra se inauguró silenciosamente, sin bombo ni platillos, la Escuela Freinet de Barcelona. No estaban los tiempos para festejos pero si para hacer una labor callada y positiva en beneficio de la cultura popular. Un maestro, Victor Colomer que pasó a ocupar la Consejería de Cultura del Ayuntamiento de Barcelona fue su creador.

Tenemos una escuela preciosa, con jardín, huerto, piscina, talleres e imprentas. Está situada a cinco kilómetros del centro de la capital y venimos gratis en tren eléctrico o en tranvía (5).

El primer número de la revista que publicà l'Escola llegim:

Des de la nostra Escola es veu perfectament el Tibidabo. Aquest ha estat el motiu pel qual elegirem el nom de la típica muntanya barcelonina per a títol dels nostres quaderns... La nostra Escola és una veritable democràcia. La majoria mana i la minoria acata les seves decisions, que sempre redunden en benefici de l'obra escolar (6).

L'alumnat procedia, especialment, del districte cinquè de la ciutat, ja que s'aprofitaven les escoles més assolaiades per als infants dels barris menys afavorits.

També s'hi integraren nens que, fugint de les primeres línies del front, arribaven a Barcelona des de diversos punts de l'Estat espanyol:

Es raro el día que no vienen alumnos nuevos a la Escuela. En las clases ya casi no cabemos (7).

Cuando estábamos en Carabanchel, hace un año que entraron los moros y nos pudimos escapar por milagro... Las mujeres, cuando iban corriendo por la carretera, la mitad lloraban. Los moros disparaban y algunas mujeres caían rodando (8).

Sembla que aquesta Escola feia cinc tipus diferents de publicacions, però només n'he trobat tres variants:

Revista *Petits*, amb textos dels nens de parvulari, i revista *Tibidabo*, amb dues variants: textos d'infants fins a nou anys i textos dels nois més grans fins a tretze anys.

Als números de la Revista *Tibidabo* que es poden consultar a l'Arxiu Històric de la Ciutat, hi ha una seqüència ordenada de dotze exemplars, que ens permet fer una anàlisi de les impressions i de la vida dels nois d'aquesta Escola, des de l'octubre de 1937, data d'aparició del número 1, fins l'octubre de 1938; aquest és l'últim exemplar que he pogut trobar i en el qual s'hi pot llegir una notícia prou eloqüent:

Se nos han agotado las libretas, los blocs, los lápices, etc. y para escribir tropezamos con muchas dificultades, pues las cuartillas que nos quedan las reservamos para hacer Tibidabo... pensamos dedicar otro si disponemos de papel... (9).

Els aspectes fonamentals que es desprenen de la Revista són els següents:

1. L'aplicació científica de la tècnica Freinet a l'escola assessorada pel senyor Herminio Almendros, inspector entusiasta del mètode, i realitzada per un grup de mestres molt preparats pedagògicament, com ens ho demostra un d'ells en el següent fragment:

El bàsic de la Tècnica Freinet és l'expressió lliure. La llibertat dels nens no vol pas dir retraïment o la inhibició del mestre, sinó que aquest també disposa d'aquella llibertat d'expressió que, ben utilitzada, completarà l'escola... El mestre no és l'única font de coneixement i d'iniciatives, els nens són cercadors de coneixements i els qui exposaran suggeriments i iniciatives... Perquè els nens s'expressin lliurement cal que el mestre els inspire la confiança necessària. Cada dia s'anirà creant l'ambient de franquesa i sorgiran temes nous i variats. Freinet ens entusiasmarà! (10).

2. Els textos lliures, en els quals hi batega la vida dels infants. El pensament i la vida a través dels primers passen a la impremta. En ells, ens parlen dels seus jocs, de l'escola, dels seus pares però, sobretot, de la tràgica realitat que vivia Barcelona en aquells moments: la guerra i la fam.

3. El respecte per la llengua de cada infant. La Revista publicava articles d'ambdues llengües. N'he comptabilitzat el següent percentatge: el 40% eren escrits en llengua catalana, i la resta en llengua castellana.

Quan hi havia un espai lliure s'hi acostumava a intercalar la lletra d'una cançó o bé una poesia popular catalana.

4. Quant a la temàtica, les escenes i descripcions de la guerra n'ocupaven un 52%. Els infants posaven en primer terme la difícil situació que vivien a casa i a l'escola.

5. El recull total de textos permet dividir-los en quatre grans temes: la vida quotidiana, l'escola, la fam i la guerra. He triat els més expressius de cada grup, que transcriu tot seguit:

Sobre la vida quotidiana

Per manca de vehicles

L'altre dia vaig agafar el metro a la Rambla. Com que anava molt ple i apretat no vaig poder pujar. En arribar a la Plaça de Catalunya estava l'estació plena i no vaig poder

sortir però a la fi vaig aconseguir-ho. Dos homes es barallaven per pujar, i l'un es tragué la pistola. Vingueren dos guàrdies i els separaren. Mentre es barallaven se'ls escapà el metro (11).

Un engaño

Ayer por la tarde cuando veníamos para la imprenta Peret, Campmany y yo, queríamos engañar a un hombre. Hicimos un cigarrillo de hierbas y lo tiramos a la acera. El hombre lo cogió, lo miró y se lo puso en el bolsillo. Nosotros nos fuimos riendo. Esta mañana, antes de entrar en el colegio, lo hemos vuelto a hacer y también lo ha cogido otro hombre. Los fumadores están nerviosos (12).

Sobre la vida de l'escola

La nostra classe de música és molt bonica perquè té unes làmpares de vidre i el mestre Gardeñas sempre ens canta unes cançons molt boniques i quan surto al pati sento una olor de pins i l'aire és molt saludable (13).

Aquest mes hem rebut dos paquets de queviures de Vence (França) ¡Com se'n recorden de nosaltres!

Tenim preparat un paquet de llibres pels companys de l'esmentada escola francesa. Són llibres en llengua castellana, perquè els francesos estan caríssims i, per altra banda, ells ja en tindran molts (14).

Hoy por la mañana ha venido el Sr. Almendros y ha entregado una pluma estilográfica al maestro para que se la regalase al que faltara menos a clase. Hemos mirado la lista para ver quien tenía menos faltas; los que tenían menos son Salat y Aupérez. Hemos mirado las libretas de los dos, para que, el que la tuviese más limpia se quedara con la pluma. Salat ha merecido el regalo (15).

Un mestre expressarà així aquesta manca d'assistència a l'escola:

Faig classe? Faig vacances?

Els bombardeigs nocturns fan que els pobres infants que encara vénen a l'escola resten als matins al llit, car bé han de recuperar la son perduda i reposar. Alguns, pocs... vénen tots els matins amb les cares esgrogueïdes i llargues a classe, millor diria, a fer-me companyonia (16).

Sobre la fam

Els textos dels infants són prou eloqüents... no cal pas afegir-hi res més:

Jo tenia gana...

En el jardín hemos hecho reformas, por ejemplo: en vez de rosas —que las tenemos abundantes— hemos plantado coles, que son más necesarias (17).

La carn

Aquest matí la meva mama ha somniat que hi havia carn i que en donaven una terça. La mama ha dit a la carnissera que li posés una terça de bistecs (18).

...si llovieran pasteles y nata podríamos hartarnos porque hace tiempo que no probamos esas cosas tan buenas (19).

La gana

A l'estació de la Plaça de Catalunya hi havien dues dones velles que ens deien que feia molt temps que quasi no menjaven (20).

Buena cena

Anoche me comí un plato de patatas y habichuelas; hacía mucho tiempo que no comía estas cosas tan buenas (21).

Diurneenge vaig dinar dues vegades: una a casa de la meva germana i l'altra a casa meva (22).

Sobre la guerra

Els infants eren informats puntualment de la marxa de la guerra. A més a més, des de la Conselleria de Cultura es donaven diverses consignes:

"Circular a les escoles per a fer murals, revistes... que s'empregui una acció antifeixista" (14 de juny de 1938).

"Proposta de concurs a la millor poesia, millor dibuix antifeixista" (4 d'octubre de 1938).

Així doncs, a través dels textos de la Revista seguim la guerra pas a pas durant un any. Com exemple, veiem-ne els següents fragments; el primer d'ells referit al primer aniversari de l'heroica defensa de Madrid:

El mundo entero está admirado de esta hazaña: nos han dicho que el edificio de la telefónica, que tiene muchos agujeros a consecuencia de los cañonazos, le llaman ahora

“la casa de las pecas”, lo cual demuestra que los valientes madrileños no han perdido el humor ni la gracia... (23).

Els dos textos que transcrivim a continuació es refereixen als bombardeigs de la Barceloneta i la destrucció de l'Escola del Mar:

Jo, abans de la guerra, anava a l'escola del Mar i m'agradava molt perquè em banyava tots els matins.

Divendres van venir a bombardejar i van tirar una bomba incendiària a l'Escola del Mar i la van cremar tota. Quan el papa ho va saber es va posar a plorar, perquè s'estimava molt aquella escola (24).

...llencen moltes bombes i quasi sempre cauen a La Barceloneta on vivia jo. Hi ha moltes víctimes i ferits greus i quasi tots moren de metralla (25).

Les bombes, que no paren de caure sobre la ciutat de Barcelona són descrites així pels nostres infants, amb tota la seva gràcia:

El gat i les sirenes

Sempre que hi ha bombardeig el gat és damunt dels fogons, i quan sent les canonades tan fortes salta dels fogons i ens dona un “susto”. I així tenim dos “sustos”: el gat i les sirenes (26).

L'altra nit vaig somniar que un avió feixista em tirava bombes i jo amb la mà les hi tornava (27).

Fent referència al segon any de guerra trobem els textos següents:

Hoy se cumplen los dos años de guerra. Dos años que el pueblo español sostiene una lucha encarnizada y desigual en los campos de batalla contra los legionarios italianos y alemanes que Hitler y Mussolini han mandado a España. Hace unos instantes que los piratas del aire acaban de realizar un nuevo crimen. La clase la hemos suspendido... (28).

Viva La Gloriosa!

Acaban de leernos el parte de ayer de aviación en el que decían que habíamos tirado, el domingo día 14: trece Fiats, cuatro Maisserschmidt y dos Heinkel; en total diecinueve aparatos y a nosotros solamente nos tiraron uno... ¡Viva la aviación republicana! (29).

Els efectes de la guerra queden tristament comptabilitzats: alguns mestres de l'escola han marxat al front de batalla:

Estimat mestre:

La meva alegria, com la de tots els companys és molt gran. Del què ens diu que allà al front sent molt el retronar constant de bombes, canons i tac-tac de la metralladora, aquí, a la ciutat, com a altres llocs indefensos, també sentim, com sap, el zumzeig de l'aviació traïdora que llença bombes negres, semblant la destrucció i la mort... (30).

A l'últim número de la revista els infants ens diuen:

Seríamos casi felices si no fuera por los inicuos y criminales bombardeos de los aviones extranjeros que nos amargan la vida y no nos dejan trabajar con tranquilidad... Pasamos hambre, miedo y frío. Triple crimen que permite una humanidad corrompida por los poderosos, seres egoístas que quieren dominar el mundo... ¿Es esto humano? ¿Por qué nos asesinan sin piedad? (31).

¿On han quedat les cartes que escribien en C. Freinet i els escolars de Vence?

¿I tota aquella joia pedagògica, penyora de dignitat per a l'educació del nostre poble?

Retalls d'unes vides que fins el final mantingueren la il·lusió per l'escola. Infants que en els seus textos hi posaven poesia, com aquesta:

*Aquest matí, la Rita i jo anirem al jardí
a buscar flors per a les taules de la nostra classe (32).*

Ahir a la tarda va ploure.

*Queien unes gotasses tan grans, que només que te'n caiguessin
per sobre unes quantes, quedaves xop.*

*Per tot arreu es veien els efectes de la forta pluja i
hom respirava una mica de tristor... (33).*

tristor que ara, tot just, estem començant a perdre...

I potser, per tal de descriure la desfeta pedagògica, res més eloqüent que aquesta anècdota final, explicada per un mestre de l'escola que, acabada la guerra, buscava ajuda per a la seva esposa, pendent de judici sumariíssim:

L'esmentat professor va anar a parlar amb una inspectora central, amiga de la família, que havia vingut a Barcelona, de viatge. Digué la inspectora:

– Veré qué puedo hacer por tu esposa. Ven mañana– (es mirà l'expedient i afegeix) –Esto está muy mal... malo... es roja... roja... muy roja. La Escuela FREIXENET es muy roja. De la escuela FREIXENET no puedo hacer nada...

Em deia aquell mestre:

– No hi ha paraules per a descriure el tipus de cultura que ens portaren.

Així es va liquidar una experiència pedagògica i, amb ella, una vegada més, la cultura i la vida del nostre Poble.

NOTES

- (1) *L'ensenyament popular a Catalunya de l'adveniment de la República al juliol del 1937*, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura a, 1937, p. 71.
- (2) J. Seró, 'Els grups d'assaig"', *Magisteri català*, nº 234, 1937, p. 2.
- (3) Circular del CENU, s.d.
- (4) *Ibid.*
- (5) *Revista Tibidabo*, nº 12, octubre de 1938.
- (6) *Ibid.* nº 1, octubre de 1937.
- (7) *Ibid.* nº 9, juny de 1938.
- (8) *Ibid.* nº 2, novembre de 1937.
- (9) *Ibid.* nº 12, octubre de 1938.
- (10) V. Gardeñas, "La tècnica Freinet", *Magisteri català*, nº 242 i 247, 1937.
- (11) L. Vázquez, *Revista Tibidabo*, nº 7, abril de 1938.
- (12) F. Ferrer, *ibid.* nº 10, juliol de 1938.
- (13) J. Colomer, *ibid.* nº 4, gener de 1938.
- (14) *Revista Tibidabo*, nº 8, maig de 1938.
- (15) J. Fernández, *Revista Tibidabo*, n. 7, abril de 1938.
- (16) "Un mestre escriu", *Magisteri Català*, no 249, 1937.
- (17) *Revista Tibidabo*, nº 2, novembre de 1937.
- (18) M. Matesanz, *Revista Tibidabo*, nº 4, gener de 1938.
- (19) R. Rius, *ibid.* nº 6, març de 1938.
- (20) M. Pujol, *ibid.* nº 8, maig de 1938.
- (21) R. Bel, *ibid.* *ibid.*
- (22) A. Garcia, *ibid.* *ibid.*
- (23) Text col·lectiu, *ibid.* nº 2, novembre de 1937.
- (24) R. Bel, *ibid.* nº 4, gener de 1938.
- (25) *Revista Tibidabo*, nº 5, febrer de 1938.
- (26) F. Bernaola, *ibid.* nº 4, gener de 1938.
- (27) R. Rius, *ibid.* nº 5, febrer de 1938.
- (28) G. Cadaviaco, *ibid.* nº 10, juliol de 1938.
- (29) A. Campano, *ibid.* nº 11, setembre de 1938.
- (30) F. Soler, *ibid.* nº 12, octubre de 1938.
- (31) Text col·lectiu, *ibid.* *ibid.*
- (32) *Revista Tibidabo*, nº 8, maig de 1938.
- (31) Text col·lectiu, *ibid.* *ibid.*
- (32) *Revista Tibidabo*, nº 8, maig de 1938.
- (33) *Ibid.* nº 11, setembre de 1938.

ALGUNES NOTES SOBRE LA CENSURA DE TEXTOS ESCOLARS DURANT ELS PRIMERS ANYS DEL FRANQUISME*

M. Fortuny
F. Imbernón
R. Pujol

A través d'aquesta comunicació voldríem posar de manifest que la censura dels llibres escolars durant la guerra civil i en els anys immediatament posteriors (1) es donà principalment a tres nivells, ja sigui de forma aïllada o interrelacionats: a) Comissions censors; b) concursos i c) control eclesiàstic i del "movimiento".

Si bé la censura s'exercí més intensament en el període esmentat, va continuar, com constatem en el textos legals (2), durant tota la II Dictadura. Al llarg d'aquests anys van orientar-se i enquadrar-se els continguts dels llibres dins d'uns paràmetres que coincidien amb la ideologia del règim i es va assegurar que no sorgissin desviacions respecte la doctrina oficial. Reiteradament les disposicions subratllen que els llibres d'ús escolar hauran d'ésser aprovats pel Ministeri d'Educació Nacional, tant en els continguts com en els aspectes tècnics, sense el qual no podran emprar-se en el primer ensenyament, ni com a manuals, ni com a llibres de lectura.

Hem fet servir com a fonts del treball les disposicions legals aparegudes als Butlletins oficials de l'Estat (B.O.E.). Amb el buidat de tots els decrets, disposicions i ordres hem pogut constatar la riquesa d'aquests materials a l'hora d'investigar aspectes fonamentals de la història recent de l'ensenyament obligatori, batxillerat i formació professional, etc... i la seva evolució.

a) Les comissions censors

Per a dur a terme les tasques de censura s'estableixen organismes específics. La seva creació es justificava pel fet que: "El libro escolar representa dentro de la orientación cultural de la enseñanza Primaria, una influencia que es necesario encauzar adecuadamente para lograr, con ello, dar a la Escuela, al maestro y a los niños aquella sana doctrina, saturada de espíritu religioso y patriótico, que constituye la esencia de nuestro Movimiento Nacional" (3).

La primera Comissió Censora, anomenada "Comisión Especial" de Llibres de lectura i manuals escolars de primer ensenyament, que en aquesta comunicació tractarem d'una manera preferent, fou creada per l'ordre del 20 d'agost de 1938 en plena guerra, i fou l'encarregada de supervisar els textos existents en el mercat per a fer-ne una tria i relacionar quins podien ser recomanats després de jutjar-los en el seu contingut religiós, moral, patriòtic, pedagògic, científic, literari, tipogràfic i preu de venda. Per altra banda, se li encarrega la supervisió dels originals inèdits que els autors i editors estaven obligats a presentar-li abans de la seva edició (3). Tal com es pot veure, la major part dels aspectes relacionats sobre els quals els comissionats havien d'avaluar eren eminentment ideològics. Cal afegir, a més, que mai no s'establiren per escrit uns criteris o barems en què basar la seva tasca valorativa i crítica, i també que les 8 persones encarregades d'aquest afer eren alts càrrecs dins el cos de funcionaris del Ministeri d'Educació, elegits i presidits pel sots-secretari del mateix Ministeri, homes de provada fidelitat al règim, i, en canvi, gairebé mai especialistes en relació als aspectes pedagògics i tècnics dels llibres escolars. D'això es desprèn i corrobora que la tasca encomanada a la Comissió fos eminentment ideològica.

La primera relació de llibres que podien utilitzar-se a les escoles de primer ensenyament va sorgir el 1939, abans d'acabar-se la guerra civil (4), ara bé, ja molt abans d'aquesta data s'exercí un rigorós control dels continguts dels textos. S'exercí per diferents canals. Un exemple prou conegut és que el govern va obligar a tots els governadors, alcaldes i d'altres delegats governamentals a col·laborar en aquesta tasca. Per una disposició del 4 de setembre de 1936 se'ls obligava "urgente y rigurosamente a incautar y destruir cuantas obras de matiz socialista o comunista hallasen en las bibliotecas ambulantes y en las escuelas" (5). De forma paral·lela s'obligava als inspectors a "autorizar el uso en las escuelas de obras cuyo contenido responda a los santos principios de la Religión y de la Moral cristiana, y que exalten con sus ejemplos el patriotismo de la niñez" (6). La imposició d'aquesta mesura fiscalitzadora es justificava amb aquest argument: "...la gestión del Ministerio de Instrucción Pública, y especialmente de la Dirección General de Primera Enseñanza, en estos últimos años no ha podido ser más perturbadora para la infancia. Cubriéndola con un falso amor a la cultura ha apoyado la publicación de obras de carácter marxista o comunista, con las que ha organizado bibliotecas ambulantes y de las que se ha inundado las escuelas, a costa del erario público, constituyendo una labor funesta para la educación de la niñez" (7).

Per altra banda, també abans de la publicació de les llistes d'obres aprovades per la Comissió, trobem ordres reiterant als Inspectors que recordin als mestres que no han d'adquirir cap llibre de text fins que la Comissió Especial acabi la seva tasca (8).

Novament a l'any 1945, trobem un conjunt de normes ben explícites sobre la censura a exercir sobre els llibres escolars. En el capítol IV, referent als Instruments pedagògics, de la llei d'Instrucció Primària, s'adverteix que no poden emprar-se llibres que prèviament no siguin aprovats pel Ministeri de Educació. I s'afegeix que aquests han de requerir «que su doctrina y espíritu estén en armonía con los títulos I y II de esta ley», títols en els quals en parlar de "los caracteres de la Enseñanza Primaria" conté paràgrafs tan significatius com aquest: "La Educación Primaria ha de infundir en el alumno el amor y la idea de servicio a la Patria, de acuerdo con los principios inspiradores del Movimiento (...)" o "(...) la educación primaria, inspirándose en el sentido católico, consustancial con la tradición escolar española, se ajustará a los principios del Dogma y de la Moral católica y a las disposiciones del Derecho Canónico vigente (...)" o "es misión de la educación primaria, mediante una disciplina rigurosa, conseguir un espíritu nacional fuerte y unido a instalar en el alma de las futuras generaciones la alegría y el orgullo de la patria con las normas del Movimiento y sus organismos", també "la educación femenina preparará especialmente para la vida del hogar, artesanía e industrias domésticas"... No val la pena estendre'ns més en l'aportació de frases significatives; és ben clar que el desig del Règim és el de conduir l'ensenyament dins el marc ideològic en què es mou i que, entre d'altres, es proposa valer-se dels llibres de text per assolir-ho.

Retornant al punt de les comissions dictaminadores, advertim que, al llarg del període franquista, aquestes canvien de nom, es reorganitzen, amplien o limiten en seu àmbit de competències, però mai no desapareixen.

Així veiem, per exemple, que dos anys després de ser creada la primera "Comisión Especial" aquesta amplia la seva tasca incorporant la missió de censurar totes les obres de caràcter pedagògic i, molt especialment, les que anaven destinades als mestres (9). Amb aquesta ordre hom evidencia la importància de la ideologització dels futurs mestres, a fi que la seva tasca professional esdevingui canalitzadora i transmissora dels valors religiosos, morals, polítics, econòmics, culturals... del Nou Règim. Anys després, el 1951, aquesta comesa fiscalitzadora dels llibres escolars va estar vinculada al «Departamento de Instrucción Primaria» (10) i posteriorment sota els següents organismes «Consejo Nacional de Educación» (11), «Comisión Técnica para el dictamen de libros de texto» o del "Gabinete de Orientación didáctica Escolar" o de la "Dirección General de Orientación Educativa" (12).

Com ja hem indicat en algun altre lloc, existiren paral·lelament d'altres organismes encarregats de la vigilància o censura dels llibres destinats a l'ensenyament mitjà, formació professional, batxillerat tècnic, etc., que aquí no aprofundim.

b) Els concursos.

Una altra forma de recaptar obres destinades als escolars fou per mitjà dels concursos promoguts especialment pel Ministeri d'Educació. Era una manera de promoure la creació d'originals inèdits sobre diferents disciplines i, especialment, de lectura, apològics del Règim, d'ideologia ultraconservadora i subordinats als principis del Movimiento.

Els principals concursos sobre llibres se celebraven anualment amb motiu de la "Fiesta del Libro". El primer concurs convocat que coneixem d'aquest tipus aparegué al B.O.E. de l'any 1937 (13), amb el lema de "El libro de España". En les bases del premi s'especificava que havia d'ésser "un compendio sobre la patria en el que debia figurar todo cuanto en ella deben conocer sus hijos para amarla con vehemencia y lucidez. Su historia, su carácter, sus costumbres, sus héroes (...) han de desfilan por sus páginas que habrán de estar llenas de entusiasmo y claridad. En la parte histórica ha de atender especialmente la refutación sencilla y valiente de aquellos pasajes de nuestra historia que han sido más tenazmente calumniados por la Leyenda Negra. La Unidad social, política y religiosa forjada por los Reyes Católicos, la Colonización de América, la Inquisición, la Contrarreforma, las guerras carlistas (...) ha de señalar acentuadamente la no interrumpida contribución de España a la civilización universal y, preferentemente, la coincidencia de estos esfuerzos civilizadores con el actual movimiento en que se prolonga su historia y su grandeza, contraponiendo la absurda tendencia separatista, la idea excelsa de unión de todas las religiones dentro de la gran Patria Española (...)" (14). És igualment significatiu que es remarqui en les bases que "(...) enseñará al niño, como características de la raza que debe admirar e imitar, la Fe cristiana, la hidalguía caballeresca, la cortesía exquisita, el valor militar, la ponderación de juicio" (15). En les indicacions metodològiques remarca que "(...) la expresión ha de ser clara, metódica y sencilla como su destino requiere. Ha de hablar continuamente a los ojos, ha de encantar la imaginación y el sentimiento". Aquests advertiments metodològics pretenen acomodar-se a l'infant per a poder influenciar-lo profundament. I així ho manifesta, de fet, amb aquests termes: "El niño tiene por naturaleza instinto proselitista. En sus juegos, en sus conversaciones, en todo tiende a tomar bando y partido y adherirse a él con toda vehemencia de su espíritu limpio. Se trata de aprovechar y orientar esta enorme fuerza, hasta hace poco sacrilegamente desaprovechada, del entusiasmo infantil. Se trata de hacer que los niños del porvenir tomen, definitivamente, partido por España"(16). És de subratllar que els autors que optessin al premi tanmateix havien de ser "españoles de probado patriotismo y adhesión al Movimiento Nacional, y, si pertenecieran al profesorado no haber sido objeto de sanción por parte de las Comisiones Depuradoras". Especificant finalment que "si alguno de los que resultasen elegidos no reuniesen estas condiciones, perderá el derecho al premio".

Amb aquestes paraules, que de fet no requereixen cap comentari, s'intenta assegurar no sols el contingut del llibre al credo polític del Règim, sinó també la lleialtat absoluta de l'autor.

Un dels primers llibres premiats del qual tenim notícia fou: "El muchacho español" de José Mª Salaverria, precisament per: "(...) su pureza de lenguaje, pureza de estilo, noble y logrado intento de exaltar los más destacados valores religiosos, morales y patrióticos de nuestro pueblo, obra que ha de crear fructíferas semillas en nuestras juventudes y contribuir con su amena lectura a la formación de la España que tenemos el firme propósito de crear". Per la qual cosa es va declarar obra de "Mérito Nacional" i es va recomanar a mestres i bibliotecaris a fi que la possessin a l'abast dels infants (18).

A títol d'exemple indicarem els enunciat d'algunes d'aquestes convocatòries del "Dia del Libro". El 1939 (19) amb "La confección de un catálogo comprensivo de las quinientas obras que con más acierto respondan a las necesidades científicas y patrióticas propias de un primer núcleo de Biblioteca general". L'any 1942 (20) sobre "Un trabajo bibliográfico que recogiera la producción española dedicada a la historia de la ciencia". Bibliografia que en el futur s'obligaria a incloure en els diversos llibres de text a fi que els alumnes "(...) conocieran los trabajos de los españoles más sobresalientes en cada materia, para honrar así la memoria de los que nos precedieron en la investigación y en el estudio y fortificar la admiración al genio de la raza" (21). També s'esmenta en les bases que en innumbrables obres didàctiques "(...) se omite la labor de la ciencia española que, entre otros méritos incalculables, ofrece el de ser universalmente precursora" i que "(...) gracias a la elaboración de este estudio se podrá facilitar a los autores el cumplimiento de la nueva orden". L'any 1946 sobre una "Guía de lectura sobre obras modernas de artes y oficios" (22). El 1947 amb "Una lista completa y acertada de obras literarias de autores españoles y extranjeros modernos (XIX y XX) que desde un punto de vista moral puedan ser leídas por los jóvenes" i un segon premi "(...) por la adecuación a la comprensión infantil de la obra cervantina "Viaje al Parnaso" (23).

Més endavant les bases dels concursos van perdent el to i la forma marcadament feixistes, però sense deixar en el fons de ser uns instruments de selecció ideològica de llibres.

Cal mencionar dins d'aquest apartat un altre premi instaurat l'any 1963 (24) destinat a recompensar a les editorials que presentessin un catàleg amb un conjunt d'obres infantils i juvenils, per a nens o nenes, en llengua castellana.

Hem observat en relació als concursos que quan aquests es convocaven per a cobrir una llacuna bibliogràfica i, en el cas de declarar-se desert, per no haver-se presentat concursants o per no merèixer l'aprovació del Ministeri els que s'havien presentat, la "Dirección General de Enseñanza" proposava, amb urgència, l'encàrrec de la redacció a un especialista (25).

c) El control eclesial i del "Movimiento"

Pel concordat de 1953 l'Església va obtenir un conjunt de prerrogatives en el camp de l'educació. Per una banda va tenir el control exclusiu en matèria de llibres de religió, història sagrada i dogma; per l'altra, partici-

pava en el control de la resta de matèries i currículums escolars, basant-se en l'article número 26 de l'esmentat concordat, on s'especifica: "en todos los centros docentes se ajustará a los principios del dogma y la moral de la Iglesia Católica. Los Ordinarios ejercerán libremente su misión de vigilancia sobre dichos centros docentes en lo concerniente a la pureza de la fe, las buenas costumbres y la educación religiosa. Los Ordinarios podrán exigir que no sean permitidos o que sean retirados los libros, publicaciones o material de enseñanza contrarios al dogma y a la moral católica".

Abans de signar aquest concordat ja existiren entre l'Església i l'Estat convenis previs que li otorgaven els mateixos privilegis. Una constatació d'aquests fets és una disposició promulgada l'any 1937 (26) que remarcava que l'ensenyament de la religió no havia d'estar limitat a uns textos específics sinó que havia d'estar present en qualsevol capítol de la geografia, història, etc..., i en el cas que no hi fos, el mestre tenia l'obligació moral de fer el comentari adequat ja que de cada tema es podien deduir ensenyances morals i religioses. La «Jefatura del Servicio Nacional de Primera Enseñanza» el 1938 (27) remarcava, també, en mostrar programes, normes i mètodes per l'educació primària que "(...) La comisión ha dejado de incluir aquí los programas especiales de materia religiosa y de formación cívica (...) pero ha saturado de espíritu religioso y patriótico su labor, por considerar que también en el conjunto de las demás materias y, siempre que se pueda, en el detalle, es decir en toda la obra de educación de la niñez, deben resplandecer, como focos de color y luz que caldeen las voluntades e iluminen las inteligencias, los dos grandes amores que, bajo el mando supremo insigne del Caudillo, han de forjar la España Una, Grande y Libre que anhelamos: el amor a Dios y el amor a la Patria".

Remarquen també que tot eclesiàstic estava obligat a passar per la censura qualsevol llibre del que fos autor, incrementant la influència de l'Església en els llibres de les diferents disciplines escolars.

Tampoc no podem oblidar que l'Església mantenia un control directe o indirecte sobre potents editorials dedicades al llibre de text (veure editorials esmentades a la nota 4).

Anys més tard la jerarquia eclesiàstica va obtenir entre d'altres la prerrogativa de seleccionar i aprovar els llibres de text destinats als seus alumnes de les escoles primàries o de les del Magisteri de l'Església (28). També es recomanava que aquestes disciplines les donessin les autoritats eclesiàstiques.

Pel que fa a la inculcació ideològica política direm que es realitzava per mitjà de tots els llibres d'educació patriòtica i cívica, d'educació física i d'ensenyances de la llar. Des d'un primer moment la confecció d'aquests llibres va estar a mans de la "Delegación Nacional de Juventudes" i de la "Sección Femenina de FET y de la JONS". Cap autor no podia publicar un llibre d'aquestes àrees sense el rigorós control i dictamen favorable de la "Secretaría General del Movimiento", i també del "Frente de Juventudes" i de la "Sección Femenina" respectivament, segons el llibre anés destinat a nois o a noies. Disposicions que trobem al llarg de tot aquest període i que fan referència evidentment a tots els nivells educatius, Ensenyament Primari, Ensenyament Mitjà, Ensenyament Professional i Escoles de Magisteri (29).

Igual com hem advertit en matèria religiosa hi ha ordres i disposicions que aconsellen que totes les matèries escolars estiguin impregnades d'esperit patriòtic. I, similarment al que ja hem assenyalat més amunt, en parlar de control eclesiàstic, també en l'apartat patriòtic, cívic, d'educació física, els instructors encarregats d'impartir aquestes ensenyances havien d'ésser instructors afiliats al F.J. o S.F.

NOTES

(*) En la confecció d'aquest treball agraïm l'ajut del professor Claudio Lozano de la Universitat de Barcelona.

- (1) En aquest treball es basen únicament en els BOE, apareguts des del 1936 en zona franquista. En l'època de guerra no hem buidat i analitzat els textos legals promulgats pel Govern republicà (Gaceta de Madrid 1936 i Gaceta de la República 1937/1939).
- (2) Com a mostra de tals disposicions, les publicades en el BOE el 25 d'agost de 1942, ordre del 17 d'agost del mateix any, la del 21 i 22 d'octubre de 1951, circular del 19 d'octubre, la del 17 de febrer de 1953, la de l'1 d'abril de 1958, 9 d'agost de 1958, la de l'1 i 2 d'abril de 1969, 12 i 13 de març de 1971, 22 de juliol de 1972 i 13 de setembre de 1974.
- (3) Ordre del 20 d'agost de 1938 publicada al BOE el 25 d'agost.
- (3') Vegeu l'ordre del 6 de maig de 1940 firmada pel Molt Illtre. D. José Ibañez Martín.
- (4) La llista de les obres apareguda al BOE el 22 de març de 1938 és la següent:

Editorial «Hijos Santiago Rodríguez»

Fábulas en verso, por Tomás de Iriarte.
Fábulas Literarias, Félix Mª Samaniego.
Para mi hijo Mateo Bustamante.
Don Quijote de la Mancha, Miguel de Cervantes.
Gabiotas, Antonio G. Onieva.
Héroes, idem.
Escudo Imperial, idem.
La Lecciones del Padre, Mariano Rodríguez.
Viaje Infantil, idem.
Hombres y Obras, Fernando Rodríguez.
La Escuela y la Patria, Santiago Fuentes.
Espejo y Gloria de España, Julián Elizondo.
La Nueva emoción de España, M. Siurot.
Curso de Lengua Española, Peñín y Rubio.
Segundo Curso de idem, idem.
El Libro de Literatura, Berrueta.
Enciclopedia, Grado Primero, H. S. Rodríguez.
Enciclopedia, Grado Segundo, idem.
Enciclopedia, Grado Tercero, idem.
Nuestros Poetas (para el maestro), Margarita Mayo.
Los niños y los gusanos de seda, Pedro Almarza.

Editorial «Bruño»

Valentín o el niño bien educado, Bruño.
Tesoro de conocimientos útiles, idem.
Lecciones de Lengua Española, Primero, idem.
idem, idem, Segundo, idem.
Ídem, idem preparatorio, idem.
Ejercicios graduados de Cálculo, idem.
Ídem, idem, idem (maestro), idem.
Aritmética elemental (Libro del alumno), idem.
Aritmética, Segundo Grado, idem, idem.
Aritmética decimal, idem, idem.
Ídem, idem (libro del maestro), idem.
Nociones de Álgebra (Libro del alumno), idem.
Geometría, Segundo Grado, idem, idem.
Ídem, idem, (libro del maestro), idem.
Ídem, idem (libro del alumno) idem.
Historia de España, Primer Grado, idem.
Ídem, idem, Segundo Grado, idem.
Historia Sagrada, Primer Grado, idem.
Ídem, idem, Segundo Grado, idem.
Ídem, idem, Tercer Grado, idem.
Vida de Nuestro S. Jesucristo, idem.

Los niños y los árboles, idem.
 Los niños y las abejas, Pablo Lastra.
 En el campo, Grado Primero, Angel Bueno.
 El libro de la naturaleza, Manuel Galán.
 Fleury, Catecismo histórico.
 Historia Sagrada, P. Loriguet.
 Catecismo, Ripalda.
 Catecismo, Astete.
 Catecismo, Ripalda, Astete.
 Diálogo del Catecismo, Fleury.
 Historia Sagrada (Inédito), J. Pérez de Urbel.

Editorial «Luis Vives»

Silabario Moderno, Edelvives.
 Catón Moderno, idem.
 Lecturas, Primer Grado, idem.
 Lecturas, Segundo Grado, Edelvives.
 Lecturas, Tercer Grado, F. T. D.
 Gramática, Primer Grado, Idem.
 Gramática, Segundo Grado, Edelvives.
 Aritmética, Primer Grado, idem.
 Aritmética, Segundo Grado, idem.
 Geometría, Primer Grado, idem.
 Cálculo Moderno, idem.
 Teneduría, Primer Grado, Idem.
 Segundo Grado de Historia de España, idem.
 Idem Segundo Grado, idem.

Editorial «Sociedad de María o Marianistas»

La cartilla S. M., S. M.
 Observaciones, idem.
 Sentimientos, idem.
 ¡Madre España!, idem.
 Nociones de Aritmética, idem.
 Aritmética, Grado elemental, S. M.
 Aritmética y Geometría, idem.

Editorial «El Magisterio»

Primeras lecturas, Ascarza y Solana.
 Lecturas de oro, Ezequiel y Solana.
 Lecturas infantiles, idem.
 Fábulas educativas, idem.
 Nuevas fábulas, idem.
 Vidas de grandes hombres, primera, idem.
 Idem, segunda, idem.
 Recitaciones escolares, idem.
 Alboradas, Poesías, idem.
 Las memorias de Pepito, idem.
 La niña instruida, idem.
 Invenciones e inventores, idem.
 Cervantes educador, idem.
 La Patria española, idem.
 Gramática, idem.
 Ortografía, idem.
 Victoria, Pilar Oñate.
 El Hombre, Fernández Ascarza.
 Historia y Geografía Hispano, A. Ezequiel Solana.
 El Cielo, Ascarza.
 Historia Sagrada, Ezequiel Solana.

Editorial «Sánchez Rodríguez»

Cartilla, Primera Rayas, Rodríguez Alvarez.
 Idem, Segunda Rayas, idem.
 Idem, Tercera Rayas, idem.
 Rayas, Primera Parte, idem.
 Rayas, Segunda Parte, idem.
 Rayas, Tercera Parte, idem.
 Rayas, Obra completa, idem.
 Los Forjadores de la nueva España, Gustavo del Barco.
 Nosotros, Blanco Hernández.
 Rueda de los espejos, idem.

Libros de D. Ochofré Naverán

Album poético infantil, O. A. de Naverán.
 Lectura i escritura simultáneas, idem.
 Escritura al dictado, idem.
 Lecturas infantiles, idem.
 Nuevo Método caligráfico, idem.

Editorial «La Educación»

Método racional de lectura, Ricardo González.
 Conocimientos, E.G.V.
 Un año escolar, idem.
 Mis camaradas y yo, Primera Parte, idem.
 Idem, Segunda Parte, idem.
 Enseñanzas (original inédito), idem.
 Emocionario infantil, Federico Torres.
 Leedme, niñas, idem.
 Nuevas lecturas patrióticas, Antonio Fernández.
 Inquietudes (original inédito), idem.
 la vida; el mundo y sus cosas, José Osés.
 Idem, idem, Segundo Curso, idem.
 Idem, idem, Tercer Curso, idem.
 Iniciaciones, primera parte, E. González.
 Idem, segunda parte, idem.

Editorial «Porcel y Riera»

Vida Infantil, Grado preparatorio, Porcel.
 Fragmentos para dictado, idem.
 España, la bella, idem.
 Cálculo elemental, Riera.
 Problemas, Grado Elemental, idem.
 Problemas, Grado Superior, idem.

Editorial del «Corazón de María»

Aritmética Segundo Curso, P. M. Ferrán.
 Idem Tercer curso, idem.
 Geometría, idem.

Editorial «Florencia»

La Tierra, Adolfo Maillo.
 La vida, idem.

Libros de don Jesús González

Formación religiosa, Grado primer, Curso primero.
 Idem, Grado primero, Curso segundo.
 Idem, Grado segundo, Curso primero.
 Idem, Grado tercero, Curso primero.
 Idem, Grado tercero, Curso segundo.
 Idem, Grado superior, Curso primero.

Diversos autores

El imperio de los enanitos, C. Díez Lois.
 Los primeros pasos, Primera Parte, Pérez Anton.
 Idem, Segunda parte, idem.
 Estrella del mar, Isabel Ceix.
 Autora, Filemón Blázquez.
 Ternura, idem.
 Un Héroe de diez años, Barberán.
 Catecismo Patriótico Infantil, Menéndez Reigada.
 Cervantes en la escuela, Muñoz Vigo.
 Pepito el Bebé, J. Iglesias.
 Pepito el Infante, idem.
 Pepito el Valiente, idem.
 Pepito el Estudiante, idem.
 Aritmética, Eduardo de Fraga.
 Cuaderno de Aritmética, Jardona Cerdá.
 Cuaderno de Geometría, idem.
 Geometría, E. Ramírez.
 Rudimentos de Aritmética, Macías y Portillo.
 Nociones generales de Aritmética, Fernández Medrano.
 Historia de España, Primer Grado, A. Salvá.
 Idem Segundo grado, idem.
 El libro de História, Berrueta.
 El libro de Viajes, Menoyo Portalés.
 Geografía Universal (para el maestro), Cristobal de la Reina.
 Atlas escolar, compendio elemental, Porcela.
 Cuaderno de Geografía, Cardona, Cerdá.
 Idem, idem, Europa i América, idem.
 Idem, idem, España, idem.
 Idem, idem, Asia, África y O. idem.
 Asturias cartográfica, A. Muñoz Vigo.
 España es mi madre (inédita), Enrique Herrera.
 Lecciones de cosas, Fernando Porcel.
 Cuaderno de Anatomía, Cardona Cerdá.
 Cuaderno de Historia Natural, idem.
 Ejercicios de lenguaje, Antonio J Onieva.
 Cartillas, Primera parte, Solvano Fernández.
 Cartilla, sEgunda parte, idem.
 La Naturaleza y el hombre, Manuel Montilla.
 Haciendo Patira, E. Velicia.
 Mi sendero, Mariano Lampreave.
 Sugerencias (inédito), León Domingo.
 Lectura Bíblicas, Ezequiel Solana.

- (5) Ordre del 4 de setembre de 1936 publicada en els butlletins del 8 i 10 de setembre del mateix anys.
- (6) i (7) ibidem.
- (8) BOE del 7 i 8 de setembre de 1938, circular del 30 d'agost.
- (9) Ordre del 6 de maig de 1940. BOE del 14 i 15 de maig de 1940.
- (10) BOE del 12 de desembre de 1951.
- (11) BOE deL 18 de juliol de 1955.
- (12) BOE del 13 de març de 1971, ordre del 27 de febrer anterior.
- (13) BOE 21-22 de setembre.
- (14) (15) i 16 Ibidem.
- (17) Ibidem.
- (18) BOE 29 d'abril de 1938, ordre del 25 anterior.
- (19) BOE 13 de març de 1939, ordre del mateix mes.
- (20) BOE de 25 d'agost del 1942, ordre del 17 anterior.
- (21) Ibidem.
- (22) BOE 15 d'abril, ordre del dia 10.
- (23) Ordre 14 d'abril, publicada en el BOE els dies 17-18 del mateix mes.
- (24) BOE 28 de juny de 1963, ordre de l'11 de juny.
- (25) BOE 21 de gener de 1958.
- (26) Disposicions que cita Francisca Montilla en la seva obra *Selección de libros escolares*, CSIC Madrid, 1954.
- (27) Ordre del 15 de desembre de 1938 BOE del 19 de desembre de 1938.
- (28) BOE 1 d'abril de 1958, decret del 21 de març.
- (29) Entre d'altres vegeu: BOE 18 d'octubre de 1941; BOE 9 d'agost de 1958; Ordre del 27 de gener de 1968, publicada al BOE el 8 de febrer; BOE de l'1 d'abril de 1961, BOE del 13 de març de 1971; BOE del 22 de juliol de 1972; Ordre del 2 de desembre de 1974.

EL NOMADISME PEDAGÒGIC A CATALUNYA

*Per Joan Tusquets pvre.,
membre honorari de la
"Comparative Education
Society in Europe".*

1. Preponderància i trets del sedentarisme

No veuen clar els etnòlegs si entre els nostres aborígens, més enrera de la prehistòria, dintre encara del paleolític, predominà el sedentarisme, el nomadisme o un complex indiscriminat d'ambdues maneres de viure. Sembla cert, per contra, que durant la multimil·lenària trajectòria ulterior es va accentuant una tendència universal cap al sedentarisme. Constatem més sovint la metamorfosi d'un clan nòmada a sedentari que la d'un sedentari a nòmada. A més, el primer procés sol desenrotllar-se paulatinament i espontània, mentre que el segon sol tenir per causa una invasió estrangera o la impossibilitat de subsistir en el territori pairal (canvi climàtic radical, reviviscència d'un volcà, etc.).

Observem com la Bíblia reflecteix aquesta diferència. Caïn, un pagès sedentari, fou damnat, ben a contracor seu, a una existència nòmada. En canvi Déu prometé al poble escollit, nòmada aleshores, dotar-lo d'una terra la fertilitat de la qual li permetria dur-hi vida sedentària.

Als nostres dies la correntia sedentària, cada cop més abassegadora, pren dues formes: la interior i l'exterior (1). Dintre les àrees sedentàries es va extingint aquell anar i venir dels estadants dels nuclis aïllats i dels petits vilatges, respecte a la vila o a la ciutat de segon ordre. En les nostres excursions trobem cada vegada més masies abandonades i més llogarets on resisteix, com tripulants que prefereixen morir en el vaixell del que temps ha s'allunyaren els joves, un estol d'homes xarucs i de dones madures. Mentrestant, als centres comarcals, augmenta la població, en proporció directa a la que ja tenien; i assoleix en les urbs dimensions monstruoses.

A l'exterior de les seves fronteres les àrees sedentàries conquereixen posicions al nomadisme. A mesura que la urbanització i la indústria voregen la seva, els deserts i àdhuc les zones àrtiques, van engolint —per dir-ho així— tribus nòmades. L'exportació del petroli ha afavorit, en el Tercer Món, l'expansió del sedentarisme. Ben sovint no cal exercir cap pressió. És el cas descrit per André Louis de les tribus que situen el seu campament transhumant ben aprop de l'edifici escolar d'un nou suburbi de la ciutat industrial o de l'exportació petrolífera, per tal que llurs infants no hagin de caminar gaire (2). Altres vegades intervé l'administració: l'Àrabia Saudita dedica una part considerable dels beneficis obtinguts per la venda del petroli a fomentar els béns agropecuaris en indrets robats al desert, perquè s'hi assentin les tribus beduïnes.

2. Trets característics de l'educació sedentària

Un tret molt distintiu de les cultures sedentàries és llur pruija d'objectivar arquitectònicament la seva estructura global i les institucions i funcions que la componen. Arrencant de quan la casa elimina la cabana o la tenda, el sedentarisme dota de llar a la família, de temple a la religió, d'alcàsser al poder, de fòrum a la justícia i de mercat al bescanvi. Ho realitza no d'un cop sinó paulatinament, i amb més o menys perfecció, segons sigui la intel·ligència que aixampla les possibilitats o els condicionaments que les limiten.

Els descobriments científics i llurs aplicacions tècniques han estès i potenciat l'objectivació arquitectònica fins a tal punt que el sedentarisme actual s'identifica gairebé al constructivisme. Adhuc els éssers i activitats més peculiarment nòmades són convertits amb artefactes per la vareta màgica del constructivisme. El forçut camell és objectivat pel camió; el cavall alíger per l'avió; els rapsodes per la discoteca; i l'experiència del Consell d'Ancians, per la computadora.

La funció educadora no resta al marge del procés constructivista de la cultura sedentària. Potser fou Otto Willman el primer d'adonar-se que la història de l'educació roman objectivament en successius edificis. *La Didaktik als Bildungslehre*, finida en 1889, féu palès que tant a Xina, Egipte, Grècia o Roma com als períodes de l'educació europea, cada progrés, cada branca novella, cada grau de la instrucció, cada tipificació del magisteri, es traduïren en una tipificació arquitectònica (3).

En la immensa varietat de construccions configurades per la funció educativa, excel·leix per la seva originalitat i per la seva formidable eficàcia —positiva i negativa— l'enfardellament del Saber. D'antuvi en rajoles o tauletes; més tard, en pergami i papirs; segles després, en impresos; adés i ara en discos o cassetes que tornen sonor el text. Si per compte, ens abellis de reduir la categoria o anècdota, escolliríem la del professor que deixà com a suplement un transmissor que recités les lliçons del seu curs, i els deixebles del qual es revenjaren confiant també a senglers transistors el comès d'escoltar i gravar les lliçons.

3. Trets característics del nomadisme

Hi ha encara pobles sedentaris que conserven gairebé inalterades les peculiaritats sociològiques que solen qualificar de primitives, mercès a circumstàncies cada dia menys freqüents que han deturat o ralentit enormement l'abrivada constructivista i a no haver estat envaïts o haver-ho estat esporàdicament.

Normalment, però, el primitivisme és més virginal en les tribus nòmades, perquè llurs costums i estructura, pròpies d'un poble sempre a punt d'emprendre la marxa, són al·lèrgiques als contactes culturals i no es compaginen amb el constructivisme. La tenda del capitost no es diferencia gaire de les altres, se'n distingeix per ostentar sempre, en lloc vistent, el bastó, o el tambor, que simbolitza l'autoritat, i alguna vegada perquè hi afegeixen una

estança. El Consell dels Ancians, en compte de congregar-se a un edifici "ad hoc", es reuneix a la placeta central del campament (4).

En aquests casos l'objectivació arquitectònica ha estat substituïda per un símbol i per un indret simbòlic, respectivament. En altres avinenteses és suplerta per una correlació amb la cursa del temps, ja sigui la del temps astronòmic —per exemple, el solstici d'estiu determina la partença de la ramada cap a contrades on hi hagi pous i pasturatge—, ja sigui la del temps biològic —per exemple, la pubertat reclama que els xicots i les noies se sotmetin als respectius rituals de la iniciació.

Posat que la proliferació d'edificis comporta càrrecs públics (la "burocràcia" suposa el "bureau"), aquest són menys nombrosos que en les tribus sedentàries. Només n'hi ha tres d'indispensables: el capitost, el fetiller i la llevadora que estèn el seu ofici a les parteres del ramat.

4. Trets característics de l'educació nòmada

Traslladem-nos al camp educatiu. Renunciem, és clar, a associar l'educació amb edificis, tant amb els pròpiament dits —l'escola, la palestra, el temple— com amb els analògics —el calendari, el mapa, la cartilla, el cartipàs—. Per bé que hi hagi algunes excepcions, les quals al cap i a la fi confirmen la regla (per exemple, el sistemàtic aprenentatge oral i escrit de l'Alcorà, en els nòmades riberencs del Mediterrani), la consuetud general és que el Saber i les pautes siguin transmèsos mitjançant el tracte interpersonal i la participació en els rites d'iniciació, el culte, les danses, les recitacions, els cants.

El minyó aprèn, doncs, escoltant què contem, discuteixen i resolen els adults, memoritzant llurs "dites", sumant-se activament o passiva als rites i ensinistrant-se supervisat per un adult, o a tall de joc amb la seva colla, en la cacera, la doma o vigilància de la ramada, o bé en feines agrícoles si la tribu les alterna amb la caça o el pasturatge. L'educació de la noia, més casolana, la instrueix en els comesos secularment atribuïts al seu sexe. Advertim que en algunes tribus se li encomanen, ultra les tasques casolanes, treballs agrícoles i diversos aspectes de la cura dels ramats (5).

Emprant termes d'avui, aplicariem a l'educació nòmada les qualificacions d'activa, participativa i desescolaritzada, o més exactament mancada d'edificis i utilatge escolars. Això, referint-se a la metodologia. Quant, però, al contingut ens en meravella la riquesa i la qualitat (6). No es restreny a les tècniques d'afrontar les exigències ordinàries de la vida. Va molt més enllà. Desperta la intuïció del sentit present i transcendent de l'existència; empeny a descobrir i a catalogar les "virtuts" dels vegetals i les destreses i astúcies dels animals; inculca l'obligació i el goig de contribuir al Bé Comú exercint una funció concreta en la dinàmica de la tribu, rebent dels ancians el llegat de la tradició i ennoblint les dures i prosaiques tasques amb un art poètic, plàstic i musical de vàlua insospitada. Subratlleu, encara un cop, la sàvia diferenciadora de l'ensenyament femení, en els mètodes i en bona part del contingut.

Cal reconèixer que el nivell pedagògic dels nòmades no és sempre tan enlairat. Algunes tribus accepten i trameten habituds inhumanes, d'altres obliguen l'hoste a emmotllar-se a costums que li repugnen, o a presenciar espectacles denigrants. Tot això és innegable. Però també ho és que hi ha tribus que sobrepassen moralment, jurídicament i estètica, el nivell que havem descrit. I que l'educació sedentària no manca tampoc de nivells i desnivells.

5. Naturalesa i propagació del Neomadisme

El procés constructivista del sedentarisme provoca, a mesura que s'apropa al culmen, una corrent induïda de signe contrari, ço és, orientada vers el nomadisme. Anomenem-la, si us plau Neomadisme, car no trigarem a constatar que no és pas identificable al nomadisme primitiu.

Els seus fenòmens més frepans esclaten en la locomoció. Els taponaments que cada fi de setmana obstrueixen les vies urbanes —i dels quals són sovint conseqüència els de les autovies— provenen de què l'allau de neonòmades, montant tota llei de vehicles, s'aglomeren en avingudes festonades d'edificis que pertanyen al mòdul sedentari.

Si els carrers de la urbs, en lloc de ser flanquejats per dues rengleres d'immobles —el mot és significatiu— ho fossin per tendes nòmades, resoldríem el conflicte eixamplant-los de dissabte a dilluns. Les indústries del ram se'n comencen d'adonar. Què són el plebeu "estatge prefabricat", la luxosa "caravana", el pintoresc "motel", sinó assaigs, millor i pitjor reeixits, d'incorporar al Neomadisme la cabana, la tenda, el campament, del nomadisme atàvic?

Entre els factors que han afavorit la propagació del Neomadisme cal destacar-ne tres: 1er., l'ampliació del temps lliure ("free time") provocada, en l'ordre operatiu, per la maquinària i el taylorisme que estalvien o abreugen el treball; i en l'ordre teòretic, per l'invent nordamericà de l'oci productiu, ço és, d'aixecar l'índex de productivitat mitjançant la intercalació d'estones de repòs científicament distribuïdes; 2on., el progrés colpidor, en nombre i en velocitat, dels vehicles i de les xarxes de locomoció; i 3er., l'influx dels mass-media, especialment de la tele i la ràdio, que no paren de recomanar itineraris i de pregonar les facilitats per a la planificació i pagament dels viatges.

6. Les causes ecològiques i econòmiques del Neomadisme

De totes maneres ni aquests tres factors ni la munió que n'ometo per causa de la brevetat haurien estat prou a desfermar la torrentada, si el Neomadisme no respongués a necessitats i dalers, característics de la nostra època i pertocants a tres sectors: l'ecològic, l'econòmic i el psicològic.

Les intimidacions ecològiques esdevenen, tot d'un plegat, nombroses i dràstiques. La pol·lució ambiental, l'adulteració dels aliments, l'engabiament en golfes i en pisos de cinquanta metres quadrats, l'arramadamment als carrers i espectacles, impel·leixen el ciutadà a recercar, ni que sigui per unes hores, aire respirable, amplex horitzons i un tracte més fet a la mida seva i dels seus familiars. Són aquestes necessitats ecològiques les que han institucionalitzat l'excursió del cap de setmana i d'altres evasions de volada no massa audaciosa. Qui ha viscut la tarda d'un diumenge a New York no oblida mai més el silenci, la despoblació de la urbs més densa i més trepidant del món.

En el camp econòmic sovintegen les alternatives que obliguen –o almenys decanten– l'individu a desplaçar-se, tot sol o amb la família, a voltes atret i altres voltes defraudat pels daltabaixos de la remuneració del treball i de la rendibilitat dels afers. Convé remarcar que aquestes alternatives són afectades amb freqüència per eventualitats imprevisibles. I si l'excursió és el fenomen cabdal del Neonomadisme ecològic, la migració –interior, exterior, continental, intercontinental– ho és, en la seva doble direcció –immigració, emigració– del Neonomadisme econòmic.

7. Les causes psicològiques del Neonomadisme

Nogensmenys, la fenomenologia més fascinadora per la seva originalitat, les seves dimensions i les seves formidables repercussions polítiques i culturals, és d'arrel psicològica. Em refereixo a la frisança de viatjar, infinitament superior i absolutament diversa a la suscitada, al segle XVI, pel descobriment d'Amèrica; al segle XVIII, pel Romanticisme i la Il·lustració; i al segle XIX, pel mercantilisme colonial. Per tal d'encarrilar i explotar aquesta fretura han estat creades les institucions turístiques.

Malgrat que reconec l'enorme contribució dels mass-media a desenvolupar el turisme, semblaria superficial atribuir a la curiositat sobreexcitada per la propaganda televisiva i radiofònica el principal paper en la promoció turística. Hi ha un "numen" subjacent al fenomen. Aquesta causalitat profunda rau en una psicosis d'evasió, empena per la irrupció del subconscient nòmada, soterrat durant segles –mil·lenis, potser– per la "censura" del sedentarisme.

Veig en aquesta irrupció la hipòtesi més a posta per a comprendre tantes i tan desorbitades evasions com s'acompleixen entorn nostre. Hi ha presses i empentes per escapolir-se de les conviccions, dels compromisos lliurement contrets, del patriotisme, de la professió, del "status" social i fins i tot del propi sexe.

L'evasionisme generalitzat s'acompassa, altrament, a la vigent concepció de l'univers. El cosmos d'Einstein, en expansió perpètua i constant, ha desplaçat les majestuoses simfonies astronòmiques de Copèrnic, Newton i Kepler. Es troba en expansió des del punt i hora de l'explosió genesiaca. I aquest univers que fuig d'ell mateix, però que és òbviament finit, s'aforada en certs indrets on les condensacions energètiques produïdes per la involució dels astres més revellits obren una mena de finestres abocades a l'Inconcebible.

8. L'escalada educativa del Neonomadisme

Hom pot comptar amb els dits d'una mà els Moviments socials de certa transcendència que no hagin cobejat d'envair el camp educatiu. Se'n refien per a formar els adscrits i sobretot els dirigents de l'endemà. L'educació constitueix un subsistema del Moviment que l'utilitza com a instrument. En el nomadisme, però, així en l'originari com en l'actual, l'educació no és tant sols un instrument. Li és consubstancial fins a tal punt que tampoc no fóra adequat qualificar-lo de subsistema. D'ací ve que les primeres rebel·lions contra el sedentarisme constructivista, així les teoritzants (Rousseau, etc.) com les pràctiques (Pestalozzi etc.), hagin estat específicament pedagògiques. I que el primer intent victoriós d'empeltar el Neonomadisme a escala mundial hagi brotat en el camp educatiu.

Al·ludeixo, és clar, l'escoltisme. La sistematització ideada i duta a la pràctica per Baden Powell és simplement genial (7), per la discreció en què tria el bo-i-millor de la idiosincràsia nòmada i per l'enginy amb què ho amotllà als condicionaments d'una cultura sedentària. No va proposar-se construir sobre runes, ans bé, Baden Powell oferí l'escoltisme al sistema escolar vigent com una organització complementària que aprofita el temps lliure per eixamplar les perspectives i deixondir el caràcter dels adolescents.

Algunes dates que ens seran útils. 1908: publicació en fascicles de *Scouting for boys*, vademecum on Baden Powell perfilà els mètodes i l'estructura del seu moviment. 1917: la seva muller publicà el vademecum de la branca femenina, *Girl Guides*. 1921: instal·lació a París de l'Oficina Internacional de l'Escoltisme. 1922: el jesuïta pare Servin publicà *Scoutisme*, vademecum de l'escoltisme catòlic. 1962: la Santa Seu aprovà els Estatuts de la Conferència Internacional de l'Escoltisme Catòlic.

A les darreries del segle passat l'estudiant berlinenc Karl Fischer proposà als seus companys organitzar, els dies festius, excursions col·lectives amb la doble finalitat de gaudir de la Naturalesa i conrear el folklore germànic. La iniciativa es propagà d'universitat a universitat, amb tanta empena que l'any 1901 totes les d'Alemanya tenien el seu grup. Aquests estols de joves –nois i noies– que es distingien per llur estil selvàtic, per una gran familiaritat entre els dos sexes i per llur romàntic etnicisme, s'anomenaren ells mateixos "Wandervögel", ocells errants, ço que els apropiava a dir-se ocells nòmades. I no sense motiu, jatsia que llur objectiu no fos explícitament el d'implantar el nomadisme, sinó de sublevar-se "contra les mandroses costums anquilosades i contra les lleis d'un convencionalisme beneït".

Aquesta frase pertany a la convocatòria de l'aplec que les associacions més importants dels "Wandervögel" tingueren prop de Casel, a l'octubre de 1913, a frec d'esclatar la primera guerra mundial, per tal d'acordar una "acció comú", una mena de front "únic" dels joves, "que no volen seguir essent un apèndix de revellides

generacions". Però de fet, per comptes d'inventar, segons somniava Wyneken, una cultura privativa de la joventut, reinventaren el nomadisme de les tribus germàniques. Organitzats en clans, deliberant en assemblees al ras, ressuscitaren els mites teutònics, s'abillaren com a rapsodes, entonaren himnes desuets, germanitzaren la imatge de la dona.

A diferència de l'Escoltisme, la *Jugendbewegung* dels ocells errants fou agra i exclusivista. "Ens uneix, camarades, -llegim en una circular de la mateixa època- l'odi a les institucions d'aquesta vida i d'aquest temps". Entre les institucions més execrables, assenyalen "aquestes esglésies, aquestes escoles" i "aquesta política" (8).

No fóra exacte dir que hi hagué una versió catòlica de la *Jugendbewegung*, parella a la versió catòlica de l'Escoltisme. El que hi hagué és una rèplica catòlica: *Neudeutschland*, Novella Alemanya, intentà, partint també de grups universitaris, "guanyar per al Crist la pàtria alemanya". Per bé que els seus mètodes siguin més assenyalats i que la majoria dels seus inscrits fossin catòlics practicants, no us sembla excessiu tanmateix l'etnicisme que traspua el lema "Joventut-Pàtria-Església" i perillós que "retin culte a la Natura", encara que "aliant les escalades amb elevacions sobrenaturals"? (9). La "Novella Alemanya" va ésser al capdavant, l'Hitlerisme, infantat per l'Estat Major i alletat per la secta swàstica. Molts dels grups d'ocells errants s'integraren a les joventuts hitlerianes i la resta es van disgregar. Els de la Novella Alemanya poc trigaren a veure's perseguits.

Al terme de la segona guerra mundial els combatents tornen a casa resolts a que ningú ni res els en torni a treure, llurs nacions s'afanen a refer cossos maltractats, escoles afollades, cultures afeblides, enteses esquerdades. El nomadisme s'estanca o retrocedeix. En el camp pedagògic, els Estats Units exporten a Alemanya i al Japó la ciutat dels joves del Pare O'Flanagan -que res no té de comú amb el primitivisme- i Makarenko inventa a Rússia, dintre de les coordenades comunistes, un col·lectiu escolar que es retira paradoxalment al d'O'Flanagan.

Durant la dècada dels 50 les innovacions pedagògiques (educació no dirigida, autogestió, psicodrama infantil, etc.) porten el segell de l'Escola Nova, no el de vel·leïtats nòmades (10). Però al 1964 Herbert Marcuse publicà l'*Onedimensional Man* -duríssima catilinària contra la formació imposada per la nostra cultura sedentària-, i el 68, justament quan apareixia la traducció catalana del seu llibre, els universitaris parisencs desencadenaren les "jornades de maig". Certament, l'obra de Marcuse i les repercussions revolucionàries no duen ja l'etiqueta de l'Escola Nova. Preludien el nomadisme educatiu, però mai no l'invoquen, ni es proposen extingir la institució escolar. Per això dirà irònicament Ivan Illich que "l'estat d'esperit d'un cert nombre d'educadors s'assembla força al dels Bisbes després del darrer Concili".

Perquè Ivan Illich és -aquest sí- descaradament nomadista. A la introducció del seu *Deschooling Society*, publicat a New York el 71 i traduït al francès el mateix any, llegim que "no n'hi ha prou amb la desescolarització de les institucions, sinó que és l'Ethos sencer de la societat, ço que fretura d'aquest canviament" (11). L'obra deplora que "la iniciació primitiva a la vida mítica, obtinguda a través de la terra-mare, hagi estat bandejada per l'educació del ciutadà" (12) i predica que renunciem a ésser els continuadors del nefast Prometeu, el qual arrabassant el foc als déus inicià el progrés i la insadollable set de la civilització industrial, i ens acollim al patronatge del seu germà Epitemeu, marit amb Pandora, de la mítica caixa de la qual han eixit els fruits saborosos i les inevitables amargors de la vida natural.

Semblen força significatives les quatre institucions que hauran de substituir les institucions escolars, és a saber: el tracte directe amb el "objectes educatius"; la xarxa de relacions interpersonals entre els qui s'ofereixin a ensenyar una matèria determinada i els qui desitgin aprendre-la; el bescanvi de coneixements entre els companys de semblant edat, de la mateixa professió, o veïns de la mateixa barriada; i una corporació oficial que encoratgi, perfeccioni i controli, l'ús i el funcionament de les tres institucions susdites. De fet, la solució oferta per Illich sembla un intent d'actualitzar les pautes pedagògiques de la tribu nòmada (13).

Prenguem nota, però, que el mot "nomadisme" no és emprat mai per l'inventor de la desescolarització a ultrança. Poc trigarem a veure que un polèmic escriptor català fou el primer a utilitzar aquesta denominació.

9. L'acolliment català al Neonomadisme foraster

No ens sorprèn gota la bona acollida que trobà a Catalunya l'Escoltisme. La nostra terra és de mena acollidora. I a més, la tendència al nomadisme és un tret característic de Catalunya i singularment de la seva pedagogia. Ja Ramon Llull proclamà la necessitat d'institucionalitzar el nomadisme constructiu, definit per la dita barcelonina "Roda el món i torna al Born".

Amb prou feines havien passat quatre anys de l'aparició del *Scouting for boys*, quan el 1912 l'advocat Ignasi Ribera i Rovira fundà els *Jovestels de Catalunya*, fermament nacionalistes, i d'altra banda el capità Pere Rosselló i Axet, nadiu d'Hostafrancs, formà el primer grup de *Exploradores Barceloneses*, espanyolistes, però partidaris de la descentralització. A Pere Rosselló pertany el mèrit d'haver introduït l'escoltisme a Espanya. A imatge dels "Exploradores Barceloneses" sorgiren a Madrid i arreu d'Espanya grups amb el respectiu cognom local, en nombre suficient per a federar-se l'any següent, 1913, sota la denominació *Exploradores de España*.

En canvi els *Jovestels de Catalunya* si aconseguiren un èxit inicial, mercès sobretot al "Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria" que els donà recolzament i estatge, aviat s'esmortüen. Restà, doncs, sense representació escoltista el catalanisme pròpiament dit, fins que l'any 1927 Josep Maria Batista i Roca fundà els *Guies Excursionistes* i els *Minyons de Muntanya*, entitats concebudes i empeses amb tant d'encert i d'empenta que encara avui, al cap de més de mitja centúria, no han perdut llur sentit, llur predomini, ni llur proselitisme.

Ací potser més que a d'altres bandes, perquè la dona catalana era, fins no fa gaire, extraordinàriament

casolana, costà d'arrelar-hi l'escoltisme femení. Totes les esmentades organitzacions ho intentaren, sense assolir, però, la continuïtat de llurs provatures, abans de la dècada dels 30. Quant a l'escoltisme confessional, la veritat és que de fet ha existit en grups integrats dintre dels "exploradores" i dels "guies i minyons", gairebé des de les respectives dates funcionals; i de dret, des de què Mossèn Antoni Batlle, que havia introduït els "minyons de muntanya" en la *Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat*, com a secció federada, en rebé vers 1932 el nomenament de conciliari, signat pel Cardenal Vidal i Barraquer.

No vindria a tom seguir pas a pas la trajectòria dels moviments escoltes a Catalunya. Crec suficient haver constatat la matinera i excel·lent acollida que la nostra terra atorgà a la genial creació de Baden Powell. A qui vulgui aprofundir el tema li recomano —si per improbable atzar no l'ha utilitzada— la *Història de l'Escoltisme Català* d'Antoni Serra, objectiva, documentadíssima i viscuda pel seu autor (14).

Ni la *Jugendbewegung* ni el *Neues Deutschland* niaren ací, almenys que jo ho sàpiga. En canvi i avantatjosament, l'any 1920, o sigui un any després de la primera guerra mundial i del manifest que reagrupà els "ocells errants", en Josep Maria Folch i Torres inventà i promogué un moviment autòcton, net de màcules paganitzants i d'insensates petulàncies, però que presenta alguns trets parells als de les organitzacions juvenívoles neogermàniques: formació espontània dels grups; dirigents eixits de la base; propagació fulminant; nacionalisme arborat; recuperació de la indumentària, l'idioma, els cants, llegendes i danses tradicions; pràctiques de les virtuts religioses i patriòtiques negligides per la societat adulta; assemblees generals en indrets i edificis de pregona significació ètnica. La crida d'en Folch i Torres fascinà de tal manera els nois i les noies de la nostra terra que els *Pomells de Joventut* no hi deixaren racó on no florís la vermillor de les barretines i la blancor de les caputxes, ni ruta que no fos petjada per estols que enarboraven la senyera amb una llaçada en la qual s'unien dues cintes, una de color blau cel, l'altra amb les quatre barres (15).

Si ara em demanéssiu l'explicació de la relativa semblança amb les entitats juvenívoles germàniques —fixeu-vos que no dic encara "hitlerianes" ni "nacional sindicalistes"— respondria que cal atribuir-la a la similitud del moment històric —Alemanya humiliada, Catalunya sotmesa— i del clima cultural —joventut irritada i desenganyada, incipient renovació de la marxa vers el nomadisme.

En cap nació l'educació pública, ni la privada, han implantat, ni tan solament han assajat, la desescolarització. Confessem, però, que si Ivan Illich no ha exterminat les escoles, els ha fet perdre llur fe en elles mateixes. En molts centres educatius de Catalunya, diríeu que el professorat se sent com avergonyit de la seva tasca. El temps destinat a donar classe és esmerçat a conversar amb els deixebles sobre què han observat en visites no prou preparades i mal coordinades.

10. El nomadisme pedagògic de Jordi Llimona

Llevat de l'aportació, tan relativa i tan poc intencional, d'en Folch i Torres —de la qual hem parlat suara— l'única contribució catalana original al neonomadisme pedagògic ha estat la d'en Jordi Llimona. N'enraonaré esforçant-me a agermanar el respecte i l'afecte que el seu autor em mereix amb l'objectivitat que la meva consciència reclama.

El Pare Llimona ha publicat nombrosos llibres. Tots arrenquen, però, del *Sempre nòmades*, estampat en 1970 (16). Per això i perquè és el més vinculat al nostre tema, convé concentrar-hi l'atenció. Cal en primer lloc —segons ja he dit— subratllar un mèrit indiscutible: el d'haver proclamat, ja des del títol, i un any abans que ho besllumés el famós llibre de Ivan Illich, que el tret més característic de la cultura actual no és altre que el nomadisme. Tot el llibre desenrotlla aquesta nítida actitud del pròleg: "Ens encaminem cap a un món nou, cap a una nova manera de viure, de veure les coses, d'existir. d'un món fixista, agrícola i rural, passem a un món dinàmic, industrial i urbà. Retornen les antigues formes nòmades" (17).s,

Més aviat que les "formes nòmades", jo crec, que Llimona vol dir que retorna l'esperit, l'estil nòmada. Perquè ens adverteix que "cal acabar d'un cop amb les societats tancades que, en realitat, són relíquies del primitivisme" (18), i ens exhorta a pensar i obrar d'acord amb "un món on la matèria, la vida i l'home esdevenen profetes". I no escatima elogis a l'home dinàmic, amb esperit d'empresa i d'aventura, que vol transformar el món, fer-lo més habitable, més humà i més perfecte" (19).

Fins on arribarà aquest dinamisme? Respectarà algun límit? Quin serà el seu objectiu? Heus ací la resposta: «Cal progressar, cal caminar, cal treballar, sempre endavant, però a mesura de l'home i al servei de l'home. Si per fer avançar l'home, el destruïm, no haurem guanyat res, un cop conclusa la nostra tasca" (20). I més concretament encara: "cal, doncs, viure la vida i organitzar el món de manera que puguem fruit de l'existència. Totes les ideologies, tensionals, heroiques, siguin del color que siguin, són sempre demoníques... No hi ha dret d'imposar uns sacrificis greus als homes en vistes a un paradís futur... tant si el paradís el pensen trobar a la terra com si el pensen trobar en el cel". "I vull expressament recordar que quan dic gaudir de la vida... no em refereixo solament al gaudi de la vida instintiva, sinó també de la vida espiritual" (21).

El marge, com veieu, és molt ample. Ho confirmen les aplicacions. Respecte a l'amor, per exemple, el casat "roman sempre lliure per a acceptar les mútues experiències i resta també lliure per a tenir-ne amb altres persones... Això no vol dir que hom pugui tenir experiències sexuals o amoroses amb qualsevol passavolant" (22). O bé, respecte a la religió: "Dintre l'Església catòlica i ortodoxa tenim un concepte massa estàtic de Crist i del cristianisme... No podem considerar la revelació com quelcom donat, fet, una vegada per sempre, sinó com quelcom que s'esdevé constantment a mesura que es fa l'Església, el poble de Déu i tota la realitat creada" (23).

Una societat amb un marge tan propici al desbordament, i que conjumini, malgrat això, la democràcia econòmica amb la democràcia política i amb la democràcia social, no és fàcilment assequible. No hi arribarem

—declara Jordi Llimona— “si no és a través de l’educació” (24). D’ací que aquest llibre —i els seus rebrotos— estiguin amarats de pedagogia. *Sempre nòmades*, ultra perfilar els objectius i les qualitats de l’educació per al canvi —revolucionària sense violència, creativista, participativa, etc.— i de puntualitzar la didàctica de la formació intel·lectual, sexual, social i religiosa (25), esbossa les grans línies de l’organisme educacional que inclourà a més de les institucions fonamentals —família, escola— “uns òrgans d’opinió on es ventilin tots els problemes de base, on es manifesti clarament el desequilibri existent entre base i estructura i on s’apunten les possibles solucions” i “uns centres d’investigació i planificació, en els quals s’analitzin i estudiïn tots els problemes brollats, on es planifiquin les solucions, on es determini la manera i el contingut del canvi estructural” (26). Remarqueu com Llimona de cap manera proposa d’eliminar la institució escolar. Aspira a completar-la i sobretot a revestir-la, segons s’expressava en el pròleg, de “formes nòmades”.

11. La meva posició

Un esdeveniment tan prenys d’esperances i perills com és la irrupció del Neonomadisme no ha concitat l’atenció que li és deguda. I això que és massa recent la lliçó del cas oposat, vull dir, de l’intent d’imposar una altra cultura a la cultura primitiva, sovint nòmada, de les tribus colonitzades. Els obstacles amb què toparen els colonitzadors, els errors i injustícies que cometeren ells i els seus governs, enverinen avui les relacions amb el Tercer Món i entrebanquen la solució de la crisi energètica.

Com si fos més senzill el nostre cas! Ací el colonitzador és ensems el colonitzat. Bo i combatent la cultura construccionista, el neonomada batalla contra ell mateix. Sembla aconsellable, doncs, de renunciar a projectes radicals. Cal que mirem de complementar l’educació vigent, la sedentària, rejuventint-la amb la sava del nomadisme, podant-la de superfluitats; però sense caure en la temptació suïcida de destralejar la soca.

De quins mitjans ens ajudarem? L’escoltisme pot ésser-nos útil, sempre i quan el posem al dia. Va molt rerassagat. El seu mite predilecte, l’indi brau i destre, fou adulterat per Tarzan i ambdós han estat batuts per Superman i d’altres de la mateixa jeia. El seu teatre preferit, l’exploració de la selva, ha perdut encís en faç de les gestes dels viatgers interplanetaris. Altrament cada dia en resulta més intrometible, no massa lluny de l’escola, un indret que s’assembla a la jungla.

Aquest desfament sociològic i ecològic ha fet indispensable d’alterar sense gaires contemplacions el programa i la metodologia escoltes (27). Nogensmenys, qualsevulla que sigui la forma que hom li doni, no podem imposar l’escoltisme a un nombre creixent de xicots i xicotes que per temperament, per llur entorn social o per d’altres raons no s’hi avenen. D’altra banda per molt que ens dolgui, l’escoltisme és una solució insuficient. Necessària potser, per tal de compensar les frustracions biològiques i ecològiques multiplicades pel sedentarisme constructivista, però insuficient per tal com no satisfà les reivindicacions exigides, amb torrencial puixança, per la psicosi de l’evasió.

Realment si considerem l’esforç perseverant i integral que comporta la solució d’aquest problema, només n’hi ha una que sigui necessària i suficient a l’hora: mentalitzar els educadors —a l’escola, l’equip professional—. Cal invitar-los —i ajudar-los, si ens ho permeten— a esdevenir plenament conscients del que significa i entraña l’encontre del nomadisme amb la cultura vigent. Aquesta, el constructivisme sedentari, està dotada d’un misteriós poder de conservació, ordenament i invenció de sabers i de pautes; però la sotja el perill, comprovat històricament en cultures similars, d’ésser lliurada per la corrupció i l’entumiment als adversaris. Penso que el Neonomadisme, engendrat, ho hem dit, per la pròpia cultura constructivista, com una mena d’anticorp, està cridat a regenerar-la, sempre i quan els educadors atinin a canalitzar-lo, car, si el Neonomadisme els seduís o els espaordís, tot se n’aniria a rodar.

Apliquem-ho al tractament pedagògic del deler de trencar tots els marcs, d’evadir-se com un poltre indomat. Naturalment l’educador ha de vigilar que aquesta pruija no es torni una psicosi; però no ha de prescindir-ne, perquè això fóra renunciar al millor recurs, a l’anticorp, per a prevenir o combatre el cancerós entumiment.

Convé distingir fermament entre reconèixer la vàlua pedagògica al neonomadisme i atorgar-li la primàcia. Diguem-ho sense pal·liatius: tant o més indispensable d’endegar el neonomadisme és la tasca d’impedir que el deixeble mitifiqui l’evasió, fent-ne una divinitat a la qual ret culte. Ací precisament rau la meva discrepància fonamental respecte a en Jordi Llimona. El títol de *Sempre nòmades*, proclama, i tots els seus capítols i els llibres ulteriors ratifiquen que el nomadisme és consubstancial a l’home i especialment a l’home actual. Si de tant en tant Llimona aconsella no prescindir-ne totalment de la tradició (28), o bé, acceptar en la vida pràctica les “constants” que emergeixen —per bé que no definitivament— en el canvi (29), ho fa per prudència, a fi i efecte que el nostre dinamisme dialèctic no s’arrisqui a rompre el ritme que ens imposa l’evolució de l’univers i de l’espècie humana. Nosaltres, per contra, lluny d’abdicar de la condició sedentària, ens valem del nomadisme per a conservar-la, desentumir-la i perfeccionar-la.

Si els actes d’evasió procedissin d’una mítica divinitat, no caldria potser discutir llur moralitat. Com que no vénen de tant amunt, cauen sota una qualificació moral, llevat de quan no hi intervé poc ni molt la llibertat. Llur moralitat depèn primordialment de l’objectiu. Bona cosa és evadir-se de la malaltia prenent voluntàriament el remei receptat pel metge; mala cosa, evadir-se voluntàriament de la salut inferint un verí. A més, en el domini del Bé com en el del Mal, hi ha graons: és millor evadir-se d’una bronconeumònia que d’un refredament, i pitjor evadir-se del tedi mitjançant la cocaïna que mitjançant el tabac.

L’educació no aspira tant sols a què els deixebles practiquin les millors “evasions”, sinó que mira d’enardir-los a cercar o a inventar solucions que ultrapassin les ja trobades en l’exercici del Bé o en el combat contra el Mal. Per tal d’assolir-ho, desenrotlla en el deixeble ço que hom anomena amb el terme filosòficament

inadequat, però molt expressiu, de “creativitat”. Altre cop ens distanciem ací de Llimona. Per a nosaltres mereix una qualificació moral negativa la “creativitat” esmerçada a enterbolir la fidelitat conjugal o igualir la fe en la divinitat de Jesucrist.

Òbviament, el pluralisme ideològic i el seu legítim corol·lari, el pluralisme educatiu, diversificaran la qualificació moral de molts dels actes d'evasió i de creativitat. Em fa l'efecte que aquest problema capital i d'altres complementaris —els que planteja, per exemple, l'aplicació didàctica de la “creativitat”; o bé, la repercussió del neomadisme en la Nova Catequètica— depassen la finalitat i la duració assignades a la meua conferència. M'ha semblat, però, adient a les meves creences, i a les meves conviccions pedagògiques no silenciar aquests problemes, ans bé, metre'ls en relleu, al bell punt del nostre comiat.

NOTES

- (1) Fuster, Pierre, *Les Systèmes de Formation, dans leurs contextes*. Berne – Frankfurt – M., PP. 295 i ss.
- (2) Louis, André, *Nomades d'hier et d'aujourd'hui dans le Sud Tunisien*. Aix-en-Provence, EDISUD, 1979, p. 187.
- (3) Willmann, Otto, *Didaktik als Bildungslehre nach ihren Beziehungen zur Sozialforschung und zur Geschichte der Bildung*. Brunswick, 1882-89, 1ª ed. Aquest llarg títol expressa acuradament el sentit de l'obra.
- (4) Louis, André, obra cit., pàgs. 23-24.
- (5) Linton, Ralph, *Estudio del hombre (trad. de The Study of Man, An Introduction)*. México, Fondo de Cultura Económica, 1972, 9ª ed., p. 222. – René, Hubert de, *Histoire de la Pédagogie*. París, P. U. F., 1949, cap. I.
- (6) Levi-Strauss, Claude, *La pensée sauvage*. París, P. U. F., 1962.
- (7) Bovet, Pierre, *Le génie de Baden-Powell*. Neuchâtel, 1922.
- (8) Schumacher, T., *Jugendbewegung*. Article del *Lexikon de Pädagogik* de Herder, vol. II. – Valitutti, S., *La rivoluzione giovanile*. Roma, 1955. – Schmid, J. R., *Le maître camarade et la pédagogie*. Neuchâtel, 1936.
- (9) Bonet, Albert, *Un viatge de cara als joves*. Barcelona, Impremta Subirana, 1931, cap. VIII.
- (10) Sarramona, Jaime, *Movimientos renovadores de la escuela como institución*. A *Perspectivas pedagógicas*, Barcelona, 1973, nº 32, pàgs. 481-504.
- (11) Illich, Ivan, *Une Société sans École* (trad. de *Deschooling Society*, New York, Harper and Row, 1971, 1ª ed.), París, Editions du Seuil, 1971, pàg. 8.
- (12) Id., pàg. 175.
- (13) Id., pàgs. 131 i ss.
- (14) Serra, Antoni, *Història de l'Escoltisme Català*. Barcelona, Editorial Bruguera, S.A., 1968, 1ª Ed. – Cal consultar també la revista *Circular*, portaveu dels Minyons Escoltes i les Guies Sant Jordi, Barcelona, especialment el fascicle del 15 de juny de 1976.
- (15) Miracle, Josep, *Josep Maria Folch i Torres*. Tàrraga, Ed. F. Camps Calmet, 1971, 2ª part: el pedagog, cap. VII.
- (16) Llimona, Jordi, *Sempre nòmades*. Barcelona, Edicions 62, 1970, 1ª ed.
- (17) Id., pàg. 7. Aquesta idea amara la producció ulterior. En la penúltima pàgina del seu darrer llibre *Jesús de Natzaret*, llegim: “No podem, doncs, oblidar la nostra situació de nòmades, d'eterns pelegrins de la veritat, la justícia i la llibertat” (pàg. 335).
- (18) Id., pàg. 169.
- (19) Id., pàg. 32.
- (20) Id., pàg. 174.
- (21) Id., pàg. 174. A *Pensament i Compromís*, Barcelona, Ed. Pòrtic, 1972, llegim: “La moral, com tota cosa humana i temporal, no és una realitat absoluta... A cada moment hem de construir la nostra moral... La moral no ha de ser una cosa oposada a la natura o quelcom autoritari vingut de fora o dels cels” (pàg. 91).
- (22) *Sempre nòmades*. pàg. 143.
- (23) Id., pàg. 133.
- (24) Id., pàg. 211.
- (25) Respecte a la formació intel·lectual: id., pàg. 127. – Respecte a la sexual: id., pàg. 137. A *Humans, tanmateix*, Barcelona, Ed. Pòrtic, 1973, pàgs. 154-157, Llimona advoca per l'educació “pràctica” de la sexualitat. – Respecte a la social: id., pàg. 207. – Respecte a la religiosa: id., pàgs. 99 i ss. Radicalitza la seva posició, fins a contradir obertament la dogmàtica cristiana, a *Com entendre la Bíblia*, Abadia de Montserrat, 1979, i sobretot a l'esmentat *Jesús de Natzaret*, Barcelona, Edicions 62, 1980, on llegim, poso per cas, que “el jo que pronuncia Jesús és un jo merament humà, corresponent a un únic subjecte, a una única persona, la humana, i que “penso que és millor no parlar de Jesús com a Déu, puix que es presta a malentesos” (pàg. 325).
- (26) Id., pàg. 73.
- (27) La *III Conferència europea dels Escoltes i les Guies*, juliol, 1980, ha tingut per tema: “La Joventut de l'Europa d'avui; noves directrius per al Guiatge i l'Escoltisme”.
- (28) *Sempre nòmades*. pàg. 52.
- (29) Id., pàg. 194.

DADES PER A LA HISTÒRIA DE L'EDUCACIÓ ALS PAÏSOS CATALANS: LA UNIVERSITAT D'ORIOLA (1569-1775)

*C. Borbonès Brescó
A. P. González Soto*

En la recerca de dades que ajudin a configurar la història de les Institucions educatives als Països Catalans, un dels objectius ha d'ésser treure a la llum les realitzacions que la història pugui aportar-nos, amb la finalitat de situar l'autèntic sentit dels fets educatius del nostre passat.

Moltes vegades, enfront de situacions o de realitzacions rellevants, caiem en la temptació de circumscriure'ns en ells, quan, per tenir sentit d'autèntica referència, sabem que d'altres fets «menors» són els que —a part d'ajudar-nos a crear un corpus general— defineixen i li donen autèntic valor.

En aquest sentit en el que s'aporta la història, no tant petita —240 anys d'existència— de la Universitat d'Oriola, al límit sud de la geografia dels Països Catalans; juntament amb les de Lleida (1300), Barcelona (1450), València (1499), Tarragona (1574), Tortosa, etc., pot ajudar-nos a establir l'eix universitari sobre el qual es dona suport la cultura de tota una època. Nascuda en el moment de la «racionalització» de la Universitat i de la seva pujança a Espanya —1569—, subsisteix malgrat tot, durant els avatars del segle XVII, i el que és més important, durant tot el segle XVIII. El seu marc —Oriola— inclòs en un principi en la zona de reconquesta castellana —Tractat de Cazola— però conquerida per Jaume I al 1256, pot ésser també un exemple de conservació de la llengua i cultura catalanes.

Per intentar la història de la Universitat d'Oriola, aquesta comunicació compta amb la base documental que suposa la: «Noticia Instrumental de los privilegios reales y pontificios con que se fundó y aprobó la Insigne Universidad y Estudio General de la Ciudad de Orihuela». Impressió manada per Real cèdula de 5 d'octubre del 1764 i realitzada el 1775, segons recopilació feta per Joan Ramo Ruefete (Secretari de la dita Universitat) i editada el mateix any per Felip Teruel.

La cronologia i documentació és la següent:

1569 Butlla del Papa Pius V per la qual es funda la Universitat d'Oriola i s'estableix els seus estudis.

1592 Confirmació de la Butlla de Pius V pel Papa Clement VIII.

1643 Capítols.

1643 Acta —en llengua catalana— de l'Ajuntament d'Oriola per l'acompliment dels Capítols en favor de la Universitat.

1653 Atorgament de Privilegis de la Universitat per part de Felip IV.

1655 Estatuts reals signats per Felip IV.

MATERIALES PER A LA HISTÒRIA DE L'EDUCACIÓ A REUS: 1810-1833 (1)

Pere Anguera

Les notes que segueixen no pretenen compondre, en absolut, la història de l'educació a Reus durant el regnat de Ferran VII. Són simples materials per ajudar a formar-la, majoritàriament la transcripció de fitxes de treball. Hi ha massa feina a fer encara i masses racons a escorcollar, com per a gosar intentar una visió interpretativa i articulada. De totes maneres hi ha dos fets que es comencen a fer notar en aquests apunts: la voluntat de culturalització endegada per la ciutat (consistori i veïns de forma particular) i el ferri control que damunt de la cultura i els seus mitjans de transmissió exercia l'església.

1810.— Fra Joan Hortet, mestre d'estudiants de l'orde de sant Agustí, ex-catedràtic de matemàtiques i filosofia al col·legi conciliar de Tarragona, "considerando la numerosidad de Gentes i la brillantez de esa Villa, deseosa de ser útil a la Pátria", s'ofereix per venir a "enseñar a muchachos de discreción los Elementos de Matemáticas y Geografía para el manejo de los Mapas y conocimiento del Mundo", coneixements que creu útils a militars i comerciants. No demana cap jornal, sinó el permís "para obtener mensualmente algo de los Pudientes a fin de poder subsistir con una decencia regular, queriendo enseñar a los pobres que se presenten sin interés alguno". A més ensenyaria als més aptes o interessats, física aplicable a l'artilleria i a tots "noticia histórica de los Reyes de España". El document va datat el 27 de juliol a la Selva del Camp (2).

1811.— Segons un recompte de població efectuat a escala local en aquest any, hi havien a Reus 10 mestres (3).

1812.— El 16 de desembre «Jaume Segobi i Balart, mestre de primeres lletres de la Vila de Reus», es queixa que des de la mort quatre anys endarrera del mestre titular, Joan Solanellas, ell que era el suplent s'ha hagut de fer càrrec de la feina, sense que el seu sou fos incrementat, ni es nomenés cap suplent, Demana li passin el sou de Solanellas ja que degut a la guerra, "abunda de deixebles, que a vegades arriba a 200", sense rebre d'ells cap mena de gratificació (4).

1814.— És ara per ara impossible d'escatir el que significà el final de la guerra del francès, amb la conseqüent persecució dels mestres liberals, per l'estructura educativa. Un exemple pot ser simptomàtic. Alexandre Garcia, segons un anunci publicat en la premsa coetània (5), mestre en les tres nobles arts (llegir, escriure i comptar) s'instal·lava a Reus a començaments del 1814, en el carrer de sant Esteve. En redactar, ell mateix, anys més tard, un catàleg de mèrits professionals se situa el 1813 a Gràcia, el 1817 a Falset i fins passat el 1823 no confessa cap docència reusenca (6), el que podria denotar interès en amagar un període de la seva vida, o un parèntesi breu que es creia innecessari d'esmentar.

1819.— En les classes que regentaven els franciscans en el seu convent reusenc, s'hi impartia "leer en los tres idiomas catalán, castellano y latín", ortografia, aritmètica, geografia, cronologia, història sagrada i catecisme. Al final del curs es feia un complex examen públic (7).

1820.— El 3 de juny l'ajuntament acordà crear una escola gratuïta de dibuix, "en una de les salas de la casa Harinera". Tenien dret a assistir-hi tots els majors de 9 anys que sabessin llegir i escriure (8). El 12 d'octubre s'acordà concedir-hi l'ingrés a "las señoras de 10 años arriba", en el mateix local i també de forma gratuïta. El responsable de les dues classes era Miquel Beringola que havia de cobrar una pesseta de jornal (9). L'11 de setembre el consistori decidí convocar nombrosos premis per als alumnes (10). L'escola degué prendre impuls, almenys això sembla indicar el fet que el 10 de gener de 1822 s'acordí la renovació del sou de Beringola, passant a cobrar conjuntament ell i el seu fill que feia d'ajudant 262 lliures anuals. Aquest any les classes eren diàries, d'11 a 12 del matí les noies i de 6 a 8 de la tarda els nois (11).

1821.— Segons la resposta a una enquesta oficial hi ha "dos solas escuelas gratuitas de leer, escribir y contar y tres Aulas de gramática", amb professors mal pagats. Els carmelites i els franciscans feien també classes gratuïtes i hi havien 13 professors particulars. Del conjunt de l'educació, segons el consistori "es imposible formarse una idea de su decadencia y mal estado", motiu pel qual demanaven ajuda a l'estat. El total d'alumnes era de 1.300 en les escoles primàries, 100 de gramàtica i retòrica i 160 nois i 80 noies en les de dibuix gratuït de "Miquel Beringola y su hermano político que se ofrecieron gratis a su enseñanza" (12).

El 25 de setembre de 1821 es presentaren davant del consistori municipal els reverends Pelegrí Gual i Baltasar Pàmies, "presbiteros secularizados", que demanaven permís per a dedicar-se "a la enseñanza de la Gramática Española y latina, Retórica y también explicar a los alumnos dos veces semanalmente el sabio código que felizmente nos rige" i ocupar-se "de la escuela pública de este referido pueblo" amb "solamente con dos terceras partes de la dotación que V. S. tiene señalada a los actuales Preceptores de la mencionada escuela". Davant la proposta (en la que convé destacar la total absència del català i de la religió com assignatures a professar i l'esquirolisme de la rebaixa del sou) i ja que el 1817 s'havien suprimit per acord municipal les escoles de primeres lletres s'acorda atorgar-los-hi, amb la condició de que es responsabilitzessin també de les classes de gramàtica i retòrica. Així mateix s'havien de comprometre a "extender y redactar las representaciones, recursos y otros papeles, que les encargue el ayuntamiento tanto para dirigir a quienes se ofrezca, como para dar a la imprenta" (13). El 10 de juny de 1823 Pelegrí Gual dimiteix de "preceptor de gramática de esta villa", per haver estat nomenat capellà de la milícia de Tarragona. La seva vacant fou atorgada al reverend Gaspar Freixas, lector de filosofia (14).

1822.— Un anunci publicat en el mes d'octubre feia saber la creació de la primera escola netament ideologista de Reus: "Aviso: A los primeros de octubre del corriente año se abrirá una escuela constitucional de enseñanza mutua en la que se enseñará a leer, escribir y contar, el catecismo de la religión y constitución, sujetándolo a exámenes públicos siempre que sea del beneplácito del Magnífico Ayuntamiento constitucional. Cualquiera que quiera llevar alumnos a dicha escuela que acuda a esta oficina que darán razón". La nota anava signada per "El amigo de la instrucción pública" (15).

Uns dies més tard una altra nota n'ampliava els detalls. El centre d'informació estava situat en el raval de santa Anna 81 (el local de l'escola?). Detalla de nou que s'hi ensenyaria de llegir, escriure, doctrina, aritmètica i gramàtica castellana. Fa constar, i és un testimoni indirecte de la corrupció ja existent aleshores, que en l'escola no es vendrien llibres ni cap altre estri escolar per no caure en la fàcil temptació d'obtenir petits guanys i anuncia que que sols faran festa els diumenges i els dies en que estigui prohibit treballar. Segons diu el mateix comunicat, signat per "El liberal", el sistema emprat en l'escola havia permès a Madrid aprendre a llegir correctament en el termini d'un mes (16). L'intent d'aquesta escola, que no sabem si va reeixir, va merèixer l'elogi de "El filantrópico", que afirmava que amb la "enseñanza mutua" es feia possible la creació d'un medi cultural que conduïa a l'aparició d'una nova capa de lectors (17).

1823.— En rèplica al projecte oficial el municipi reusenc redactà una petició perquè la "Universidad de segunda enseñanza" s'establís a Reus i no a Tarragona. Hi ha una rica argumentació a favor i en contra de les respectives propostes (18). En el seu manifest autobiogràfic J. Llorc parla referint-se als anys del trienni del catecismo polític que nos hacían decorar en las escuelas (19). Nota aclaridora quant al contingut, però gens per a la tècnica educativa.

1825.— En un possible intent clarificador l'ajuntament exigí als 18 mestres instal·lats a Reus, amb un termini de 3 dies de temps, la presentació dels documents acreditatius dels seus coneixements (20). En la mateixa línia podria estar la redacció d'un interessant reglament de les escoles públiques en 42 articles (21).

1826.— Amb un imprès en castellà, "Aviso al público", l'ajuntament convocà un concurs per a cobrir la vacant del «preceptor de gramática y su ayudante», amb el sou de 3.500 rals anuals el primer i 3.000 i casa el segon, amb el dret de cobrar una pesseta mensual als alumnes rics, mentre l'ensenyament fóra totalment gratuït pels reconeguts com a pobres pel municipi. El concurs s'havia de celebrar el 22 d'octubre a l'ajuntament i els opositors, segons el cartell aprovat pel consistori el 2 de setembre, havien de presentar un document en el "que conste haber manifestado siempre muy decidida y firme adhesión a los imprescindibles derechos de la Soberanía y de nuestra Religión Sacrosanta" (22).

L'examen tingué lloc com era previst el dia 22. El tribunal l'integraven el prior de sant Pere Andreu Marimon, Anton Marcó capellà de la mateixa parròquia, el lector del convent de sant Francesc i altres frares, advocats i gent il·lustrada del poble. Es presentaren a la prova quatre candidats. Primer feren exàmens orals de mitja hora cada un i després un dictat en "español" que havien de traduir al llatí. Les places foren atorgades a Josep Botet i Vila i Mateu Batlle (23).

Em sembla simptomàtic el buidat de la documentació aportada pels dos guanyadors.

Botet, de vegades Botets, es confessa fill d'Amer, en el Principat de Catalunya. El 29 de novembre de 1800 vivia a Madrid on demanà de ser examinat de preceptor de gramàtica, prova que superà, obtenint la corresponent autorització per obrir una escola en l'indret on vulgués. El 1794 havia aprovat la lògica, el 1796 el primer de dret, el 1797 el segon i el 1796 el degà i el cabilde de la catedral de Sevilla el nomenaren mestre de primer i segon de gramàtica en el seminari. Botet aportà el testimoni de Pere Joan Larroy i Lassala, canonge de Tarragona, inquisidor degà de Mallorca i rector del real estudi i seminari de la darrera ciutat, conforme el 1806 hi fou nomenat catedràtic de llatí amb gran satisfacció de tothom tant "en el ramo de literatura, como en la instrucción cristiana". el doctor en teologia Antoni Cabrer de la ciutat de Mallorca li lliura un certificat de bona conducta moral i ideològica i de la religiositat de Botet de qui diu que no se sap "se haya asociado con los perversos". El notari Bartomeu Socias dóna fe que s'ha presentat a la Junta de purificació. El doctor Antonio Sánchez Boqueriza, capellà de la universitat de Sevilla confirma que es graduà com a batxiller en filosofia en aquella ciutat el 30 de setembre de 1795 després de ser examinat per tres catedràtics oralment durant tres quarts d'hora, el títol, diu, li fou expedit per unanimitat (24).

El barceloní Mateu Batlle, segons certifica l'ajuntament de la Jonquera, estigué en aquella ciutat quatre anys com a mestre de llatí amb gran satisfacció de tothom i mostrant «sus buenas máximas y sanas opiniones religiosas y políticas». El rector del mateix poble confirma la seva religiositat i "las sanas opiniones de adhesión a los justos derechos de la Soberanía", és a dir, el seu absolutisme recalcitrant, com en el cas de Botet (25).

Tal volta m'he excedit entretenint-me en aquest afer, però em sembla significatiu de la forma d'actuació i de depuració a les acaballes de l'antic règim. De totes maneres, malgrat les oposicions, les places no deuriem ser segures del tot. Mateu Batlle tornà a guanyar el càrrec d'ajudant de preceptor el 23 de març de 1833, quan s'hi presentà com únic candidat (26). En canvi Josep Botet, que consta com a catedràtic de la segona aula de llatinitat, presentà la seva dimissió el 6 de novembre de 1830, a favor de Joan Riera "por la veneración y respeto que profesa a un Sacerdote y Ministro del Altísimo", amb la condició de recuperar el càrrec en cas de mort o de renúncia de Riera (27). Aquesta anècdota confirmaria la seva ideologia apostòlica.

1828.— Segona la resposta municipal a una enquesta hi havien dos mestres de llegir que cobraven cada un 150 lliures a l'any, les places havien estat dotades amb aquest salari el 1780. El 1828 una de les dues estava vacant i Pere Joan Balsells acupava l'altra de forma interina des de 1826. Els dos mestres de comptar i escriure

cobraven 250 lliures a l'any des de 1780. Els titulars n'eren Ramon Camí des del 1782 i Jaume Segovi (o Segobi) des del 1792. Com a llibres de text utilitzaven per la doctrina el catecisme editat pel bisbat, per les classes de lectura unes "Cartillas metódicas" editades per Camí el 1800 i refetes i reeditades el 1824, "Los interrogatorios del Catecismo de Fleuri, El amigo de los niños y las lecciones escogidas". Per escriure el manual de Camí que seguia "El arte de escribir" de Torío, i per "la enseñanza de contar, se siguen dos tomos de aritmética mercantil que el mencionado Camí publicó en el año de 1802" (28).

Salvador Clariana va crear el 1828 la "Reunió filharmònica" que s'instal·là a la casa Dimas. Durant els nous anys que durà la seva activitat s'hi donaven classes i s'oferien concerts i recitals, vocals i instrumentals. En la serenata que oferí a Llaurader el 1833 hi participaren 35 instruments i 46 cantants (29). El 22 de juliol de 1828 es creà la junta municipal inspectora de les escoles de primeres lletres composta per l'alcalde major Ambrosio de Eguia, el prior Andreu Marimon, el síndic procurador Magí Iglésias, el personer Josep Rosselló Aleu i el prebender de sant Pere, Antoni Marcó (30). Aquest any, 1828, segons recordava Gras, el prior obligava als escolars a assistir a les funcions religioses en formació i els penons propis (31).

1829.— El 22 de juny professaven a Reus 3 mestres amb plaça guanyada per oposició, 5 amb títol reial i 19 "sin título ni autorización" (32). Per normalitzar la situació l'ajuntament proposava el 17 de desembre que 10 dels mestres que exercien sense cap títol fossin reconeguts oficialment (33).

1830.— El 30 de setembre el total dels nois que assistien a classe era:

Càtedra de gramàtica llatina	99 alumnes.
Escola Pau Pujol	53 alumnes
Escola Josep Vallés	65 alumnes
Escola Josep A. Negre	55 alumnes
Escola Ramon Ferrer	60 alumnes
Escola Marià Rius	59 alumnes
Escola Pau Navarro	49 alumnes
Escola Ramon Camí	85 alumnes
Escola Pere Joan Balsells	120 alumnes
Escola Pere Magriñà	36 alumnes
Escola Francesc Negre	44 alumnes
Escola Francesc Foguet	50 alumnes
Escola Josep Segobi	62 alumnes
Escola Jaume Segobi	68 alumnes
Escola Josep Raul	12 alumnes
Escola Joan Girvés	46 alumnes
Escola Josep Anguera	26 alumnes (34).

El 20 d'octubre el total era:

	escoles	alumnes
nois	15	890
noies	37	1.124
càtedres de llatinitat	2	99
Total	54	2.113 (35), del que resulta una població escolar femenina superior a la masculina.

Pel 23 d'octubre es convocà un nou concurs per cobrir la plaça d'ajudant del preceptor de gramàtica. El tribunal estava copat pels eclesiàstics. El presidia el prior Andreu Marimon i l'integraven els prebenders Antoni Marcó i Francesc Freixa i el predicador franciscà Esteve Roig. Foren invitats a assistir a l'acte els abats dels convents reusencs amb tots els frares que volguessin. El dia 20, sense especificar-ne el motiu, dimitiren del càrrec en el tribunal Marcó i Freixa, que foren substituïts pels priors dels carmelites i dels paüls, Esteve de los Reyes i Jaume Vehil, respectivament. A l'acte que era públic hi assistiren capellans, frares, nobles i senyors. Els candidats eren tres, el mossèn barceloní Joan Riera, Josep Sarret "natural de Err Reyno de Francia residente en Tarragona" i el dr. Francesc Batalla i Casals de Reus, cursant de filosofia. Com en el concurs anteriorment ressenyat hagueren de presentar documents acreditatius de la seva bona conducta i d'adhesió al rei i la religió. Les proves s'afectuaren de forma individual i separada. Els feren diverses preguntes i hagueren d'exposar una lliçó, amb un temps total de tres quarts d'hora. Després hagueren de traduir "una lección ûesta en idioma español" al llatí. Riera i Sarret treieren la qualificació d'excel·lent i Batalla la de "mediano". La plaça amb un sou anual de 3.000 lliures i casa fou atorgada a mossèn Riera (36).

1831.— En les escoles municipals gratuïtes regentades per les monges de l'hospital hi assistien el 15 de gener:

Classe de punta de coixí	40 alumnes
Classe de brodat	36 alumnes
Classe de cosir i tallar	73 alumnes
Classe de 1 de mitja	150 alumnes
Classe de 2 de mitja	125 alumnes
Classe de 3 de mitja	130 alumnes
Total	554 (37).

NOTES

- (1) En aquesta comunicació continuo la línia informativa continguda a "*Educació i cultura a Reus el tercer terç del segle XIX*", a les actes del III col·loqui, pàgs. 85-88, on errors de compaginació fan incompreensible alguna estadística i els apartats de cultura del meu llibre "*La burgesia reformista*", (Reus 1980), pàgs. 31-35, 61-65 i 185-200 especialment. Vegeu també "*El Centre de Lectura. Una institució ciutadana*", Barcelona 1977, 218 pàgs.
- (2) Arxiu històric municipal de Reus. "*Instrucció pública 1640-1872*", doc. 22.
- (3) Actes municipals, 1811. Fols. 191-219.
- (4) Loc. cit. nota 2, doc. 23.
- (5) "Periódico político y mercantil de la villa de Reus", núm. 33, del 2-II-1814, pàg. 132.
- (6) P. Anguera: "*Educació...*", pàg. 87 i nota 8.
- (7) Loc. cit. nota 2, doc. 111. Programa imprès del 1819, pàgs. 1 i 4-8.
- (8) Actes municipals, 1819-1820. Fol. 147.
- (9) Id. fol. 231.
- (10) Id. fol. 239.
- (11) Actes municipals, 1821-1824. Fol. 177r. Vegeu anotació del 1821 a infra.
- (12) Loc. cit. nota 2, doc. 30. No lliga la referència a Beringola amb la que dona la notació anterior.
- (13) Actes municipals, 1821-1824. Fols. 132r-133r.
- (14) Id. fol. 300.
- (15) "Diana constitucional, política y mercantil de la villa de Reus", núm. 73, del 17-IX-1822, pàg. 4.
- (16) Id. núm. 78, del 29-IX-1822, pàgs. 3-4.
- (17) Id. núm. 72, del 15-IX-1822, "Variedades", pàgs. 3-4. La publicació de l'elogi abans de la de l'anunci sembla indicar la connexió dels responsables de la revista i de l'escola.
- ((18) Loc. cit. nota 11, fols. 276-280. Deixo per un altre moment l'anàlisi detallada de les argumentacions.
- (19) J. Llorc: "*Manifiesto y breve bosquejo de la vida política del.. escrita por el mismo*", Reus, 1841. pàg. 4.
- (20) Actes municipals, 1825-1828 i 1830, fol. 27r. Hi ha la relació nominal dels mestres.
- (21) Loc. cit. nota 2. Doc. 36. Deixo per un altre moment l'anàlisi i transcripció.
- (22) Loc. cit. nota 20. 79-81.
- (23) Id. fols. 86-87r.
- (24) Id. fols. 91-97.
- (25) Id. fols. 99-100.
- (26) Actes municipals, 1832-1834 i 1836, fol. 57. A loc. cit. nota 2, doc. 53 hi ha tota la documentació de Batlle i del segon concurs.
- (27) Actes municipals, 1825-1828 i 1830, fol. 301r. Vegeu també l'anotació de 1830.
- (28) Loc. cit. nota 2, doc. 39.
- (29) P. Gras: "*Reus en el reinado de Fernando VII*" a "El eco del Centro de Lectura", núm. 34, del 19-X-1879, pàg. 3.
- (30) Loc. cit. nota 27, fols. 224-224r.
- (31) Gras, loc. cit. núm. 36, del 2-XI-1879, pàg. 2.
- (32) Loc. cit. nota 2, doc. 44.
- (33) Id. doc. 45.
- (34) Id. doc. 46.
- (35) Id. doc. 47.
- (36) Loc. cit. nota 27, fols. 283-286r.
- (37) Loc. cit. nota 2, doc. 50. A id. doc. 54 hi ha les notes biogràfiques dels 13 mestres en exercici el 1833. A id. doc. 55 és un interessant manuscrit de tres folis datat el 1833, "Reflexiones sobre el estado de las escuelas de primeras letras de la villa de Reus", que per falta d'espai deixo de comentar.

UN MEDIO DE FINANCIACION DE LA UNIVERSIDAD EN EL ANTIGUO REGIMEN: EL "QUARTÓ" DE LA PRIMICIA (1592-1807)

Luis J. Navarro Miralles

La financiación de los centros universitarios en el Antiguo régimen corrió a cargo, en numerosas ocasiones, de los censales. No obstante, por otros conductos, las universidades obtuvieron ingresos complementarios que coayuvaban a garantizar una cierta autonomía económica.

La Universidad de Cervera presenta, en 1741, un ejemplo con el llamado *quartó*. Equivalían a la cuarta parte de las primicias. Cervera, que como es sabido, surgió a consecuencia del Decreto de Nueva Planta, poseía "todas las rentas eclesiásticas y seculares que gozaba —la Universidad de Barcelona— y las de Lérida, Gerona, Vich, Tarragona y demás de aquel Principado". Precisamente de los fondos leridanos llegarían a Cervera los derechos sobre el citado *quartó*. Las primicias del *quartó* correspondían al término y villa de Constantí. Su cuantía se fragmentaba en cuatro partes: Una era para la Universidad y las otras tres pasaban al Rector de la parroquia de Constantí.

La Universidad de Cervera, salvo contadas ocasiones, no ejerció directamente sus derechos sobre el *quartó* de las primicias. Para su explotación recurrió al arriendo. El arrendatario a cambio de los beneficios que pudiera obtener del *quartó* abonaba, como precio, la cantidad de ochocientas libras barcelonesas. La duración del contrato de arrendamiento era por cuatro años, y en cada anualidad debería pagar el arrendamiento, en este caso un labrador de Constantí, doscientas libras a la Universidad de Cervera.

Además del contrato de arrendamiento de 1741, las fuentes recopilan un conjunto de arriendos de la primicia de Constantí que van entre los siglos XVI y XIX. De acuerdo con esta relación se impartieron los derechos del *quartó*: La Universidad de Lérida, que gozó de los derechos del arriendo del *quartó* entre 1592 y 1693, y la Universidad de Cervera que la obtuvo a partir de 1737. En cifras absolutas, el *quartó* de la primicia rentó a la Universidad de Lérida 2.367 libras, y a la de Cervera 7.150 más 1.113 (1805-1807). En total supuso 10.360 libras catalanas. Sin duda encauzaron mejor una presumible autonomía económica, indispensable para cualquier desarrollo académico universitario.

Noviembre 1980.

LAUREÀ FIGUEROLA, COM A TEÒRIC I PRÀCTIC DE LA FUNCIO D'INSPECTOR

Carme Carreras

Laureà Figuerola i Ballester, nasqué a Calaf, província de Barcelona (1816-1903). El 1823, quan comptava set anys, els seus pares es traslladaren a Barcelona, on Laureà rebé la instrucció primària i secundària.

Estudià Filosofia i després seguí la carrera de Jurisprudència, la qual carrera finalitzà a la Universitat de Madrid (1).

El 1837 obté una beca per a estudiar a l'Escola Normal d'Instrucció Primària, acabada de crear a Madrid, on ingressa el 6 de juliol de 1839.

Dins de la trajectòria pedagògica de Figuerola s'ha de prestar una atenció especial, perquè revela i enforteix els trets de la seva personalitat d'educador, al trienni (1841-1844) en què exercí el càrrec d'inspector provincial d'Ensenyament primari.

En aquesta època el *concepte tradicional d'inspector*, que només apuntava al fet que l'inspector s'encertís que el mestre no mancava al deure residencial i al d'ensenyar, de bon grat o per força, allò que aleshores incloïa la rudimentària instrucció primària, és reemplaçat pel *concepte d'inspector tècnic*, que aspirava que l'inspector proporcionés *llums i auxiliis* amb vista a la més gran fructificació de la tasca de cada mestre i al progrés general de l'ensenyament.

Aquest canvi d'allò que ara anomenariem la "imatge" de l'inspector, es produí a Espanya justament quan Figuerola reunia les condicions per a exercir-ne la funció. És fàcil d'imaginar l'entusiasme amb què la dugué a terme i el sòlid fonament que les experiències recollides en aquest període significaria per a les seves ulteriors actuacions docents, i àdhuc jurídiques i polítiques.

Pel maig de 1841, la Comissió Superior d'Instrucció primària, de la província de Barcelona, rebé del Ministeri de Governació les ordres següents:

"Establertes les comissions superiors d'Instrucció primària en virtut de la llei de 21 de juny de 1838, amb la finalitat de vigilar, millorar i propagar la instrucció primària elemental i superior de les províncies, i autoritzades aquestes comissions a nomenar inspectors del seu si i de fora d'ell que visitin les escoles un cop l'any pel cap baix, cal que això sigui verificat per punt general i com més aviat millor.

... La Regència provisional del Regne... ha acordat que us siguin comunicades les instruccions següents a fi que es procedeixi d'acord amb elles a la més puntual execució d'aquesta mesura.

1ª Les comissions provincials d'instrucció primària nomenaran per aquesta vegada l'inspector o inspectors que han de verificar les visites de les escoles de la província amb el caràcter de comissionats especials per a aquest determinat objecte.

2ª Per a aquests càrrecs les comissions es valdran dels individus que hagin conclòs llurs cursos d'estudi a l'escola normal seminari de mestres d'aquesta cort...

3ª ...

4ª Les comissions de visita només duraran el temps necessari per a inspeccionar les escoles compreses en el territori assenyalat per les comissions superiors d'instrucció primària, i seran nomenats de nou els comissionats o se n'elegiran d'altres per a les visites que s'esdevinguin en endavant d'acord amb les ordres que es donessin" (2).

En compliment d'aquestes, la Comissió Provincial de Barcelona, reunida en sessió extraordinària, notifica a Figuerola el que segueix:

"...us nomena inspector per a la visita de les escoles de primera educació d'ambdós sexes, públiques i privades, dels pobles d'aquesta província"

i li són assignats 50 rals diaris de dieta (3).

Aviat començà a presentar dades relatives als diversos pobles que visitava:

"... Emperò sense que deixi de compilar quan en serà l'hora totes les dades estadístiques respectives a cada poble, m'ha semblat que seria de molta utilitat comunicar-vos-en aquelles més importants que posin la comissió superior en estat de poder corregir els mals que presenten una prompta i eficaç disposició; tot consignant així el doble resultat que els pobles vegin que no és il·lusòria la visita que hom els fa, i que exerciu, en bé d'aquests, les importants atribucions que teniu encomanades..." (4).

"...Seria molt convenient que aqueixa comissió superior manés terminantment als ajuntaments dels pobles següents que augmentessin la dotació dels mestres. Tona (St. Andreu), és escandalós el salari que dona de 640 rals, essent un poble de 350 veïns; això ha de cridar la vostra atenció i fer que es porti fins a 1.600 rals de billó; Folgueroles (Sta. Maria), ha de portar pel cap baix la dotació fins a 1.100 rals i donar habitació al mestre..." (5).

al contrari,

"...La ciutat de Vic, on la primera educació era extremament descurada, la comissió local disposà que enguany se celebressin exàmens públics a les escoles costejades i sostingudes per l'ajuntament. El resultat no era pas cosa d'esperar: els mestres han rivalitzat en zel i han estès l'ensenyament elemental que abans hi havia, fins a donar nocions de geometria, geografia, història sagrada i d'Espanya.

Per haver arribat dos dies després dels exàmens vaig haver de verificar-ne un d'especial i detingut de cada escola, i puc dir que particularment en una me'n vaig sentir del tot satisfet.

La comissió local ha aconseguit de l'ajuntament que el salari dels ajudants, des de trenta cèntims diaris que tenien, ascendís a 6 rals de billó...

La mateixa comissió local em va demanar que li manifestés els mitjans d'organitzar l'escola superior que correspon a aquesta ciutat, atès que estava disposada a plantejar-la; però sabent jo, sense dubtar-ne, que no hi ha mestres de classe superior, o que si n'hi ha són pocs, coneixent a més la manca d'una altra escola elemental, que és de necessitat absoluta per a una tan nombrosa població, li vaig aconsellar que havia de dirigir exclusivament tots els seus esforços a la creació d'aquesta i estendre-hi, com hi ha fet a les altres dues, els coneixements més indispensables; la qual comissió, convençuda de les raons que vaig exposar-li, es dedica a establir-la, com també una altra de pàrvuls, per allunyar de les elementals una munió de criatures que no estan a l'escola que els correspon, i ensems que hi pateixen, incomoden i destorben els de més edat.

També m'és summament afalagador de poder recomanar-vos la comissió local i el mestre de Sta. Coloma de Centelles; perquè és una població on hi ha cent nens en estat d'assistir a l'escola, i n'hi van noranta-sis, mentre que abans l'educació es trobava en el més gran abandó. Aquest fet és el més gran elogi que es pot fer del zel que la comissió i el mestre demostren.

No així St. Feliu de Torelló, St. Pere de Torelló i St. Pere de Roda, poblacions riques i importants, on la indiferència i l'egoisme dels pobles industrials els domina; i desmaiaria l'ànim i cap esperança no tindria en la visita, si no estigués convençut que, sostinguts els meus desigs per la vostra autoritat no seran infructuosos els mitjans de realitzar els del Govern..." (6).

Pel mes de setembre, en visitar el partit judicial de Manresa, va passar a inspeccionar alguns pobles del partit d'Igualada, i només es deturà un dia a cadascun d'ells, perquè tenint un clima molt fred, havia d'apressar-ne el reconeixement abans que el glaç i la neu li impossibilitessin el pas, i així evitar d'haver de prolongar la inspecció. Aquesta comarca, a més, coneguda amb el nom de la Segarra, durant la guerra civil havia sofert l'assot del sanguinari Tristany, i Figuerola tenia notícies fidedignes no solament del fet que encara s'allotjava al país, sinó que es proposava devastar-lo novament dins la propera estació de l'hivern.

"...A Manresa només existeixen dues escoles públiques gratuïtes; però a l'una només s'ensenyava de llegir, i a l'altra de llegir i escriure..."

...La importància de la instrucció pública encara és molt desconeguda. Al partit de Berga que havia visitat anteriorment, els obstacles eren materials, topogràfics; però al de Manresa són resultat de l'educació individual reservada i jesuítica que havien rebut dels fills de St. Ignasi de Loiola. Heu de tenir molt fixa la vostra atenció en aquell districte, puix que tot hi és per fer i és susceptible d'ésser fet. Un exemple, ja que no puc prodigar elogis per resultats obtinguts anteriorment, un viu exemple de la mateixa ciutat de Manresa, on el mateix ajuntament, coneixent l'estat de nul·litat de les seves escoles, me'n confià la reorganització; i si com es pot esperar les instruccions que hi he deixat es compleixen puntualment, la ciutat cap de partit servirà de model a tota la comarca. Emperò aquest mateix exemple, vergonya fa de dir-ho, revela la profunditat del malestar que afligeix la nostra pàtria, i que la lliura a mercè dels que volen explotar la crèdula ignorància dels seus fills" (7).

Amb aquest darrer paràgraf, malgrat la seva imparcialitat en d'altres aspectes, no es pot estar de patentitzar la seva irreligiositat i la prevenció contra la Companyia de Jesús.

Per l'octubre acabaran els dos mesos de dietes que li havien estat abonades per la Diputació de Barcelona. En passar a rebre ordres de la Comissió provincial i havent disposat aquesta que continués la inspecció, ho comunicà a la Diputació, que li abonà uns altres dos mesos perquè acabés la visita dels pobles que li mancaven. Heus aquí algunes de les seves observacions:

"..Collbató no té escola pública, sí només una de particular molt reduïda i dolenta..."

...La vila de Masquefa també és notable per la seva descurança a complir la llei: tenint *denunciats* cent seixanta veïns no dona salari al mestre...

...La vila d'Igualada comptava amb dues escoles públiques, l'una de *llegir* i l'altra d'*escriure* i *aritmètica*, divisió que d'acord amb allò previst en el reglament provisional no podia subsistir. Per tant, vaig manifestar que només es podia considerar com una escola. En aquest concepte es verificaren uns exàmens públics els dies que hi vaig romandre; exàmens que han estat completament brillants,... Us recomano molt particularment el professor Marià Ferrer, ex-escolapi, que és el qui amb el seu infatigable zel ha aconseguit uns resultats tan afalagadors, i els seus esforços encara són més apreciables, atenent que mai no havia estat auxiliat ni estimulat per la comissió local.

"...També us he de donar compte de dos intervals o buits que es noten al meu diari. El primer del 20 al 22 d'octubre, ambdós inclusivament, que per malalt vaig haver de fer lllit a Barcelona, i el segon del 6 al 9 inclusivament d'aquest mes. Les atzaroses circumstàncies en que es trobava aquesta ciutat, m'obligaven a acudir al capdavant dels Nacionals que m'honoraren amb la confiança llur, i el meu deure com a ciutadà m'impedia d'esquivar un perill que podia haver estat imminent. Per fortuna, les tristes circumstàncies que tan ombrives es presentaven, han estat dominades, i m'han permès de tornar a continuar la meva pacífica missió..." (8).

Els esdeveniments a què al·ludeix Figuerola i que tingueren lloc del 6 al 9 de novembre de 1841, foren les revoltes que es produïren en no permetre el General Van Halen que continués l'enderroc de la Ciutadella.

“...A Plegamans no hi ha escola pública, sí només el secretari hi té una escola particular... Sant Esteve de Palautordera ha de consignar i pagar al mestre els 1.100 rals de billó, *minimum* assenyalat per la llei, ja que ara només té l'esperança de cobrar 320 rals de billó que produeixen les rendes d'una fundació que tampoc no li són pagats...

...Cap elogi no em permet de donar la imparcialitat de conducta que m'he traçat, ans al contrari, podria assenyalar en molts casos una marcada apatia i indiferència dominants, la causa de les quals és dispensable si s'atén que malgrat que els mestres d'aquests partits estan millor dotats no han rebut la instrucció competent per a poder ensenyar; i d'aquí ve la vaguetat, la incertesa i la poca solidesa del seu ensenyament; d'aquí ve també la poca afeció a protegir-lo i a estimular-lo, i els pobles no en toquen cap resultat immediat. Per conseqüent, la inspecció verificada no basta per a remeiar tan grans mals, si no es veu auxiliada amb la prompta creació de l'escola normal on els mestres han de fer llurs estudis teòrics i sigui la universitat de la instrucció primària...” (9).

Per la situació topogràfica del partit de Berga, la natural pobresa d'un país muntanyós, l'absoluta incomunicació entre els diversos pobles que formen el dit partit, havent sempre de caminar per viaranyes escabrosos i de perill, la gran devastació produïda en aquells pobles per la passada guerra civil, eren poderoses circumstàncies que feien que els resultats obtinguts per la inspecció fossin modestos en aparença, però, en realitat, importants.

“...A Gironella no se li pot exigir la restauració de la seva escola, perquè el seu estat ruïnós i desgraciat és superior a tota descripció...” “...A Berga, ateses les meves raons, s'augmentarà en 350 rals de billó per a l'any proper el sou del mestre que era de 3.300 rals. També vaig formar el pressupost per a la creació d'una escola de nenes la necessitat de la qual és generalment reconeguda. Jo no em podia estar d'aplaudir una tan feliç idea, perquè essent opinió meva particular que l'educació de les nenes ha de precedir, o si més no anar ensem amb la dels nens, vaig creure que es podria ajornar per a més endavant la creació d'una altra escola elemental...” (10).

Eren molt poques les poblacions que es preocupaven de la instrucció elemental femenina. D'aquí ve que Figuerola expressi la seva satisfacció, quan comprova que una població atén les nenes.

“...Prats és també digne d'honorífica menció, pel seu bon zel a promoure la instrucció pública, després que les famílies que n'hagueren d'abandonar les llars hi han tornat...”

“...Les viles de Terrassa, Sabadell, Vilafranca i Vilanova, són les que puc esmentar com les més animades del millor zel per al progrés de la instrucció pública...”

...Terrassa vol tenir escola superior... Però per realitzar-la, així com la formació d'una escola de pàrvuls i una altra de nenes, la utilitat i importància de la qual vaig patentitzar, aquell ajuntament espera poder establir-les en un convent que el Govern té cedit a la vila...

...Sabadell, vila florent i que sempre va en augment, no pot ja reunir al local dels pares de l'Escola Pia la immensa munió de nens que acudeixen a les seves aules...

...Vilanova i la Geltrú ha fet un pas que és digne de recordació i d'ésser proposat com a model, que en cas d'ésser imitat, aviat variaria l'aspecte de la instrucció primària. L'ajuntament desitjava reorganitzar l'escola pública, i auxiliat per uns quants joves que formen una societat d'instrucció mútua, s'obrí una subscripció que fou aviat coberta per les persones més notables de la vila, i salvats els obstacles que sempre es presenten per impedir la realització del bé, la societat amb zel incansable s'ocupà de la planificació de l'establiment...” (11).

Això demostra que el mètode d'ensenyament mutu o de Lancaster, s'havia estès i creat adeptes fins a arribar a diversos pobles de la nostra província.

“...St. Feliu, el poble cap de partit, ofereix l'estranya anomalia d'ésser l'únic que no dóna sou al mestre, sí solament habitació i sala per a l'escola. El motiu d'una tan gran descurança, malgrat ésser una població de tres-cents setanta veïns, es funda en l'existència d'una *causa pia* que ha de servir per al pagament d'un sacerdot que ensenya *primeres lletres i gramàtica llatina*...”

...L'excessiva proximitat de gairebé tots els pobles d'aquest partit a la capital de la província ofereix un resultat totalment contrari del que a primera vista era d'esperar. Les famílies benestants envien llurs fills a Barcelona. A més el nombre d'aquestes famílies als pobles agrícoles és petit, perquè quasi tots els propietaris resideixen a la capital; així que

com que els principals de cada poble no prenen cap interès perquè al seu respectiu hi hagi bons professors, la classe proletària està lliurada a la més estúpida ignorància. Si els pobles són industrials, les màquines roben els nens a les escoles, i les nenes estan ocupades fent blondes..." (12).

En ocasió de confeccionar el seu "currículum", de cara a la seva oposició a càtedra universitària, Figuerola féu certificar notarialment un document en el qual el Ministeri de Comerç, Instrucció i Obres Públiques, reconeix que els "reports" i "quadres estadístics" presentats a l'esmentada Comissió Provincial de Barcelona, constitueixen una imparcial i diligent descripció de la realitat i necessitats de l'ensenyament als pobles d'una de les més importants províncies. Aquestes informacions corresponien a les visites practicades des del 25 de juliol de 1841 fins al 12 de juny de 1844 (13), data en què no se li renova l'encàrrec d'inspector i es reintegra a les seves activitats jurídiques i universitàries, fins que el seu nomenament, el 1845, de director de la Normal barcelonesa obre una nova etapa a la seva tasca docent.

Els "reports" transcrits en aquest treball, que constitueixen només una selecció dels que he trobat en el Boletín Oficial de Instrucción Pública i en d'altres fonts que esmento, revelen que les principals idees propugnades per Figuerola, en la seva qualitat d'Inspector, foren: a) deplorar el lamentable estat de l'ensenyament primari a la majoria de pobles i ciutats de la província; b) assenyalar com a causes de tal negligència, l'avarícia dels Ajuntaments i veïnat i l'escàs nombre i deficient formació del magisteri; c) urgir la creació d'una Normal del Magisteri a Barcelona; d) subratllar que les fallades respecte a l'ensenyament primari masculí, són encara més grans pel que fa al femení; i e) encomiar l'exemple d'algunes poblacions, i singularment el dels "voluntaris" que a Vilanova i la Geltrú es presten a impartir l'"ensenyament mutu", tan estimat per Figuerola.

Com a nota negativa s'ha d'assenyalar el seu sectarisme. Ben cert que es tracta d'un sectarisme "relatiu", molt característic i propi de la seva època: abomina dels jesuïtes, alhora que elogia la tasca dels escolapis i dels exclaustres.

¿D'on procedeixen aquestes idees i innovacions, tan lloables la majoria d'elles? Em limitaré a citar, com a orígens principals: 1er.— Les seves recerques personals i l'après a l'Escola Normal d'Instrucció Primària de Madrid, 2on.— el contingut del seu MANUAL COMPLETO DE ENSEÑANZA SIMULTANEA, MUTUA Y MIXTA, publicat en acabar els seus estudis de Magisteri, i 3er.— el contingut de la seva obra GUIA LEGISLATIVA E INSPECTIVA DE INSTRUCCION PRIMARIA, escrita i publicada el 1844, que conté tota la legislació vigent distribuïda per ordre de matèries, i a la segona part instruccions per a visitar les escoles de tota mena.

De les dues obres esmentades, renuncio a acupar-me'n en aquesta comunicació per no prolongar-la excessivament, Ho reservo per al capítol III de la meua tesi doctoral en camí d'elaboració.

NOTES

- (1) Archivo Histórico Nacional. Madrid.
- (2) Boletín Oficial de Barcelona, 18 de maig de 1841, pàg. 1.
- (3) Archivo Histórico Nacional. Madrid.
- (4) Boletín Oficial de Instrucción Pública, 1841, pàg. 25.
- (5) Boletín Oficial de Instrucción Pública, 1841, pàg. 28.
- (6) Boletín Oficial de Instrucción Pública, 1841, pàg. 29.
- (7) Boletín Oficial de Instrucción Pública, 1841, pàgs. 30-33.
- (8) Boletín Oficial de Instrucción Pública, 1841, pàgs. 93-95.
- (9) Boletín Oficial de Instrucción Pública, 1841, pàgs. 96-99.
- (10) Boletín Oficial de Instrucción Pública, 1841, pàgs. 157-158.
- (11) Boletín Oficial de Instrucción Pública, 1842, pàgs. 418-420.
- (12) Boletín Oficial de Instrucción Pública, 1842, pàgs. 453-455.
- (13) Archivo Histórico Nacional. Madrid.

COL·LEGI SAMÀ DE VILANOVA I LA GELTRÚ PRIMER DECENNI DE VIDA ACADÈMICA (1877-1887)

Joan Florensa i Parés

1. LA FUNDACIÓ

En el període de la Restauració monàrquica (1875-1923) l'Escola Pia multiplica a Catalunya de manera espectacular les seves institucions (funda 13 col·legis a més d'augmentar les activitats dintre de cada un). I és precisament a Vilanova i la Geltrú on es crea el primer, que rebrà el nom de Col·legi Samà en memòria del seu fundador.

Les aspiracions de Vilanova per a gaudir d'un col·legi escolapi venien de molt abans. Sembla que ja el 1790 el Municipi ho gestionà per primera vegada. Frai Josep Antoni Garí en 1860 parla de l'interès de l'Ajuntament per a satisfer la voluntat de la població. Sabem del conveni signat entre el Municipi vilanoví i l'Escola Pia el 13 de març de 1863: la manca de religiosos impedí a última hora la fundació. Poc després Vilanova tornà a insistir (1864) i el Provincial repeteix la mateixa resposta: manca personal (1).

El 24 de juny de 1866 morí a l'Havana En Salvador Samà i Martí, Marquès de Marianao, el qual legà en el seu testament (24 de març de 1866) la quantitat de 30.000 duros per a la creació d'un col·legi de segon ensenyament a la seva vila nadiua, el qual hauria d'ésser dirigit pels PP. Escolapis (2).

Conegut a Vilanova l'esmentat legat, estimulà reprendre les gestions per a la fundació escolàpia. L'alcalde vilanoví Teodor Creus i Corominas instà el Provincial. "Pero sobrevino, a la sazón -afirma Creus- la revolución de setiembre (de 1868) y los partidarios de los profesores seculares que funcionaban en el edificio-colegio, constituyeron un Ayuntamiento que rescindió la expresada contrata" (4).

No era, doncs, tota la població de Vilanova la que volia el col·legi del PP. Escolapis; hi ha divisió.

L'Ajuntament format després de la Restauració monàrquica presidit per l'Alcalde En Francesc Vidal i Torrents, home conservador i partidari de l'ensenyament catòlic, inicià aviat noves gestions: el 31 de juliol de 1876 obté el permís del Govern; l'11 de setembre, l'autorització del bisbe de Barcelona D. Joaquim Lluch; el 25 del mateix mes i any, l'aprovació de la fundació per part del Vicari General de l'Escola Pía a Espanya P. Joan Martra. Finalment el 30 de setembre l'Ajuntament acorda l'establiment d'un col·legi de primer i segon ensenyament, gratuït per a tots els alumnes externs encara que fossin forasters, dirigit pels PP. Escolapis (4).

El 13 d'agost de 1877 arriben ja els primers escolapis a Vilanova i La Geltrú per a la fundació: el P. Provincial Josep Draper per a prendre'n possessió i el P. Eduard Llanas que hi romandrà com a primer rector i director. S'instal·len provisionalment a les escoles Ventosa. Però deu dies després de l'arribada ja varen posar la primera pedra del nou edifici, que no sembla revestís cap solemnitat.

El primer de setembre s'obrí la matrícula i començaren poc després les classes del primer curs (5).

Ja hem vist que l'Ajuntament volia que els escolapis impartissin el primer i segon ensenyament gratuït per a tots els externs. Les dimensions reduïdes del local Ventosa no permeteren començar amb el primer ensenyament i per tant al principi tot va dirigit a aquest nivell d'ensenyament.

Per a fer efectiva la gratuïtat prescrita per l'Ajuntament, aquest pactà amb els escolapis que hi aportarien en principi el mobiliari i material necessari per a posar el col·legi en marxa; i pagaria la quantitat de 6.250 ptes. anuals per a sous de professorat, més 1.250 ptes. per a material de les aules. En el curs escolar 1885-86, sabem que el número exacte de professors de segon ensenyament era de 9; de manera que això representaria un sou per a individu de 694'44 ptes.; gràcies a altres fons que ara no citaré, sé que a Olot el 1873 un mestre de primer ensenyament cobrava 916'79 ptes. anuals.

Sembla que els escolapis tenien por que el legat testamentari fos insuficient i es poguessin trobar a mitja edificació sense diners per a finalitzar-lo; per això l'Ajuntament es comprometé, si tal cas es donava, a destinar-hi els rèdits d'uns censos que donaven 2.589 ptes. a l'any (6).

2. CONDICIONS ESPECIALS DEL COL·LEGI

El nou col·legi que iniciava l'activitat escolar l'any 1877 significava quelcom especial per a l'Escola Pia de Catalunya: era la primera vegada que al contracte de fundació signat amb un ajuntament hi constava que l'edifici s'aixecaria de nova planta en un solar fins ara no construït. Abans de Vilanova sempre s'havia aprofitat un edifici antic construït amb una altra finalitat: això limitava les condicions pedagògiques.

Dos anys duraren les obres del nou col·legi; el setembre de 1879 es traslladava tant el material escolar com la comunitat; el dia 24, festa de la Verge de la Mercè el P. Mateu Vilà celebrà la primera missa a la capella beneïda el dia anterior. Era la primera pedra espiritual del nou edifici educatiu.

El secretari del Col·legi Samà descriu el nou centre amb aquestes paraules: "El nuevo edificio es sin duda alguna uno de los más hermosos que posee la provincia Escolapia catalana. Su situación es en extremo ventajósima, pues además de no distar mucho de la población disfruta del aislamiento por estar junto a ella, rodeado de frondosas huertas y viñedos, parques y jardines que embellecen el suntuoso Palacio, verdadera joya de estilo gótico, que comparte admirablemente la elegancia de su fachada con la justa severidad de sus corridas líneas arquitectónicas. Perfectamente orientado al mediodía tiene su fachada de cara al mar, del que dista escasamente un kilómetro, sirviéndole de viaducto la Rambla Samá, poblada de árboles y precedida del artístico y frondoso parque de la población que, aunque pequeño a causa de hallarse limitado por la línea férrea y el

Colegio, no deja de ser bien proporcionado y atractivo para los villanoveses, que en él hallan agradable esparcimiento. Se halla circunscrito el Colegio por una fuerte valla de unos dos metros de altura con tres aberturas una en la parte central anterior con una elegante verja de hierro que comunica con el Parque, otra lateral junto a la capilla que da acceso a la Rambla Samà y otra en la parte central posterior que comunica con una calle cuya longitud es la misma del Colegio. Antes y después del edificio hay unos espaciosos patios a lo largo del Colegio que sirven para recreo de los niños que en él se educan. La salubridad del clima, la ventilación de sus esbeltas clases y salones, la hermosura de sus largos y bien decorados corredores, y el orden y distribución de sus dependencias hacen del COLEGIO SAMA uno de los centros de educación más importantes del Principado, no sólo por reunir todas las condiciones higiénicas más recomendadas por los adelantos de la moderna Pedagogía sino que también por la uniforme regularidad y envidiables dotes que caracterizan a los distinguidos Profesores Escolapios" (7). La llarga descripció de l'edifici ens ha fet veure els trets que preocuparen els escolapis a l'hora de planificar la nova construcció: emplaçament, orientació, distribució, etc.

El P. Llanas volgué aixecar una capella on després s'hi construí l'ala de primària (és a dir, a llevant, al costat de la Rambla Samà) però el P. Draper, Provincial, s'hi oposà en rodó, tot i que hi havia persones disposades a col·laborar amb donatius (8).

Un altre aspecte que caracteritza el Col·legi Samà és la seva relació amb Cuba. Els escolapis des de 1871 eren els únics responsables dels col·legis fundats a aquella illa espanyola; el P. Llanas ve anar-hi el 1870 i en tornà el 1877 per malaltia. El tarannà dels col·legis americans era diferent del de la península. El Sr. Samà conegué els escolapis a Cuba i volgué que dirigissin ells el centre que pensà per a la seva Vilanova. El Col·legi Samà nasqué, doncs, marcat a l'americana, una experiència que els escolapis tastarien a Catalunya (recordem que abans un grup d'escolapis, que per l'exclaustració emigraren a diversos països americans, fundaren el cèlebre col·legi Valldemia de Mataró).

Desconeixem detalls del funcionament pedagògic dels primers anys però tenim dades d'algunes realitzacions especials, com la construcció d'un gimnàs el 1880 a la part nord-oest del solar consistent en 14 pilastres per a aguantar la teulada i aparells, obert a l'aire i només una valla d'un metre aproximadament d'altura el limitava (9). A l'octubre de 1879 s'havia comprat un cavall i una tartrana per al transport dels alumnes que venien al col·legi des del centre de la vila que quedava massa allunyada (10). El 1884 es construeix l'observatori meteorològic encara que ja s'afectuaven observacions almenys des de 1881; les observacions sistemàtiques començaren el 1886 gràcies al P. Antoni Mirats (11). Es tenia cura de crear un ambient elegant i senyoriuol; sembla que l'estiu de 1884 s'acondicionà el rebedor i menjador (invertint-hi 823'25 ptes.) i d'aquest últim ens diu el cronista "en el cual domina una alegre elegancia a la cual contribuyen, además de sus bellas proporciones, el brillante pavimento de mosaico romano, las pinturas de estilo pompeyano, las mesas de nogal i mármol, las sillas de Viena y todo el restante mueblaja" (12).

3. ORGANITZACIÓ ESCOLAR

Era voluntat de l'Ajuntament i de l'Escola Pia que el col·legi impartís tan l'ensenyament primari com el secundari. El neguit per a respondre a totes les necessitats socials va portar el P. Llanas a preveure el trasllat de les classes nocturnes que hom donava a l'Ateneu; no sembla que es realitzés. També algun any hi hagué estudiants eclesiàstics. Analitzem breument els dos fonamentals.

a) Ensenyament primari

L'estretor de les escoles Ventosa, primer edifici utilitzat pels escolapis impedí començar la primària el primer curs de fundació. Després com que el testament només donava per a edificar un col·legi de segon ensenyament tampoc va poder-se construir aules per a la primària a la Rambla Samà. Però el P. Llanas sentia la necessitat de disposar d'aquest nivell i cercà medis econòmics per a dur-ho a terme.

El curs 1884-1885, tres anys després del que en principi s'havia acordat amb l'Ajuntament, s'obrí l'aula de primer ensenyament: una sola. L'acord Ajuntament-Escola Pia diu el següent referent al punt que ara ens interessa: "art. 2º: Los PP. Escolapios construirán adosado al actual Colegio... un edificio que formando parte de aquel, se halle dotado de las mejores condiciones pedagógicas e higiénicas, con destino a la Escuela de que se trata en el presente contrato, que sea capaz para concurrir a él de 80 a 100 alumnos. Art. 3º: La Escuela será servida por un Padre de las Escuelas Pías con título profesional correspondiente... art. 5º:... siendo la enseñanza que a los mismos se dé completamente gratuita, y observándose para su ingreso igual procedimiento que el que se sigue para las demás escuelas públicas de esta Villa. art. 7º: La dotación anual de la nueva Escuela será de 750' - ptas., que servirá como retribución del Profesor de la Elemental..." (13).

El cronista la descriu així: "La planta baja de la nueva construcción está destinada a clase de primera enseñanza. Es un local magnífico, el mejor del Colegio; el piso es de portland y las dimensiones proporcionadas" (14).

No conec cap notícia de com funcionà aquesta aula; únicament sabem que a final de curs tingué lloc una solemne distribució de premis després dels exàmens que prestigiaren el centre (15).

b) Segon ensenyament

És molt poc el que ens diu també sobre aquest nivell la documentació salvada al Col·legi Samà; però he tingut la sort de trobar en l'arxiu de la Universitat de Barcelona l'expedient que el P. Rector i Director va presentar-hi per a l'assimilació del col·legi segons normes que acabaven de sortir del corresponent ministeri. Porta

data de 15 d'octubre de 1885. El que més pot interessar-nos ara són els estatuts, les relacions de material didàctic i el quadre de professors.

Els primers articles dels Estatuts podríem dir que mostren l'ideari del centre educatiu: "Art. 1.º— Siendo el fin principal de las Escuelas Pías proporcionar a sus alumnos una esmerada educación cristiana, a la par que una sólida instrucción literaria, el Colegio Samá, erigido con la autorización canónica del Diocesano, es un establecimiento genuinamente católico, apostólico y romano. Art. 2.º— Los alumnos del Colegio Samá asistirán cotidianamente al Santo Sacrificio de la Misa que en él se celebrará antes de dar comienzo a las tareas escolares de la mañana. art. 3.º— También asistirán los domingos y días festivos, exceptuándose las vacaciones, a los ejercicios espirituales acostumbrados en nuestros colegios, antes de la celebración de la Misa. art. 4.º— Los Profesores de este Colegio vienen obligados a explicar a sus alumnos la religión cristiana y los deberes que impone, durante 15 minutos una vez concluidas las tareas escolares". El Col·legi es defineix clarament com a confessional; recordem que no sols respon a la tradició escolàpia sinó també a les aspiracions dels vilanovins que des d'anys abans venien treballant per a la fundació d'aquest centre. Aquí els escolapis no pensen en classes de religió com feren a Mataró (16) sinó en els 15 minuts diaris que més que res serien una reflexió unes vegades doctrinal, altres, moral, altres conjuntural; més catequesi que classe.

Els Estatuts afirmen (art. 5.º i 6.º) que s'acomodaran a tot el reglament del Govern sobre ensenyament. Afegeix algunes normes que recullo tot seguit: "A las clases asistirán los alumnos internos, vigilados y externos matriculados siendo igual y gratuita para todos la enseñanza" (art. 7.º). No es creen, doncs, diferències entre els alumnes quant a l'ensenyament; però les atencions a més a més de l'assistència a les aules, permetia percebre alguna quantitat de vigilats i interns gràcies a les quals els religiosos es mantienien i podien atendre les despeses de manteniment de l'edifici; perquè malauradament i tot i signar-se tants pactes amb el Municipi, crec que mai cobraren un cèntim els escolapis a Vilanova de l'Ajuntament. I encara sobre el tema econòmic diu l'article 9.º: "A los alumnos que acrediten su pobreza, el Director del Colegio les dispensará de toda clase de pagos de matrícula, exámenes, derechos de secretaría, etc".

Altres normes són les que segueixen: "Art. 8.º— La asistencia a las clases es obligatoria a todos los alumnos matriculados y cuando alguno de ellos por enfermedad o por otro motivo justificado, no pudiera asistir a alguna clase, lo pondrá en conocimiento del Prefecto de Estudios, que a su vez lo notificará al Profesor correspondiente. Art. 10.º— El Director del Colegio visitará mensualmente las clases. Art. 13.º— Ningún Profesor del Colegio Samá lo será de otro Estudio, fuera del Profesor de Idiomas", el qual precisament era l'únic no escolapi.

El Col·legi disposa d'una incipient biblioteca escolar amb 52 títols de llibres sobre cada una de les matèries que s'impartien; abunden els autors estrangers traduïts al castellà; totes les obres són en aquesta llengua.

Segons el cronista P. Bordàs (17), bon especialista en ciències naturals, "para los estudios de segunda enseñanza posee el colegio abundantes medios y material apropiados, siendo notable el Museo de Historia Natural, que es uno de los mejores que posee la Provincia". Aquest material per a les ciències provenia del col·legi Ventosa; els escolapis l'ordenaren (estava molt descuidat) al traslladar-lo al nou edifici. S'hi afegiren les col·leccions que donà el Sr. Marquès de Marianao juntament amb els armaris on els guardava; la major part d'aquest material provenia de Cuba on el Sr. Samà ho havia recollit ja que n'era molt afeccionat i ho guardava classificat a la seva casa-palau del passeig de Gràcia de Barcelona.

Abundaven els aparells de física que estaven a la mateixa sala de la quarta planta sobre l'entrada en la qual hi havia les col·leccions d'història natural. El material de química, també abundant, era a una sala al primer pis provisionalment, esperant adaptar-se una part del terrat.

També hi havia una sala de dibuix (18).

L'horari, textos, etc., crec que la millor manera de veure'ls és amb el quadre que segueix que és tal com va ser presentat a la Universitat:

Curs	assignatura	Textos	professor	Horari de classe	horari
1r	Llatí i Castellà	PP. Escolapis	P. Joan Oller i Sala	15	8 1/2-10
	Geografia	Monreal	P. Antoni Mirats i Montesén	9	10-11
2n	Història d'Espanya	Tomàs Saez	P. Eduard Llanàs i Jubero	9	10-11
	Llatí i Castellà	PP. Escolapis	P. Joan Oller i Sala	15	2 1/2-4
3r	Retòrica i poètica	Coll i Vehí	P. Josep Ponce i Sibila	9	9 1/2-11
	Francès	Anglada i Llamàs	Sr. Joan Oliva i Milà	9	2-3 1/4
4t	Preparatòria Matemàtiques				
	Història universal	Rubió i Ors	P. Josep Ponce i Sibila	9	8 1/2-9 1/2
	Aritmètica i Àlgebra	Giménez de Castro	P. Josep Sala i Güell	9	9 1/2-11
5è	Francès	Anglada i Llamàs	Sr. Joan Oliva i Milà	9	3 1/4-4 1/2
	Psicologia, Lògica i Ètica	Monlau Rey	P. Josep Romaguera i Alabau	9	9 1/2-11
6è	Geometria i Trigonometria	Giménez de Castro	P. Josep Draper	9	2-3 1/2
	Història Natural, Fisiologia i Higiene	Pareda	P. Mateu Vilà i Matheu	9	8 1/2-10
	Agricultura	Tortosa	P. Mateu Vilà i Matheu	9	10-11 1/2
	Física i Química	Ramos	P. Antoni Mirats i Montesén	9	2 1/2-4

4. PROFESSORAT

Intentar una biografia de cada un dels religiosos escolapis que passaren pel Col·legi Samà durant aquest decenni allargaria massa aquestes planes i seria repetir biografies ja donades en altres llocs. Limitaré, doncs, aquest apartat a donar la llista dels professors en alguns cursos.

El primer escolapi arribat a Vilanova fou el P. Eduard Llanas i Jubero amb el nomenament de Rector de la Comunitat i Director del Col·legi. Als pocs dies s'hi afegí el P. Josep Arís, però crec que només hi va romandre alguns dies perquè aquell any escolar el va passar ja a una altra comunitat; sembla que s'encarregà de les inscripcions o matrícules dels alumnes i acabaria la seva tasca amb l'inici de les tasques escolars. La comunitat durant el curs primer, 1877-78, estava formada a més del P. Llanas pels PP. Josep Planas, Martirià Gibert, Josep Concabella i Antoni Mirats; també hi havia els dos germans operaris Sebastià Font i Lluís Puig (19).

Per al curs 1878-79 s'hi afegí el P. Josep Draper que cessà de Provincial i escollí aquella casa que ell havia fundat per a residència (20).

Quan el setembre de 1879 s'inaugurà el nou edifici i hom pogué desenvolupar l'ensenyament segons desitjaven, la comunitat estava formada pels religiosos següents: PP. Eduard Llanas, Josep Draper, Martirià Gibert, Josep Concabella, Antoni Mirats, Mateu Vilà, Joan Font i Climent Puigferrat; a més els dos germans operaris Salvador Font i Lluís Puig; també hi havia dos clergues, Salvador Ribé i Josep Pujol (21).

A l'expedient de 1885 hi figura un professor que no és escolapi, el Sr. Joan Oliva i Milà (22).

5. ELS ALUMNES

"Al llegar al 1º de octubre (de 1877), principio del curso académico, se abrieron al público las cátedras con un guarismo notabilísimo de alumnos, que materialmente cuajaron los locales, que a duras penas podían contener la muchedumbre de los muchachos" (23).

La realitat, però, no responia ni de bon tros a l'èmfasi exagerat de les precedents paraules. Els *Apuntes cronològics* no ens donen ni tan sols la data de començament del curs la qual podem situar a l'octubre perquè diu que durant el setembre van arribar els religiosos que formaren la primera comunitat (24).

Segons la ben documentada *Crònica* del P. Bordàs que disposà de l'arxiu del col·legi, podem confeccionar el següent quadre que resumeix el total d'alumnes durant el decenni:

curs	migpen.	pensionis.	recomenats	vigilats o externs	Total
77-78	14	1			15
78-79	10	1			11
79-80	12	13			25
80-81	19	19			38
81-82	19	19			38
82-83	15	23			38
83-84	20	29			49
84-85	18	15		90	122
85-86		35	27	103	165
86-87		45	60	105	210
87-88		46	50	129	225

Els dos cursos de l'escola Ventosa el número d'alumnes era ben migrat (15 i 11); augmenten a l'inaugurar-se el nou edifici; però sobretot s'incrementa el número quan admeten alumnes externs, és a dir, totalment sense pagar, ja que tots els altres grups pagaven una quantitat (no per l'ensenyament); una característica a remarcar és que en aquest col·legi tots els alumnes van junts a les classes (paguin o no); no hi havia diferències.

Només sabem una de les quotes que pagaven els alumnes: 50 ptes. mensuals els mig pensionistes; barata, segons el cronista (25).

Els escolapis es veieren en la necessitat d'introduir tota aquesta varietat de tipus d'alumnes perquè l'Ajuntament no pagava els sous convinguts en el contracte; i els escolapis tenien de viure encara que volien donar l'ensenyament gratuït (26).

Segons l'expedient presentat a l'Universitat durant el curs 1885-86 s'havien matriculat 44 alumnes de batxillerat. I l'any següent augmentaren a 60, dels quals 15 o 20 eren totalment gratuïts (27).

Hi hagué alumnes que cursaren estudis eclesiàstics; consten en el curs 1886-87 per primera vegada, quan el P. Llanàs ja no hi era; però no m'estranyaria pas que ja abans hom en donés perquè en cursos anteriors hi consten clergues a la comunitat (dos el curs 1879-80) (28).

El P. Llanas proposà i la comunitat acceptà de fer-se càrrec de l'escola nocturna que tenia l'Ateneu si aquest tenia d'abandonar els locals que utilitzava. No sembla que arribés a instal·lar-se al col·legi Samà (29).

No tenim relacions nominals dels alumnes; però sabem el nom del primer alumne que va matricular-se: Joan Roldan (30).

NOTES

- (1) Virella i Bloda, Albert: *Els homes que varen fer possible l'Escola Pia a Vilanova*, pàgs. 7 i 8; dintre del fulletó titolat *Col·legi Samà de l'Escola Pia, a Vilanova i la Geltrú 1877-1977*, Barcelona. 1978.
- (2) *Apuntes cronológicos de las Escuelas Pías de Villanueva y Geltrú* (abreujat: *Apuntes*), pàgs. 2 i 3; manuscrit a l'Arxiu del Col·legi.
- (3) Virella, id. pàg. 9.
- (4) *Apuntes*, pàg. 11. (5) *Apuntes*
- (5) *Apuntes*, pàg. 12-13.

- (6) *Apuntes*, pàgs. 9-10.
- (7) *Apuntes*, pàgs. 17-19.
- (8) *Crónica del Colegio de las Escuelas Pías de Villanueva y Geltrú* por el P. Manuel Bordàs escrita en 1928; manuscrit a l'arxiu del Col·legi Samà; pàg. 108 (abreujat: *Crónica*).
- (9) *Crónica*, pàg. 66 (fotografia a la pàg. 67).
- (10) *Crónica* pàg. 66.
- (11) *Crónica*, pàg. 204.
- (12) *Crónica*, pàg. 106.
- (13) *Crónica* pàgs. 69-70 i *Apuntes*, pàg. 25.
- (14) *Crónica*, pàg. 74.
- (15) *Apuntes*, pàg. 27.
- (16) Vilá, Claudio: *Escuelas Pías de Mataró*, pàg. 530.
- (17) *Crónica*, pàgs. 195, 199-200.
- (18) *Crónica*, pàg. 74.
- (19) *Apuntes*, pàgs. 12-13.
- (20) *Apuntes*, pàg. 15.
- (21) *Crónica*, pàg. 64.
- (22) De cada religió existeix una necrologia oficial (amb dades biogràfiques) a l'Arxiu Històric de l'Escola Pia de Catalunya.
- (23) Rabaza, Calasanz: *Historia de las Escuelas Pías en España*, vol. IV, pàgs. 134-135.
- (24) pàg. 13.
- (25) *Crónica*, pàg. 232.
- (26) *Crónica*, pàg. 201.
- (27) *Crónica*, pàg. 182.
- (28) *Crónica* pàg. 195.
- (29) *Apuntes*, pàg. 26 i *Crónica*, pàg. 203.
- (30) *Crónica*, pàg. 195.

LAS "ORDINACIONES PER LA CONFRATERNITAT DELS MESTRES DE LLEGIR, ESCRIURE I COMPTAR DE LA CIUTAT DE BARCELONA" (1740)

B. Delgado
Dpto. Historia de la Educación.
Universidad de Barcelona

En otro lugar (1) he señalado la rara unanimidad con que los historiadores catalanes señalan la fecha de 1760 como la de la fundación de la Hermandad de San Casiano en Barcelona; Carrera Pujal (2), Azcárate Ristori (3) Antoni Jutglar (4), García Panadés (5) y Tort Mitjans (6) van repitiendo la misma fecha de 1760, a pesar de que todos conocen y citan un texto en que se habla con toda claridad de las distintas Ordenanzas anteriores a esta fecha por las que se regía el gremio de maestros existente en Barcelona muchísimo antes. En este documento (7) afirma el Ayuntamiento haber visto unas ordenanzas de 7 de agosto de 1657, por las que se regían los maestros de Barcelona y otras de 1713; en 1760, fecha del mencionado documento, dice el Ayuntamiento que los maestros se regían por unas ordenanzas aprobadas por el obispo de la ciudad don Francisco del Castillo y Vintimilla, el 2 de octubre de 1740 (8). Es indudable, por tanto, que, en 1760 el gremio de maestros de primeras letras de Barcelona tenía más de un siglo, como mínimo, de existencia; ahora bien, ¿tenía el nombre de "Hermandad de San Casiano" como la de Madrid? Es probable que sí. La de Madrid había sido fundada en 1640 y nada tiene de extraño que, pocos años más tarde, fuera fundada una Hermandad semejante en Barcelona; no obstante, hay que localizar las *Ordinacions* anteriores a 1740, o bien la documentación necesaria para poder conocer mejor al magisterio barcelonés. En 1760 lo que ocurrió fue que un pequeño grupo de maestros de la ya existente Hermandad de San Casiano se escindió y constituyó una Hermandad aparte, dependiente de la autoridad civil y no de la eclesiástica, como había sido hasta entonces; en otras palabras: unos cuantos maestros prefirieron la autoridad civil a la eclesiástica y consiguen la aprobación de unas nuevas Ordenanzas el 22 de octubre de 1760 (9) semejantes en los más mínimos detalles a las que veinte años antes les había aprobado el obispo de Barcelona.

No voy a repetir ahora lo dicho por los mencionados autores o a resucitar, por ejemplo, la polémica de la secularización del magisterio en esta etapa; mi aportación se refiere a las *Ordinacions per la confraternitat dels Mestres de llegir, escriurer y comptar de la ciutat de Barcelona*, de 1740, que han pasado hasta ahora desapercibidas a historiadores y eruditos (10). Constan estas *Ordinacions* de un preámbulo y de 22 estatutos; en el primero se recuerda cómo la Iglesia, a través de las distintas compilaciones del Derecho Canónico y a través de los distintos concilios ecuménicos y provinciales ha procurado siempre “desterrar las ignorancias; y aumentar la enseñanza Eclesiástica”. Por otra parte, se indica que se han podido constatar muchos defectos de maestros carentes de la mínima preparación pedagógica; por estas razones, y recordando lo preceptuado por los anteriores obispos, se manda *que ninguna Persona de qualsevol grau, o condicio, que sia, puga ni presume tenir Escola oberta ni amagada para ensenyar de llegir, escriure, ni Comptar sens llicencia nostra, o de nostres successors ben vista en pena de set lliuras moneda Barceloneza, aplicadoras la mitat a nostre Erari, y lo altre a Sant Cassiano Bisbe, y Martir* (11). Los motivos de este control escolar no hay que considerarlos ideológicos sino económicos; los pocos maestros con escuela abierta en Barcelona, en Madrid o en cualquier otra ciudad de entonces, malviven con lo poco que perciben de los pocos alumnos que acuden a recibir sus enseñanzas; creían firmemente que, con un control rígido del número de las escuelas y del número de maestros aprobados y, eliminando, sobre todo, la competencia fraudulenta, podían resolver el problema de su apurada economía. Este y no otro era el motivo de la sistemática oposición de la Hermandad de San Casiano de cualquier ciudad española a la creación de escuelas gratuitas en el siglo XVIII; si se generalizaba la escuela gratuita, ¿de qué habían de vivir los maestros si las cuotas de los alumnos eran su única fuente de ingresos? Antes de que el obispo Climent crease en Barcelona sus escuelas conventuales gratuitas, se preveía ya en las ordenanzas de 1760 de la Hermandad de San Casiano, la gratuidad para determinados alumnos pobres (12), aunque unas cuantas plazas escolares gratuitas no resolvían la fuerte demanda social apoyada por la presión ilustrada.

Era vital para los de San Casiano restringir al máximo el número de maestros y de escuelas a fin de defender su bajo nivel económico; en las comentadas Ordenanzas de 1740, además de exigir que los maestros estén habilitados para ejercer su profesión mediante la aprobación de un examen, se prohíbe bajo multa de 25 libras ser maestro ambulante sin escuela fija (13). La defensa de la competencia llega, en la mayoría de las constituciones de las Hermandades de Madrid y de Barcelona, a señalar el número mínimo de pasos que ha de haber entre una escuela y otra (14).

En general, el número de maestros es correlativo con el de las escuelas, salvo los casos excepcionales en que alguno tuviese ayudante o pasante. En las Ordenanzas de 1740 se fija en 12 el número de maestros autorizados con escuela en Barcelona, número que ha de mantenerse inalterable mientras no se disponga lo contrario; no podía, por tanto, examinarse nadie para la obtención del título, si no se habían producido vacantes, en cuyo caso era necesario demostrar que se habían hecho prácticas de enseñanza con un maestro de Barcelona con escuela abierta (15). En las Ordenanzas de 1760 presentadas a la Real Audiencia por los maestros sedicentes se proponía aumentar el número de escuelas de 12 a 16, pero la Real Audiencia no se conforma con tan escaso número de escuelas y ordena que sean 24, a 200 pasos, eso sí, una de la otra.

Desde muy antiguo las Ordenanzas de la Hermandad de San Casiano de Madrid habían previsto la cuestión del sitio o del barrio en que debía estar ubicada cada escuela; eran los examinadores los que debían fijar el lugar para cada escuela y no su maestro propietario, a fin de “evitar las discordias, ruidos, y embarazos que se suelen originar con otros Maestros más antiguos” (16). Pocos años después, unas nuevas ordenanzas establecen que, en adelante, los maestros examinadores —la mayor dignidad a la que podían llegar los cofrades de San Casiano— no podrían por sí solos señalar los lugares destinados para escuelas, si no iban acompañados de los Hermanos Mayores y Diputados de la Congregación, “para que lo executen más justificadamente, y sin perjuicio de tercero” (17). Es más, si había discrepancia de pareceres habría de zanjarse la cuestión de acuerdo con la mayoría de votos y, una vez en funcionamiento una escuela, el maestro no podía trasladarla a otro sitio sin la autorización de la Hermandad. El maestro novel que quisiera establecerse por su cuenta, si había sido examinado satisfactoriamente y si había vacantes, no podía abrir su escuela cerca de aquella en la que se había formado en una distancia inferior a cincuenta casas, “contadas por una cera en línea recta; y si lo hiciere, ha de ser expedido en la misma forma por la Congregación” (18).

He indicado la estrecha relación del lugar de las escuelas con el número de las mismas; en Madrid el fenómeno es idéntico al de Barcelona; los maestros viven en continua alarma durante el siglo XVIII porque ven que crece sin cesar el número de escuelas y de “leccionistas” incontrolados y son incapaces de impedir su desarrollo. El número de 24 escuelas se mantiene, si se exceptúan las escuelas gratuitas mantenidas por los escolapios y por el rey para los hijos de su servidumbre (19), hasta la real provisión de 11 de febrero de 1804, en que se rempe a nivel nacional el *numerus clausus* de escuelas y de maestros; a partir de esta fecha, cualquier maestro podía ejercer libremente la enseñanza y abrir escuela pública “en Madrid, y en qualquiera villa, lugar o ciudad del Reyno” (20); cumplidas las únicas condiciones mínimas de haber aprobado los exámenes correspondientes y de haber obtenido el título de maestro del Real Consejo, se dejaba “a la voluntad y arbitrio de cada uno el incorporarse o no en dicho Colegio Académico —organismo de maestro dueño de establecer su escuela en el quartel, barrio, calle o lugar que vien le pareciera, sin que los Maestros de número puedan oponerse a ello”.

Antes de esta real provisión también en Barcelona se mantiene el *numerus clausus* de maestros; expresamente queda así establecido en la ordenanza 21 de 1740 que prohíbe conceder licencia para enseñar a nadie, si no hay vacante (21). La congelación de plazas de maestros era más rígida de lo que pueda aparecer a simple vista puesto que, en caso de producirse vacante, tenían preferencia sobre los demás los hijos de maestros que eran quienes generalmente sucedían a sus padres maestros; para ellos no regía el *numerus clausus* y podían

examinarse cuando quisieren (22); estos datos nos indican que el magisterio barcelonés era un coto estrictamente cerrado reservado no sólo el número y ubicación de escuelas, sino a los aspirantes a ocupar una plaza vacante —cosa que, en tan reducido número de maestros se daría muy de uvas a peras— mediante un doble sistema: el año de prácticas del aspirante con maestro en ejercicio y la prueba o pruebas que debían de superar como examen; eliminada cualquier competencia profesional, podemos suponer, aun que no dispusiéramos de otros datos, el nivel pedagógico de estos pobres maestros abandonados a los conocimientos rutinarios transmitidos de unos a otros.

Además del certificado de un año de prácticas por maestro en ejercicio (23), el aspirante debía aportar previamente un certificado *de vita et moribus* y de no haber ejercido ni él ni sus padres oficios viles. Así lo preceptúa la ordenanza 18:

Estatuhim, y ordenam, que pera mes assegurar la bona ensenyansa als infants, y en Pueril edad constituhits; y desterrar no sols los mals Exemples que dels Mestres podrian apendre, si tambe la suspita de aquells; lo qui vulla examinarse antes de entrar al examen, dega presentar Certificat del Parrocho, hont haura residit de la bona fama, vida, y Costums, y que tant lo examinando como sos Pares, y Antecessors, no hajan exercit Oficis vils, ni sian notats de alguna infamia, y pera evitar tot genero de Cautela, que en semblants casos se poria cometret en dits Certificats de fama, y vida, y Costums; pujan los Mestres pendrer informacio de tot lo dalt expressat, y aquella nos presentarán, pera que mirada per nos se puga determinar lo mes convenient (24).

El certificado *de vita et moribus* lo habían de expedir, como quería Rexach (25), los párrocos de donde el candidato hubiese residido anteriormente; en él había de constar expresamente la *bona fama, vida y Costums*, y que ni el examinando ni sus padres ni sus mayores habían desempeñado “oficios viles”, ni habían sido infamados; en las diferentes modificaciones de las Ordenanzas de la Hermandad de San Casiano de Madrid se exigía explícitamente que los candidatos fuesen cristianos viejos, no penitenciados por el Santo Oficio o conversos (26) y sin haber ejercido “oficios viles”, porque los que los han ejercido poseen viciadas costumbres y les falta “la seriedad, compostura y buena dirección que se necesita para la educación de los niños” (27). En estas Ordenanzas de 1695 se incluyen dos razones más de tipo histórico que pretenden justificar el por qué de esta primitiva nobleza del magisterio defendida contra viento y marea durante cuatro siglos; en documentos posteriores se mantendrá la limpieza de sangre de los candidatos al magisterio como un lastre histórico difícil de justificar a medida que transcurre el tiempo; estas son las razones: por una parte, el magisterio es “ejercicio noble, enseñando los primeros rudimentos, por donde se passa precisamente a adquirir todas las ciencias” y, en segundo lugar, porque los maestros “enseñan el dicho Arte a los hijos de los Príncipes, Señores, y Ministros de la República, y no es bien que al mismo tiempo tengan la nota de averse ocupado, en tales oficios” (28).

Una de las causas que más disensiones y conflictos originó en la Hermandad de San Casiano de Madrid fue la de los examinadores y sus privilegios; inicialmente, el Consejo de Castilla dictaminó en 1643 que sólo podía haber en la corte tres Examinadores de Maestros del Arte de Escribir y Contar y posteriormente se amplió el número a cuatro (29). El problema no era el número más o menos amplio de examinadores, sino las prerrogativas que entrañaba el cargo; el examinador podía fijar a su arbitrio los honorarios de examen, podía admitir a éste o a aquel a la prueba, aprobar o suspender a quien bien le pareciera, etc. y, por si estas atribuciones fuesen pocas, el cargo era vitalicio; con la ley en la mano, el examinador podía solicitar al Consejo de Castilla la expedición del título de maestro sin control de ninguna clase.

En las Ordenanzas de 1740 de Barcelona se alude vagamente a los examinadores, en plural, pero no queda claro que tuviesen semejantes atribuciones como los de Madrid: *Manàm als Examinadors, que lo examen, ques fara de la persona, que demanara, la llicencia, sia en presencia de tots los Mestres, o de la mayort part*” (30). En la ordenanza décimocuarta se manda expresamente que todos los maestros convocados por los examinadores presencien los exámenes, bajo multa de una libra (31). Es de suponer que sólo los examinadores tendrían potestad evaluadora y no la asamblea de maestros porque, de lo contrario, ¿para qué servía el título de examinador? y que actuando en presencia de todo el claustro se evitarían los abusos que la Hermandad de Madrid era incapaz de atajar.

Muy de pasada aluden estas *Ordinacions* al tipo de examen a que los aspirantes habrían de someterse; al hablar de las condiciones exigidas para el examen de los hijos de maestros, se preceptúa que se verifique *lo examen ab las mateixas preguntas ques fan als examens dels que no son fills de Mestres* (32).

Muy poco más podemos saber, a este respecto, sobre los exámenes de maestros; al referirse a las enseñanzas que estos maestros debían impartir en sus escuelas tan solo se indica expresamente la obligatoriedad de *fer Cantar la doctrina Christiana en son Estudi a sos deixebles ab la devocio deguda* (33). En les *Ordinacions* de 1760 se amplían considerablemente las referencias expresas a las enseñanzas escolares: la Doctrina Cristiana, enseñar el temor de Dios, hacer pasar el rosario, oír misa y confesar y comulgar a menudo. Para el resto del examen los examinadores debían ir provistos de plumas, tinta y papel, presentando a los tres examinadores “una plana e muestra de todos tamaños de letra bastarda, (los que aquí se estilan) ha de saber con fundamento la theórica del arte, respondiendo bien a lo que será preguntado por los examinadores, ha de leer en tres libros distintos en catalán, en castellano y en latín, ha de escribir todos tamaños de letra bastarda, (los renglones le mandarán los examinadores), sin cartilla, ni aderezo alguno en el papel para venir en el conocimiento de su legalidad, ha de saber con fundamento la aritmética inferior poniendo en obra las operaciones (que) le mandarán los examinadores” (34).

Poco más podemos conocer del magisterio barcelonés a través de estas *Ordinacions* de 1740; se piden 50

libras como derecho de examen, se fija la multa con que serán sancionados los infractores⁽³⁵⁾, se ordena que ningún maestro admita alumnos con deudas pendientes con otro maestro⁽³⁶⁾, se fija el calendario escolar del año⁽³⁷⁾ y se establece, al menos en el papel, la inspección trimestral de las escuelas⁽³⁸⁾.

NOTAS

- (1) "La formación del profesorado de primeras letras antes de la creación de las Escuelas Normales en España". Ponencia presentada en el VII Congreso Nacional de Pedagogía. Granada, 1980.
- (2) Carrera Pujal, *La Universidad, el Instituto, los Colegios*. Barcelona, Bosch, 1957, 147.
- (3) "La enseñanza primaria en Barcelona desde 1600 a 1772". *Miscellanea Barcinonensia*. Ayuntamiento de Barcelona (1963) V.
- (4) "Notas para el estudio de la enseñanza en Barcelona hasta 1900". *Materiales para la Historia Institucional de la ciudad*. Ayuntamiento de Barcelona. Barcelona, 1966, Instituto Municipal de Historia, XVI.
- (5) *La Pedagogía Catalana del Antiguo Régimen*. (La enseñanza Primaria y Secundaria en Barcelona durante el s. XVIII. Libros escolares). Tesis Doctoral. Facultad de Filosofía y Ciencias de la Educación. Barcelona, 1975, pág. 73ss.
- (6) *El obispo de Barcelona Josep Climent i Avinent (1706-1781)* Barcelona, Ed. Balmes, 1978, pág. 79.
- (7) Archivo Histórico de la Ciudad de Barcelona: Político y Representaciones, vol. 1760-61, fol. 26.
- (8) Las *Ordinacions* aprobadas por este prelado están fechadas en Badalona el 2 de octubre de 1740 y no en 1746 como se cita en ocasiones. Se hallan en el Archivo Diocesano de Barcelona, Regestum Gratiarum 1740-1744, folios 81 y ss.
- (9) Archivo Histórico Barcelona. Político y Representaciones, 1760-61, fols. 23 i 132-134.
- (10) Fueron aprobadas el 8 de septiembre de 1740 y registradas el 30 de septiembre en el *Regestum gratiarum* de la Curia Diocesana de Barcelona, vol. 1740, fols. 81 y ss.
- (11) Estat. 1.
- (12) El capítulo 12 establece lo siguiente: "Item establecemos, y ordenamos, que ningún Maestro puede rehusar ningún discípulo por amor de Dios siendo hijo de Pobres Padres imposibilitados de poder pagar" (A. H. B., Pol. y Rep. 1760-61, dols. 125-130).
- (13) Artíc. 3: *Item: Estatuhim, y manam, que tota, y qualsevol Persona, que sera Examinada, y aprovada segons lo modo, y disposició, que se presciu en las presents Ordinacions, y vulla ensenyar solament per la Ciutat sens voler Obrir Escola, en tal cas aquell sols dega pagar vint, i sinch lliuras, que son la meytat del Salari, que pagan los que tenen Escola oberta.*
- (14) *Estatuhim y manam* —establece el estatuto 6— *que ningun Mestre apres de aprovat, y tenir llicencia nostra, no puga obrir Escola prop de altre Mestre, que no haze la distancia de 300 passos, de quatre palms quiscun pas en pena de 50 lliuras.*
- (15) *Estatuhim, y manam als Examinadors, que pera Experimentarse que en la Ensenyansa, no va conforme, per esser lo numero dels Mestres molt crescut, que devuy en avant, nos done llicencia ni se admestia persona alguna a Examen, que lo Numero dels Mestres, no sia menos de dotze, y que trobantse dits Mestres menos de dotze, no se admestia persona alguna a Examen, que no haze practicat un any ab un dels Mestres de la present Ciutat (Art. 9).*
- (16) Ordenanzas de 1695, estatuto III. L. Luzuriaga, *Documentos para la historia escolar de España*. Junta para la Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas. Madrid, 1916, I, pág. 30.
- (17) Ordenanzas de 1705. L. Luzuriaga, ob. cit., pág. 48.
- (18) *Ibidem*, pág. 48.
- (19) Estatutos de la Real Academia de Primera Educación y Reglamento de Escuelas de primeras letras (1797). L. Luzuriaga, ob. cit., pág. 274).
- (20) L. Luzuriaga, op. cit., II, pág. 6.
- (21) *Ordenam, que nos donie llicencia a ningun, que no vaquie algun puesto de Mestre del numero determinat per haverse mort algun dels dits Mestres; si no que fos algun fill de Mestre dels aprovats* (fol. 84).
- (22) *Manàm que qualsevol fill de Mestre ques vulla examinar qualsevol temps, no se li puga negar lo pujar a examen fent empero lo examen ab las mateixas preguntas ques fan als examens dels que no son fills de Mestres; advertint, que lo tal, o los tals, no van compresos en la Ordinació del Cap. 9, si que despres de aprovats encara que sia lo numero dels Mestres en la conformitat se expressa, et dit Capítol, pujan obrir escola, y que sols degan pagar quiscun de aquells 6 lliuras per lo Sant" (Fol. 83).*
- (23) *Estatuhim, i manam, que ninguna persona de qualsevol grau o condició que sie, y vulla exposarse al Examen, no dega esser admesa, sens presentar una feè jurada del Mestre aprovat ab qui aurà practicat totlo que se disposa en la Constitució antedent (Ordinació 10, fol. 82 v.)*
- (24) Fol. 83 v.
- (25) *Instruccions per a la ensenyança de minyons*. Barcelona. Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, 1923, págs. 21-24.
- (26) Cédula de Felipe II (1573).
- (27) Ordenanzas de la Hermandad de San Casiano (1695). L. Luzuriaga, op. cit., pág. 33.
- (28) Ordenanzas de 1695, L. Luzuriaga, op. cit., pág. 33. La "limpieza de sangre" se exige expresamente al magisterio a través de la legislación hasta bien entrado el siglo XIX; basta consultar las diferentes Ordenanzas para comprobar que tal requisito se va repitiendo una y otra vez como por inercia de una etapa a otra, como si los tiempos y las circunstancias histórico-sociales no hubieran cambiado.
- (29) Ordenanzas de 1695.
- (30) Ordenanzas 12^a, fol. 83.
- (31) *Item: manàm que tots los Mestres que de orde dels Examinadors serán avisats, tingan obligació de assistir alla hont se hauran de ajuntar per la qual junta deuran pendrer llicencia de nostre Vicari General de paraula, y que no haventi legitím impediment, caygan en pena de una lliura aplicadora com se ha dít en Cap. I (Ordinació 14.a, fol. 83).*
- (32) *Ordinació 15^a*, fol. 83.
- (33) A.H.B. Político y Representaciones, vol. 1760-61, fols. 125-130.
- (34) *Item: Estatuhim, y manam, que per la major observansa de las presents Ordenacions, y pera que sien castigats los que contravindran, y faran contra lo disposat en aquells, pujan los Mestres, o altre dels examinadors, o lo legitím procurador de aquells, ab assistencia del fiscal de nostra cort penyorar als que faran o contravindran a tot lo dalt expressat, y que en avant se expressará, sens haver de precehir llicencia nostra, si que ab la sola requisició dels sobre dits, dega dit fiscal assistirlos en dits penyoraments, donat ara, y tot temps al que vuy es, y en esdevenidor será facultat pera executar tot lo sobre dit: reservantnos empero, lo conexement, si sera, o, no ben fet lo penyorament, y si aqui se haurà penyorat, es estat, o, no contraventor a ditas Ordinacions" (Fols. 83 v.—84).*

- (36) *Item: manàm que ningun Mestre puga tenir ni admetrer deixeble algun, si noticia tindra, que estiga devent mesades a algun altre Mestre; per lo que lo tal Dexeble antes de esser admès, deura ensenyàr paper del Mestre hahont haura estat, donantse dit Mestre per satisfet; tot en pena de 3 lliuras aplicadoras com en lo Cap. I (Ordinació 20^a, fol. 84).*
- (37) Días festivos eran, además de los domingos y días de precepto, los días de S. Raimundo de Penyafort, S. Antonio Abad, S. Sebastián, S. Pablo, S. Tomás de Aquino, Sta. Madrona, S. Antonio de Padua, S. Cristobal, Virgen del Carmen, Sta. Magdalena, Nuestra Señora de los Angeles, Sto. Domingo, San Casiano, Nuestra Señora de la Merced, S. Jerónimo, Angel Custodio, S. Francisco, Sta. Teresa, S. Lucas, Difuntos, Sta. Catalina y Sta. Lucía.
- (38) Ordenanza 7^a

L'EDUCACIÓ D'ÈLIT I L'ENSENYANÇA DE LES CIÈNCIES NOVES A MALLORCA DURANT LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XVIII

Bartomeu Mulet Trobat

El concepte d'educació segons el model il·lustrat es definia fent dues consideracions seguint les directrius marcades per Campomanes, d'una banda tenien present l'educació popular, sempre planificada per a la classe dominant, de l'altra l'educació per a les classes dominants dirigida a aconseguir una èlit.

És a l'educació d'èlit concretament que ens interessa centrar-nos, degut a que en part era una alternativa a la crisi de la Universitat Literària en el cas de Mallorca que continuava amb les matèries tradicionals. Va ésser la Societat Econòmica d'Amics del País de Mallorca que va procurar introduir una sèrie de ciències gairebé desconegudes o poc sistematitzades a nivell de tot l'Estat Espanyol d'aquell temps.

Quan parlem de l'educació d'èlit a Mallorca durant la Il·lustració i de la Societat Econòmica Mallorquina cal fer referència en primer lloc a l'intent de creació del "Seminario de Nobles y Gentes Acomodadas" que tenia com a objectiu primordial formar als individus que després serien els regidors de Mallorca. El projecte no es dugué a terme, però convé dir que una vegada modificada la idea inicial a proposta d'en Jovellanos el 1836 es creava l'institut Balear.

Si bé aquí no tractarem de profunditzar en aquest tema sinó sobre l'intent d'introduir a Mallorca, per a iniciativa de la Societat Econòmica, estudis de tipus científic, al servei de les classes dominants, però que són reflex del desig d'una minoria il·lustrada d'estar al dia de les noves corrents intel·lectuals i científiques que circulaven als països més avançats d'Europa a un moment que la Universitat Literària no oferia respostes.

Tot això estava d'acord amb la idea ul·lustrada d'educació anteriorment esmentada i amb el nou pensament científic que començava a posar-se de moda a l'Estat Espanyol. Concretitzant en els estudis que s'intentaren potenciar podem citar a l'Escola de Físico-química, l'Acadèmia d'Economia Política, l'Escola de Matemàtiques, l'Acadèmia mèdico-pràctica, junt a altres en meins sort, Agricultura, Farmàcia, etc...

INTENTS D'INSTITUCIONALITZACIÓ DE L'ENSENYANÇA DE LES NOVES CIÈNCIES

Per a començar convé fer una referència a l'intent de creació del Seminari de Nobles i dir que la idea bàsica que guiava la creació dels Seminaris era promoure estudis tècnics i professionals a nivell superior els quals no tenien cabuda als centres universitaris existents. Teòricament havien d'ésser centres de funcionament independent per a introduir els nous sabers científics que es produïen a alguns països d'Europa. Aquests coneixements es posarien al servei de les classes dominants.

Amb aquesta concepció es cercava la utilitat de la noblesa i classes acomodades per així aprofitar la seva eficàcia al servei de l'Estat. La qual cosa afavoria el progrés de tota la nació i del poble. Filosofia que defensava la idea de que quan el país està governat per homes cultes les classes inferiors els intentarien imitar almenys en les seves formes.

En el cas concret de Mallorca aquesta labor era difícil que es dugué a terme ja que es tractava de canviar la mentalitat dels nobles mallorquins, en aquest sentit, el "Síndico Personero", mitjançant una comunicació enviada al "Consejo de Castilla" va fer veure la necessitat d'instal·lar un Seminari de Nobles, donada la ignorància, per regla general, dels nobles mallorquins i obeint a les intencions expressades per Carles III referint-se a la seva preocupació per comprovar que no hi havia res més útil per a la felicitat de l'estat que la bona educació de la joventut (1).

Hi hagué diverses convocatòries per a presentar memòries però passaven els anys i no es concretava la idea del Seminari de Nobles i gent acomodada i a més les Memòries eren molt classistes. Tant és així que en Jovellanos, va criticar la idea d'enfocar la creació del Seminari reservada a una determinada classe gairebé inútil, perquè creia amb la idea dels instituts o Col·legis més oberts i d'acord amb les necessitats reals de Mallorca i arribà a aquesta conclusió:

"...No tanto es un Seminario de Educación, cuanto una institución pública y abierta, en que se de toda la enseñanza que pertenece a ella" (2).

És cert que el Seminari com a tal no es va crear, però també és veritat que a 1836 es va crear l'Institut Balear, convertint-se en el primer Institut de segona ensenyança creat a l'Estat Espanyol patrocinat per a la Societat Econòmica de Mallorca segons les matisacions fetes temps enrera per Jovellanos.

Un altre capítol és la creació de l'Escola de Matemàtiques que es va obrir el 14 de gener de 1779 a les tres del capvespre. El seu promotor fou D. Antoni Desbrull i Boil d'Arenós, viatjer il·lustrat i que quan era Censor de la Societat Econòmica Mallorquina va procurar fer veure als pocs il·lustrats mallorquins la necessitat de la ciència matemàtica i l'estreta relació existent entre l'agricultura, mecànica, arquitectura, navegació i altres arts matemàtiques.

Des del moment de la fundació de l'Escola es varen iniciar conversacions amb l'Ajuntament perquè el professor de dita escola tingués paga fixa i fos agregat a la Universitat Literària com a catedràtic.

Els encarregats de posar en marxa l'escola foren J. Mª Espinosa i Jeroni Berard que estudiaren el pla d'estudis, formació d'estatuts i financiació, els professors serien Frai Miquel de Petra i D. Antoni Desbrull, ben aviat el tal Fra Miquel de Petra fou l'únic encarregat de les classes.

D. J. Mª Espinosa i Cantabrana, membre de l'Audiència, va pronunciar el discurs inaugural el dia de l'obertura, en el que va alabar la tasca duïta a terme per D. Antoni Desbrull i entre altres coses va fer referència a diverses ciències relacionades amb les matemàtiques. En aquest mateix discurs parlava també de les ventatges que reporta l'ensenyança de les matemàtiques (3).

A la mateixa sessió Antoni Desbrull parlà de les repercussions que tenen les matemàtiques al camp del comerç, escultura, pintura, enginyeria, indústria i navegació (4).

El 26 de gener de 1779 començaren les classes que s'impartien diàriament de les 8'30 h. a les 10 h. del dematí. El programa a desenvolupar era bastant complet i començava donant una idea general de les matemàtiques i es dividia en 5 llibres: Aritmètica, àlgebra, raó, proporció; regla de tres, potències; rels; equacions i progressions (5).

L'ànima i esperit d'aquesta escola fou Fra Miquel de Petra però les dificultats per dur endavant la tasca foren grosses. En els documents consultats hi ha constància de què aquest senyor va fer un esforç per aconseguir el bon funcionament de l'escola (6).

Pareix ésser que a nivell d'Estat Espanyol l'introduïdor a nivell didàctic fou un tal Benito Bails amb el seu Element de Matemàtiques. El programa presentat per Miquel de Petra i Antoni Desbrull tenia gran similitud amb el de l'autor esmentat. El meins l'interès per a la seva obra es va manifestar per exemple a la junta de 21 de setembre de 1784, es va dir:

"El Sr. Dn. Antonio Desbrull expres'haver hablado con el Pe. Fr. Migl. de Petra, y haver acordado empezaria la escuela en su propio convento de Capuchinos, encargando al Sr. Desbrull cuida imprimir, y fitxar los carteles que aprobó la junta, y provenir A LOS escolares qe se le presenten, deveran encargar el curso impreso de Bails" (7).

A pesar de tot l'Escola no va trobar per part dels ciutadans l'acollida que tingué l'Escola de Dibuix també patrocinada per a la Societat (8). Cal puntualitzar que els joves o senyors alumnes en la seva majoria perteneixien a les classes més afavorides.

Posem per exemple les llistes dels primers exàmens celebrats conjuntament amb l'Escola de Dibuix i veurem que s'enomenen 7 alumnes de matemàtiques, entre ells alguns com a Tomàs de Verí i Josep Cotoner i Despuig que foren part activa de l'Econòmica Mallorquina (9).

A una llista de Frai Miquel de Petra a finals de 1779 es presentaren 56 individus i entre ells hi havia 13 cavallers, 18 ciutadans i 14 forasters, juntament an qualque artesà o fill d'artesà, el que indica que la gent del poble no hi participava (10).

A 1786 el 1 d'abril, es va proposar que fos pujada a la categoria de càtedra, quan es va presentar la proposta es va fer amb els següents termes:

"...No se establece ya Univd., Colegio ni casa de estudios en que las matemáticas no se lleven la plena atención; y seria hacer agravio a la Ilustración de este Cuerpo Patriótico detenerse hacer ver cuanto pueden contribuir a los adelantamientos de su instituto" (11).

Lògicament el primer que fou proposat per anar al davant de la càtedra va ésser Miquel de Petra i el 29 d'abril d' Marcos I. Rosselló va informar de la resposta donada per a l'individu anteriorment esmentat en sentit afirmatiu (12).

Pareix que la Universitat i l'Ajuntament no posaven obstacle per establir la càtedra projectada per a la Societat, l'obstacle real era la falta d'interès per part dels regidors de la Universitat de canviar les estructures, per tant l'experiència no es va portar a terme (13).

A continuació es produïren altres temptatives, per exemple la d'un tal Fortet emigrat francès a 1798 que no tingué èxit (14), Florian Gerio, altra vegada en Miquel de Petra (15), en poc èxit, tal volta un dels darrers intents que cal citar és el que va protagonitzar en Fulgencio Palet, teatí, que al 16 de juny de 1804 va ésser proposat a la Societat com a mestre de matemàtiques i el 13 de juliol la comissió encarregada de l'assumpte donà un informe favorable a la col·laboració de la Societat amb el projecte d'en Palet (16).

L'experiència d'en Palet va durar fins a principis de 1807 ja que Fulgencio Palet se'n va anar a Madrid per assistir a l'Escola Pestalozzianna, en qualitat de deixeble observador (17).

Resumida la trajectòria d'aquest intent, han de donar pas a l'Escola de Físico-química i al respecte hem de dir que tant la física com la química no tenien entitat pròpia com a ciències sistematitzades abans del segle XVIII, és en aquest segle que es començaren a preocupar certament per la qüestió. La Societat Econòmica Mallorquina també es va interessar pel tema i aprofitant que D. Antoni Almodovar es va oferir per exercir com a professor de física i química crearen una escola.

És el 17 de març de 1798 quan Antoni Almodovar, metge de l'Hospital Militar, va presentar un Memorial sol·licitant al rei poder ensenyar públicament química i física a títol de professor (18).

La resposta arribà el 19 de març de 1798 on es comunicava:

"...en que orden de S.M. contexta a la representación que se dirigió en 30 de Marzo último apoyándole la solicitud del Medico de este Hopl. Militar Dn. Antonio Almodovar y dice que le concede el título de Professor de Física y Química con facultat de enseñar públicamente en esta ciudad ambas ciencias" (19).

La Reial Ordre fou publicada al "Seminario Económico" del 26 de maig de 1798 (20). I el primer pas estava donat, l'Escola es va obrir el 5 de novembre (21).

El que es pot dir d'aquesta escola és que les classes es donaven de manera informal i que normalment assistien 8 alumnes, metges i cirurgians, als qui el Sr. Antoni Almodóvar explicava per espai de dues hores, i a vegades es realitzaven experiments.

Hi ha constància de que, una vegada desfeta aquesta escola, un tal Carbonell, Francesc, que pareix ésser el mateix que un poc abans era professor de la càtedra de química patrocinada per la Junta de Comerç de Barcelona, va impartir classes d'aquesta matèria a Ciutat i per això es diu que durant aquesta època hi havia una escola de Física i Química trasladada de Catalunya, es localitzava a les mateixes habitacions que en aquell moment ocupava l'Acadèmia de Nobles Arts a se Costa de se Pols (22).

De totes formes la vida de l'escola va ésser curta, la dirigida per Almodóvar perquè prest es va cansar i la de Carbonell perquè se'n va tornar a Barcelona.

Ara és el moment de parlar de l'Acadèmia d'Economia Política la qual va ésser creada a 1798 i que tenia com a objectiu el debat de temes econòmics a càrrec dels socis i la consulta de llibres d'interès per l'avanç de l'Economia.

Entre els llibres que tenien referents a economia cal citar: "Riqueza de las Naciones i Reflexiones Económicas" de Adam Smith, "Comercio del Trigo y Elementos del Comercio" de Galiani, "Proyectos Económicos" de Warr, i el més característic de tots la "Economia Política" del Abat Genovesi.

És evident que si la Societat volia seguir la línia senyalada per a Campomanes, en que les Societats Econòmiques havien d'ésser escoles de teoria i pràctica de l'Economia Política s'havien de potenciar aquest tipus de discussions, però el que passava era que els assistents eren una minoria.

Les reunions consistien, en la seva majoria, en comentar les lliçons damunt economia civil i política publicades per l'abat Genovesi.

A les sessions solien assistir:

1.- Nou dels més antics (1ª època) Bernat Contesti, Antoni Gibert, Josep Cotoner, Ignaci Serra, Marc I. Rossello, Josep Desbrull, Antoni Mon, Josep Saclada Togores i Nicolau Armengol.

2.- Nou dels més Moderns, El Comte de Baillet, Guillem Montis, Francesc Ferrer, Rafel Garcia, Francesc March, Andreu Vera, Maria Tugores, Miquel Fluxà i Joan Ferrà (2ª època) (23).

Convé puntualitzar que les reunions duraren de 1798 a 1800, probablement una vegada acabades les lliçons comentades damunt el llibre del Abat Genovesi de 18 capítols.

Capítol apart mereix l'Acadèmia Médico-pràctica. Una vegada redactats els seus estatuts foren presentats per la Societat Econòmica al Consell de Castella el 20 d'agost de 1787 i el 11 de desembre de 1788 fou firmada la Reial Cèdula de creació (24).

El 23 de maig en Perez Villamil fou l'encarregat de pronunciar el discurs d'inauguració i acte seguit foren 20 els metges que es varen apuntar com acadèmics.

El que cal dir és que no va ésser la Societat Econòmica l'única entitat que va col·laborar amb el projecte, l'Ajuntament, l'Audiència, la mateixa Universitat Literària, encara que el col·legi de Cirurgians no hi estés d'acord.

Analitzant els estatuts veiem que comencen per a introduir-nos a la problemàtica mèdica i a la necessitat d'enfocar els estudis de les malalties de manera més experimental. En el 1r. capítol ens indiquen el tipus de títols que es donaren. En el segon expliquen la forma de desenvolupar els temes i les memòries a presentar.

Fent una mica de resum dels estatuts cal indicar que els deu primers articles es dediquen a puntualitzar les obligacions dels acadèmics. De l'article XI al XXIX parlen dels càrrecs, i l'article XXIX precisament es refereix als exàmens i diu: "El examen durará por espacio de dos horas continuas en el modo en que se sigue: 1) para examinador más moderno en media hora de terapéutica general 2) para el otro en otra de Método Medendi; 3) para los dos más antiguos uno de Pathología especial". L'art. XXIV es refereix a l'admissió de socis i diu al respecte que no podran exercir de metge sense abans haver practicat uns anys a l'Hospital i una vegada admès: "si sale aprobado, deberá presentar dentro del término de quinze días una Disertación o Memoria sobre algún asunto médico importante: la leerá en uno de los actos Académicos...".

Es segueixen els articles i cal destacar el caràcter monopolitzador i castellanitzador fins en el punt que quan es parla de la llengua es diu que: "todas las obras académicas se escribirán en castellano, sin permitir, que en la Academia se hable otro idioma".

El control volia ésser estricte no només en els estatuts sinó també es vou a la trajectòria de l'Acadèmia i així en parla en Francesc Bujosa Homar quan parla de dita Institució (25).

Per posar un exemple ja citat per l'autor anteriorment esmentat i que fa referència directa al tipus de control que volia exercir l'Acadèmia reproduceix la següent nota:

"Ninguna persona, de cualquier grado o condición que sea podrá ejercer la facultat de Medicina, ni mandar o hacer sangrías, recetar purgas, xaraves, pociones, píldoras, ni otros remedios sin tener la aprova-

ción y pase de la Academia para ejercer dicha facultad, advirtiéndole que, a más de la pena expresada de cincuenta libras, se suspenderá de oficio a los cirujanos, sagradores, barberos... y que así mismo ningún boticario, bajo dichas penas, no podrá despachar receta ni droga alguna sin firma de médico aprobado" (26).

A partir d'aquí es tractava d'anar a l'acció ja que el poder estava del seu costat. Per la dialèctica existent entre Acadèmia i Col·legi de Cirurgians i la crisi de l'ensenyança de la Medicina a la Universitat es va voler per part del poder, unificar els dos models. L'Acadèmia vist el panorama es va desfer.

La mentalitat il·lustrada d'una minoria va fer que la Societat Econòmica procurés introduir a Mallorca altres tipus d'estudis, que no tingueren la continuïtat desitjada i que a continuació presentarà (27).

En primer lloc citaré veterinària (manescal) ja que a 1799 la Societat Econòmica entrà en contacte amb la Real Escola de Veterinària de Madrid i va matricular a un alumne anomenat Menrresa i es va acordar donar-li vint reials de velló com ajuda pel viatge.

Les relacions continuaren a un nivell mínim, s'enviaren programes i fullets de diverses matèries i no es va aconseguir crear cap escola a Mallorca.

La Comissió d'Agricultura pretenia que el Consulat de Mar creas una Escola d'Agricultura i pareix la Comissió d'Agricultura de la Societat va insistir al Consulat de Mar en que segons la Reial Cèdula de creació li corresponia a ell fer-se'n responsable de la tasca encomanada.

La Junta de la Societat Econòmica va acordar la conveniència de la creació de l'Escola d'Agricultura i la Comissió d'Agricultura el 12 de juny de 1802 va informar a la Junta de la Societat damunt la utilitat de la institucionalització de dita ensenyança però la proposta no progressà.

Del resultat del que anteriorment hem xerrat va néixer la idea de formació d'un Jardí Botànic i el 5 de desembre de 1805 es va comunicar que havien començat les gestions per a aconseguir un terreny per a formar un jardí Botànic, entre el Baluart de Belarde i la Porta de sa Calatrava.

No va ésser la darrera vegada que la Comissió informà d'aquesta qüestió sense arribar a una solució definitiva.

L'experiència es volgué remoure quan es tractà d'instituir l'ensenyança de Farmàcia on es posava la condició de l'existència d'un Jardí Botànic que s'expressava així:

"...la necesidad que hay de que se establezca en aquella isla una enseñanza capaz de proporcionar los adelantos de esta Facultad; siempre que la Rl. Sociedad Económica u otro respetable Cuerpo de Mallorca solicite el establecimiento que pide el exponente y se obliga a pagar una casa capaz para plantificar plantas necesarias para enseñar la Botánica..." (29).

La Societat va decidir que deixaria l'Hort dels Caputxins de 2 cortarades i cercaria casa per a dita ensenyança. Es va pensar amb els edificis que ocupava la Universitat a Montisíon, arribat el moment la Econòmica Mallorquina no va estar en condicions per dur a terme l'operació i encara que va recórrer a l'Ajuntament i aquest a la Junta Superior de Farmàcia l'11 d'abril de 1807 no va anar endavant.

Ha arribat el moment d'acabar. Vista la voluntat de la Societat per donar suport a les iniciatives per a un nou enfocament de la ciència fruit de la mentalitat il·lustrada i fe en l'educació per aconseguir el pas de l'Antic Règim al nou.

PER ACABAR

La classe dominant, representada per la Societat Econòmica no es va sentir recolzada pel poble mallorquí i a més no estava a l'altura de la minoria d'il·lustrats que desitjaven lluitar per a una nova política científica.

Per altra banda existia una Universitat Literària que no admetia cap canvi a les seves estructures i assimilació de noves matèries, era una institució en crisi contínua on no arribava el conformisme educatiu de la il·lustració de caire utilitarista.

Les repercussions culturals i científiques d'haver-se aconseguit les aspiracions il·lustrades en aquestes matèries aquí contemplades, però que no es va saber aconseguir unes vegades per conservadurisme social, altres pel falta d'un ambient cultural adequat i altres perquè la política centralista dels borbons i els seus ministres era ineficaç per una Mallorca molt llunyana de Madrid, i finalment un gran distanciament entre el poble i les classes acomodades. Afortunadament la castellanització no va calar en el poble que formava part de l'aspiració il·lustrada.

NOTES

- (1) Representació feta pel "Sindico Personero" demanant la institucionalització d'un Seminari de Nobles. D. Manuel Carranza. Nov. 1789 A.H.M. Sec. R.A. XX/1836.
- (2) Jovellanos, G. M. de. *Memoria sobre la Educación Pública o sea Tratado Teórico Práctico de la Enseñanza*, B.A.E. Tom. LXXXII.
- (3) Espinosa, J.M.^a, *Discurso que pronunció en la apertura de la Escuela de Matemáticas el Sr...*, Imp. Ignaci Sarra i Frau. Ciutat de Mallorca 14 de gener de 1779.
- (4) Desbrull, Antoni, *Oración que en la Apertura de la Escuela de Matemáticas...*, Idem.
- (5) *Examen Público y repartimiento de premios a los alumnos de las dos escuelas de Matemáticas i Dibujo...*, Idem. B.M.S. 4.º 44 (18).

- (6) Carta del P. Miquel de Petra a Josep Desbrull a Juny de 1784 A.H.M. Sec. S.E.A.P. caixa 105-A n. 41.
- (7) Llibres d'Actes tom 1 Junta Ordinaria del 21 de setembre de 1784 A.H.M. Sec. S.E.A.P. caixa 112-A pàg. 148-B.
- (8) Mulet, B., *L'Ensenyament Utilitarista a Mallorca durant la il·lustració*, Comunicacions, II Jornades d'H^a de l'Educació. Mallorca 1978. Pàgs. 87-91.
- (9) Llibres d'Actes, Tom 1, Junta Ordinaria del 4 de juny de 1779 A.H.M. Sec. S.E.A.P. caixa 112, pàg. 23.
- (10) Petra, M. de, *Opúsculos Varios*, Biblioteca Veri.
- (11) Memoria damunt la conveniència de regular els estudis de Matemàtiques. Probablement de Miquel de Petra. A.H.M. Sec. S.E.A.P. caixa 105.
- (12) Llibres d'Actes, Tom 2, Junta Ordinaria del 29 d'abril de 1786 A.H.M. Sec. S.E.A.P. caixa 112-A pàg. 102.
- (13) Sessió del Ajuntament de Ciutat del 15 de juliol de 1786 A.H.M. Llib. de l'Ajuntament de 1788 fol 176.
- (14) Llibres d'Actes, Tom 4, Junta Ordinària del 17 de maig de 1798 A.H.M. Sec. S.E.A.P. caixa 112-B pàg. 66.
- (15) Llibres d'Actes, idem. del 28 d'abril de 1798, pàg. 81.
- (16) Llibres d'Actes, tom 6 Junta Ord. del 7 de juliol 1804.
- (17) Semanari Econòmic de 5 d'octubre de 1805, n. 40 any XXVII, pàg. 164.
- (18) Llibres d'Actes, Tom 4, Junta Ordinària del 17 de març de 1798 A.H.M. Sec. S.E.A.P. caixa 112-B, pàg. 71.
- (19) Idem. Junta Ord. del 19 de març de 1798, pàg. 104.
- (20) Semanari Econòmic del 26 de maig de 1798. n. 21 any XX, pàg. 82.
- (21) Llibres d'Actes, Tom 5, Junta Ord. del 8 de març de 1800 A.H.M. Sec. S.E.A.P. caixa 112-B.
- (22) Mulet, B., *La Societat Econòmica de Mallorca i la Junta Particular de Comerç de Barcelona. Apunts per a un Estudi Comparatiu*, Rev. MAINA, Escola Univ. del Professorat d'EGB. Ciutat de Mallorca, maig 1980, pàg. 24.
- (23) Moll, B., *La Economía y la Sociedad de Mallorca durante la Segunda mitad del siglo XVIII...*, Univ. Complutense (Fact. de Ciències Polítiques i Econòmiques) Inèdita. Madrid 1976, pàg. 184.
- (24) Expedient de creació de l'Acadèmia Mèdico-pràctica. A.H.M. Sec. S.E.A.P. caixa 108.
- (25) Bujosa, F., *La Real Academia Médico Práctica de Mallorca*, Càtedra i Institut de la H^a de la Medicina. València 1975.
- (26) Idem. Comunicacions II Jornades de H^a de l'Educació als PP.CC. Mallorca 1978, pàg. 108.
- (27) Mulet, B., *El Optimismo Pedagógico de la Sociedad Económica de Mallorca...*, Univ. Barcelona Facult. Filosofia i Ciències de l'Educ. Inèdita, setembre 1977.
- (28) Llibres d'Actes, Tom 5, Junta Ord. del 12 de juny de 1802 A.H.M. Sec. S.E.A.P. caixa 112-B.
- (29) Idem. Tom 6 Junta Extraordinària del 28 de març de 1807.

SIGLES

A.H.M. Sec. S.E.A.P.	Arxiu Històric Regne de Mallorca Secció de la Societat Econòmica de Mallorca.
A.H.M. Sec. R.A.	Arxiu Històric del regne de Mallorca Secció Real Audiència.
A.M.P.	Arxiu Municipal de la Ciutat de Mallorca.
B.M.S.	Biblioteca March.

INSTITUCIONALITZACIÓ DE L'EDUCACIÓ FEMENINA A TARRAGONA DURANT EL S. XVII

M.ª Mercè Bonsfills Rovira
M.ª Isabel Miró Montoliu

1. MOMENT HISTÒRIC I ECONÒMIC

Durant el regnat de Felip IV es destaca la política centralista del Comte d'Olivares que va provocar una accentuació del separatisme català.

Olivares va participar en una sèrie de guerres estrangeres i per pagar els deutes no en tenia prou amb les contribucions de Castella. No tolerava que els governants catalans es mantinguessin forts econòmicament (guerra de 1640 en la que Tarragona no va participar).

La mort de Carles II: la guerra de successió en la que s'enfonsen les aspiracions autonòmiques catalanes (Tarragona hi va participar).

En el camp de l'economia van tenir lloc fenòmens de gran importància.

- La renovació de la indústria degut a la llibertat de comerç imposada pel "Tractat dels Pirineus" (1659).
- L'augment de les vinyes, les indústries rurals vinícoles produïdes pels beneficis de l'aiguardent venuda als holandesos i als anglesos.

2. L'EDUCACIÓ A LA TARRAGONA DEL S. XVIII

D'aquesta introducció històrica i econòmica de la Tarragona del s. XVII deduïm:

- a) que encara que es mantingués un estat de guerra l'economia no era tan desfavorable que no es pogués atendre a les necessitats culturals.
- b) Sabem que a la ciutat no hi havia més que un mestre de primeres lletres i encara molts cops mal pagat. Per el que veiem era més una manca de mentalitat que no de diners.
- c) El mestre que hi havia era mantingut per l'Ajuntament i les contribucions dels alumnes. Aquest

ensenyava solament a nens ja que no hi ha notícies d'instrucció femenina en les actes del Consell.

d) Per tant, que feien les nenes de la ciutat?

Les nenes de famílies més o menys riques anaven a classes amb algunes mestres particulars: ensenyaven a llegir, escriure i a fer labors. En els documents de l'època es parla de "anar a la amiga" que significava l'assistència a aquestes classes particulars.

e) Les nenes de classe més humil deurien anar pels carrers i aprendre al costat de sa mare "les feines de casa".

En conclusió no hi havia cap institució educativa femenina.

3. INSTITUCIONALITZACIÓ DE L'EDUCACIÓ FEMENINA

3.1. EL PAPER DE L'ESGLÉSIA

És l'església la primera Institució que es planteja el problema de la formació de les mares de família cristiana; i com a conseqüència es van afavorir i van créixer ordres religioses dedicades a l'educació.

3.2. EL BEATERI DE TARRAGONA

Institució problemàtica ja que hi ha carència de dates: ja que una monografia que hi havia en el convent de S. Domènec i el llibre de les fundacions va desaparèixer durant l'última guerra.

Podria ésser que s'hagués fundat a finals del s. XVI ja que una religiosa del Beateri de Barcelona acompanyada de tres beates es va establir a Tarragona.

Històricament se sap que:

- el 12 de gener de 1684 ja estava a Tarragona.
- un manuscrit del 15 de juliol de 1696 diu que a l'abandonada plaça del Paiol ha estat venuda a les Beates de St. Domènec.

Aquest Beateri tenia com a finalitat l'educació. Tenia un aire secular ja que el formaven noies retirades. La ciutat no les veia amb bons ulls ja que no pagaven contribucions degut a una Butlla en la qual excluïa a les ordres Dominiques d'aquest pagament.

3.3. L'HOSPITAL D'ÒRFENES

Aquesta Institució és de gran importància ja que està registrada en les actes del Consell Municipal: la pesta, la fam i la guerra deixaven a moltes nenes sense la protecció dels pares.

Sanç Capdevila ens parla de D. Rafel Miralles que va deixar els seus béns en benefici de les pobres nenes òrfenes.

El 20 de setembre de 1630 va fer testament davant del notari Josep Corbero: ..."Instituesc una casa de Horfenas minyonas pobras de tot lo Arquebisbat, naturals de Tarragona o de dita Diocesi que sien de edat de set anys cumplits, que se sapian vestir i calsar i questigan en dit Hospital fins els setze anys cumplis, ques edat ques poden casar, o estar ab altri a servei i en dit Hospital sien ensenyades de la doctrina Christiana y de Costura y de teixir ob teler, vetas y otras cosas com fan a Barcelona; y per sa ensenyansa sia posada una senyora viuda honrada..." (1).

Es tractava de proporcionar a aquelles nenes un mitjà de vida basant-se en una formació molt elemental i potser adequada a l'època. El nombre de nenes va ser sempre molt reduït.

El segle XVIII hi va haver un canvi favorable en la instrucció, la mestra a més d'ensenyar doctrina i labors estava obligada a ensenyar a escriure i llegir. I al mateix temps s'admetien nenes d'altres condicions socials que pagaven les classes segons les seves possibilitats econòmiques (2).

3.4. EL COL·LEGI DE L'ENSENYANÇA

L'Il·lustre Joan Manel Espinos que va ésser Metropolità de Tarragona (1664-1679) tenia com a vicari Joan Valls, aquest se li va donar la Parròquia d'Alcover.

Dins dels seus feligresos es van distingir quatre noies a les que ell va adoctrinar i ensenyar les primeres lletres. Les va mentalitzar de: solventar l'estat desfavorable en que es troben culturalment la majoria de dones.

Els seus noms eren Francisca Pàmies, Magdalena Sort, Rafela Basset i Maria Avellà.

El rector d'Alcover, un cop convençut de la disposició va anar a parlar amb l'Arquebisbe però aquest va pensar que sol·licitar una congregació nova a Roma era molt problemàtic i va veure més convenient ajuntar-se a alguna ordre femenina que tingués la mateixa finalitat.

Aquesta ordre era la Companyia de Maria o Nostra Senyora d'Ensenyança, que ja existia a França (lloc del seu origen), Barcelona...

A Tarragona es va fundar el 21 de febrer de 1683 i es van instal·lar al carrer de les Voltes de St. Bernat; allí ensenyaven a les nenes de la ciutat gratuïtament: instruïen en la virtut i les lletres.

En el llibre d'Actes del 12 de gener de 1684 el Consell s'hi va oposar perquè no hi havien demanat les llicències corresponents; i tenia por que no paguessin contribucions com no feien les Beates de St. Domènec.

Finalment es va concedir la llicència a condició de que presentessin una acta en la que es comprometessin a pagar les contribucions corresponents.

Per això a l'any 1684 s'inicià la tercera Institució Educativa Femenina.

NOTES

- (1) Carpeta 1110 A. H. BD.
 (2) Carpeta 1110 del f. 190-201 A. H. D.

UN QUADERN ESCOLAR PRATENC DEL SEGLE XVIII

Jaume Codina

A la comarca del Baix Llobregat, l'escola elemental durant el segle XVIII va ser una escola pública, catalana i confessional o catòlica. La catalanitat d'aquesta escola dura mentre són els cossos municipals els encarregats de contractar els mestres.

Com indica el títol de l'opuscle, es tracta de la publicació —parcial— d'un quadern escolar (d'aritmètica) dels anys 1779 i 1785, utilitzat successivament per dos germans a l'escola de El Prat de Llobregat. La publicació comprèn també la de la portada del llibre de text corresponent: *Compendi breu de les quatre Regles generals de la Aritmètica pràctica*, de F. Ifem, imprès a Girona al segle XVIII. Quadern i llibre són en llengua catalana. Atesa la data del quadern d'exercicis, evidencien la inoperància de les disposicions borbòniques centralistes, a casa nostra, en el terreny de l'ensenyament promari.

Cap al 1830 comença la castellanització de l'escola primària, accelerada a partir de la Llei Moyano en tombar el mig segle. Els textos són en castellà i a la fi de la dècada del 50 arriben els primers docents no catalans.

Sense excepció, tota la documentació no oficial arribada fins a nosaltres d'aquella societat rural semianalfabeta, advera que a l'escola catalana va correspondre-hi un llegat cultural individual i de pensa i expressió catalana; i, al contrari, que l'escola "castellana" va imprimir caràcter en aquesta llengua durant tota la vida dels individus que l'havien rebuda.

BALMES: ASPECTES PEDAGÒGICS EN "EL CRITERIO"

*Gabriel Comes Nolla
 Bonifaci Jimènez Jimènez*

1. L'AUTOR I L'ÈPOCA

Jaume Llucià Balmes i Urpià, va néixer el 20 d'agost de 1810 a Vic, capital de la comarca d'Osona. Ingressà al Seminari d'aquesta ciutat (1817) i estudià a Cervera filosofia i teologia (1826-1835). S'ordenà sacerdot el 1834. De tornada a Vic i mentre ocupava la càtedra de matemàtiques en aquesta localitat, s'interessà per les ciències polítiques i socials, per l'apologètica i pel moviment intel·lectual catòlic francès: Lammennais, De Donald, De Maitre. Considerat com el més potent esperit filosòfic espanyol de la primera meitat del s. XIX, va viure la general decadència escolàstica, l'empremta de la filosofia moderna, l'empirisme psicològic francès i anglès, la reacció espiritual de l'eclecticisme cousinia, així com els brots Kantians. Més, tot el panorama filosòfic espanyol li sembla pobre i el seu esperit dinàmic i apologista li porta a emprendre una renovació de la filosofia espanyola i catòlica.

Representant d'un escolaticisme modernitzat va ésser influït per la "filosofia del sentit comú" ensenyada per l'escola escocesa (Thomas Reid i William Hamilton) i va centrar els seus estudis en el problema de la certesa. Considerant que les fonts de la certesa són tres, primàries i inseparables: la consciència, l'evidència i l'instint intel·lectual o sentit comú.

Les seves obres més importants són "El protestantismo comparado con el catolicismo en sus relaciones con la civilización europea" "Cartas a un escéptico en materia de religión" "Filosofía fundamental" "Curso de filosofía elemental" i sobretot, "El Criterio" (1843). Aquesta última, és tal com l'autor volia, un vertader i elemental tractat del sentit comú i de la moral pràctica, dens en sabiduria i educatiu en l'art de pensar. "Criterio es un medio para conocer la verdad. La verdad de las cosas es la realidad".

Víctima tant de les hemoptisis com dels seus ideals polítics, morí a Vic a l'edat de 38 anys.

2. ASPECTES PEDAGÒGICS

2.1. EL FI

El fi ha d'ésser assequible a les forces disponibles, és a dir, no ésser massa elevat per a les nostres capacitats, ja que suposaria un esforç inútil, ni pel contrari, proposar una meta per sota del que la raó i l'experiència ens aconsella aspirar. A la vegada, el fi ha d'ésser proporcionats als medis: forces intel·lectuals, físiques o morals i altres recursos al nostre abast.

El fi últim de l'educació és aconseguir l'home ideal, que segons Balmes, ha de tenir:

- una fermesa de voluntat,
- un domini de sí mateix,
- un enteniment sotmès a la voluntat,
- una voluntat sotmesa a la moral,
- unes passions sotmeses a l'enteniment i a la voluntat, i tot això dirigit per la religió.

2.2. ELS FONAMENTS

Balmes, per aconseguir la finalitat abans esmentada, considera necessària l'educació de:

- a) **Els sentits.** Mitjançant ells, d'una forma mediata o immediata, arribem al coneixement de l'existència de les coses. Però, perquè aquest coneixement no sigui equivocat, cal saber utilitzar aquests instruments: a) assegurant-nos bé de la impressió rebuda, no obrant d'una forma lleugera i precipitada, b) saber fins a quin punt li correspon l'existència d'un objecte, valent-nos, en cas necessari, de la utilització de més d'un sentit. Ultra, previnent-nos de la il·lusió i de la subjectivitat.

Per altra banda, on no arribin els sentits, arriba l'enteniment, coneixent l'existència dels objectes insensibles per mitjà dels sensibles. A més, a qui li manquessin els sentits, tampoc arribaria al coneixement dels éssers espirituals, ja que endormiscat l'enteniment, no podria adquirir aquesta notícia ni per la raó ni per la fe, donat que el raciocini és un acte de l'enteniment mitjançant el qual, d'una cosa inferim una altra.

Per a un exacte coneixement hem de dependre de la qualitat i de la rapidesa de les nostres percepcions, ja que aquesta és la base del coneixement de les coses.

- b) **L'atenció.** Balmes, entèn per atenció, l'aplicació de la ment a un objecte. Una bona exercitació de l'atenció evitarà que els nostres coneixements siguin lleugers, inexactes o equivocats en la seva totalitat. L'atenció, multiplica les forces de forma increïble, aprofita el temps, es percep amb claretat i exactitud, ordena les idees i fa que aquestes, es recordin amb més facilitat.

L'atenció ha d'ésser tenaç, suau i reposada, però amb una flexibilitat que ens permeti passar d'unes ocupacions a unes altres sense esforç. Aquesta concentració de la ment no ha de ser incompatible ni amb la diversió ni amb l'esbarjo.

La memòria també influeix poderosament sobre la conducta. Un home atent, és un home cortès.

- c) **La voluntat.** La voluntat ens dona una força decidida, resolta, constant i ferma, i aquesta ens fa dirigir cap a un objecte sense atemorir-nos pels obstacles i cansaments. L'objectiu, ha de ser bo, en sentit moral, perquè sigui apetible.

- d) **Els sentiments.** Són uns poderosos ressorts que mouen les facultats a més de multiplicar-les, però els sentiments si bé ens obliguen a obrar, no sempre han d'estar subordinats a la raó ja que aquesta es supedita no solament al plaer sinó a la utilitat, la moral i el decor.

Aquests elements ben exercitats, ens conduiran a conèixer destrament la veritat. Si tenim sempre la veritat, i ens hi basem, els nostres coneixements seran exactes i reals amb la qual cosa, l'enteniment, produirà pensaments vàlids.

L'afany de Balmes era aconseguir que l'home arribés a pensar correctament partint del coneixement veritable de les coses. Ens diu: "¿de qué sirve discurrir con sutileza... si el pensamiento no está conforme con la realidad" o bé "El pensar bien consiste en conocer la verdad o en dirigir el entendimiento por el camino que conduce a ella". Aquesta educació ens portaria al coneixement exacte de les coses, a la realitat del món i a la trobada amb Déu. Es desterrarien els errors causants de falsos enteniments que ens conduirien a comportaments negatius, fruit de l'orgull, de la negligència, la peresa, la vanitat o derivats dels actes dirigits per les passions.

2.3. L'ENSENYAMENT

L'ensenyament elemental, s'ha de considerar no com a fruit, sinó, com a llavor. Aquesta té dos objectes que semblen iguals, però que són ben diferents. El primer, és instruir en els elements de la ciència. Per a lograr-ho, cal solament conèixer l'encadenament d'alguns fets i proposicions, el conjunt dels quals, formen el cos de la ciència.

El segon, desenvolupar el talent de l'alumne amb el fi de que al sortir de l'escola, pugui avançar proporcionat a la seva capacitat. Aquí cal "conciliar la claridad con la profundidad, hermanar la sencillez con la combinación, conducir por el camino llano y amaestrar al propio tiempo en andar por caminos escabrosos, mostrando las angostas y enmaraçadas veredas por donde pasaron los primeros inventores, inspirar vivo entusiasmo, despertar en el talento la conciencia de las propias fuerzas, sin dañarle con temeraria presunción..."

2.4. EL PROFESSORAT

La professió de l'ensenyament és per a Balmes, fonamental. Un sol professor bo, en pocs anys pot produir grans beneficis a un país. És veritat que sols treballa davant d'un grup poc nombrós d'alumnes, però aquests alumnes que es renoven sovint, són els que després d'uns anys ocupen llocs d'importància cabdal en la societat.

Malgrat la gran importància d'aquesta professió, es queixa l'autor, de l'abandó en què es troba. Que ningú té cura d'aficionar a l'ensenyament als homes de gran capacitat. Que les càtedres siguin mirades sovint com un graó per a pujar més amunt. Es queixa també, que s'exerceixi de pressa i corrents, en espera d'una altra col·locació millor. I és que els professionals d'aquesta carrera, no se'ls hi dona cap mena d'alicent ni estímul.

Les atribucions d'aquests professionals, són també molt importants. Evidentment n'hi ha que sols tenen com a objecte, la instrucció en els elements. Però, el que considera que els enteniments dels joves no són únicament taules on s'han de tirar algunes línies que romanguin allí inalterables per sempre, sinó camps que s'han de fecundar amb preciosa llavor, els hi toca una tasca més difícil, tal com hem vist en tractar del segon objecte de l'ensenyament.

2.5. ELS MÈTODES

Per aprendre una ciència, encara que l'estudi estigui molt dotat, cal primerament, l'ensenyament dels elements. Hi ha en tota ciència, un conjunt de nocions fonamentals, veus i locucions que li són pròpies. Les quals no es poden aprendre bé, sinó és estudiant una obra elemental. Pot ésser, que les obres elementals no siguin més que un esquelet. Malgrat això, s'estalvia molt de temps, també pot ésser que les nocions de la ciència adquirides per aquest mètode, siguin inexactes o falses, aquests inconvenients no pesen tant, com els que resulten d'emprendre sense guia ni antecedents l'estudi d'una ciència. Fins i tot, l'estudiós molt dotat que vulgui canviar o reformar la ciència, ha de comprendre que abans és necessari saber que és el que han dit els altres.

És necessari, però, estudiar una ciència per principis; els que així ho fan es distingeixen per la seva abundor i selectes notícies, però a la primera ocasió manifesten la seva ignorant superficialitat.

Balmes, fa una distinció entre el mètode d'ensenyament i el d'invenció. En el primer, hom sap on es va i coneix el camí que s'ha de seguir, perquè ja l'ha recorregut altres cops. En el segon, pot ésser que hom no es proposi res determinat, sinó solament, examinar l'objecte que l'ocupa. Potser té un fi, però no sap com arribar-hi ni, fins i tot, si existeix. Per això, els més alts descobriments, s'ensenyen per principis diferents dels qui ho van descobrir.

Per arribar a la invenció, generalment, s'ha de seguir un camí molt treballat i pesat, format per avanços, retrocessos i esperes. Però hi ha cops que la intuïció fa veure sense esforç el que altres descobreixen amb molt de treball, ja que moltes veritats no són difícils en si; el que passa és que sols són vistes pels homes de talent. Malgrat això, s'ha de tenir en compte que per desenvolupar qualsevol facultat és indispensable l'exercici: aquesta intuïció –el veure de l'enteniment– no s'adquireix sinó és amb un hàbit de molt mirar.

Els genis superiors no es distingeixen precisament per l'abundància d'idees sinó que estan en possessió sols d'algunes capitals, en les quals fan encabir el món. Per això, l'enteniment humà ha de menester que se li presentin els objectes simplificats al màxim i quan sigui precís carregar-lo de moltes atencions simultànies, se li distribueixi de manera que quedin reduïdes a poques classes, i que cada una d'aquestes estigui vinculada a un punt. D'aquesta manera, segons Balmes, s'aprèn amb més facilitat, es percep amb més lucidesa i exactitud, auxiliant poderosament la memòria.

L'home amb gran talent i enginy li convé emprar el mètode d'invenció, no s'ha de limitar a "saber els llibres", és precís que conegui les coses. Ha de cercar camins nous, millors i amb destí més allunyat. Que amb la discussió, examen i comprovació dels fets creï una ciència pròpia.

Si la naturalesa no ha dotat a l'home, del talent d'invenció, llavors tindrà que conformar-se amb el mètode elemental, bé que pres en més gran escala. Necessitarà guies i aquest servei li ho oferiran les obres magistrals.

2.6. METODOLOGIA EN L'ESTUDI DE LA HISTÒRIA

L'estudi de la història no és sols útil, sinó també necessari. Ara bé, s'ha de tenir molt de compte en els seus estudis, ja que cal esbrinar que és el que hi ha d'absolutament cert.

En un primer pas, els fets inqüestionables es tenen que encomanar a la memòria, la qual cosa ens farà estalviar temps. Però, amb altres fets, cal anar en compte i ser objectius. Així, Balmes, ens dona una sèrie de regles per aconseguir resultat en aquest tipus d'estudis:

- 1) Cal jutjar si els medis emprats pel historiador per trobar la veritat i les probabilitats són veraces o no.
- 2) En igualtat de circumstàncies, és preferible el testimoni ocular. Cal desconfiar de les narracions que han passat per molts intermediaris.
- 3) Entre els testimonis oculars, en igualtat de circumstàncies, es preferible, el qui no va prendre part del fet i no va guanyar ni perdre res amb ell.
- 4) L'historiador contemporani és preferible sempre, però tenint cura de confrontar-lo amb altres opinions i interessos diferents.
- 5) No ens podem fiar dels escrits no signats.
- 6) Abans de llegir la història és molt convenient saber la vida de l'historiador: la seva conducta, posició particular davant el fet, la seva moralitat, el seu caràcter, fins i tot, el tipus d'educació que ha rebut. Aquestes dades ens il·lustraran moltíssim sobre les seves obres.
- 7) Les obres pòstumes publicades per mans desconegudes o poc segures, no són molt fiables.
- 8) Les històries que es fonamenten en memòries secretes i papers inèdits, publicacions de manuscrits, en els que l'editor assegura no haver fet més que posar ordre o aclarar idees, no els hem de donar més crèdit que el que ens mereixi el responsable de l'obra.
- 9) Escrits sobre negociacions amagades, secrets d'Estat, anècdotes picants sobre la vida privada de personatges cèlebres, intrigues, etc. s'han d'agafar amb molta desconfiança.
- 10) Quan en tractar de pobles antics o molt llunyans en el temps, es parla de temes massa concrets: nombre d'habitants, idees, costums... cal donar-hi poc crèdit.

2.7. METODOLOGIA EN L'ESTUDI DE LA GEOGRAFIA

Per a l'estudi de la geografia, cal també, com en l'estudi de la història, anar molt en compte per tal d'esbrinar la veritat.

Respecte als escrits que tracten de les relacions de viatges s'han de distingir dues parts: les descripcions que ha vist el viatger i les altres notícies i observacions que complementen l'obra.

En el primer cas, s'ha de tenir en compte que els viatgers corren el risc d'exagerar, desfigurar i, fins i tot, de fingir, resultant que donen una visió equivocada del país. També és necessari saber que la desconfiança de la fidelitat de la descripció guarda proporció amb la distància del lloc de l'escena.

Respecte a la segona part, no es poden donar —com en el cas de la història— regles fixes per tal d'esbrinar la veritat, però Balmes, dona una sèrie de reflexions per a inspirar la prudent desconfiança i mantenir en guàrdia els inexperts i incauts. Així, la raó i l'experiència ens diuen que per a formar-se cabal concepte d'una comarca i, fins i tot, d'un país i poder-lo descriure tal com és des de l'aspecte material i moral, cal estar familiaritzat amb la seva llengua, passar allí una llarga temporada, multiplicar les relacions, estar en tracte continu, sense cansar-se de preguntar i observar. Si no es pot estudiar així, llegirem l'autor que ho ha fet d'aquesta forma. Ja que d'altra manera, és omplir el cap d'errors inexactituds i generalitats.

2.8. ORIENTACIÓ PROFESSIONAL

L'orientació professional és per a Balmes, un objectiu primordial en l'educació, donat que un home dedicat a una professió per a la qual no ha nascut, és un inadaptat. Pateix ell i no aporta res a la societat, ans al contrari, pot ésser un element pertorbador.

En l'encertada elecció de la carrera no sols rau l'avanç de la persona, sinó també, la felicitat de tota la seva vida. Així, doncs, cadascú ha de dedicar-se a la professió per la qual se sent amb més aptitud. L'oblit d'aquesta regla —creu Balmes— ha portat com a conseqüència, que les ciències i les arts no hagin avançat més.

Per a aconseguir una bona orientació professional, hi ha necessitat d'uns estudis ben dirigits. Per a Balmes, si una gran part del temps que es perd miserablement a l'escola i a casa s'emprés per a adquirir els coneixements preparatoris adients a la carrera que l'alumne vol agafar, l'individu i les famílies i la societat reportarien major fruit de les seves tasques i despeses. Cal també que pares, mestres i directores de centres educatius es dediquin a fons per tal d'aconseguir una bona orientació i evitar inadaptacions així com el fet que degut a que els professors no ho han vist, els genis s'encaixin dintre dels bons talents i segueixin la seva carrera sense que els hi hagin fet experimentar la possibilitat de les seves forces, i perdre així uns talents que ben aprofitats podrien haver donat uns fruits preciosos.

Per una bona orientació cal saber que una inclinació molt duradora i constant vers una ocupació és indicatiu bastant segur d'aptitud per a ella. No obstant, la qüestió sol ser més difícil. Llavors, Balmes, proposa fer experimentar a l'alumne amb una sèrie d'objectes molt variats, visitar establiments on la disposició particular de cadascú pogués ser excitada amb la presència d'allò que més se li adapti. Així, un observador intel·ligent podria treure'n molt de profit i formar diferents classificacions.

El propi interessat també pot i ha de participar: el nen de dotze anys, generalment té la suficient reflexió per saber què li costa menys treball, quins són els estudis en què progressa amb més facilitat i quines són les feines en què experimenta més ingeni i traça, així com notar a què se sent més inclinat.

Ara bé, una vegada escollida la professió, un s'ha de dedicar principalment o exclusivament a ella. Hi ha coneixements que ajuden a altres i avantatges que reporta una ciència a una altra. Malgrat això, l'home ha de dedicar-se especialment a un ram i deixar —donat que aquest cas és aconseguit per molt pocs— la universalitat.

Conèixer no sols teòrica sinó pràcticament una professió, dedicar-se a ella i no deixar perdre les facultats de l'home en altres tasques que no són de la seva especialitat, resumeixen les línies fonamentals que té Balmes, respecte al camí que el jove que té un treball o professió, ha de seguir.

PRESENCIA CATALANA EN LA ESCUELA DE ARTES Y OFICIOS DE BEJAR A FINES DEL XIX

José María Hernández Díaz

En el decurso de otras investigaciones efectuadas sobre aspectos de historia de la educación en las diferentes comarcas que configuran lo que administrativamente se entiende por provincia de Salamanca, hemos advertido algunas referencias que denotan una influencia de Cataluña en algún establecimiento de enseñanza. Nos referimos concretamente a la presencia real de ideas, personas, material didáctico y programas de enseñanza catalanes en la Escuela de Artes y Oficios de la ciudad de Béjar a finales del XIX.

1. MARCO GENERAL

Béjar es una ciudad ubicada al sur de la provincia de Salamanca, en las estribaciones de la sierra que lleva su nombre, vecina de los primeros pueblos de la provincia de Cáceres. Por lo tanto está situada en uno de los marcos geográficos del Estado español más deprimidos.

A fines del XIX su población oscila sobre los 10.000 habitantes, pero mostrando una palpable regresión demográfica a partir de 1887 (1).

Su vida económica se ha caracterizado desde siglos atrás por la monoproducción industrial textil-lanera, y su comercialización a las comarcas campesinas cercanas y a centros de consumo tan importantes como la Corte. El Manchester castellano (2) es un auténtico islote industrial rodeado de pequeños pueblos que cultivan la tierra con formas y herramientas precapitalistas. Béjar ha gozado de un siglo XIX floreciente en su vida económica, pero a partir de 1876 va a comenzar a padecer un proceso de decadencia que va agudizándose en los últimos años (3).

La miseria que reina entre el campesinado y la tardía llegada de algún adelanto técnico tan decisivo para el progreso industrial como el ferrocarril (4), son factores decisivos en su imparable abatimiento económico social. No es extraño que el hambre, la miseria, el paro, la emigración sean el pan que a diario puedan llevarse a la boca los obreros bejaranos.

Es el único salmantino donde puede detectarse la existencia de una pequeña burguesía activa y progresista, pues en el resto de la provincia el predominio del terrateniente y de la pequeña burguesía conservadora es patente.

Los conflictos sociales vienen provocados por las frecuentes crisis de subsistencia que afectan a las clases populares y ante las que éstas responden de manera espontánea. El movimiento obrero se mueve aún en la etapa mutualista, políticamente republicano, pero con poca capacidad organizativa hasta los primeros años del XX, fechas en que penetra el socialismo (5).

Aunque no con tanta incidencia como en la capital y el resto de la provincia de Salamanca, se deja sentir la influencia de la Iglesia en la mentalidad colectiva de los bejaranos a través de su control ideológico social, la aparición del movimiento social católico, instituciones propias de enseñanza y su presencia activa en la estructura educativa de la villa textil (6).

La preocupación municipal por la instrucción pública es de las más dignas y elevadas de Salamanca. Tiene creadas, por ejemplo en 1894, 7 escuelas públicas de primera enseñanza, 4 de párvulos, 1 de adultos, 1 escuela para presos, y presta su atención al colegio privado de segunda enseñanza, a alguna de las tres escuelas particulares que existen y a la escuela de Artes y Oficios, como vamos a comprobar. Las órdenes religiosas han erigido centros de enseñanza (1ª y 2ª) y la Sociedad Económica de Amigos del País de Béjar interviene activamente en la vida cultural bejarana (7). A pesar de los establecimientos de enseñanza existentes los porcentajes de analfabetismo son en Béjar muy elevados, normalmente superiores a la tasa media provincial (8).

Desde la perspectiva que hemos dibujado de la situación bejarana entramos a considerar los aspectos objeto de esta breve comunicación.

2. LA ESCUELA DE ARTES Y OFICIOS DE BÉJAR

La aspiración que late en los promotores de esta iniciativa es la regeneración del trabajador mediante una formación cultural básica y una capacitación técnico-profesional lo más eficiente posible (9). Esto es cierto, pero cuando la Sociedad Económica de Amigos del País de Béjar solicita apoyo del municipio para instalar el establecimiento el principal argumento que esgrime es:

“que la Escuela de Artes y Oficios es el único medio de sacar a la industria lanera de Béjar de la crisis que atraviesa, y así evitar la ruina de industriales y obreros” (10).

Al inaugurarse la Escuela de Artes y Oficios de Béjar en 1879 son muchas las esperanzas que se depositan en ella para la vitalización de la industria lanera fundamentalmente.

Años antes, 1852, coincidiendo con uno de los períodos más florecientes de la industria textil bejarana, se había erigido una primera Escuela Industrial en la ciudad. Este centro de instrucción técnico-industrial llega a convertirse en un potente foco de irradiación cultural en la ciudad y factor significativo de la dinamización industrial que alcanza Béjar en la década de 1860 (11).

Desaparecida la Escuela Industrial en 1868 —por muy diversas razones— un grupo de reformistas aglutinados en torno a la también renacida Sociedad Económica de Amigos del País de Béjar consideran que la decadencia de la industria textil puede ser superada con la creación de la Escuela de Artes y Oficios. Como es

obvio, vuelve a emplearse uno de los mecanismos que un siglo atrás había sido útil a los ilustrados en los comienzos de la industrialización: la promoción de enseñanzas técnicas (12).

Subvencionada por el municipio y la Diputación provincial en sus primeros años se convierte en oficial y financiada por el Estado en 1887. No obstante el Ayuntamiento bejarano y la Sociedad Económica de Amigos del País deberán costear parte de sus gastos continuamente entre 1879-1900, y animar su funcionamiento.

Desde sus comienzos la Escuela de Artes y Oficios de Béjar establece tres clases de enseñanzas: cursos preparatorio, teoría y práctica de tejidos y dibujo lineal. Las modificaciones ulteriores más importantes son la creación del taller de tejidos y la clase de química aplicable a la tintoración de la lana.

Con una matrícula no muy elevada —304 alumnos cuando más y 90 en 1899—, profesorado eficiente, material de enseñanza aceptable aunque escaso a veces, y biblioteca importante para las características del centro, la Escuela de Artes y Oficios llega a sumirse finalmente en la misma postración y decadencia que afecta a la vida económica y social bejarana al finalizar el XIX (13).

Puede afirmarse que la iniciativa promovida fracasa, y la consecuencia de los objetivos marcados en el proyecto educativo y de reconversión industrial de la ciudad mediante la formación técnica de los obreros no se cumplen en plenitud. Entre otras razones porque probablemente se otorgaron ingenuamente demasiadas esperanzas a la resolución de un problema económico muy intrincado, por el canal educativo casi en exclusiva, cuando la complejidad del asunto requería también, y sobre todo, otras medidas estrictamente económicas.

3. LA PRESENCIA CATALANA EN LA ESCUELA DE ARTES Y OFICIOS DE BEJAR

Lo que nos interesa destacar en este punto, y éste es también el objetivo de la comunicación, es dejar constancia de la presencia y la aportación catalana de diverso signo en el establecimiento a que venimos haciendo referencia. Además, y preferentemente, intentaremos explicar las razones de algo que pudiera parecer tan simple y elemental.

Desde un primer momento la enseñanza técnica de la producción de tejidos pasa a ocupar el centro de las atenciones y esperanzas de la Escuela de Artes y Oficios de Béjar, y en ella es donde situamos la intervención e influencia catalana.

Efectivamente, la enseñanza de tejidos desde 1880-81 va a estar a cargo del Sr. Humet, profesor de la escuela de tejidos de Barcelona, contratado por el Ayuntamiento bejarano (14).

Pero además de la enseñanza teórica de tejidos,

“el alcalde demostró la necesidad y conveniencia de que en la Escuela se establezcan telares para la enseñanza de tejidos (sic) de punto, tales como calcetas, chambras y calzoncillos, y abrir una clase de día para enseñar a las mujeres el manejo de estos telares” (15).

El Ayuntamiento aprobó la idea, decidió proponer la adquisición de telares y que viniera un técnico a enseñar. Para cubrir ese puesto es nombrado meses más tarde otro profesor catalán, Lorenzo Mira, que se ocupará de la dirección del taller, enseñanza del manejo de telares y aplicación práctica de las enseñanzas teóricas textiles (16).

En sucesivas remodelaciones efectuadas en la enseñanza y taller de tejidos se incorpora un laboratorio de química orientado a la tintoración de la lana, cuyos materiales e instrumental se encargan a Barcelona (17).

Cuando se informa de los progresos que obtiene el taller de tejidos instalado y las ventajas que depara a la industria bejarana, se explica también como se organiza su enseñanza, “se estudia durante tres años sólo la parte teórica, pues luego vendrá la práctica, tal como el profesor aprendió en Cataluña” (18).

Por lo tanto, se constata con evidencia que la enseñanza de tejidos, objetivo central de la Escuela de Artes y Oficios de Béjar por las repercusiones de mejora que puede reportar a la ciudad, está fuertemente influenciada por la presencia catalana. El profesorado, el material de enseñanza y la misma organización de las enseñanzas proceden de Cataluña. Puede deducirse que la formación técnico profesional de los obreros textiles bejaranos más cualificados de fines del XIX y comienzos del XX posee fuerte influencia de las aportaciones tecnológicas que llegan de Cataluña durante estos años.

Pero no queremos recortar nuestra pequeña aportación limitándonos a constatar el fenómeno, algo en sí mismo valioso. Intentaremos explicar algún aspecto más.

Así, nos preguntamos ¿por qué se hacen presentes en la Escuela de Artes y Oficios de Béjar la tecnología y el personal cualificado catalán en la rama textil? O formulando la cuestión más correctamente ¿qué motivos tienen los responsables de este establecimiento bejarano de enseñanzas técnico-artísticas para solicitar con tanta frecuencia la aportación del progreso textil que posee Cataluña? Porque, evidentemente, el segundo es el planteamiento más adecuado.

La industria bejarana, basada tradicionalmente en la monoproducción textil-lanera, pierde a partir de 1876 gran parte de su capacidad competitiva en el mercado nacional y en la comercialización directa de sus productos textiles. La miseria reinante en los pueblos y comarcas cercanos a Béjar, que por entonces son los principales consumidores de los productos industriales, la tardía llegada a Béjar de algunos progresos tecnológicos vitales en su momento para cualquier avance económico, como son el ferrocarril y la luz eléctrica, y la fuerte dinámica competitiva que establece la industria textil catalana, son los factores decisivos del declive de Béjar.

La industria textil catalana, su principal competidor, es mucho más activa, ágil y comercial, disfruta de posibilidades inversoras muy superiores a las de los industriales bejaranos, posee mayor capacidad para abrirse paso en el mercado nacional, vive una coyuntura inflacionista de producción y distribución textil y sigue un

proceso de concentración de capital, geográfico y productivo en Cataluña que barre al resto de la competencia en el Estado. "A fines del XIX la industria textil catalana continuaba siendo el complejo técnico y comercial más evolucionado de España" (19).

La industria textil bejarana padece una atonía y decadencia progresiva que contrasta antagónicamente con la catalana. Viene provocada en parte por esa agresividad que caracteriza los procesos económicos de concentración de capital y mercado, en este caso atribuible a la industria textil catalana.

La pequeña burguesía industrial y comercial bejarana vislumbra que una de las posibles salidas a la crisis que afecta a su economía puede encontrarse en el papel dinamizador que desempeñe la Escuela de Artes y Oficios, y en ella depositan muchas de sus esperanzas iniciales, tal vez excesivas. En esta búsqueda de soluciones consideran que la experiencia textil catalana, en todas sus modalidades, puede convertirse en elemento decisivo de la vitalización de la industria textil bejarana, y por ello tratan de incorporarla a través de la Escuela de Artes y Oficios.

Las enseñanzas textiles, los aparatos y el mismo profesorado del taller textil son importados de Cataluña con el único objeto de aprender y reproducir los modelos productivos y comerciales que tan excelentes resultados están prestando a la industria textil catalana.

Se reconoce de esta forma que, o bien las necesidades económico-industriales catalanas han requerido y provocado el avance tecnológico, la cualificación de las enseñanzas técnico-textiles y su aplicación a la producción industrial, o que desde una adecuada organización de las enseñanzas textiles se ha ido paulatinamente generando desde tiempo atrás la dinamización de la producción industrial-textil catalana que a fines del XIX la hace ocupar un puesto de avanzada en la economía y, sobre todo, en el sector industrial textil del Estado español.

No obstante, el desarrollo de esta iniciativa —parcialmente frustrada— de reconvertir la industria desde la Escuela de Artes y Oficios tampoco puede colmar las expectativas de industriales y trabajadores bejaranos, pues la solución radical del problema tiene otra base económica de mayor calibre y alcance.

La industria textil bejarana hubiera necesitado de un apoyo oficial decidido para salir de su postración, dada su propia incapacidad de relanzamiento. Así había sucedido años atrás, y así acaecerá años después en el siglo XX.

Una solución educativa a los problemas económicos es obviamente parcial, insuficiente y abocada al fracaso si no se ve acompañada de otros contrafuertes, principalmente económicos.

La aparición, desarrollo y relativo fracaso de la Escuela de Artes y Oficios de Béjar se explica desde esta compleja confluencia de factores que superan con holgura un intento de análisis estrictamente educativo. Desde esta misma diversidad de elementos explicativos llegamos a comprender las razones de la presencia catalana en la Escuela de Artes y Oficios de Béjar a fines del XIX.

NOTES

- (1) Béjar cuenta en 1877 con 11.117 habitantes, 12.120 en 1887, 9.488 en 1900 y 9.209 en 1910, cfr. Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico: *Censos de población*, correspondientes a los años indicados.
- (2) Lacomba, J. A.: Un núcleo industrial del siglo XIX: Béjar, el Manchester castellano en *El Siglo XIX en España: doce estudios*, dirigido por José Mª Jover y Zamora, Barcelona, Planeta, 1974.
- (3) Véase *El Eco del Tormes* 13-I-1878; Aguilar, F.: Lo que falta en Béjar *La Locomotora* —semanario bejarano— 30-I-1881; Importancia mercantil e industrial de Béjar *La Legalidad* —semanario salmantino— 30-XI-1891; Sobre la crisis industrial de Béjar *La Victoria* —semanario de Béjar— 25-IX-1897; Por la industria *La Victoria* 3-II-1900, etc.
- (4) La línea transversal del ferrocarril Zamora-Béjar se inaugura el 21-VI-1896. La luz eléctrica se instala en Béjar en 1892.
- (5) Rodríguez Frutos, J.: *Industria textil y conflicto de clases en Béjar. El movimiento obrero (1875-1914)*. Salamanca, Extracto de tesis doctoral, 1976.
- (6) Béjar y algunos pueblos de su partido pertenecen a la diócesis de Plasencia. Las órdenes religiosas establecidas en la villa que cuentan con colegios de enseñanza son: Hermanas de la Sagrada Familia (1887), Hermanas de la Inmaculada Concepción (1894), Salesianos (1896), Ursulinas (1897).
- (7) Para todos los aspectos relacionados con la enseñanza y la educación en Béjar, véase nuestro trabajo de investigación *La educación en Salamanca durante la Restauración (1875-1900)*, Salamanca, tesis doctoral, 1980.
- (8) Los porcentajes de alfabetización en Béjar son, 66'2% (1877), 57'8% (1887), 55'9% (1900), 48'5% (1910). En esas mismas fechas los de la provincia de Salamanca y España son, 62'3% — 72'01% (1877), 56'9% — 68'01% (1887), 50'9% — 63'7% (1900), 47'1% — 59'3% (1910). Elaboración propia a partir de los *Censos de población* ya citados.
- (9) Este es el objetivo que deben conseguir las Escuelas de Artes y Oficios según hombres liberales y progresistas, cfr. Pacheco, F. de Asís: Reformas en la organización de la enseñanza *Revista Contemporánea* 24 (1879) pág. 160; García Arenal, F.: Nota sobre la organización de la enseñanza en las Escuelas de Arte y Oficios *Bile* 379 (1892) págs. 337-338; Sama, J.: *Las Escuelas de Artes y Oficios* *Ibidem* 223 (1886) pág. 147.
- (10) Cfr. Archivo Municipal de Béjar: *Libro de Actas de sesiones y acuerdos del Ayuntamiento de Béjar correspondiente a 1879* sesión de 10-V-1879.
- (11) Cfr. *Escuela Industrial de Béjar: Memoria leída en el acto de apertura del curso 1865-66 de la Escuela Industrial de Béjar por el director de la misma Don Primo Comendador y Teller*, Béjar, Impr. de Téllez y Cía, 1865.
- (12) Cfr. Escolano Benito, A.: *Las enseñanzas técnicas en los comienzos de la industrialización. Aportación de las Juntas y Consulados de Comercio (1759-1833), Extracto de la Tesis Doctoral (inéedita) presentada en Madrid en 1972, Mieres, 1974.*
- (13) Por no recargar en exceso el aparato documental remitimos a nuestra investigación nuevamente. Allí consideramos con amplitud los elementos que configuran la organización de la Escuela de Artes y Oficios de Béjar.
- (14) Cfr. Archivo Municipal de Béjar: *Libro de Actas de sesiones y acuerdos del Ayuntamiento de Béjar correspondiente a 1880*, sesión de 23-I-1880; *La Locomotora* 15-V-1881.

- (15) Cfr. Archivo Municipal de Béjar: *Libro de Actas de sesiones y acuerdos del Ayuntamiento de Béjar correspondiente a 1883*, sesión de 7-IX-1883.
- (16) Cfr. Archivo Municipal de Béjar: *Libro de Actas de sesiones y acuerdos del Ayuntamiento de Béjar correspondiente a 1884*, sesión de 23-IX-1884.
- (17) Cfr. *El Fomento* –diario de Salamanca– 20-VI-1888.
- (18) Cfr. Archivo Municipal de Béjar: *Libro de Actas de sesiones y acuerdos del Ayuntamiento de Béjar correspondiente a 1893* sesión de 6-VI-1893.
- (19) Cfr. Vicens Vives, J.: *Historia de España y América*, Barcelona, Vicens Vives, 1977 (2^a), vol V. pág. 194.

FORMACIÓ PROFESSIONAL AGRÀRIA: IDEES DE DOLORS MONCERDA

Núria Borrell Felip

Dolors Moncerdà i Vidal va néixer a Barcelona el 10 de juliol de 1845 i va morir a Sarrià el 31 de març de 1919. El seu pare tenia un taller d'enquadernació on es reunien, formant un petit cenacle literari, els principals intel·lectuals barcelonins de l'època. L'ambient familiar va afavorir els seus ja naturals dots intel·lectuals i així als catorze anys va poder publicar en el diari "El Telégrafo" la seva primera poesia.

És en 1875 quan inicià la seva producció en llengua catalana i va participar moltes vegades en els Jocs Florals, dels quals va obtenir més de 50 premis, al mateix temps que col·laborava en diverses revistes, tals com: "La Renaixença", "Lo Gay Saber", "La Il·lustració Catalana" i "Feminal", etc.

Com a producció dramàtica va compondre tres obres: "Sembrad y cogereis" (1874), "Teresa" (1875) i "Amor Mana" (publicada després de la seva mort).

Però el gènere que trobà més apte per a educar i exercir un apostolat moral sobre els seus contemporanis fou la novel·la. És autora de "La Montserrat" (1883), "La Família Asparó" (1900), "La Fabricanta" (1904), "Del Món" (1909), "La Quitèria" (1913), "Maria Glòria" (1919) i "Buscant una ànima" (publicada després de la seva mort).

La seva faceta d'escriptora social s'intensifica des de 1880 en articles, poesies, novel·les i conferències, recopilant posteriorment les coses més significatives en dues obres: "Estudi Feminista" (1910) i "Tasques socials" (1916).

La seva missió era "escriure per a la dona, i que els meus escrits poguessin ser-li d'alguna utilitat moral i material" (1). És per això que en tots els seus escrits i conferències hi respira el sentit, altament pedagògic, d'inquietar a les persones amb intel·ligència i amor a ser millors.

Fou una representant del moviment feminista. Volia obtenir la regeneració de la dona, la valoració equiparada del seu treball i del seu destí social transcendent i alliberar-la dels sentiments ancestrals, que en el seu temps impedièren d'igualar-la als homes. El feminisme regenerador per mitjà del treball, la religió i la justícia tenen en ella una de les seves més insignes representants tant en el camp teòric com pràctic.

Una faceta poc coneguda d'ella és la d'educadora en un sentit ampli i sens dubte en totes les seves obres s'hi observa un desig fortament sentit: la perfecció social per l'educació i la justícia.

Es va preocupar del valor formatiu del joc (2), de les cançons (3) i poesies en la infància (4), del paper de la mare com educadora (5), de l'educació social (6), de la instrucció i matèries femenines (7), de la llengua materna, de l'ensenyança verbalista i comprensiva (8), de l'educació prematrimonial de les noies (9), etc. etc.

Va intervenir en el Congrés de Primer Ensenyament que es va celebrar a Barcelona l'any 1909, amb el carnet de congressista nº 681.

Les seves principals idees pedagògiques es poden agrupar entorn als següents epígrafs:

- a) pedagogia familiar: la mare educadora i consells per a educar els fills.
- b) educació i instrucció escolar;
- c) preparació de la noia per aconseguir amb qualsevol dels estats de la vida adulta: soltera, casada i vídua;
- d) educació social;
- e) fonaments religiosos de l'educació;
- f) matèries femenines d'educació rural.

MATÈRIES D'EDUCACIÓ RURAL

Dolors Moncerdà es va ocupar amb sol·licitud de l'educació de la dona rural, va estudiar i es va adonar del progrés que el feminisme havia anat implantant a Anglaterra, França, etc. amb les anomenades escoles "menàgeres" (10) i és per això que en els articles dedicats a les dones del camp els hi presenta quasi un pla d'ensenyances a fi que aquestes noies sense abandonar la seva masia tinguin un mitjà de vida i no creguin reduïdes les seves possibilitats de guanyar-se el manteniment a la fàbrica o davant d'una màquina de cosir.

Els hi recorda que: “Els Llibres Sants, al parlar de la dona forta, no ens diuen que fos sàbia per aver escrit obres, ni per ésser entesa en ciències de cap mena, sinó per ésser sàbia en ben obrar, en les feines de la casa, en l'ordre i disposició del treball i en estimar al pròxim com a si mateixa” (11).

En relació als estudis proposa que “després de... lectura, escriptura, comptes, urbanitat... s'hauria de donar la preferència a tot el que constitueix l'ensenyança de les escoles menàgers. fer pendre ...gust i art per les feines de la casa pobra, en economia pràctica ... cria d'animals domèstics, dels rusc d'abelles, confecció de formatges, conservació de fruites, etc.” (12). Això “tot fent-li sentir el gust, l'alegria i fins el orgull d'ésser experta governadora del regne en que ha nascut” (13). Però com que a cada regió els productes del camp són diferents i aquests estudis serien interminables proposa: “fer una selecció d'estudis, perquè únicament s'hi cursi la especialització que sigui més convenient a cada comarca i a les aptituds de cada noia” (14).

Així entreveu un rialler futur pensant en la casa de camp regida per una dona experta en tots els coneixements agraris per a benefici material i a més a més amb un esperit cultivat que la fa capaç de tenir cura de l'espòs i dels fills en qualsevol de les seves necessitats. Deixem que parli Dolors Moncerdà:

“La masia catalana ... cal pensar que pot esdevenir regida per una mestressa que... sàpiga aquilatar la valor nutritiva dels aliments, la higiene... la netedat... els guanyes dels animals...; conèixer la classificació de les bones llavors...; els estudis fets a l'escola, la posin en condicions de saber un xic científicament que les atencions que ha d'aplicar a la família, en cas de malaltia i accidents de cops i ferides, com aiximateix la seva influència en la direcció de la educació dels fills...” (15).

Em permeto afirmar que es tracta d'un magnífic pla d'ensenyances agràries que no por estar escrit fa més de mig segle, cal no rebutjar, sinó tot el contrari, caldria comptar amb ell al redactar els nous plans de Formació Professional Agrària.

NOTES

- (1) Estudi Feminista (1910) pàg. 4.
- (2) Influència dels jocs en la infantesa (1882).
- (3) Pròleg per a Les cançons d'infants de Narcisa Freixas (1909).
- (4) “Nit de Reis” i d'altres amb música de Narcisa Freixas, etc.
- (5) La pastera (1910), Estudi Feminista (1910), La educació de les noies (1913), Una lliçó (1918), etc.
- (6) Ocio y trabajo (1864) Discurs... en la 3ª exposició de brodats decoratius (1882), Estudi Feminista (1910), Conferència sobre l'Acció catòlica social (1910), La dona i la instrucció (1910), Discurs en el I Congrés català del treball a domicili (1917), etc.
- (7) Las brujas del siglo XIX (1884), Estudi Feminista (1910), La dona i l'instrucció (1910), La educació de les noies (1913), etc.
- (8) Congrés de primera ensenyansa (manuscrit i sense data).
- (9) Estudi feminista (1910), La dona i el matrimoni (1915), etc.
- (10) El feminisme a Catalunya (1907). Tasques socials, pàg. 88-89.
- (11) La educació de les noies (1913). Tasques socials, pàg. 131.
- (12) El treball en la dona rural (1912). Tasques socials, pàg. 126.
- (13) La educació de les noies (1913). Tasques socials, pàg. 133.
- (14) La mestressa a la masia (1915). Tasques socials, pàg. 198.
- (15) La mestressa a la masia (1915). Tasques socials, pàg. 195.

BIBLIOGRAFIA

Obres de Dolors Moncerdà de Macià

I. EN LLENGUA CASTELLANA

a) Narracions curtes

- 1863 *El ocio y el trabajo*, revista “El eco de Euterpe”, Barcelona 1864, nº 259, pàgs. 153-155.
 1863 *La plegaria de una madre*, revista “Lo Gay Saber”, Barcelona 1879-80, diversos números.
 1864 *El árbol y el hombre*, revista “Eco de Euterpe”, Barcelona 1864, pàg. 176.
 1870 *Gabriela*, revista “El Figurín Artístico”, Barcelona 1882, núms. 2-5.
 1872 *Primaveras y niños*, revista “Eco de Euterpe”, Barcelona 1872, pàgs. 22-23.
 1875 *El milato*, revista “Romea”, Barcelona 1872, núms. 52-55.
 1881 *La maestra rural catalana*, revista “Las mujeres españolas, americanas y lusitanas”, Barcelona 1881, pàgs. 562-588.
 1881 *La viuda*, revista “Las mujeres españolas, americanas y lusitanas” Barcelona 1881, pàgs. 828-833.

b) Comèdia

- 1874 *Sembrad y cojeréis*, Jaime Jepús editor, Madrid 1874.

c) Articles diversos

- 1868 *La contribución de sangre*, diari “La Alianza de los Pueblos”, Barcelona 7-XII-68.
 1869 *La producción de la mujer*, “La Bordadora/Periódico de labores”, juny 1870, pàgs. 91-92.
 1869 *La instrucción en la mujer*, “La Veu de Catalunya” 30-I-1869.
 1882 *Consumatum est*, “La fe”, Madrid 24-V-1882.
 1882 *Las brujas del siglo XIX*, revista “La Ilustración de la Mujer”, 1-III-1884, pàg. 147.

- 1884 *El restablecimiento del divorcio en Francia*, revista "La Ilustración de la Mujer", 23-VI-1884, pàgs. 10-11.
 1893 *La moneda*, "Hoja Dominical", 2-IV-1893.
 1913 *La obra de Federico Ozanam*, revista "Acción Femenina Católica", maig 1913, pàgs. 8-9.
 1918 *Instituto de Cultura y Biblioteca Popular para la Mujer*, "La Vanguardia", 13-III-1918.

d) Poesies

Publicades a les revistes "Eco de Euterpe", "La Ilustración Católica", etc., o en manuscrits.

e) Conferència

Necesidad de que los Hermanos Terciarios hagan propaganda de las vidas compendiadas de los Santos de la Orden Franciscana y de las Hojas Seráficas... – Manuscrit de l'autora. Sense data.

II. EN LLENGUA CATALANA

a) Crítica literària

- 1882 *Impressió de la banda de bastardia* (Obra teatral de Frederic Soler, Còpia manuscrita.
 1894 *Dues paraules sobre el llibre "El Amor cristiano"* escrit per Mn. Josep J. Gatell Pbre. Còpia manuscrita.
 1906 *Comentari al "Ensayo sobre la paz cristiana de la mujer"* per el P. Miquel de Esplugas. Còpia manuscrita.
 1906 *Carta oberta a don Ignasi de L. Rivera i Rovira amb motiu de la publicació del seu volum*. Poesia i Prosa. Còpia manuscrita.
 1908 *Fullejant (Pròleg a les poesies de Na Josepa Massanès)*. Còpia manuscrita.

b) Discursos i Conferències

- 1879 *"Discurs llegit en el saló de Cent de la Casa Consistorial ab motiu de la repartició de premis en lo IV centamen literari del Col·legi Mercantil celebrat en las festas i firas de la Verge de las Mercès de 1879"*. Impremta la Renaixensa, Barcelona 1879.
 1882 *"Discurs llegit en la inauguració de la tercera exposició de brodats decoratius de les senyoretes Gimpera lo dia 31 de maig de 1882 en l'Institut del Foment del Treball Nacional"*. Impremta La Renaixensa, Barcelona 1882.
 1896 *"Discurs llegit a l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre el dia 15 de maig de 1896 amb motiu de la adjudicació dels premis de la Virtut, instituïts per la senyora Vildósola Vda. de Peyra, per honorar la memòria del seu marit"*. Còpia impresa per a la correcció de la prova, 1896.
 1908 *"Discurs llegit en lo solemne acte de la inauguració de la capella del S.S. Sagrament de Sant Pau del Camp i restauració dels claustres"*. Impremta La Hormiga de Oro, Barcelona 1908.
 1909 *"Discurs presidencial en els Jocs Florals celebrats el dia 9 de maig de l'any 1909"*. Còpia manuscrita.
 1910 *"Conferència sobre l'Acció Catòlica social femenina donada en l'Acció social popular de Barcelona lo dia 16 de març de 1910"*. Impremta La Renaixensa 1910.
 1910 *"Conferència á les cosidores inscrites al Patronat pera les obreres de l'agulla la primera temporada de treball, lo dia 17 de juliol de 1910"*.
 1911 *"Quarta conferència a favor del Patronat per les obreres de l'agulla donada a la capella del Palau Episcopal del dia 3 de març de 1911"*. *Tasques socials*, pàgs. 149-162.
 1912 *"Conferència sobre la Lliga de Compradores donada en el Foment del Treball Nacional el dia 22 de febrer de 1912"*. A *Tasques Socials*, pàgs. 163-184.
 1915 *"Conferència: El sentiment religiós en la dona espanyola, en el Curset d'Educació femenina de l'Ateneu Barceloni"*. Revista "Feminal", 1915, pàgs. 117 i següents.
 1915 *"La mestressa a la masia. La d'ahir i la de demà"*, donada a l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, en la nit del 26 de març de 1915". A *Tasques Socials*, pàgs. 185-201.
 1916 *"Els Vells: Conferència llegida a la vila de Canet de Mar, en la tarda del 24 d'abril de 1916, en la Festa d'Homenatge a la Vellesa"*. A *Tasques Socials*, pàgs. 202-212.
 1917 *"Discurs presidencial llegit en l'acte organitzat en el Museu Social de Barcelona a favor del Patronat per a les obreres de l'Agulla l'any 1917"*. Impremta de la Casa de Caritat, Barcelona 1917.
 1919 *La Influència de l'Home en el camp de les Obres Femenines (Conferència)*. *Blond y Gay editor, Barcelona 1919*.
 1919 A la "Junta de Dames".

c) Biografies necrològiques

- 1888 *Josep Anselm Clavé*. Còpia manuscrita.
 1891 *Dorothea de Chopitea i de Villota viuda de Serra*. Còpia manuscrita.
 1892 *Maria Mendoza de Vives*. Còpia manuscrita.
 1895 *Frederic Soler*. Còpia manuscrita.
 1898 *Victòria Penya d'Amer*. Còpia manuscrita.
 1905 *Josefina Pujol de Collado (Evelio del Monte)*. Còpia manuscrita.
 1906 *Josep Blanch*. Còpia manuscrita i "La Veu de Catalunya" desembre de 1906.
 1907 *Pilar Maspons i Labrós (Maria de Bell.lloch)*. Còpia manuscrita.
 1913 *Dr. Laguarda. Bisbe de Barcelona*. Còpia manuscrita.
 1915 *Biografia de Na M.ª Josepa Massanés*. Impremta de la Casa de Caritat, Barcelona 1915.

d) Articles diversos

- 1881 *"Les Senyores i el lliure-canvi"*, "La Renaixensa" 28-III-1881, pàg. 2034.
 1881 *Impressions de Tona*, "La Renaixensa" 18-III-1881, pàg. 5.536.
 1882 *Les víctimes del treball*, "La Renaixensa" 1882, pàg. 4.870.
 1882 *Influència dels jocs en la infantesa*.

- 1882 *Luxe i felicitat*. Còpia escrita a màquina, arxiu Borrell Macià.
 1882 *La rifa y las casas d'empenyo*, "La Ilustración Popular", 1882 pàg. 5.
 1887 *Impresions de la Cerdanya francesa*, "La Renaixensa" 1887, pàg. 4.929.
 1887 *Font Romeu*, "La Renaixensa" 1887, pàg. 5.211.
 1887 *Puigcerdà*, "La Renaixensa" 1888, pàg. 5.407.
 1889 *Els catalans i l'aprovació de l'article 15 del Còdic Civil* "La Renaixensa" 1889, pàgs. 2.510 i 2.511.
 1889 *La qüestió de beneficència*.
 1892 *Impresions de Marina*, "La Renaixensa" 1892, pàg. 7.246.
 1896 *La calamitat de lo barato*.
 1898 *Feminisme*.
 1900 *L'obra de Bones Lectures*.
 1903 *Lo restabliment de l'altar major de l'església d'Argentona*, "La Veu de Catalunya", 3-VIII-1903.
 1906 *Festa de l'Homenatge*, "La Veu de Catalunya" 21-V-1906.
 1907 *Visió de Reys*, "Diario Administració" Rambla Flores, 26, 5-I-1907.
 1908 *Pròleg poesies Sra. Massanés. Manuscrit de la autora*.
 1911 *La Festa dels Exàmens de Catecisme a Argentona*, fragment de diari 6-IX-1911.
 1911 *Saragoça i Barcelona*, "Hoja Parroquial Ntra. Sra. de la Merced", setembre 1911.
 1918 *Els precursors*, «La Veu de Catalunya» 8-XII-1918.
 1919 *Les Caixetes que han d'omplir els Reis*, "La Veu de Catalunya" 4-I-1919.

e) Quadres de costums

- 1882 *Preferències d'un pare*, (traducció) "La Renaixensa Any XII", pàgs. 297-305, 313-321 i 329-337.
 1889 *Recordats de Nadal*, "Il·lustració Catalana", 1909, pàg. 712.
 1890 *El Vel de la Verònica* (traducció).
 1901 *Els Assots* (traducció).
 1909 *Reys y Mares*, "Il·lustració Catalana" 1909, pàg. 11.
 1911 *¡Monja no! ¡Monja no!*, "Il·lustració Catalana" 1911, pàg. 348.
 1911 *Los Reyes*, "Il·lustració Catalana" 1911, pàg. 790.
 1913 *Vells i joves*, "La Veu de Catalunya" 7-XII-1918.
 1918 *Els rellotgets*, "La Novel·la nova" volum IV, Barcelona 1912.
 1918 *Una lliçó*, "Revista catalana", abril 1918, pàgs. 53-58.

f) Novel·les

- La Montserrat*, impremta La Renaixensa, Barcelona 1893.
 1900 *La Família Asparó*, 2ª edició, impremta La Renaixensa, Barcelona 1900.
 1905 *La Fabricanta*, 2ª edició, Libreria de F. Puig, Barcelona 1904.
 1909 *Del Mon*, Editorial Poliglota, Barcelona 1930.
 1917 *No sempre la culpa és d'ella*, La Novel·la nova, Barcelona 1917.
 1917 *Maria Glòria*, 2ª edició, Editorial Políglota, Barcelona 1928.
Buscant una ànima, 3ª edició, editorial Políglota, Barcelona 1929.

g) Teatre

- 1875 *Teresa o un jorn de prova*, còpia a màquina i una part del manuscrit de l'autora.
Amor mana, editorial Políglota, Barcelona 1930 (juntament amb la 2ª edició de *La Quiteria*) i còpia manuscrita de l'autora).

g) Poesies

- 1888 *Poesies Catalanes*, impremta La Renaixensa, Barcelona 1888.
 1911 *Poesies*, Il·lustració Catalana, Barcelona 1911.
Album de poesies catalanes (des de l'any 1888), manuscrit.

i) Socials

- 1910 *Estudi feminista (orientacions per a la dona catalana)*, Lluís Gili: Llibrater-editor, Barcelona 1910.
 1916 *Tasques socials: recull d'articles, notes rurals i conferències*, Miquel Parera, llibrater, Barcelona 1916.

j) Manuscrits de l'autora

Congrés de primera ensenyansa (esquema per ampliar)

j) Manuscrit de l'autora

Congrés de primera ensenyansa (esquema per ampliar), incomplet i sense data.

La Festa de la entronització del Sagrat Cor de Jesús en la casa de D. Higiní Negra, a Sarrà.

Moltes poesies i esborralls de poesies.

LOS COMIENZOS DE LA ESCUELA DEL TRABAJO DE TARRAGONA

*Mª Francisca García Salomón
Josefina Espallargas Bella*

0) INTRODUCCION

A partir de la publicación en 1905 de la obra "La Nacionalidad Catalana" de Enric Prat de la Riba, la cultura es concebida como una de las características de la nacionalidad catalana y por tanto, la lengua propia de Cataluña era la propia de esta cultura. No obstante, continuaba usándose la lengua castellana en muchas manifestaciones culturales, y, muy especialmente en la enseñanza oficial y privada. Se puede resumir la cultura catalana en tres características: la catalanidad, la voluntad de universalización y la oficialización.

Al analizar la labor de la Mancomunidad dentro de la Instrucción Pública, hay que tener en cuenta 4 etapas:

- 1) 1914-1917: en los tres primeros años, las Diputaciones trabajan en solitario contando con el apoyo técnico de las Organizaciones u Organismos de la Provincia de Barcelona.
- 2) 1917-1920: La Mancomunidad articula su propio órgano asesor, la Direcció d'Instrucció Pública, presidida por D. Eugenio d'Ors.
- 3) 1920-1923: La Mancomunidad administra y desarrolla todas las transferencias recibidas de las Diputaciones.
- 4) A partir de 1923 y con la Dictadura militar, su acción cultural se limita a mantener lo que había conseguido (1).

Bajo la dirección del Consell de Pedagogia, la Mancomunidad tuvo a su cargo una serie de Organismos y Escuelas que alentaron de manera especial la enseñanza profesional y técnica, además de l'Institut d'Estudis Catalans, creó los servicios correspondientes de excavaciones arqueológicas y conservación de monumentos, la Escuela de Bibliotecarias y la red de Bibliotecas Populares, la Escuela de enfermeras, reorganizó a fondo las antiguas Escoles del Treball y d'agricultura y transformó l'Escola Industrial, que fue llamada Universitat Industrial, donde se podían cursar desde los estudios más elementales hasta la dirección de empresas.

1. ORGANIZACION Y CONSTITUCION DEL PATRONATO DE ENSEÑANZA PROFESIONAL:

La Junta local de Enseñanza industrial de Tarragona que, actuando como Junta provincial se constituyó en 14 de marzo de 1928 fue el origen del Patronato provisional de Enseñanza industrial para una de las cuatro zonas en que quedó dividida la provincia, comprendiendo los partidos judiciales de Tarragona y Vendrell.

Con el fin de constituirse de manera definitiva dicho Patronato elaboró una Carta Fundacional, formulada el 6 de Agosto de 1928 que no obtuvo su sanción hasta finales del mismo año (2).

La publicación del texto refundido de Formación Profesional el 1 de Noviembre de 1928 (3) y la posterior aprobación del Estatuto de Formación Profesional el 21 de Diciembre de 1928 motivó una serie de transformaciones al tener que adaptar la estructura del Patronato a los preceptos oficialmente estatuidos.

Por ello se dispuso la elaboración de una nueva Carta Fundacional aprobada por Real Orden de 20 de Septiembre de 1929, entrando en vigor dicha Carta de manera definitiva al finalizar el año.

El Patronato de Formación Profesional tiene como objeto el fomentar, estatuir, organizar y administrar los Centros de Formación Profesional, siendo sus componentes:

- Un representante de todos los Centros de Enseñanza Oficial.
- Un diputado provincial.
- Tres concejales.
- Un representante de Hacienda.
- Un inspector provincial del Trabajo.
- Los directores de los Centros de Formación Profesional.
- El inspector de industrias.
- Un representante del Claustro de la Escuela.
- Dos representantes de la Asociación de técnicos industriales.
- Un representante de la Cámara de Comercio, Industria y Navegación.
- Dos representantes de la Asociación de ingenieros industriales.
- Un concejal por cada uno de los Ayuntamientos de la zona.
- Un representante por cada una de las Corporaciones e Industrias de la zona.
- Un representante de la Asociación de alumnos.
- Un patrono y un obrero de entre todos los Comités paritarios de los que afecte las enseñanzas que se den en el Claustro de Formación Profesional.

El Patronato de Formación Profesional comprende la Escuela de Orientación Profesional y Preaprendizaje y la Escuela Elemental del Trabajo encargada de la formación obrera y de la formación profesional del artesano. La labor del Patronato se realiza mediante las tres Ponencias de Hacienda interior, Enseñanza y Asuntos varios, compuesta cada una de ellas por siete vocales, estando supeditada la ejecución de los acuerdos a una Comisión Permanente formada por:

- El Presidente
- El Secretario
- El Tesorero
- Los presidentes de las ponencias
- El presidente de la Asociación de Alumnos (4).
- El Vicepresidente
- El Vicesecretario
- El Contador

En cuanto a la Organización de la enseñanza, es el Patronato quien determina en cada curso el número de alumnos que se pueden admitir, dependiendo de las posibilidades de los Centros de Formación Profesional y las necesidades de las industrias de la zona.

El aprendizaje se desarrolla según el principio de formación mixta libre, es decir, el alumno está sujeto al contrato de trabajo normal y va a la Escuela para recibir las enseñanzas complementarias.

La enseñanza atiende a la formación escolar del oficial y la del Maestro, comprendiendo una formación científica y formación teórica con carácter general y una formación técnica especial para profesiones determinadas. A requerimiento del interesado, la Escuela puede expedir el Certificado docente, teniendo éste una validez puramente pedagógica. Al terminar los estudios, si éstos son satisfactorios, los interesados pueden obtener el Certificado de aptitud profesional correspondiente.

Respecto al régimen escolar, y para el gobierno de la Escuela Elemental del Trabajo existirán los siguientes cargos:

- Director: nombrado libremente por el Ministerio de Trabajo y Previsión.
- Secretario: Nombrado por la superioridad a propuesta del Director.
- Vicedirector y
- Habilitado: Nombrados por el Patronato a propuesta del Claustro.

El Patronato previa indicación de la dirección del Centro, propondrá el nombramiento de profesores a la Superioridad. Asimismo el Patronato nombrará al personal administrativo y subalterno.

Para la gestión y sostenimiento de los Centros de Formación Profesional, el Patronato dispone de una serie de recursos económicos procedentes de:

- Las aportaciones y subvenciones del Estado.
- Aportaciones y subvenciones de la Diputación provincial.
- Idem del Ayuntamiento.
- Idem de los Ayuntamientos de la zona.
- Idem de entidades o particulares.
- Importe de las matrículas y demás ingresos que puedan proporcionar los Centros de Formación Profesional dependientes de este Patronato (5).

La administración de recursos se distribuirá de la siguiente manera: para personal 50%, material y obras: 35%, becas y demás, 15% siendo como mínimo un 10%.

2. ESQUEMA HISTORIAL DE LA ESCUELA

El día 7 de Noviembre de 1928 tuvo lugar la toma de posesión de cargos por el profesorado, y a partir de esta fecha empezó la búsqueda de locales donde instalar la Escuela del Trabajo.

Esto se consiguió al ceder la "Acción Popular Católica", de manera gratuita, emplos locales de su domicilio social en la calle de Armañá n. 11, que eran propiedad del Sr. Cardenal Arzobispo Vidal y Barraquer. Posteriormente se procedió a realizar las obras necesarias para la instalación y organización de la Secretaría, aulas y talleres, contando con un crédito de 2.500 Pts. concedidas por la Excm. Diputación (6).

De esta manera, el 20 de Noviembre de 1928 de 6 a 9 de la noche se abrió en la Secretaría de la Escuela el período de admisión de solicitudes que terminaba el 30 del mismo mes. Las condiciones para el ingreso eran las siguientes:

- Tener 14 años cumplidos.
- Solicitarlo del Sr. Director de la Escuela en la instancia escrita y firmada por el propio alumno.
- Presentar un volante, o la Partida de Nacimiento, del Registro Civil donde conste la fecha de su nacimiento y un certificado del Delegado de Medicina, demostrando estar vacunado y no padecer enfermedades contagiosas.
- Presentar un certificado del Patrono o Jefe del taller donde trabaja y una autorización del cabeza de familia.
- En concepto de derechos de prácticas los alumnos del grado de oficial abonarán por cada curso 5 pts. en metálico y 15 los del grado de maestro por análogos conceptos.
- Los alumnos matriculados en el curso preparatorio y los que soliciten examen de ingreso, abonarán 5 pts. en metálico como derechos de Secretaría para formación de expediente y expedición del Carnet de identidad escolar.

El primer curso de Formación Profesional tuvo lugar durante el año 1928-1929, matriculándose 157 alumnos, y el curso siguiente 1929-1930 la matrícula ascendió a 213 alumnos.

Debido a la falta de capacidad para albergar el gran número de alumnos, se hicieron gestiones para solventar este problema, para ello el Patronato se puso en contacto con el Excmo. Ayuntamiento quien cedió gratuitamente un edificio de propiedad municipal ubicado en la calle de Jaime I. Asimismo el Estado prestó su apoyo asignando la cantidad de 25.000 Pts. destinada a la habilitación del nuevo edificio.

De esta manera durante el segundo año de funcionamiento de la Escuela, el Patronato trasladó al nuevo local sus dependencias administrativas impartiendo también algunas clases en la nueva Escuela, inaugurándose el curso académico el 7 de Octubre de 1929 (7).

El 5 de Octubre de 1930 se inauguraron oficialmente los nuevos locales coincidiendo con la apertura del curso, presidiendo dicho acto el Excmo. Sr. Marqués de Guad-el-Jelú, Ministro de Trabajo y Previsión, y el día 9 de Octubre empezaban las clases con una matrícula superior a 300 alumnos (8).

Sin embargo este nuevo local, con ser más espacioso que el de la calle Armafiá resultaba insuficiente, no gozando de las condiciones de comodidad y holgura que necesitaba la Escuela; por ello y aprovechando la presencia del Excmo. Sr. Ministro D. Pedro Sangr6 y Ros de Olano, se solicitó la ayuda económica del Estado para efectuar en el local las obras necesarias para su acondicionamiento.

Con el fin de estudiar dicha cuestión se nombró una Comisión cuya labor iba dirigida a la adquisición de algún inmueble capaz de albergar la Escuela del Trabajo. Pero debido al alto precio que suponía la compra de nuevos locales, el Patronato realizó gestiones hasta obtener del Excmo. Ayuntamiento la promesa verbal de que la ciudad cedía terrenos espaciosos y bien situados para instalar la futura Escuela del Trabajo si el Ministerio sufragaba las obras de construcción.

Como dichos terrenos estaban cedidos al Ramo de la Guerra para la construcción de cuarteles, fue preciso recabar la devolución de la posesión de los terrenos al Ministerio, trasladándose para ello a Madrid el Sr. Alcalde D. Joaquín Monteverde junto con el Secretario del Patronato (9).

Una vez solventadas las dificultades antes mencionadas, se procedió a la construcción del nuevo edificio diseñado por el arquitecto y profesor de la Escuela D. José Mª Monravá López, que lindaba con la Plaza Imperial Tàrraco, la Rambla de S. Juan y la Carretera de Lérida.

Dicho edificio está dedicado a la enseñanza profesional en nuestros días, denominándose actualmente Instituto Politécnico Nacional de Tarragona.

BIBLIOGRAFIA

- *La Mancomunitat a Catalunya* Joaquim de Camps i Arboix.
- *La Formación Profesional en Barcelona*, Ramon Alberdi, Ediciones D. Bosco, Barcelona 1980.
- Memoria del Patronato de 31 de Diciembre de 1929.
- Carta Fundacional del Patronato de F. P. de Tarragona.
- Memoria estadística curso 1928-1929.
- Memoria del Patronato 1930.

NOTES

- (1) *La Formación Profesional en Barcelona*, Ramon Alberdi, pág. 100.
- (2) Memoria del Patronato de 31 de Diciembre de 1929.
- (3) El mencionado Estatuto fue aprobado el 23 de Octubre de 1928 y no el 14 de Diciembre de 1928 como consta en la Memoria del Patronato de 31 de Diciembre de 1929.
- (4) Carta Fundacional del Patronato de F. P. de Tarragona.
- (5) *Ibid.*
- (6) Memoria estadística curso 1928-1929.
- (7) *Op. Cit.* Memoria del Patronato 31-XII-1929.
- (8) Memoria del Patronato 1930.
- (9) *Ibid.*

L'ESCOLA DE COMERÇ DE TARRAGONA

Mª Josepa Figueras i Serrano

A començament de segle i com a conseqüència de l'especialització i racionalització que necessitava la indústria i un nou sistema de circulació de diners impel·leren a la societat en general i a la catalana en particular a la formació d'una mà d'obra qualificada. Una de les projeccions d'aquesta realitat fou la creació de les Escoles de Comerç Catalanes. El 1917 es creà l'Escola de Comerç de Tarragona (1).

Aquests Centres foren heretats per la Generalitat de Catalunya de la Mancomunitat i depenien del CADCI (Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria) (2). La Dictadura de Primo de Rivera clausurà l'Entitat.

L'Escola de Comerç de Tarragona ja impartí les seves classes durant el curs 1928-29 (3) a iniciativa del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria de Tarragona i perdurà durant els anys en que es mantingué la Segona República Espanyola.

En el 1930 la Revista *El Comercial* i en la seva editorial (4) ens parla de l'Escola de Comerç amb un títol prou suggestiu i urgent: "Llamada apremiante al comercio de esta plaza". En ell, després d'explicar-nos qui financia l'Escola, de l'èxit obtingut en el seu segon any de classes, de les finalitats que persegueix el Centre en el que els alumnes tot i que són conscients de que l'Escola només els hi pot facilitar un certificat d'haver cursat els estudis ja que ni ven títols ni proporciona etiquetes de suficiència, acaba fent una crida i donant raons perquè els comerciants ajudin monetàriament i vegin clar la necessitat d'una Escola de Comerç en benefici dels propis comerciants.

L'Escola estava subvencionada, durant el període republicà, per la Generalitat, Ajuntament, Cambra de Comerç, CADCI i particulars (5). El Centre de Dependents hi aportava una quantitat de 1.000 pts. anuals, a més a més de la matrícula dels alumnes. Cada any es becava amb 60 pts. l'import de tres matrícules.

Es volia que l'Escola fos eminentment popular; hi havia una matrícula d'uns cent alumnes entre nois i noies, i malgrat les diferents aportacions hi havia un punt dèbil que era la part econòmica. Així els alumnes estaven en una situació bastant precària degut a la manca fins i tot d'un mobiliari escolar adequat. El dèficit, que acostumava a ésser-hi cada any, era pagat per particulars.

ESTUDIS I EMPLAÇAMENT DE L'ESCOLA

Estava situada a la Plaça del President Macià, 10-1a., també dita plaça Olozaga. El Plà d'Ensenyament estava adaptat al de l'Escola de Comerç Oficial de Barcelona.

El Curs començava el primer d'octubre i durava fins al 31 de maig; els exàmens se celebraven durant la primera quinzena del mes de juny. El temps per matricular-se era el setembre; per ingressar calia tenir 13 anys; el preu de la matrícula era de 20 pts. anuals pel grup d'assignatures i la forma d'ingrés es feia mitjançant exàmens; eren dispensats els alumnes que procedien d'un centre oficial.

Al finalitzar els estudis es lliurava un certificat de les assignatures aprovades (6). Els alumnes que ho desitjaven s'examinaven a l'Escola de Comerç Oficial de Barcelona.

Els estudis duraven tres cursos, hi havia també un grau preparatori i comprenien: (7)

GRAU PREPARATORI:

- Aritmètica i geometria
- Mecanografia
- Geografia general i especial d'Espanya
- Gramàtica Castellana.

PRIMER CURS:

- Francès, primer curs
- Càlcul comercial
- Taquigrafia
- Legislació mercantil.

SEGON CURS:

- Anglès, primer curs
- Alemany, primer curs
- Francès, segon curs
- Taquigrafia
- Comptabilitat, primer curs.

TERCER CURS:

- Economia política i estadística
- Anglès, segon curs
- Alemany, segon curs
- Comptabilitat, segon curs
- Física i química, pràctiques de Laboratori.

A més hi havia les classes de català, obertes als alumnes de tots els grups. Oficiosament fou establerta aquesta classe el curs 1930-31; al curs següent fou inclosa oficialment dintre el pla d'ensenyances de l'Escola. Les classes de català eren bisetmanals, mentre que les de les altres matèries eren dia per altre (8).

VIDA DE L'ESCOLA

Ultra els estudis que s'hi feien, cada any al finalitzar el curs escolar es feia una excursió. S'editava un programa i se celebraven diferents concursos i jocs. Tenim ressò que el curs 1932-33 l'excursió es va fer a Falset i Escala Dei, al curs 1933-34 van anar a Santes Creus.

Com a estímul pels estudiants el Patronat concedia uns premis ordinaris de fi de curs, però a més en concedia d'especials i un d'extraordinari, que fou iniciat per primera vegada l'any 1930. La Junta de Professors proposava una llista i el Patronat escollia l'alumne distingit fent un examen previ. Aquest premi era valuós, no només per la distinció que suposava sinó pel seu valor material. Al 1930, per exemple, es podia escollir entre un viatge a París amb sis dies d'estància pagada, o un despatx complet... (9).

PROFESSORAT

- Sr. Lobo, agrònom, es distingia per les seves classes de laboratori.
- Sr. Josep Cuchillo, professor de taquigrafia.
- Sr. Joan Junquers, professor d'anglès i francès.
- Srs. Andreu i B. Muñoz de matemàtiques.
- Sr. A. Quintana, professor de ciències (10).
- Sr. Feliu Moles, director.
- Sr. Carles Pallach Badia, secretari i professor de català. Precisament les escoles dependents del CADCI es distingien per la seva catalanitat.

La retribució que rebia el professorat era de 70 pts. mensuals. Oficialment, però era una quantitat superior per un donatiu que alleugeria, la ja precària situació econòmica de l'Escola (11). A l'abril del 1932 l'Ajuntament subvencionà les classes de català amb 250 pts (12). Els honoraris del professor de català eren iguals als dels altres.

ALTRES ASPECTES

L'Escola Mercantil de Tarragona estava regentada per un Patronat. En el 1930 el President era el Sr. E. Marsol i en el 1934 el Patronat estava format per:

Josep Bonet Amigó, President
Emmanuel Marsol Albareda, Vicepresident
Washington Valls, Tresorer.

Hi havia una secció d'esports. Un dels principals fou el Basquet-vol; equip creat l'any 1932.

Existia una Associació d'alumnes i ex-alumnes. El seu President l'any 1933 era en Joan-Martí i Florit.

Tenien relacions amb altres escoles, com per exemple amb l'Escola del Treball, que per mitjà del seu portaveu, la Revista *Tècnica i Treball*, ofereixen les seves planes a l'Escola del Comerç.

NOTES

- (1) Solà, P.: *Els Ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya (1900-1939)*, Edicions La Magrana. Barcelona 1978, pàg. 75.
- (2) El CADCI fou una entitat social i política fundada a Barcelona el 1903 per un grup de dependents de comerç i d'oficines, de tendència catalanista. Admetia socis protectors (comercials o industrials) per ajudar les Escoles Mercantils Catalanes que depenien del CADCI, on les classes eren donades en català. Tenien diferents seccions a més de l'Escola: esports, excursionisme, cooperativa de consum, mutualisme... A partir de l'abril del 1931 l'entitat es decantà per la Política de l'Esquerra Republicana i radicalitzà el seu catalanisme. *Gran Enciclopedia Catalana* vol. 4, pàg. 827.
- (3) i (4) El Comercial. Revista mercantil i agrícola, organ de la cambra oficial de comerç, d'indústria i navegació de Tarragona, 15-VI-1930, primera plana.
- (5) Còpia d'una carta inèdita del Sr. Carles Pallach dirigida al President de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana.
- (6) Generalitat de Catalunya *Guia de les Escoles i Institucions d'Ensenyament Mitjà, Secundari i Superior de Catalunya* per a ús dels alumnes que surten de l'Escola Primària, 1934 Barcelona.
- (7) Programa de l'Associació d'Alumnes i Ex-Alumnes de l'Escola de Comerç de Tarragona. Excursió a Santes Creus. Dia 13 de maig del 1934. Impr. Renaixement, Rambla, 14 d'abril.
- (8) Carta esmentada del Sr. Pallach.
- (9) El guanyador d'aquest premi extraordinari fou el Sr. Carles Pallach, qui després d'ésser alumne ocupà diferents càrrecs dins de l'Escola, distingint-se com a professor de català. La seva esposa, Sra. Carne Estela i Folch, alumna també de l'Escola és qui ens ha deixat algun material per a confeccionar el present treball, a ella sobre tot li agraïm, però, les explicacions sobre el tema i el seu testimoniatge directe.
- (10) El Sr. A. Quintana publicà diferents articles al *Butlletí de Mestres*.
- (11) Carta esmentada del Sr. Pallach.
- (12) Ofici de l'Ajuntament de Tarragona, 13-IV-32, aprovat el 18-IV-32.

L'ESCOLA-TALLER D'ART DE LA GENERALITAT DE TARRAGONA

Joan Teixidó i Ribera

TALLER-ESCOLA DE PINTURA I ESCULTURA DE TARRAGONA

Tarragona ha tingut una llarga tradició d'Escola d'Art. Se'n fundà una l'any 1801; els impulsors i fundadors de la idea foren el canonge Dr. Carles González de Possada, el Governador Marian Ibàñez i el Capellà de la Reial Armada Joan Smith. L'any següent reunits amb altres personalitats confirmaren al Sr. Vicens Roig com a mestre i s'elegí al Sr. Francesc Mallol per a porter o bidell. S'instal·là definitivament l'Escola a una casa de Pallol (actual Plaça del Pallol i que avui és Audiència Provincial). L'ensenyança fonamental era el dibuix. Primerament l'ensenyança es reduïa a còpies de llapis i gravats, en 1806 s'hi introduí la sala de models, en 1807 s'instituí altra sala de Geometria i principis d'Arquitectura civil, i en 1808 es fundà la classe de dibuix per a les noies al mateix lloc. S'administrava amb l'Escola de Nàutica, que també tenia un edifici a la Plaça Pallol. Estaven regides ambdues per un patronat de vuit persones, presidits pel Governador. L'Escola es volia que fos pública, gratuïta i de dibuix. L'any 1833 ja n'havien sortit 94 alumnes (1).

Taller-Escola de Pintura i Escultura

La iniciativa de crear un Taller-Escola de Pintura i Escultura sorgí de l'artista tarragoní Sr. Ignasi Mallol. L'any 1934 la Comissió de Govern de l'Ajuntament de Tarragona féu les gestions necessàries per a l'establiment a Tarragona de l'Escola d'Art de la Generalitat (2); per contribuir a facilitar la resolució de la creació de l'Escola; l'Ajuntament proporcionà el local necessari, i s'obligà a subministrar el fluid elèctric i l'aigua. Per tal d'habilitar un local adient fou necessari cobrir un pressupost de 40.000 pts.; les obres (3) s'havien d'efectuar en el cobert inferior de la ex-fàbrica de gas del carrer Rafel de Casanova. L'Ajuntament la tenia arrendada i cedida, en part, per l'Escola d'Art (4). Aquests tràmits conduïren a cedir l'Escola Municipal de Dibuix a la Generalitat, quedant fusionades les dues Escoles (5).

Les despeses de l'Escola, a part de les ja esmentades, corrien a càrrec d'un Patronat format pel Sr. Alcalde de Tarragona, un representant de la Generalitat i un representant de la Ponència d'Arxius, Biblioteques i museus. Comptava amb la consignació que hi feia la Generalitat i l'assignació que tenia l'Ajuntament per l'Escola de dibuix, el pressupost de la qual era globalment d'unes quatre-mil quatre-centes noranta-tres pessetes. Amb tots els diners es cobrien les despeses produïdes pels professors, models i altres. El Patronat exercia el control i patronatge de la nova Escola (6).

El Sr. Alcalde de Tarragona, Pere Lloret, de Coalició d'Esquerres Tarragonines, comunicà per ofici, el 21 de novembre del 1934, l'acabament de les obres de l'edifici destinat al Taller-Escola, i el 28 de novembre el President accidental de la Generalitat constituí el Patronat, format per les persones ja esmentades (7).

El Taller s'obrí el desembre del 1934, i acabà el primer curs acadèmic el 30 de juny del 1935. El dia 15 d'abril del 1935 fou aprovada la proposta formulada per la Ponència d'Arxius, Biblioteques i Belles Arts, del Consell de Cultura, respecte del funcionament del Taller-Escola, i el dia 29 d'abril fou aprovat el seu reglament interior (8).

Hom pogué impartir classes durant tres cursos, finint-les el 1937 i en opinió de Josep Maria Cadena (9) malgrat els pocs cursos que pogué funcionar, ha restat com un dels intents més reeixits de l'ensenyament artístic a Catalunya. La proposta feta per l'Ajuntament de Tarragona el 1934 i acollida per la Generalitat de Catalunya quedà truncada el 1937.

Claustre de Professors

Potser la importància més notòria d'aquest taller-escola sigui precisament l'estol de professors que constitueixen el Claustre: prohoms tots ells de les arts de Catalunya:

Ignasi Mallol: cap de taller de Pintura. Nascut a Tarragona el 1892, fou pintor i pedagog. Després de viure a Barcelona, París, Barcelona i Olot, al final dels anys vint escollí per pintar el camp i les costes tarragonines.

Joan Rebull: Cap de taller d'Escultura. Nascut a Reus el 1892. Viatjà per diferents cercles artístics estrangers. En advenir la República i del 1931 al 1939 fou vocal-tècnic de la Generalitat a la Junta de Museus. Creà, amb Ignasi Mallol, l'Escola-Taller, juntament amb Josep M. Capdevila.

Josep M. Capdevila: Fou el Secretari de l'Escola. Nat a Olot l'any 1892. Escriptor. Ensenyava Cultura General en la part històrica i geometria. Llicenciat en dret dirigí i fundà diversos periòdics. Era un gran coneixedor dels nostres clàssics.

Enric C. Ricart: Nascut a Vilanova i la Geltrú el 1893, fou a l'Escola professor de dibuix, nocions de perspectiva i gravat. Era gravador al boix i pintor. El seu art assolí una gran popularitat. També fou un notable escriptor.

Salvador Martorell: Professor de Treballs Manuals i Escultura. Nascut a la Canonja. Publicà biografies de pintors i fou col·laborador d'alguns periòdics.

Rafael Benet: Nat a Terrassa el 1889. Era professor d'Història de la Cultura. Publicà biografies de pintors fou col·laborador d'alguns periòdics.

ELS ALUMNES I L'ORGANITZACIÓ DEL TALLER-ESCOLA (10)

Condicions per a l'ingrés:

L'edat d'ingrés era de setze anys complerts. Els alumnes a l'entrar s'havien de sotmetre a unes proves que eren les següents:

- a) Els procedents d'Escoles d'Arts, Oficis i Belles Arts havien de superar una prova de dibuix i pintura del natural.
- b) Els qui no comptaven amb la preparació esmentada eren sotmesos a una prova eliminatòria, equivalent a l'esmentat estudi de Belles Arts i Oficis.
- c) Calia aprovar un examen acreditatiu de nocions de gramàtica catalana i castellana, d'història, d'aritmètica i geometria.

Bé que reglamentàriament no fos fixat un límit màxim d'edat per a l'ingrés al Taller-Escola, si l'aspirant tenia més de trenta anys era aconsellat abans pel Director, a fi d'evitar l'esforç d'uns estudis que probablement serien sense gaires fruits. S'aconsellava, també, que les persones amb defectes a la vista, a l'oïda, tics nerviosos, etc. no podien treballar-hi amb tot el rendiment ni tenir després èxit en la professió mal escollida.

Exàmens d'ingrés

Tenien lloc la primera quinzena d'octubre. El tribunal d'ingrés es constituïa amb tres professors, els quals resolien l'ordre i forma dels exercicis. Aquests exercicis podien ésser orals i per escrit, i cada un d'ells podia tenir el caràcter d'eliminadori, si així ho resolva el tribunal.

Matrícules

L'import de les matrícules era global per a cada curs i regulat per la cèdula del pare o encarregat de l'alumne, segons una escala (11). A l'import de la matrícula calia afegir-hi el de les pòlisses o segells de l'Estat i de la Generalitat.

El Taller-Escola concedia un nombre de matrícules franques que tenia establertes la Generalitat per a les seves institucions d'ensenyament.

Era permesa l'assistència lliure a les classes del Taller-Escola a tota mena d'artistes reconeguts. Aquesta assistència no comportava cap pagament quan no excedia de vint dies cada curs, i comportava el pagament de 15 pessetes mensuals quan passava dels dies assenyalats.

Beques

El Taller-Escola concedia dues beques: una per a un alumne de la secció de Pintura i una altra per a un alumne de la secció d'Escultura, els quals havien cursat un primer curs, almenys, al Taller-Escola.

Acabats els cursos oficials, els alumnes, que a parer del Cap de taller corresponent, tenien condicions per a seguir llurs treballs i estudis artístics, podien continuar en el Taller-Escola uns cursos de treball individual sota la inspecció del Cap de Taller corresponent.

Calendari i horari

El curs acadèmic començava el primer d'octubre i acabava el 30 de juny de l'any següent.

Els diumenges i dies de festa nacional no hi havia classes. Les vacances de Nadal començaven el dia 15 de desembre i acabaven el 7 de gener. Les vacances de Pasqua duraven vuit dies.

Les classes es donaven des de les tres de la tarda fins a les nou del vespre. Els alumnes tenien els matins lliures per a preparar les lliçons i fer els treballs i estudis que els ordenessin els professors.

Hi havien, també, cursets, conferències, excursions d'estudi, visites a monuments o museus.

Exàmens de curs

Durant l'última quinzena de juny tenien lloc les proves que els professors creien necessàries i exigien per poder formar un concepte just dels treballs i condicions dels seus alumnes.

Al final de cada curs era expedit a l'alumne un certificat dels estudis aprovats pels professors corresponents. Amb el certificat dels estudis complerts d'un curs, l'alumne podia ingressar al curs següent.

Assistència

Era obligatòria l'assistència a totes les classes i no era admesa l'ensenyança lliure. També era obligatòria l'assistència a cursets, conferències, excursions d'estudi, visites a monuments i museus.

La puntualitat a les classes, no sols era considerada com a norma de disciplina, sinó també de cortesia. Un cop començada la classe, no es permetia d'entrar-hi.

La irregularitat excessiva en l'assistència podia dur aparellada la prohibició de l'examen.

Curriculum

El Taller-Escola era dividit en dues seccions, una de Pintura i una d'Escultura. Els alumnes tenien assignatures i estudis comuns i es dividien per altres en pintors i escultors. La tria de la secció la feia l'alumne a l'ingressar al Taller-Escola, amb el consell del Cap de Taller corresponent, després d'haver fet unes proves i treballs durant el temps que el professor ho creia convenient.

Els estudis eren repartits en tres cursos. Hom donava gran importància al dibuix, considerat com a bàsic per a la formació artística del pintor, de l'escultor i del que es dedicués a les Arts aplicades.

També es consideraven utilíssims a l'artista els coneixements de geometria, de dibuix geomètric i nocions de perspectiva. Era considerat necessari tenir uns coneixements d'Història de la Cultura, sempre relacionada amb les diverses tendències generals de la cultura segons les èpoques i els pobles.

Vida escolar i disciplina

El règim del Taller-Escola es basava en l'autocontrol dels alumnes, guiat per llur amor a la institució i al seu prestigi. No hi havia vigilants encarregats de la disciplina. Professors i alumnes vivien en un ambient de cordialitat mútuament respectuosa. Les faltes greus contra el respecte al Taller-Escola portaven acordada l'expulsió, acordada pel Claustre de Professors. L'ésser considerat com alumne no era un dret, sinó un privilegi.

Els alumnes

Durant el període 1935-36 els alumnes matriculats a primer curs eren 39; dels quals 14 eren noies i la resta, 25 eren nois. D'aquest grup, i malgrat els dos cursos que pogueren assistir a l'Escola, alguns han estat personalitats en el camp de l'art o de la cultura tarragonina (12).

Sortides

Els estudis no es limitaven solament al que es podia fer dins de les quatre parets de l'Escola-Taller. Així anaren vàries vegades a pintar a Cornudella, van fer sortides a l'estranger i començaren a edificar uns habitatges al darrera de Santes Creus, els quals avui encara es poden veure, per anar-hi a treballar a l'estiu; la casa era al darrera del Monestir (13). Una de les excursions que feren professors i alumnes fou la que realitzaren, durant sis dies, a Toledo, passant per Lleida, Saragossa, Guadalajara, Madrid... (14).

El Taller-Escola era visitat, també per altres Centres i alumnes diversos. Els alumnes de Magisteri del Pla Cultural hi anaren i en sortiren molt ben impressionats (15).

NOTES

- (1) Sanç Capdevila, *Les antigues institucions escolars de la Tarragona Restaurada*, extret dels Estudis Universitaris Catalans, Institució Patxot, 1929, Barcelona, pàgs. 198-199.
- (2) La Comissió de Govern estava formada per: Pere Lloret, alcalde, Estanislau Salvadó, conseller local de 1ª Ensenyança, J. Nin, D. Valle, i J. Fort. Pàg. 30, Acta de l'Ajuntament, Ple del 3-IX-34.
- (3) Acta de l'Ajuntament, Ple 3-IX-34, pàgs. 29-30.
- (4) Acta de l'Ajuntament, Ple 20-X-34, pàg. 32.
- (5) i (6) Acta de l'Ajuntament, Ple 6-VII-34, pàgs. 99, 100.
- (7) Com a conseqüència dels fets d'octubre, s'havia fet càrrec de la Presidència de la Generalitat el 7-X-34, per decret del Govern de Madrid el Coronel Francisco Giménez Arenas.
- (8) Generalitat de Catalunya, *Taller-Escola de Pintura i Escultura (1935-36)*. Impremta de la Casa de Caritat: Montalegre, 5, Barcelona. La Generalitat de Catalunya edità un programa en el que glosava el Taller-Escola de Tarragona. Algunes de les notes que segueixen estan tretes d'allí. En ell hi ha el reglament pel que es regia l'Escola.
- (9) Cadena, J. M.ª *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol IX, pàg. 475.
- (10) Segons el programa que edità la Generalitat i que fem esment en la nota (8) i conversa mantinguda amb el Sr. Josep Vicens, que havia estat alumne de l'Escola.
- (11) El mínim del cost de la matrícula era 15 pessetes si l'import de la cèdula era fins a 15 pessetes i el màxim era de 160 pessetes si l'import de la cèdula arribava fins a 1.000 pessetes.
- (12) El Sr. Josep Vicens que estudià durant el curs 1935-36 i 1936-37, és qui ens ha donat algunes d'aquestes dades. A més del programa de l'Escola, conserva un certificat de la matrícula, un certificat del curs aprovat, una llista dels alumnes que feien el seu curs... A ell li agraïm les aportacions personals i de dades que ha fet a aquest treball, i sobretot l'estimació i bon record que en té l'Escola.
- (13) Segons testimoni del Sr. Vicens.
- (14) *Cossetania Revista*, maig del 1936.
- (15) *Cossetania Revista*, juny-juliol del 1935.

L'ESCOLA PROFESSIONAL DE LA DONA DEL PATRONAT SOCIAL FEMENÍ DE LLUCMAJOR

Jordi Vallespir i Soler
Palma de Mallorca, 6-X-1980

“L'Escola Professional de la Dona, establerta a Lluçmajor com a filial i a despeses del Patronat Social Femení, es proposa...”(1).

Així comença el primer article del Reglament de l'Escola publicat al Gener de 1946, sobre el qual intentarem fer una simple exposició, més que una valoració crítica o un estudi profund ja que aquesta tasca pedagògic-social exercí una influència notable dins la vida cultural –bastant tancada i exclusiva d'una minoria– del poble de Lluçmajor des d'abans de la meitat de segle.

Una de les primeres coses que ens crida l'atenció és el saber com s'arriba a la creació de l'Escola que no va eixir d'importància dins un ambient i enmig d'unes circumstàncies que no li eren del tot favorables i les relacions existents entre ella i el Patronat que la fa possible. Per tot això tornarem uns anys arrera, vint exactament.

L'any 1926 arriba destinat a Lluçmajor el religiós franciscà Pare Joan Caldentey i Vidal (Vilafranca, 1901 – Nova York, 1969), home actiu i dinàmic, polifacètic i amb gran visió de futur, que exercirà un paper molt important en la vida cultural del poble durant un quart de segle.

Al poc temps, essent Director del col·legi “San Bonaventura”, organitzà la “Catequesi de les Filles de Maria”, l'any 1930. Aquesta associació que en principi desenvolupà una labor essencialment pastoral, obrí poc a poc les portes a tota mena d'activitats socials i culturals; activitats que, juntament amb funcions teatrals i certàmens literaris que s'organitzaven amb els nins del Col·legi, fan necessària la creació d'una nova entitat que coordini els esforços i els faci aprofitables per a un màxim de gent.

Sorgeix així, de la mà del Pare Caldentey, el “Patronat Social Femení” amb els locals al carrer del Convent, l'any 1935 (2). Les finalitats del Patronat, entre altres, eren les següents: “dur a terme una formació religiosa, moral i cultural de la joventut obrera femenina” i “ocupar-se de totes les qüestions que interessaven a la vida social i professional de la dona obrera” (3) i els mitjans per aconseguir-ho eren:

- Una catequesi.
- Una escola nocturna.
- Una biblioteca ambulat.
- Una coral.
- Cercles d'estudis.
- Un grup de teatre (4).

Al mateix temps, el 24 de Novembre, s'inaugura al carrer de Sant Francesc un teatre-saló d'actes on s'hi duran a terme la majoria d'activitats i que serà una de les principals fonts d'ingressos del Patronat (5).

Des dels primers dies les activitats culturals foren contínues (6) i molt intenses com es pot deduir dels programes; al Juny de 1936, per exemple, constatem que es dugueren a terme elmenys vuit funcions. La gran quantitat i diversitat d'actes culturals: teatre, sarsuela, cinema (7) i documentals, vetllades poètiques i literàries, conferències, concerts... fan de Lluçmajor un focus cultural de primer ordre.

Amb la posta en marxa del Patronat, s'acabava de donar una gran passa; però la realitat és que els projectes del Pare Joan eren molt més ambiciosos, i aquesta no era sinó una primera etapa.

L'any 1939, el 24 de Maig, es reconeix oficialment el Col·legi “Sant Bonaventura”, on hi funcionen dues seccions: una masculina i l'altra femenina (8).

El Director del Col·legi i del Patronat, preocupat també per la formació religiosa de les al·lotes, publicà a despeses del Patronat “Verdades y cuentos de doncellas”, 1943 i “... ¡y bebe y danza la ciudad!...”, l'any 1945.

Sis anys més tard arribà el torn a l'“Escola Professional de la Dona”. El dia 20 de Gener de 1946 es publicà el reglament redactat pel mateix Pare Caldentey, on hi restaven inclosos els objectius proposats i les activitats que havien de dur-se a terme. Tot aquest reglament és una mostra viva del que va ésser aquesta escola professional del qual en veurem ara un parell de punts.

Els objectius que es pretenen amb l'Escola són:

1. “Ésser centre complementari de la feina pedagògica i cultural del Patronat...”
2. “Capacitar a les alumnes i sòcies del Patronat per a les diferents professions de la dona”.
3. “Evitar que moltes alumnes i sòcies tinguin que renunciar als beneficis i ensenyances del Patronat abans de temps, degut a la necessitat d'aprendre un ofici per a guanyar-se la vida”.
4. “...estimular i arrelar l'amor al treball, la rectitud en les compres i vendes, el principi d'ajuda mútua, l'honestedat de costums i el desig de superació en la presentació cada vegada més perfecta de les feines a elles encomanades” (9).

Per tot això es durà a terme l'ensenyament de les diverses matèries a tres nivells: una etapa preparatòria (10), un curs d'aprenentatge i el darrer de perfeccionament (11).

L'etapa preparatòria comprenia dos cursos i pretenia orientar professionalment a les nines de 12 i 13 anys, una vegada acabats els estudis primaris. S'efectuaven unes proves, redactades per la mateixa escola, amb la intenció de descobrir en què mostraven més aptituds per així encaminar-les millor en l'elecció d'ofici o professió. Les assignatures eren les següents: cultura general, dibuix, pràctiques de taller i formació religiosa, moral i patriòtica.

Les etapes d'aprenentatge i perfeccionament es duen a terme en dos cursos cíclics que comprenien les següents matèries i especialitats:

Arts gràfiques: Caixistes, impressores, litògrafes, enquadernadores i decoradores de llibres.

Arts del vestit: tall i confecció del vestit, tall i confecció de roba blanca, tall i confecció per a nous nats, guanteria i capelleria.

Arts del teixit: labors de punt, brodats, randes, catifes, tapissos i teixit a mà.

Treballs artístics: pepes i ninots, joguineria, flors artificials, pintura, ceràmica i esmalt i feines en cuir.

A més, dins de cada especialitat, hi havia les següents matèries fonamentals i complementàries que eren obligatòries a totes les alumnes, encara que qualsevol alumne podia sol·licitar la possibilitat d'assistir a classe d'una matèria aïllada, la qual cosa es concedia mentre no obstaculitzés la bona marxa del Centre.

Ensenyances fonamentals: dibuix artístic aplicat a la professió i exercicis d'inventiva de dibuix decoratiu.

Ensenyances complementàries: urbanitat, higiene, economia domèstica, nocions de dret, història artística de la professió i tecnologia i metodologia professional.

Per poder seguir els plans d'instrucció i formació de l'Escola calien una sèrie de condicionaments, com eren: "haver complert els dotze anys, ésser sòcies del Patronat, tenir bona veu o afició a la música, pertànyer a la Coral Femenina, a la Rondalla o al Grup de Teatre del Patronat, i aprovar un examen teòric-pràctic" (12). Part d'aquestes normes es donaven amb la finalitat de sostindre el Patronat, ja que aquest feia possible la majoria d'actes culturals i el funcionament de la mateixa Escola.

És interessant assenyalar que per promoure l'interès pel treball, tenien matrícula gratuïta totes les alumnes que aconseguien la nota d'Excel·lent a la meitat de les assignatures i se'ls garantia el quedar-se com a professores de l'Escola una vegada acabats els estudis (13).

Finalitzats els quatre anys d'estudis es concedia el títol de Mestres de Taller o, després d'una revàlida, el de Professores que essent de caràcter particular era vàlid sempre per a la mateixa escola (14).

Aquest era el programa del Centre i pensam que encara avui podia ésser molt profitós —almenys en el que fa referència a les assignatures—, per a molts de centres de F.P. Es pot assegurar, per altra part, que aquests cursos no es quedaren en projectes ja que hem pogut parlar amb persones que hi participaren activament (15) i ens confirmen que s'impatrien totes les matèries abans assenyalades.

Les classes es desenvolupaven en un ambient familiar i al mateix temps amb rigidesa acadèmica. La metodologia era senzilla però efectiva: després de les explicacions, es feien pràctiques sobre el que s'acabava de veure ja que la matrícula, de 12 a 15 alumnes, ho permetia perfectament.

Després d'això no es pot sinó avaluar positivament aquesta tasca cultural que, dedicada essencialment a la formació i orientació professional de la dona, ha estat única dins la història de l'ensenyament a Lluçmajor. Hem de notar també la importància d'aquests esforços de cara a la dona dins unes circumstàncies històriques i un ambient que no era gaire favorable a aquesta mena d'activitats, tenint sobretot en compte que eren molt reduïts els casos en què es proposava donar una formació útil i pràctica de cara al món del treball i a les necessitats de la vida i més encara referent a la població femenina.

Amb el que hem anat dient es pot pensar que les activitats socials i culturals es dirigien només a la dona; la realitat no és aquesta. S'hi dedicaren més esforços i són més de ressenyar perquè la cosa més corrent era desentendre-s'en tot i quan no hi havia cap facilitat per a dur-ho a bon terme. Però no hem d'oblidar el Col·legi on, en sis anys, sortiren 32 batxillers, persones avui amb uns estudis i una professió que no hauria estat possible en unes circumstàncies més "normals".

De fet, les dues entitats no estaven deslligades una de l'altra i seran el mateix Patronat —que facilità l'Escola Professional— i el Col·legi que donaran lloc a l'Ateneu "Ramon Llull", fundació post-escolar d'alta cultura, conceputat i imaginat pel seu fundador com a coronament de totes les altres institucions.

"Lluçmajor ha de mantenir, així com cal a una ciutat rica, feïnera i pròspera, un Centre d'aportació i assimilació cultural; ha d'estar al corrent de tot avanç útil i de tota conquesta del saber humà" (16), per això s'hi donaren conferències de tot tipus i per les persones que més destacaven en la vida pública i cultural de l'Illa.

Els objectius, assenyalats al mateix discurs d'inauguració, són els de "formar savis i competents professors, completar les lliçons als estudiants, dotar de recursos pràctics als oficinistes, lograr empresaris competents, intruir als obrers per a una millora tècnica de la indústria, de l'agricultura i de la ramaderia".

Els mitjans per aconseguir-ho es poden qualificar de somni i superar tota previsió. Tan sols l'enunciat de les diverses seccions que es tractaven ja ens parla de la categoria de l'Ateneu. Vetaci la confirmació del nostre comentari:

1. Teologia, Filosofia i Pedagogia.
2. Dret, Economia, Política.
3. Filologia.
4. Literatura.
5. Estudis grecs i llatins.
6. Llengües modernes.
7. Història.
8. Història Hispano-Americana.
9. Geografia, Prehistòria i Etnografia.
10. Art i Arqueologia.

11. Ciències Biològiques.
12. Ciències Geològiques.
13. Ciències Exactes, Físiques i Químiques.
14. Diaris i Revistes (17).

L'endegament d'una obra com l'Ateneu parla per ella mateixa del nivell cultural i del progrés del poble de Lluçmajor. Encara que la concurrència no fos excessiva (hi havia un centenar de socis) les possibilitats que oferia aquesta fundació eren il·limitades. Just les condicions que afavoreixen i possibiliten la nova fundació, un any després de la creació de l'Escola Professional de la Dona –el 20 de Gener de 1947– són un fidel reflex del que s'havia aconseguit fins a aquell moment.

Ja no resta sinó dir que el Patronat, l'Escola Professional i l'Ateneu (18) funcionaren fins el mes de Març de 1952, data en que en un dit i fet i per raons externes a aquestes associacions, el fundador i director Pare Caldentey fou obligat a traslladar-se al col·legi "Porciúncula" de l'Arenal des d'on passà, després d'una breu estància (19), a Quintanar de la Orden (Toledo), on tampoc hi residí gaire temps. Morí a la ciutat de Nova York l'any 1969, on havia continuat la mateixa tasca d'expansió cultural i promoció social al barri al qual fou destinat.

No podem concloure aquestes notes sense remarcar, una vegada més, la importància de la labor coordinadora i directora del Pare Caldentey ja que sense la seva forta personalitat i capacitat emprenedora probablement algunes, sinó totes, d'aquestes associacions no haurien arribat a néixer. El que deixassin de funcionar des del mateix moment de la seva partida, nés una prova més.

NOTES

- (1) Reglament de l'Escola Professional de la Dona. Cap. I, art. 1, pàg. 5.
- (2) Pel Reglament imprès a la mateixa impremta del Patronat, deduíem com a data de fundació el 9 de Setembre de 1935, encara que el Govern Civil no ho aprovà fins el 16 del mateix mes i el Bisbe Miralles no donà el vist i plau fins el 20 de Desembre.
- (3) Reglament del Patronat Social Femení de Lluçmajor, cap. I, art. 1, pàg. 1.
- (4) Reglament citat, cap. II, art. 3, pàg. 2. A partir del capítol cinquè s'especifiquen els objectius de cadascuna d'aquestes institucions.
- (5) Aquest local tenia cabuda per a unes dues mil persones i el dia de la inauguració en quedaren més de cinc centes sense poder-hi entrar. Actualment funciona com a sala de cinema.
Vegeu: "La Almudaina" del 26 de Novembre; "Correo de Mallorca" del 27 de Novembre i també L'"Heraldo de Cristo", que hi dedicà un ample reportatge.
- (6) "Correo de Mallorca", dies 5, 11 i 29 del mes de Desembre de 1935.
- (7) El 25 d'Octubre de 1936, es projectà la pel·lícula "Desfile de Primavera" amb la qual s'inaugurà al poble el cinema sonor.
- (8) Aquest fet resultava un gran problema pel Col·legi ja que amb poca matrícula comptava amb el professorat titulat i es tenien que doblar les classes degut a les dues seccions. El que pogué anar endavant fou gràcies a les aportacions econòmiques del Patronat.
- (9) Reglament de l'Escola Professional de la Dona del Patronat Social Femení de Lluçmajor. Cap. I, art. 1, pàgs. 5-6.
- (10) De la qual quedaven dispensades les alumnes que tenien fets els tres primers cursos del batxillerat. Reglament citat, cap. IV, article 7.
- (11) Ibidem., cap. II, pàgs. 7 iss.
- (12) Capítol tercer del Reglament.
- (13) Vegeu el Reglament, cap. IV, art. 10.
- (14) Ibidem., cap. V, pàg. 11.
- (15) Per raons que no vénen al cas, es va fer desaparèixer tota la documentació que ens podria donar clàries sobre l'Escola i el seu funcionament, quan es destinà inesperadament al P. Joan a un altre convent. Avui tan sols podem comptar amb el Reglament i algunes fotografies de dibuix, solfeig, costura, cuina, pintura... i el testimoni directe de les persones que hi varen intervenir.
- (16) Veure el Discurs d'Inauguració de l'Ateneu "R. Lull".
- (17) Del full de presentació de la nova fundació cultural.
- (18) El que el col·legi seguís funcionant es deu a la labor desinteressada d'alguns amics del P. Caldentey que en el moment de la crisi supliren les deficiències ocasionades per la seva marxa.
- (19) Durant aquest temps escrigué un altre llibre en vers, sobre la vida de Sant Francesc, titulat *El Heraldo del Gran Rey* amb il·lustracions de D. Francesc Salvà de l'Allapassa i també seves, que es publicà l'any 1962.

LA INSTITUCIONALITZACIÓ DEL PAPER DEL MESTRE DINS L'APARICIÓ DEL SISTEMA EDUCATIU BURGÈS: ESTUDI DEL CAS DE MALLORCA (1)

Bernat Sureda Garcia

INTRODUCCIÓ

És coneguda per a tots la dificultat en què es troben els historiadors a l'hora de clarificar el procés de transició entre l'Antic Règim i el sistema burgès, en el cas de l'Estat Espanyol. Aquesta dificultat es manifesta a l'hora de definir conceptes com a burgesia, capitalisme, liberalisme, etc., conceptes que prenen en el cas de l'Estat Espanyol, una significació molt diferent que en la resta dels Estats europeus. No es pot parlar tampoc, en el nostre cas, d'un model únic que expliqui aquesta evolució a tot l'Estat. Els intents que en aquest sentit s'han fet, en els millors dels casos no han servit i en altres han creat una confusió difícil de superar. Molt més aclaridores són les interpretacions plurimodels que assenyalen, expliquen i posen de relleu les diferències de creixement entre les diverses zones de l'Estat Espanyol. Una altra de les dificultats és la manca d'estudis monogràfics i sobretot d'aquells que en criteris metodològicament correctes, analitzin l'articulació entre els nivells econòmics i els ideològics.

Gairebé sempre els historiadors de l'educació han vist aquesta problemàtica com una cosa estranya a les seves preocupacions. En el meu entendre ja és ben hora de que els que ens dediquem al camp històrico-educatiu, tinguem present a l'hora d'emprendre les nostres investigacions, la problemàtica general de la investigació històrica. Cal obrir el nostre camp d'estudi al més variat ventall d'investigadors, per tal d'assolir una visió interdisciplinària del fet educatiu, però cal també orientar les nostres investigacions i aportar les nostres conclusions en el marc de l'historiografia general. El fet educatiu pot donar molta llum a l'hora d'entendre una dinàmica històrica determinada. Per això vull orientar aquesta comunicació, analitzant l'institucionalització del paper del mestre i la seva figura des de finals de la Il·lustració fins a la creació de l'Escola Normal de Mestres, dins el context més general de la transició entre la ideologia d'Antic Règim i la liberal burgesa.

EL MESTRE I EL SISTEMA EDUCATIU LIBERAL-BURGÈS

La figura de l'educador és inseparable del concepte d'educació institucionalitzada. Tan prest com parlem d'institucions educatives ho hem de fer també de l'educador. Però es pot dir que la figura del mestre d'ensenyament primari, tal com ara es concep, té un moment d'aparició històrica. Aquesta aparició i evolució està lligada a la formació de l'aparell educatiu burgès. Cal dir que quan parlem de mestres, feim referència a persones dedicades exclusivament i professionalment a l'ofici d'ensenyar i lligats a l'ensenyament elemental, amb una formació més o menys especialitzada per a complir la seva funció i amb un paper social que s'anirà configurant al llarg d'un procés històric.

Aquest procés d'institucionalització del mestre està lligat a les transformacions econòmiques, ideològiques i socials que es produeixen al llarg del XIX. L'augment quantitatiu i qualitatiu d'ensenyament sobretot, als nivells elementals, la progressiva organització i estatalització d'aquest ensenyament i la funció que ha de jugar, reclamen una nova figura d'educador. Les seves característiques, que s'aniran configurant progressivament, seran: professionalització, formació especialitzada, consciència de la seva missió, que anirà assumint un to quasi sagrat, prestigi social conseqüent, (elements ideològics necessaris per a justificar i assegurar la seva docilitat i acceptació de la ideologia dominant,) burocratització o funcionalització progressiva, així com esperit de cos. Aquestes característiques es van perfilant clarificant i matitzant al llarg del XIX, fins a trobar en el XX la seva màxima expressió.

En el cas de Mallorca l'estudi d'aquest procés des de finals del XVIII fins a la meitat del XIX ens dona elements per a comprendre la dinàmica històrica a casa nostra.

ETAPA PRÈVIA: L'ÉPOCA DE LA IL·LUSTRACIÓ

A finals del XVIII a Mallorca com a la resta de l'Estat Espanyol es comencen a produir una sèrie de vectors de canvi en el si del sistema educatiu. Cal dir que a Mallorca les idees il·lustrades es difonen entre un nucli molt reduït d'intel·lectuals, units en el grup dels funcionaris borbònics. A casa nostra no es pot parlar de l'existència d'un grup social que col·labori amb ganes i per els seus propis interessos econòmics en la reforma. No es donen les transformacions econòmiques, que provoquen l'esperit reformista entre les classes privilegiades de les zones agràries interiors de l'Estat Espanyol (2). Menys es pot parlar de l'existència d'un grup burgès que pogués sentir-se solidari de les noves idees. El grup il·lustrat mallorquí, és un grup poc articulat i mancat de més consciència de classe, que la seva por a perdre els privilegis rebuts del govern borbònic. Amb aquest grup col·laboren alguns intel·lectuals de més bona fe que capacitat pràctica.

Aquesta naturalesa del grup il·lustrat mallorquí fa que a casa nostra no es generin fórmules innovadores pròpies, sinó que es vulguin aplicar models forans, en la majoria dels casos mancats de capacitat de realització.

La política que segueixen els il·lustrats mallorquins vers els mestres és una bona prova del que fins aquí s'ha dit.

Les minories cultes de l'Illa són ben conscients del baix grau de preparació dels mestres i de l'elevat grau de correlació que existeix entre aquesta manca de preparació i la deficient estructura educativa. L'ensenyament

en la majoria dels casos està en mans dels clergues, seglars o regulars i d'alguns batxillers fracassats, que no saben fer res més que mal guanyar-se la vida fent escola. Els clergues són els únics que poden sobreviure amb el baix salari que es paga. Per això, malgrat els aires secularitzadors i les repetides ordres manant en els ajuntaments la contratació de mestres titulats, la cosa no varia gaire. Els Ajuntaments ofegats per les càrregues impositives, procuren fugir-ne de la contratació de mestres per no pagar els sous. Per altra part els mestres són pocs i no sempre es troben persones amb títol que vulguin anar a un poble a ocupar una plaça. Els pocs mestres titulats no es mouen de la ciutat on és més fàcil trobar alumnes que paguin i treure's un sou decent (3). És també "rara avis" els que dominen bé el castellà i que per tant puguin complir amb les ordres de que s'ensenyi en aquesta llengua. Poca cosa poden fer les minories rectores de la societat mallorquina.

L'obsessió castellanitzadora fa veure a alguns una solució: importar mestres de castellà. Per això, en el que és un exemple de la mentalitat dels funcionaris borbònics establerts a Mallorca, l'Intendent de l'Audiència escriu al Governador del Consell de Castella que el que falten a les Illes són:

"...Escogidos maestros de primeras letras que bien dotados vengan de las provincias de Castilla a enseñar nuestra lengua matriz a bien escribir y recibir buenas impresiones para adquirir gusto a los estudios y entrar con deliciosa ambición a las ciencias" (4).

La realització d'aquest projecte és desaconsellada per al Fiscal de la mateixa Audiència (5). Els motius que dóna són ben interessants. En primer lloc l'illa no pot pagar l'elevat cost que això comportaria. Era impossible elevar en aquells moments les càrregues fiscals ja de si molt elevades. Sorgiria també un problema de difícil solució. Els mestres castellants desconixerien la llengua de Mallorca i per tant no es podrien entendre amb els seus alumnes. Li pareix també difícil que els mestres arribats de Castella puguin aprendre la llengua del país; "Porque el común de los que se dedican a este ejercicio no es muy instruido" (6). Ja es pot veure quina opinió en té dels que es dediquen a la professió.

L'idea d'anar a cercar mestres castellans tornarà a sortir repetida en un altre informe, aquesta vegada del Síndic Personer de l'Ajuntament de Ciutat, l'any 1789:

"Siempre han repugnado estos naturales hacer venir maestros castellanos, suponiendo que en Mallorca los hay de muy buenos, puede ser; pero hasta ahora no se han visto salir a la luz" (7).

L'any 1802 la Sociedad Económica Mallorquina" escriu una carta a la de Madrid per tal de contractar, en aquella ciutat, algun mestre, per cobrir dues places que té vacants a les seves escoles de primeres lletres. (8).

La posició de les minories mallorquines i sobretot dels funcionaris borbònics es mou en una dinàmica de despreci profund vers el poble mallorquí. Mallorca és en aquests moments una colònia, fiscalment explotada pel govern central. Les minories cultes autòctones quan no col·laboren, mantenen una postura de reacció tan tímida que no es nota. L'Església és l'única institució que defensa, pels seus interessos la llengua del poble (9). El despreci vers la cultura i la llengua del país és tan manifest que l'Intendent acaba l'informe abans comentat amb aquestes paraules:

"Desterrado el sensible barbarismo que se experimenta, y conciliado por este camino, más inclinación de estos naturales a los que pasamos el mar para dirigirlos y tratarlos" (10).

Es pot dir que el pensament educatiu il·lustrat, i molt concretament a casa nostra, es mou encara dins les fórmules d'Antic Règim. L'educació és obra de caritat. Es cerquen solucions provisionals immediates i parcials a les deficiències que s'observen. L'Estat no ha assolit encara la seva funció educadora, ni es pensa encara en una estructura global, orgànica i sistemàtica.

EL DESENVOLUPAMENT D'UNA IDEA

Els primers trenta anys del segle XIX són a Mallorca una continuació de l'estructura econòmica anterior. Com assenyala Bartomeu Barceló, el XIX, comença a la nostra illa, sota un signe negatiu, crisi econòmica, epidèmies, etc. (11). Malgrat aquesta situació es produiran una sèrie de factors que cal ressenyar i que faran fins a cert punt canviar la mentalitat i preparar canvis més profunds en el camp de l'ensenyament.

La guerra contra el francès i la situació no bèl·lica de la Illa provoca la vinguda d'un gran nombre de persones, partidaris uns, contraris els altres, a les idees constitucionals. La polèmica s'enceta i arriba a tenir una gran força i virulència. Els liberals mallorquins deixen sentir la seva veu (12). Els mestres establerts a la ciutat, veuen augmentada la competència per un gran nombre de persones que ofereixen els seus serveis com a mestres per tal de poder sobreviure. L'any 1812 tres dels nostres titulars de la ciutat envien una carta a l'Ajuntament per tal d'exigir l'aplicació dels decrets que manen que no es pugui obrir escola sense tenir l'oportú títol (13). Com es pot veure aquest reclamació demostra que els mestres comencen a tenir un cert esperit de cos i s'uneixen per a la defensa dels seus interessos. Malgrat la reclamació les autoritats il·leques mantenen una postura tolerant. La falta de mestres en els pobles recomana no ésser excessivament escrupulosos amb la titulació (14). Aquestes reclamacions, a partir d'aquest moment es repeteixen sovint, i es produeixen denúncies contra mestres no titulats (15).

A l'època del Trienni Constitucional, la postura de les autoritats es torna més inflexible i es mana tancar totes les escoles que no tinguin mestre titulat (16). Però possiblement aquesta mesura va més dirigida vers les ordres religioses que no cap els mestres.

Un altre dels fets que té influència en aquesta època, és la introducció de nous mètodes didàctics. L'any

1816 en Francisco Woitel que havia estat director del "Instituto Pestalozziano de Madrid" es troba a Mallorca realitzant estudis d'Història Natural i coneix a n'en Nicolau Pons, mestre de primeres lletres, amb el que manté converses (17). En Pons estimulat per aquestes converses introduirà a la seva escola alguns elements del mètode del pedagog suís, però ben prest s'adona de la impossibilitat d'aplicar un mètode tan complex sense conèixer-lo més que de parlar amb en Woitel i de llegir algunes coses sobre el mètode (18). Poc abans de 1820 l'inquiet Pons, coneix el Mètode Lancaster i el combina amb els elements de Pestalozzi que coneixia. Les seves experiències reben l'any 1820 el recolzament de la Diputació que li encarrega la direcció d'una escola (19). Per aquesta època el parèntesi constitucional afavoreix la difusió del mètode d'ensenyança mútua i es creen altres escoles a ciutat i a Felanitx (20). No per això queda oblidat el mètode de Pestalozzi que segueix tenint ressò entre els cercles cultes. El "*Diario Patriótico de la Unión Española*" de Ciutat, publica el dia 5 de novembre de 1823 una nota en la que s'anuncia un curs de lletgir i escriure amb el mètode de Pestalozzi (21).

Encara que la difusió dels mètodes nous, per manca de recolzament oficial, quedi congelada en el final de l'època constitucional, aquests són ja ben coneguts entre els cercles dedicats a l'ensenyament. Les experiències innovadores, no han fet canviar gaire l'estat de l'ensenyament, però alguns mestres han pres consciència de la seva manca de preparació. Aquest estat d'ànim es manifesta en el fet que Pons, devers el 1821 es traslladi, pagant de la seva butxaca i aprofitant unes vacances, a Barcelona per veure com s'apliquen en aquella ciutat els nous mètodes (22).

Cal fer esment a aquest fenomen que demostra els inicis de la consciència professional dels mestres a Mallorca. Es pot veure també, com els intents renovadors en aquesta primera època del XIX no superen tampoc l'estadi de mesures parcials i fraccionàries. Es vol suplir les deficiències del sistema, introduint els mètodes de més fama en aquell moment. Malgrat que l'Informe Quintana dibuixàs un sistema global i estructurat, els liberals de l'època constitucional, mancats de força i temps suficient per a introduir reformes més profundes, recorren en el sistema mutu. Un sistema que a més d'estalviar mestres, no reclama d'ells cap preparació especial. A aquesta època es comença a difondre la idea de que no basta amb això, cal formar bons mestres abans d'introduir nous mètodes. És necessari construir l'edifici abans de pintar les parets (23).

A Mallorca, a partir de 1830, i seguint els estudis del professor Barceló (24), es pot parlar d'una recuperació de l'economia mallorquina. L'any 1829 acaba la guerra colonial i es reemprèn el comerç amb les Antilles. L'any següent, la conquesta d'Alger pels francesos, conjurà el perill dels corsaris a les aigües mediterrànies. Políticament, el començament l'any 1833 de la regència de Maria Cristina, obrí les portes a una època d'afirmació liberal. Tots aquests factors es deixen sentir en el pla educatiu. A l'Illa ens trobam amb una època de tranquil·litat política que les revoltes carlines no poden destorbar, és també una època de creixement econòmic. El nombre d'escoles augmenta i els governants illencs són més sensibles i atents que mai als problemes de l'ensenyament. L'any 1834 un qüestionari que es passa a totes les escoles, posa de relleu l'existència a ciutat de 22 escoles d'ensenyament primari regentades per 14 mestres dels quals tan sols un no té títol real. Hi ha també escoles als convents dels Trinitaris, Franciscans i Jesuïtes que seran expulsats a l'any següent (25).

A l'any següent els comissionats d'instrucció pública del Partit de Ciutat, escriuen els resultats d'una visita d'inspecció a les escoles de Palma:

"Después de esta mirada general, pasando revista a las escuelas en particular, empezarán los comisionados por las que existen en los conventos y procurarán ser breves porque anhelan salir pronto de la situación incómoda y forzada en que se hallan al tener que manifestar innumerables defectos de estas enseñanzas, que pudieran ser las primeras pero que son en realidad las más abandonadas. (...).

En las escuelas de particulares al contrario, cualquiera sea el número de alumnos y la extensión de las enseñanzas, se observa siempre cierto orden y arreglo, se nota bastante emulación y en pocas solamente se deja de advertir ensayos de algún método moderno (26).

Encara que la posició liberal dels informants i la seva intenció de desprestigiar l'educació impartida per les ordres religioses sigui massa manifesta, no deixen d'ésser significatius els elogis dirigits vers els mestres de les escoles particulars.

A principis de l'any 1836 es produeix la inauguració de l'Institut Balear de segona ensenyança que sens dubte degué ésser un poderós estímul per a tots aquells que es dedicaven en el camp de l'ensenyament elemental.

Als locals que havien deixat buits els jesuïtes es creen l'any 1835 i subvencionades per l'Ajuntament de Ciutat dues escoles encarregades als mestres Pons i Francesc Riutord. A aquestes escoles s'aplicarà el mètode d'ensenyament mutu i a elles podran assistir els mestres de poble que ho desitgin per tal d'aprendre el mètode i aplicar-lo després als seus pobles (27).

Durant aquests anys es comença a notar a nivell oficial la influència dels intel·lectuals liberals, retornats de l'exili. Encara que en un principi pareix que es torna a impulsar el sistema mutu per a suplir la manca de mestres, ben prest i a mesura que els retornats comencen a prendre posicions de poder, es capgira la política i es va cap a mesures més profundes (28). El 1836 es publica el "*Plan General de Instrucción pública*". En aquest pla es forja el que serà la figura del mestre dins l'estructura d'un nou sistema educatiu; formació especialitzada, que impartiran les Escoles Normals que es crearan, sous fixos, vivenda per ells i les seves famílies, declaració explícita de l'honorabilitat del càrrec... (29).

L'any 1837 en Nicolau Pons i en Francesc Riutord sol·liciten de la Diputació de les Balears que els subvencioni un viatge d'estudis a París i a Londres per tal de veure en aquests països l'aplicació dels nous

mètodes i el funcionament en general de l'ensenyament elemental. Ells mateixos estan anomenats per assistir, d'acord amb la circular de 16 de febrer de 1835, a la "Escuela Normal Central de enseñanza mutua" creada l'any 1834 a Madrid. Malgrat el nomenament, restaven encara a Mallorca sense ésser reclamats pel govern central. Els diners de les despeses que ocasionaria el viatge i la seva estada a Madrid eren ja destinats i la Diputació va veure amb bons ulls aquesta iniciativa (30).

Els mestres mallorquins visitaren les escoles normals de París i Londres. Una vegada tornats a l'illa informen del què han vist. Els punts fonamentals del seu informe són els següents:

- a) Als països visitats, l'ensenyament elemental no es dona de forma unitària, com es fa a l'illa, sinó de forma graduada. Per primera vegada es parla a casa nostra d'ensenyament graduat, un ensenyament graduat que no s'introduirà de forma oficial fins ben entrat el segle XX.
- b) L'educació que es dona a les dones, és la mateixa que aquella que s'imparteix en els homes. A Mallorca l'educació de les nines es reduïa a les arts de la costura. Per això la paraula "costura" ha quedat en el llenguatge popular com a sinònim d'escola.
- c) Els viatgers se n'adonen també de què el mètode d'ensenyament mutu no és ja el més corrent i que en el seu lloc es comencen a difondre el simultani i el mixte, encara no conegut a Mallorca.

En Pons i en Riutord, descobreixen també i així ho fan saber a la Diputació, la importància de la gimnàstica i la música a l'ensenyament elemental. Descriuen també, el que anomenem "salas de asilo para niños de ambos sexos de 2 a 7 años" referint-se possiblement a les llars d'infants o escoles de pàrvuls (31).

Com es pot veure va ésser aquest un viatge ben aprofitat. Els mestres mallorquins tenien el seu primer contacte directe amb el que era la pràctica pedagògica a l'estranger. En Pons i en Riutord, són ja professionals de l'ensenyament preocupats per la seva feina i per la seva formació. El 1839 es crea a Madrid la "Escuela Normal Central". Radicalment diferent en els assaigs anteriors. Aquesta escola no és ja un lloc per anar a veure aplicar un mètode determinat. Les finalitats queden ben de relleu en aquestes paraules del que va ésser el seu director i màxim inspirador, Pablo Montesino:

"Las escuelas de que vamos a tratar no son las que últimamente se titulaban entre nosotros escuelas normales, ni aún lo que en nuestro idioma expresa la palabra *normal*. Mejor les convendría el nombre de *seminario de maestros*, y así se llama en efecto muchas veces cuando se quiere significar con precisión el verdadero objeto". I continua més endavant "Se deja discurrir que estas escuelas deberán estar organizadas de manera que puedan hacer el servicio para que se destinan, suministrando los conocimientos necesarios para la enseñanza, y fomentando las disposiciones convenientes en el individuo para el ejercicio de una profesión, en que no son tanto las doctrinas como los actos, la ciencia como la conducta, ni aún el consejo como el ejemplo, lo que se requieren en el profesor" (32).

El dos mestres mallorquins que havien sortit a l'estranger són reclamats a Madrid per tal d'ensenyar a aquella escola central les seves experiències. A les Actes de la Diputació, sessió del dia 21 de març de 1839 es pot llegir:

"Los alumnos comisionados a París y Londres son solicitados por la Escuela Central de Madrid por si pudiesen ser útiles en la capital, la Diputación señala que actualmente estos maestros están dirigiendo las escuelas que la diputación les ha encargado y que no se les puede obligar a viajar a Madrid" (33).

La Diputació de Balears gelosa dels seus mestres no està tampoc disposada a gastar massa diners en viatges. Aquests dos mestres mallorquins i alguns pocs més són excepció entre el magisteri de l'illa però la diferència entre ells i els que es dedicaven a l'ensenyament a finals del XVIII és massa gran per no poder-se interpretar històricament com a molt significativa.

L'any 1841 s'inaugura a Palma el Convent de la Consolació la primera escola de pàrvuls i l'any següent l'Escola Normal de Mestres de les Balears que comptaria entre els seus professors a Francesc Riutord.

CONCLUSIÓ

Cal posar de relleu la significació del fet de que en sis anys sorgissin a Mallorca fenòmens educatius tan importants com són: La creació de l'Institut Balear, el viatge d'en Pons i en Riutord, la creació de la primera escola de pàrvuls i la inauguració de l'Escola Normal de Mestres. La importància i significació d'aquests fenòmens fa pensar en un conjunt de vectors que actuen i transformen la societat mallorquina. Un altre cop els fenòmens educatius han posat de relleu l'existència d'una dinàmica històrica que en aquest cas obri a Mallorca les portes de l'època contemporània.

NOTES

- (1) Aquest tema va ésser tractat a les darreres "Jornades d'Història de l'Educació que tingueren lloc a Lovaina el setembre de l'any passat i que són comentades per Pere Solà al seu article "Nuevas corrientes en la Historia de la Educación" Cuadernos de Pedagogía n. 65, maig 1980, pàgs. 66-69.
- (2) Es pot veure el model proposat per G. Anes "Las crisis agrarias en la España moderna", Ed. Taurus, Madrid 1969. Del mateix autor "Economía e Ilustración en la España del siglo XVIII" Ed. Ariel Barcelona 1969.
- (3) Es pot veure aquest tema més àmpliament tractat en el meu article "Reformisme il·lustrat i educació elemental a

- Mallorca" (1775-1835). Publicat en el llibre "L'Educació a Mallorca: Aproximació històrica" Ed. Moll. Palma de Mallorca, 1977, pàgs. 11-38.
- (4) "Informe del Intendente sobre la necesidad que hay en esta isla de maestros castellanos de primeras letras". 9 de març de 1777. Arxiu Històric de Mallorca (A.H.M.) Sec. Real Acord. 1977. n. 30.
  - (5) "Informe del fiscal de la Audiencia sobre la necesidad de maestros castellanos" 22 de febrer de 1778 A.H.M. Sec. R.A. 1777 n. 30. Es pot veure l'expedient complet a l'Arxiu Històric Nacional, Sala de Consejos, Escribanía de la Corona de Aragón. Exp. n. 10.
  - (6) Idem.
  - (7) "Informe del Síndico Personero del Ayuntamiento de Palma sobre el estado en que se halla la enseñanza primaria en la ciudad". 30 de noviembre de 1789. A.H.M. Sec. Audiencia Llig. XX, n. 1.791.
  - (8) S.E.A.P. Acta de la sessió del dia 25 de març de 1802. A.H.M. Tom. VI.
  - (9) Veg. Llopart, G. "La Real Cédula de 1768 sobre la difusión del castellano y su repercusión en la Diócesis de Mallorca" Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana. Tomo XXXIII (1965) pàgs. 357-379.
  - (10) "Informe del Intendente..." Opus. cit.
  - (11) Barceló Pons, Bartomeu "El segle XIX a Mallorca" O.C.B. Palma. pàgs. 9 i ss.
  - (12) Veg. Díaz de Castro, F.J. i altres "Los orígenes de la prensa política en Mallorca" (1812-1814) Mayurqa n. 16, pàgs. 309-345.
  - (13) Actes municipals. Dia 9 de desembre de 1812. A.M.P.
  - (14) Actes municipals. Dia 23 de maig de 1813. A.M.P.
  - (15) Vegi's A.H.M. Sèrie A. Llig. 92, n. 5 (1817) i també A.M.P. Llig. 855 n.º XV (1821).
  - (16) Vit. "Sobre que se suspendan las clases por aquellos maestros que no tengan título" 1821 A.M.P. Llig. 859 n.º II.
  - (17) D'aquest viatge ens dona notícia en MORF, H. "Pestalozzi en España" J. Lozano, Madrid 1928, pàg. 46. Vegi's també "Informe que hace la comisión de instrucción pública del Ayuntamiento de Palma, sobre el método de enseñanza de Lancaster y sus progresos" Palma 1838. A.M.P. Llig. 925 n.º VI.
  - (18) Vit. el mateix informe esmentat a la nota anterior.
  - (19) Vegeu Actes de la Diputació. Sessió del dia 3 d'octubre de 1820. També "Varios documentos para la formación de los pliegos trimestrales correspondientes a la sección de Instrucción Pública" Palma 1821-1822. Concretament el que correspon al març de 1821. En aquest es conta un informe sobre la forma com en Pons combina el mètode de Lancaster amb el de Pestalozzi. Referent en aquest tema es pot també consultar Colom, A. J. "Las escuelas de primeras letras de Palma (1800-1850)" Perspectivas pedagógicas n. 39 (1977) pàgs. 293-300.
  - (20) Vegi's Bauxa y Adrover, C. "Història de Felanitx" Imp Reus Felanitx. 1923. Tomo IV, pàgs. 129-130.
  - (21) "Diario Patriótico de la Unión Española" 5 de noviembre de 1823, pàg. 4.
  - (22) Vegeu "Informe... sobre el método de enseñanza de Lancaster" Opus cit. pàg. 25.
  - (23) No crec que es puguin atribuir solament a l'oposició que els mestres del país mantenen contra els nous mètodes, les repetides afirmacions en el sentit de que cal millorar la situació i la preparació dels mestres abans d'introduir nous mètodes. Vegeu Naharro, Vicente "Arte de enseñar a escribir cursivo y liberal inventado por D. Vicente Naharro" Imp. de Vega y Cía. 1820 veure la introducció. També Díaz Manzanares, José "Nulidades de la enseñanza mutua por Lancaster comparada con los sistemas españoles por..." Imprenta de Fermín Villalpando. Madrid, 1821, pàg. 29.
  - (24) Barceló Pons, B. Opus. Cit. pàg. 19.
  - (25) A.M.P. Llig. 922, n. 7.256.
  - (26) Reproduït a Llabres Bernal, J. "Noticias históricas de Mallorca, siglo XIX" Tomo III, Palma de Mallorca, 1959, pàg. 556.
  - (27) A.M.P. Llig. 925 n. VI.
  - (28) És aquesta una època molt poc estudiada a nivell de política educativa oficial. Es pot consultar per la informació que dona l'article de Anton Matas, Isabel "La primera Escuela Normal de Maestros del Estado Español" En "Evolución histórica de la Educación en los tiempos modernos" Instituto San José de Calasanz de Pedagogia. C.S.I.C. Madrid, 1950. Sobretot les pàgs. 11-17.
  - (29) El "Plan general de Instrucción pública" aprovat per decret de 4 d'agost de 1836 es troba reproduït s "Historia de la Educación en España" (Textos y documentos). Tom. II. Ministerio de Educación y Ciencia, Madrid, 1979, pàgs. 118-144. Vegeu la referència als mestres màgs. 121-122.
  - (30) Actes de la Diputació de Balears, sessió del dia 30 de març de 1838.
  - (31) Actes de la Diputació de Balears, sessió del dia 26 de novembre de 1838.
  - (32) Montesino, Pablo "Escuelas normales, su objeto principal, su organización, medios y modo de establecerla, ventajas que deben resultar de su establecimiento" Boletín Oficial de Instrucción Pública. Tom. I (1841) pàgs. 83-84.
  - (33) Actes de la Diputació de Balears, sessió del dia 21 de març de 1839.
  - (34) Vit. Gamundi, Pedro "La enseñanza en Baleares hacia 1850" El Magisterio Balear. Palma de Mallorca 18 de mayo de 1901. n. 20, pàg. 181.

ELS COL·LEGIS PRIVATS DE SEGONA ENSENYANÇA A MALLORCA

Antoni J. Colom Cañellas
Universitat de Palma de Mallorca

1.- INTRODUCCIÓ, PLANTEJAMENTS I OBJECTIUS

Vull amb aquesta comunicació encetar un tema, o millor dit, un camp d'investigació històrico-educativa que per raons ben comprensives no ha merescut encara l'atenció que pot arribar a tenir per tal d'aportar llum i coneixement a la xarxa social i econòmica que és en definitiva el context i marc d'assentament del fet educatiu i del sistema escolar. Dic que les raons del seu oblit són comprensives, i encara lògiques, perquè d'uns centres escolars ben bé oblidats i que sempre han restat amb escassa fama pedagògica; centres que varen néixer sabent que no passarien a formar part de la història i que ben segur mai els interessà fer història. Faig referència expressa a acadèmies, escoles particulars, col·legis privats i altres formes institucionals no integrades dins l'aparell oficial del sistema educatiu, i no per motius ideològics sinó perquè el seu neixement es deurà a l'estímul i impuls particular, que els dotarà d'independència econòmica.

Potser, el llibre de Carmen Simón Palmer (1) sia l'excepció més significativa del que deiem, així com el text ja més parcial i antic de Jaume Carrera Pujal (2). Malgrat tot el fet d'obeir a un tipus d'història assentada en una metodologia molt primària i descriptiva, la seva utilitat, dins les actuals coordinades historiogràfiques esdevé mínima en no ésser com a obres de consulta per la quantitat de dates, noms propis, legislació,... etc., que aporten, tal com és el cas de l'obra de Simón Pérez.

Ara bé, encara que intrínsecament i de principi aquest tipus de centres no ofereixen novetats ni aporten innovacions pel que fa a la pràctica educativa, consider que pot ésser interessant estudiar el seu fet extrínsec, o sia, el moment del seu sorgiment i les causes que afavoriren la seva conformació dins una societat determinada, en aquest cas la mallorquina. D'aquesta forma, analitzar els elements "secundaris" del sistema educatiu, si bé no aporten nous elements pedagògics, incitadors de noves hipòtesis d'investigació, poden complimentar la important funció de confirmar o negar hipòtesis ja assentades, o mínimament confirmades, desenvolupant, així, una funció de reforç dels esquemes d'evolució educativa determinats per a una època concreta.

Aquest serà el plantejament acollidor de la meua comunicació que més que esgotar el tema —l'espai i l'ocasió no ho permeten— voldrà tenir el caire d'exemple il·lustratiu dins aquests tipus d'estudis. Així, doncs, faré referència solament als col·legis privats de segona ensenyança en els anys dels seus inicis a l'illa de Mallorca.

L'hipòtesi que vull demostrar, o com deia abans reforçar, se centra en confirmar la dècada dels anys setanta i vuitanta del segle XIX com el moment en que, amb claredat i sense dubtes de cap tipus apareixen a l'illa formacions socials de caire burgès. Si a més el model demostratiu que articularà la nostra metodologia es pot exportar a uns altres indrets (aparició d'acadèmies i col·legis de segona ensenyança com elements demostratius d'una formació social burgesa) estam segurs que afavorirà la investigació històrico-educativa dins els Països Catalans. Seria interessant, doncs, fer, en aquest sentit, treballs comparatius que almenys sempre concretarien i corregirien, estic segur, moltes de les afirmacions que es faran pròximament.

2.- EL SEU SENTIT SÒCIO-ECONÒMIC

Els col·legis privats de segona ensenyança obriren les seves portes en dues etapes separades per deu anys de diferència i obeint a motius ben diferents. És l'any 1864, el primer que vorà col·legis incorporats i acceptats per l'Institut Balear de Palma (3); són centres que s'obriren a Eivissa (dia 4 de novembre) i a Maó (dia 25 del mateix mes) i que obeiran a un intent de resoldre la problemàtica pròpia de l'insularitat, més que a fenòmens de tipus social, malgrat també, a tot segur, intervineren. Demostra el que deim la mínima matrícula d'alumnes de les illes menors que estudiaven a l'Institut de Palma. Així, als cursos 1858-59 i 1860-61, aquest centre tenia matriculats el següent nombre d'alumnes segons el seu lloc de procedència:

	curs 1858-59 (4)	curs 1860-61 (5)
Palma ciutat	115	141
Pobles partit Judicial Palma	18	23
Partit Judicial d'Inca	45	39
Partit Judicial de Manacor	28	51
Menorca	3	00
Eivissa	2	3
Altres províncies	11	9
Colònies d'ultramar	6	9
Total	228	266

Com es veu el nombre d'alumnes de Menorca i Eivissa era realment mínim. Una vegada creats els col·legis, aviat es transformarà el panorama ja que el 1864 —el primer curs del seu funcionament— varen tenir en conjunt 101 alumnes (6). Als cursos següents la matrícula va ésser:

	1865-66 (7)	1866-67 (8)	1867-68 (9)
Alumnes col·legi de Maó	47	46	44
Alumnes col·legi de Eivissa	28	38	18

El desenvolupament de la matrícula crec que confirma la problemàtica de la insularitat ja esmentada i que aquests col·legis intentaren resoldre des del primer dia (10).

Malgrat aquests precedents, el que aquí interessa és analitzar el moment en què es dona la segona etapa d'instauració dels col·legis privats de batxillerat a Mallorca, etapa que té el seu començament a l'any 1874 amb la inauguració, entre altres del "Colegio Politécnico".

És evident que la creació d'aquests centres demostren l'existència d'uns possibles clients i conseqüentment d'un nombre significatiu de famílies tant de ciutat com dels pobles, que, estimulades per les noves formes de vida —condicions econòmiques i socials— prefereixen invertir en els estudis dels seus fills en contra de la seva utilització com a mà d'obra.

Donam per suposat que en els pobles, aquests col·legis són elements democratitzadors i expansius de l'ensenyament i la cultura i fins i tot economitadors perquè si bé els pares pagaven la pertinent quota, estalviaven l'estança dels seus fills a Ciutat, aconseguint i afavorint, tot plegat, l'augment d'estudiants. En el cas de Ciutat, la funcionalitat d'aquests col·legis és ja diferent perquè allà hi havia i des de feia quasi 40 anys l'Institut Balear o de segona ensenyança, la qual cosa ens demostra que els col·legis privats asumiran un paper o bé diferenciador a nivell social, o bé de reforçament per als alumnes amb dificultats d'aprenentatge i que per tant no podien dur el ritme normal a l'Institut. Tanmateix el cas darrer serà també un element diferenciador i significatiu d'economia sanejada, i per tant i en general, de l'existència d'unes rendes o de capital acumulat.

Resumint es pot afirmar que el significat eminentment burgès que posseeix el segon ensenyament, tant pel seu origen com per la seva funcionalitat es veu totalment afirmat i refrenat ara pel fet que els col·legis privats de batxillerat aporten, potser per primera vegada dins una societat de nou estil, el sentit mercantilista de l'educació. Per altra banda s'ha de tenir en compte que aquesta situació implica de forma prou clara i manifesta l'abandó per part de l'Estat de les seves obligacions educatives, deixant un nivell del sistema escolar tan important per la constitució de les noves formes socials, com és el secundari, en mans dels particulars, la qual cosa impedirà una major ascensió social, propiciant el classisme i la diferència de classes, al mateix temps que evidenciarà una no molt arraigada estructura de l'Estat liberal i el perenne assentament d'un conservadorisme, defensor encara de molts dels privilegis de les antigues classes dominants.

3.— EL SEU CONTEXT SOCIAL

L'aparició el 1874 dels col·legis privats de batxillerat a Mallorca es fa dins una situació que assenyala l'intent hegemònic de la nova classe social. Així podem destacar, a nivell nacional, el 1868, amb tot el bagatge legislatiu, innovador i progressista, que suposà "la Gloriosa" i la creació a Madrid, el 1876, de "La Institución Libre de Enseñanza" com un intent de fundar un nou tipus d'escola al servei de la reproducció de la nova ideologia. A Mallorca cal destacar l'Ateneu que a partir de 1873 serà dirigit pel liberal Alexandre Resseló i la inauguració de l'Escola Mercantil, el 1880 a imatge de "La Institución" de Madrid. Com es veu la creació dels col·legis a Mallorca es fa a una dècada significativa per la instauració del poder liberal. L'interès que per nosaltres tenen aquests centres és que esdevenen el primer element pedagògic de l'illa, demostratiu de l'existència d'una formació social burgesa a Mallorca. Fins ara i dins la nostra bibliografia històrico-educativa, el primer centre evidenciador de la nova formació social es considerava que era la ja esmentada Escola Mercantil, més tard anomenada "Institución Mallorquina de Enseñanza".

La retirada de capitals de les empreses comercials americanes com a conseqüència dels primers moviments independentistes, i la creació a Mallorca del "Crédito Balear", el 1872, els "Ferrocarriels de Mallorca" el 1875, i els "Ferrocarriels del Centro y Sudeste" el 1878, així com d'altres empreses industrials i financeres són aconseqüents que difícilment es poden deslligar. Si a tot això afegim el fort desenvolupament demogràfic d'aquests anys —Ciutat de Mallorca amb 60.000 habitants assolirà el 25% de la població de l'illa (inici del fenomen urbà)— contemplem una situació que implica la introducció del modus de producció capitalista i l'assentament de les formes socials burgeses (11).

Aquest desenvolupament econòmic ens reforça el que assenyàvem en l'anterior apartat; els illencs tenen nivell econòmic per ésser objectiu de les noves empreses mercantils que suposen les escoles privades, i per tant són considerats amb la solvència suficient per possibilitar la sobrevivència i el manteniment d'aquestes institucions.

Per altra banda, els col·legis privats, ens demostren que sis anys abans de la inauguració de l'Escola Mercantil ja es dona una situació idònia per intentar l'aventura del privatisme escolar a nivell de batxillerat, grau aquest que des d'un principi va ésser en general típic de la gran i petita burgesia. A més, i tal com queda dit, la data de 1874 s'integra de ple dins el moviment liberal espanyol i és contextual a unes altres manifestacions burgeses de caire específicament illenc.

S'ha de tenir en compte la nova legislació educativa de l'Estat espanyol en aquest temps perquè també i a tot segur té la seva influència en la creació i proliferació dels col·legis privats. Així, la llei de 21 d'octubre de

1868 del Ministre de Foment, D. Manuel Ruiz Zorrilla, en el seu article 6 diu: "Todos los españoles quedan autorizados para fundar establecimientos de enseñanza" (12), i més envant, a l'article 10 s'afirma: "Los profesores particulares que tengan los títulos académicos que se exigen a los de los establecimientos públicos podrán hacer parte de los tribunales que examinen a sus alumnos" (12). Els primers col·legis que es crearen a Mallorca i que són l'objecte de la present comunicació estaven dins aquesta circumstància, la qual cosa, ens assenyala que l'Institut Balear anava a poc a poc complimentant les seves funcions socials i aportant elements innovadors de la dinàmica social illenca ja que aquests llicenciats que obrien els col·legis privats varen ésser, majoritàriament, alumnes de l'Institut (14).

4.- MATISACIONS AL CAS DE MALLORCA

Quan Jovellanos dissenyà un Institut per Mallorca mai no va pensar en traslladar la idea que va fer possible l'Institut Asturià per la simple raó que les condicions econòmiques de l'illa no es fomentaven en la mineria i la navegació; Jovellanos entenent l'educació com un element al servei del desenvolupament econòmic considerà que el que a Mallorca mancava era un centre que estigués d'acord amb la producció i l'economia de l'illa. Ara bé com a Mallorca no es donava cap activitat de tipus industrial o amb capacitat d'ésser industrialitzada, dissenyà un centre educatiu vàlid per desenvolupar el nivell cultural de tots els illencs pensant d'aquesta forma que una major preparació cultural milloraria qualsevol activitat professional, fent-la per tant més productiva. D'aquesta idea de generalitzar la cultura, sortí l'aventura de l'Institut Balear i en definitiva del batxillerat o segon ensenyament, com un nou element del sistema educatiu amb la missió específica de preparació per a l'accés a la Universitat i donant la possibilitat d'oferir millors treballs en els seus graduats i amb això l'oportunitat d'una més ràpida ascensió social.

Els plantejaments d'en Jovellanos varen ésser en certa forma profètics. A l'illa no es desenvolupà una infraestructura industrial que necessitàs d'un sistema educatiu que preparàs la seva futura mà d'obra, la qual cosa pot explicar la mínima incidència que tengué en el segle XIX la formació professional a l'illa. I no solament això, a Mallorca es dona, dins aquest tema, una particularitat que possiblement mai hage estat analitzada; i és que les diverses formes d'ensenyament professional que es donen a l'illa entre 1850 i 1880 estan en la seva majoria aglutinades a l'ensenyament secundari, amb tot el cúmul de conseqüències que això tindrà dins la formació i conformació social mallorquina.

Es pot dir que en aquest temps el sentit de la formació professional s'aglutinà a una classe baixa, treballadora (centres com el de la Misericòrdia i uns altres en els que s'ensenyaven oficis i que per cert manca el seu estudi dins la nostra historiografia), i a una classe mitja, de tal forma que els estudis professionals dirigits cap a aquesta darrera capa social es conformaren paral·lelament a la segona ensenyança.

L'Escola de Nàutica, fins i tot una sèrie d'anys l'Escola Normal i l'Escola de Belles Arts estaren lligades a l'Institut de tal forma que molt del professorat era comú. Fins i tot a partir del pla d'estudis de 28 d'agost de 1858, creava en els Instituts Provincials les matèries d'aplicació, aquests centres donaren títols tècnics i professionals tal com els de "Perito Químico", "Perito Mecánico", "Agrimensor y Perito tasador de tierras" i "Perito Mercantil", tot utilitzant els mateixos catedràtics i professors encarregats de les assignatures de batxillerat (15). Ja abans, i des de l'any 1855 es crearen agregades també en els Instituts les nomenades "Escuelas Industriales" amb la finalitat de donar els títols ja assenyalats si bé i tal com hem dit, tres anys després es varen substituir pels estudis d'aplicació.

Pensem també que el 1880, la inauguració de l'Escola Mercantil suposa la creació d'una escola professional per educar als fills dels comerciants i petit burgesos per tal de capacitar-los en la tasca de dirigir i millorar els seus negocis. Tot plegat veim que per manca d'una infraestructura industrial a Mallorca no es va donar la necessitat de comptar amb una formació professional eminentment obrerista. Això possibilità una separació significativa de classes, o almenys un predomini diferenciador —amb tota la dinàmica inter-classes que un fenomen d'aquest tipus duu amb ell— entre els manobres, classe mitja i petita burgesia i les classes més beneficiades que prest es convertiren en el model a imitar i seguir.

En definitiva aquest tipus d'estudis reforçà la importància de la segona ensenyança en el mateix temps que es veren reforçats per les escasses oportunitats formatives que tenia el jovent de l'illa. No és d'estranyar doncs que els centres privats recolzessin aquesta formació professional no obrerista, a més de complimentar la funció específica de preparació pel batxillerat, en els fons la funció ideològica i social de les dues tasques era ben bé la mateixa. Així el "Colegio Politécnico" (16) impartia classes d'idiomes i d'ensenyament comercial; el "Colegio de Inca" (17) els estudis d'aplicació dins els quals hi havia: llatí per als aspirants al sacerdoci (aquest "professionalisme" del sagrat ministeri és una mostra palpable del pensament burgès), dibuix pels futurs artesans i la secció comercial. El "Colegio Santa Teresa" (18) integrà les matèries per optar en els títols tècnico-professionals dels "estudios de ampliación" que es donaven a l'Institut Balear. A més tots els col·legis oferien els que anomenaven "estudios de adorno", o sia, dibuix artístic, música, gimnàsia, idiomes —fins i tot equitació en el "Colegio Sta. Teresa"— dirigits cap a la burgesia o gent acomodada que bé no depenia de titulacions o en tot cas, a més del títol considerava necessari complimentar la seva preparació amb una "formació de classe".

De fet, entre una cosa i l'altra, aquests col·legis ens demostren les necessitats culturals d'una societat que va transformant les seves necessitats de preparació i formació per tal d'assolir les noves formes socials i els nous modus de producció. Més endavant al fracassar l'aventura econòmica de la nostra burgesia, es paraitzarà tota aquesta dinàmica i a Mallorca la transformació cap al modus de producció capitalista es farà lentament al mateix temps que el conservadurisme i la reacció sera socialment i políticament dominant.

La dinàmica de creació dels col·legis privats de batxillerat i reconeguts per l'Institut va ésser la següent:

Curs 1874-75:	Colegio Politécnico (Palma)
	Colegio Palmesano (Palma)
	Colegio San Buenaventura (Palma)
	Colegio de Soller (Soller)
	Colegio San Luis Gonzaga (Santa Maria)
	Colegio Santa Teresa (Marratxi)
Curs 1876-77:	Colegio de Manacor (Manàcor)
Curs 1880-81:	Colegio Balear (Palma)
Curs 1882-83:	Colegio San Vicente Ferrer (Inca)
Curs 1883-84:	Colegio Ramon Llull (Santa Maria)
Curs 1884-85:	Colegio de Inca (Inca)
Curs 1885-86:	Colegio Divino Corazón (Palma)
Curs 1886-87:	Nuestra Señora de los Angeles (Pollensa)

Com pot comprovar el lector pels seus noms, aquests col·legis s'integren dins l'ortodòxia més adequada. Fins i tot centres com el d'Inca, o els nomenats "Balear" o "Palmesano", de forma manifesta i pública consignen en els seus fulletons i propaganda, que es troben sota l'advocació de "Santo Tomás de Aquino" el primer, de "San José" el segon (19) i del "Beato Alonso" el darrer (20).

De l'èxit social que aquests centres assoliren —la qual cosa ens demostra l'existència d'unes formacions socials aptes per al manteniment financer de l'ensenyament privat— ens pot informar el nombre prou significatiu d'alumnes que en ells estudiaren el batxillerat

Curs	Nombre d'alumnes	
	a l'Institut	als Col·legis Privats
1872-73	298	
1873-74	269	
1874-75	306	105
1875-76	333	139
1877-78	272	172
1879-80	262	188
1881-82	254	194
1882-83	261	185
1884-85	339	239
1885-86	327	165
1886-87	307	202 (21).

Aquestes xifres es refereixen als alumnes matriculats a l'Institut com oficials i als que cursaven el Batxillerat de forma exclusiva en els col·legis. Vull fer aquesta precisió perquè a més dels alumnes que figuren en la columna referida als col·legis privats hauríem d'aficar els matriculats a l'Institut i que a més anaven a repàs en els col·legis.

Per no dubtar de la importància que tengueren aquests centres des del dia de la seva inauguració i de l'impacte social que causaren, assenyalarem el tant per cent d'alumnes que estudiaven a les seves aules:

curs 1874-75	25'47%
curs 1875-76	29'44%
curs 1877-78	38'73%
curs 1879-80	41'77%
curs 1881-82	43'30%
curs 1882-83	41'47%
curs 1884-85	41'34%
curs 1885-86	33'53%
curs 1886-87	39'68%

Si descomptam els dos primers cursos i el de 1885-86, el tant per cent d'alumnes de Mallorca que estudiaven el batxillerat en els col·legis privats oscil·la entre el 38'73 i el 43'30%. Això suposa que des d'un principi que s'instal·là l'ensenyament privat a nivell de segona ensenyança, aquest es va dur quasi la meitat de la matrícula total de l'illa. Aquest èxit tan aviat aconseguit consideram no obeeix a la casualitat; és fruit en tot cas de la transformació de l'estructura de la societat illenca que a principis dels anys 70 demostra ja un viu interès per l'educació que farà que les noves classes puguin sostenir els centres privats, senyal clara d'un canvi de mentalitat i d'unes condicions econòmiques que no eren privatives de les antigues classes dominants.

Ara bé, si a més d'aquestes xifres i tants per cents relacionam el nombre total d'alumnes matriculats als col·legis privats i el nombre d'aquests mateixos centres, ens trobarem que en el primer curs que obriren les seves portes (1874-75) sis col·legis es repartiren 105 alumnes amb una mitja de 17'5 alumnes per centre. Als altres cursos la proporció va ésser la següent:

1875-76:	6 col·legis i 139 alumnes = 23'1 alumnes de mitjana
1877-78:	7 col·legis i 172 alumnes = 24'5 alumnes de mitjana

1878-80:	7 col·legis i 188 alumnes = 26'8 alumnes de mitjana
1881-82:	7 col·legis (22) i 194 alumnes = 27'7 alumnes de mitjana
1882-83:	8 col·legis i 185 alumnes = 23'1 alumnes de mitjana
1884-85:	10 col·legis i 239 alumnes = 23'9 alumnes de mitjana
1885-86:	11 col·legis i 165 alumnes = 15 alumnes de mitjana
1886-87:	12 col·legis i 202 alumnes = 16'8 alumnes de mitjana

Si a més tenim en compte que el batxillerat durava sis anys ens sortirà un promig de 2 a 5 alumnes per curs. Evidentment aquestes xifres ens demostren que els col·legis privats, malgrat el tant per cent tan important d'alumnes de segona ensenyança que varen captar no podien viure sols d'aquest alumnat. Aquest fet ens reforça la importància que aconseguí l'ensenyament professional de tipus mitjà, les classes de repàs i la primera ensenyança que també impartien aquests centres, la qual cosa suposà l'inici d'una formació diferent i elitista en contra de l'escola estatal (començament de la dialèctica escola pública-escola privada) perquè si bé abans hi havia escoles privades d'ensenyament primari, mai fins ara es veien reforçades per un ensenyament secundari de tipus privat. Tot això ens confirma la hipòtesi d'unes formacions socials que consideren l'educació com a inversió en contra de la típica perspectiva d'una societat amb una economia de tipus tancat.

5- CLOENDA

En primer lloc he de dir que l'estudi dels col·legis privats de segon ensenyament ens ha confirmat la tesi que a la dècada dels setanta les formacions socials burgeses estan ja establertes a Mallorca. Ens ha donat a conèixer que l'Escola Mercantil inaugurada el 1880 sota el patrocini de l'institucionisme no és la primera forma d'escola burgesa a l'Illa. En efecte, sis anys abans la inauguració de sis col·legis privats amb capacitat d'impartir el batxillerat ens aporta a la historiografia pedagògica mallorquina una nova data, plena de significació, com inici de les preocupacions per l'educació dins unes coordenades socials ja allunyades a les d'antic règim i il·lustrades.

L'estudi específic d'aquests col·legis ens ha aportat també una sèrie de consideracions importants per a la història de l'Educació a Mallorca. Per exemple el primer director del "Colegio Politécnico" —un dels primers inaugurats— va ésser Mateu Obrador, co-fundador l'any 1889 de l'Escola Mercantil i un dels institucionalistes illencs més significats. O sia que quan comença l'aventura de l'institucionisme a Mallorca no només hi ha una experiència de sis anys i ser col·legis d'ensenyament privat a nivell mitjà amb un èxit total (recordau-vos dels percentatges oferts) sinó que el que va ésser vertadera ànima de l'Escola Mercantil, tenia també una experiència pedagògica i de direcció dins l'ensenyament privat. Això és un precedent de l'Escola Mercantil que aportam ara i que mai no havia estat inclòs dins la bibliografia institucionalista de l'illa, ni tal sols en els meus treballs.

Diré també que de l'estudi dels reglaments d'aquests col·legis es pot treure tota una sèrie de conclusions a nivell d'ideologia. No obstant això, deixam aquests aspectes del treball per a una nova ocasió. A nivell general diré que els idearis dels col·legis es mouen des del neutralisme del «Colegio Politécnico» dins l'ortodòxia recalçant del "Colegio Balear" que pretén des del primer moment "hermanar los sentimientos religiosos con los conocimientos científicos" (23). A més a tots ells —exceptuant el "Politécnico" d'en Mateu Obrador —hi ha referència expressa a la religió no sols com a matèria sinó també com element educatiu i formatiu de la joventut.

Aquest fet ens confirmaria l'aparició de l'ensenyament privat a l'illa de mans de les forces conservadores enfront de les quals Alexandre Rosselló i Mateu Obrador oposaran l'alternativa liberal (L'Escola Mercantil el 1880). Això ens refrenda que a la dècada dels setanta i a nivell educatiu es manifesten a l'Illa les dues formes típiques d'ideologia que assolirà la nostra burgesia; el conservadurisme, majoritari, tal com es veu en el cas dels col·legis privats, i el liberalisme, minoritari, tal com es demostrà amb el fracàs de l'experiència institucionalista, set anys després del seu començament (24).

Creiem doncs que l'estudi dels col·legis privats ha aportat llum i claretat a tota una sèrie de fites i acontèiments que bé desconeciem o que mancaven d'un més ample context social, econòmic i històric.

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES

- (1) Mª Carmen Simon Palmer: *La enseñanza privada seglar en Madrid 1820-1868*, Madrid, Instituto de Estudios Madrileños, 1972, XXIII, 438 pàgs.
- (2) Jaime Carrera Pujal: *La Universidad, el Instituto, los Colegios y las Escuelas de Barcelona en los siglos XVIII y XIX*, Barcelona, Bosch, 1957.
- (3) Francisco M. de los Herreros: *Memoria leída per el Sr. D.; Director y Catedrático del Instituto Provincial de las Baleares en la solemne apertura del curso de 1865-66*. Palma, Impr. F. Guasp, 1865, pàg. 13.
El títol formulari de les memòries és cada any el mateix. Obviam doncs a partir d'ara repetir-ho.
- (4) Vegi's: *Memoria leída en la apertura del curso 1859-60*. Impr. F. Guasp, Palma 1859, pàgs. 10-11, Quadre n.º 3.
- (5) *Memoria leída en la apertura del curso 1861-62*, Palma, Impr. Guasp, 1861, pàg. 6.
- (6) Xifra que es treu comparant la pàg. 10 de la memòria corresponent al curs 1865-66 i la pàg. 13 de la del curs 1865-66.
- (7) *Memoria leída en la apertura del curso 1866-67*. Palma, Impr. Guasp, 1868, pàgs. 3-4.
- (8) *Memoria leída en la apertura del curso 1867-68*, Palma, Impr. f. Guasp, 1868, pàgs. 3-4.
- (9) *Memoria leída en la apertura del curso 1868-69*, Palma, Impr. F. Guasp, 1869.
- (10) D'acord amb el nombre de matriculats, el col·legi de M^aó prest es va convertir en Institut (any 1868).

- (11) Vegi's Bartomeu Barceló Pons: *El Sigle XIX a Mallorca*, Obra Cultural Balear, Palma 1964, i el pròleg del mateix autor a Antoni J. Colom i Francesc Fiaz: *Educación y Sociedad en la Mallorca Contemporánea*, Caja de Ahorros de Colonia-Pollensa, Palma 1977. En aquest llibre es vol demostrar com l'Escola Mercantil i la seva fundació és fruit de la presència de les formacions socials burgeses a Mallorca.
- (12) M. Utande Igualada: *Planes de Estudio de Enseñanza Media (1787-1963)* Madrid, Dirección General de Enseñanza Media, Madrid 1964, pàg. 244.
- (13) *Ibidem*.
- (14) D. Andreu Morey va dirigir Palmesano, D. Mateu Obrador el Politécnico i homes com D. Antoni Ferrer, Francesc Saltor, Bartomeu Florit... etc. varen estar al front d'altres institucions del mateix tipus. Vegi's J. Pomar: *Ensayo Histórico sobre el desarrollo de la instrucción Pública en Mallorca*, Impr. Soler, Palma 1904, pàgs. 269-270.
- (15) Memorias leídas en las aperturas de curso de 1881-82 i 1886-87, Quaderns n.º 25 i 26 respectivament.
- (16) *Reglamento Orgánico del Colegio Politécnico de Bellver*, Palma, Impr. de Amengual i Muntaner 1894.
- (17) *Colegio de Inca de Primera y Segunda enseñanza*, Palma 1886, 15 pàgs.
- (18) *Colegio Sta. Teresa. Pont D'Inca*, Palma 1886, 2 pàgs.
- (19) Vegi's respectivament: *Colegio de Inca...*, Opusc. Cit. *Colegio Balear bajo la advocación de San José*, Palma 1889.
- (20) *Colegio Palmesano bajo la advocación del Bto. Alonso*, Palma, Impr. Gelabert, 1874.
- (21) Aquestes xifres s'han tret de les memòries anuals de l'Institut. Cal tenir en compte que per conèixer les dades d'un curs determinat –per exemple el 1872-73– s'ha de consultar la memòria del curs següent. En el cas de l'exemple, la memòria del curs 1873-74.
- (22) En aquest curs de 1881-82 funcionaven set col·legis en contra del vuit que d'acord amb les dades donades hi havia d'haver. La diferència estriba en que en el 1880 tancà les seves portes el col·legi de Soller, tal com es manifesta a la memòria de l'Institut del curs 1881-82. Per aquest mateix motiu a tot els cursos posteriors hi haurà un col·legi menys dels que per la relació donada correspondria.
- (23) *Colegio Balear*, Opusc. Cit.
- (24) En efecte, la institució Mallorquina d'ensenyament (abans Escola Mercantil) tancà les seves portes el 1887 i la reacció conservadora no es va fer esperar. El 1892 els pares agustins obriren a Ciutat el primer col·legi religiós de segon ensenyament, i anys més tard ho feren els P. Escolapis.

LA PREMSA PEDAGÒGICA BARCELONINA DAVANT LA CRISI DEL 98

Conrad Vilanou i Torrano

Encara que la crisi del 98 és un fenomen molt estudiat a nivell d'estat les noves corrents historiogràfiques han imposat revisions als postulats tradicionals, superant-se les antigues interpretacions literàries per teories socioeconòmiques. I en aquesta línia la literatura anomenada regeneracionista ha estat objecte d'una especial atenció, formulant-se entre altres el binomi regeneració/pedagogia com una constant en els programes de reforma de l'Espanya finisecular.

Potser a casa nostra aquests intents de reforma no són prou coneguts, però no es pot dubtar de la seva presència. Fins i tot historiadors de fora del Principat han assenyalat Valentí Almirall i Pompeu Gener com precursors d'aquella literatura crítica i de canvi. És clar que a Catalunya dins del pessimisme general també es donaren veus regeneracionistes (1).

Durant els anys que segueixen a la desfeta del 98 es publiquen a Barcelona tres revistes pedagògiques, totes en castellà i que es presenten com defensores dels interessos professionals del magisteri públic. Ens referim concretament a *El Clamor del Magisterio*, *El Monitor de Primera Enseñanza* i *El Defensor del Magisterio* (2). Ultra la preocupació pels problemes de tipus laboral (escalafó i categories) i econòmics (sous i traspàs al estat dels deures municipals de pagament dels mestres) detectem en aquestes publicacions uns moviments de renovació, tal com ja altres estudis han demostrat (3). En certa mesura el desenvolupament d'un nou esperit en la inspecció escolar fou determinant per l'aparició de les anomenades converses pedagògiques, aparegudes al servei de la formació permanent dels mestres.

Però el paper social del mestre finisecular serà sotmès a reflexió a rel de la pèrdua de les últimes colònies. Fent una reducció podem considerar que el mestre públic d'aquells anys 1898-1899 està determinat per una sèrie d'aspectes. Durant el temps que segueix al fracàs militar i polític d'Espanya tothom recorda l'antic antagonisme entre França i Alemanya, on es troben exemples de vell regeneracionisme pedagògic. Repetidament es recorden els *Discursos a la nació alemanya* de Fichte, i la reforma educativa de la III República francesa realitzada després de la derrota de Sedan. El fons doctrinal que envolta les polèmiques regeneradores vindrà donat per la pretesa superioritat de la raça anglo-saxona sobre la llatina. Aquesta discussió no era nova a Catalunya. Uns vint anys abans Almirall ja es manifestava defensor de la nostra raça, proclamant la capacitat dels pobles mediterranis encapçalats per la recuperació de la França republicana. Però ara la publicació del llibre d'Edouard Demolins *A quoi tient la supériorité des Anglo-saxons*, aparegut originàriament al 1897, revifa la vella polèmica.

Tota proposta estatal de reforma es fonamenta en bona part en el paper assignat al mestre. El poder central de Madrid considerarà que la problemàtica del magisteri és tant una qüestió de qualitat com de quantitat. En funció d'aquest doble principi es dictaran al setembre de 1898 les reformes del segon ensenyament i de les Escoles Normals, que s'han d'entendre com un reajust dels governs liberals per aconseguir els objectius del "welfare state".

El "Status" del mestre públic català finisecular és peculiar. Encara que es troba immers en un món de preocupacions materials car llur subsistència és més que difícil, trobem uns símptomes de renovació pedagògica i de catalanització. Fou en certa mida el magisteri públic el que recuperà la figura de Baldiri Rexach al 1886. També podem detectar aspiracions de canvi en les converses o conferències pedagògiques que es celebraven assíduament, i sobretot en alguns articles de la premsa pedagògica que recomana la pràctica dels mètodes de Pestalozzi i Froebel. I per últim no hem d'oblidar el bon acolliment que en les pàgines d'aquestes publicacions tingueren determinades obres, concretament les dels pedagogs que pensaven en català, com Flocs i Calcat i Salvador Genís entre altres.

Seguidament estudiem cada un dels aspectes que hem apuntat.

1. L'EXEMPLE EUROPEU

Ja hem indicat que la situació espanyola al 1898 tenia antecedents en altres països d'Europa occidental. Ens referim a l'Alemanya i França dinovenes. En els plans de reforma dissenyats pels crítics d'aquelles nacions queda reflectit l'esperit de renovació que segueix a llurs derrotes. Molt recentment el professor V. Cacho Viu ha traçat de manera magistral en un estudi comparatiu les diferents reaccions que segueixen a la França de 1870 i a l'Espanya del 98 (4). És evident que Catalunya manté una certa dependència envers el francès, circumstància que no era nova al Principat. Recordem l'ascendència que sobre els nostres liberals federalistes tingueren els programes polítics de la tercera república francesa, i molt especialment sobre la petita burgesia radical (5). Tot tractant la regeneració francesa llegim en *El Monitor de Primera Enseñanza* que el país veí "basó su idea regeneradora en la cultura popular... pero Francia despertó de su letargo, se levantó pujante ¿tendrá España al menos espíritu de imitación?" (6).

De fet estem en un moment històric on es demana un home nou. A nivell d'estat parlem de les propostes que feren els Giner de los Ríos, Pablo Iglesias i altres líders e intel·lectuals. Però en l'elaboració d'aquelles tipologies sempre es donaven influències forasteres. *La Defensa del Magisterio* reproduceix un article del pedagog castellà Pedro de Alcántara on llegim "hemos invocado a la Providencia en demanda de que nos depare un hombre que acierte, cual por los años de 1808 acertó en su país el filósofo Fichte con sus Discursos a la nación alemana, a despertar y sacar de su atonía a nuestro pueblo... Después de los tremendos desastres de 1870-71 se reaccionó y Francia ha sabido rehacerse y prosperar por modo verdaderamente prodigioso..." (7).

Es proclama l'educació com un acte polític —com apunta Y. Turin (8)— i es recorda que l'obra educativa ha estat comesa per totes les nacions. Agustí Sardè en un treball titolat *La Regeneración* manifesta que la instrucció és el més important problema del país, i que en les reformes que surtin del ministeri de foment trobarem “una gloria más sólida y duradera que la ofrecida por las a menudo estériles discusiones de nuestro Parlamento: la gloria de Ferry en Francia; la de Forster, en Inglaterra; la de Goethe, en Alemania; la de Van Humbeck, en Bélgica, y hoy mismo la de Beccelli, en Italia” (9).

Tota aquesta ambientació mereix un estudi comparatiu més ampli, però en un principi queda demostrat el coneixement que alguns sectors del magisteri públic tenien de les realitats educatives estrangeres, i la necessitat de concretar a casa nostra un pla de veritable reforma de l'ensenyament.

2. LA QÜESTIÓ DE LA RAÇA

Segons les fonts que estem analitzant signifiquem que en un primer moment Espanya anà a la guerra de manera alegre i despreocupada. Els articulistes que redacten la premsa pedagògica barcelonina manifesten una clara xenofòbia anglo-saxona i una desmesurada confiança en la capacitat bèl·lica espanyola. L'actitud després de la desfeta canvià, però en general es procurà justificar i defensar l'actuació dels nostres governants. Durant el curt temps que duraren les hostilitats s'exaltà el tradicional heroïsmes hispà, proclamant-se que en front el poder material nordamericà Espanya té l'honor, dret i valor de lluitar pel seu territori. Hi haurà mestres que proposen que la història no s'ensenyi com una simple repetició de dates i noms, sinó per mitjà d'exemples d'amor a la pàtria. El mateix Bori i Fontestà després de maltractar el poble americà recomana la movilització del magisteri per recollir diners amb destí a una subscripció nacional per atendre les despeses de la guerra. De fet a Catalunya hi havia sectors que no sols esperaven la pèrdua de les darreres colònies, sinó que la desitjaven (10).

Homes com Antoni Gavaldà, director de les escoles anexas a la normal de Barcelona i cap de redacció de *El Clamor del Magisterio*, anatematitza els ianquis tot tractant l'expoliació anglosaxona (11). Però l'autor que més estudià les qüestions de les races va ésser Julián Bastinos que utilitzà les planes de la revista familiar *El Monitor de Primera Enseñanza* per desenvolupar el seu pensament. Després de defensar la raça llatina ens proposa que oblidem les teories —clara referència a l'obra de Demolíns— i expressa l'absència de diferències entre les races enumerant alhora els mals que suportaven llavors els països anglo-saxons (vagues, fam, etc.). En el mateix treball, tot i que fou publicat l'any 1899 quan la derrota era consumada, encara veiem aquell sentit optimista estrany a la nostra realitat social. Ens dirà Bastinos que “no es preciso recordar a nuestros lectores que si hay modelos en el mundo que puedan y deban ser copiados, estos no son privativos de nación alguna, y tal vez, establecida la proposición correspondiente entre los defectos de una raza pseudo-superior y los de la nuestra, estará a nuestro favor la diferencia...” (12).

En una línia de reafirmació històrica allunyada de tot rigorós criticisme Bastinos continuarà justificant el fracàs espanyol remarcant una i mil vegades les diferències entre els pobles ibèrics i nordamericà, en la recerca d'un ròssec favorable per nosaltres (13).

En síntesi veiem dues actituds per part de la premsa pedagògica barcelonina davant la crisi del 98. En un inici una exaltació patriòtera lluny de tota reflexió. Després del fracàs polític i militar, i sols en certa mesura es tornarà a la realitat articulant-se una sèrie de principis renovadors basats en la praxi educativa.

3. L'EDUCACIÓ EN EL CAMÍ DE LA REGENERACIÓ. LA DIGNIFICACIÓ DEL MESTRE PÚBLIC

El magisteri públic lluny de presentar les ànsies de renovació que tingueren algunes iniciatives pedagògiques privades estructurarà un moviment per aconseguir la dignificació del mestre de primer ensenyament. Els objectius dels mestres a finals del segle dinou, segons les revistes professionals que estem analitzant, s'articulen en un ordre prioritari on les qüestions administratives i econòmiques ocupen el primer lloc. Podem concretar els següents objectius dins la tasca general de la dignificació del magisteri públic:

- Garantia del pagament dels mestres per part de l'Estat.
- Millors salarials.
- Creació d'un sistema que asseguri pensions per a la jubilació.
- Exigir dels pressupostos estatals partides per cobrir les despeses del material escolar.
- Confecció d'un escalafó definitiu.

En síntesi la problemàtica educativa a les acaballes de segle manifesta tres dimensions:

- Transferència a l'estat de les obligacions municipals en matèria d'ensenyament.
- Regularització dels sous dels mestres.
- Reformes de les Escoles Normals.

Canvis d'aquesta magnitud demanen importants quantitats monetàries difícils d'aconseguir en moments de crisi com els que analitzem. Però de fet mentre els estudis de magisteri no presentessin al futur mestre una mínima seguretat econòmica els estudis normals serien escollits per alumnes mediocres.

El govern central com a conseqüència del fracàs del 98 comença una política reformista en relació a l'ensenyament. Per R. D. del 13 de setembre de 1898 s'estableix un nou pla de segon ensenyament de sis anys de duració i un total de 35 assignatures. Com a complement d'aquesta disposició es reorganitzen les Escoles Normals que bàsicament tenien la mateixa estructura des de 1894. Es propugna un nou tipus de mestre al servei de la reconstrucció de la nació. El títol de mestre serà dividit en tres graus elemental, superior i normal,

promulgant-se per la consecució del elemental l'estudi de dos curssets curts i cíclics, de 4 mesos de duració, més una revàlida. Aquest pla serà el conegut en el nom del seu ministre Germàn Gamazo, i la seva vigència efímera (14).

Tothom rebutja les reformes del ministre. Antoni Gavalda es pregunta des de les planes de *El Clamor del Magisterio* si en les reformes dictades es proposa la regeneració del país. La resposta que es dona ell mateix és contundent: "Aquí, que tanto nos enamoramos de la producción extranjera, aunque se trate de un arreglo escolar, nunca hemos importado las grandes ideas que hacen renacer a los pueblos ecabados por las más grandes catástrofes. En 1870, Francia quedó en ruinas dentro de su territorio continental y en pocos años el Sedán fue un estímulo para el desquite, no un grave daño para la decadencia. Si tuviéramos que imitar a Francia en la regeneración social por medio de la enseñanza y de su personal docente, los últimos decretos reformistas no debían ser publicados, porque después de crear privilegios, no resuelven ningún problema, dejando la cuestión primordial en interinidad perenne" (15).

En principi totes les crítiques coincideixen en la reducció dels estudis a un any per al títol elemental, en la gran quantitat d'assignatures que li confereixen la característica d'enciclopedista, i l'estructura centralista que agafen els estudis normals. Tot això acompanyat per un estol de censures diverses que qüestionen la capacitat de les reformes (16).

Com ja hem avançat la vigència de la reforma de les normals va ésser curta. La inestabilitat ministerial d'aquells anys determinà que a cada canvi de gabinet s'alteressin de dalt a baix les reformes dictades pels ministres anteriors. De tota manera la introducció d'una nova filosofia en la inspecció escolar ajudà a canviar les velles pràctiques dels nostres mestres dinovens. La creació de converses o conferències pedagògiques seran l'eina més important que tindrà el magisteri públic per llur renovació metodològica. És clar que la catalanització de l'ensenyament públic serà més tardana, però podem afirmar que a les darreries dels anys noranta hi ha en el sinus del magisteri públic una predisposició per la renovació, que començarà essent metodològica per abocar-se definitivament en un llarg procés de retrobament en la realitat social i econòmica que l'envolta.

4. CONCLUSIÓ

El magisteri públic barceloní a finals del segle passat segons ens informa la premsa professional de l'època es mou en les següents coordenades: 1) voluntat regeneracionista davant la crisi, 2) esperit europeïsta i comparativista que l'aboca cap a les experiències forasteres en situacions semblants, 3) exaltació de la raça llatina com protagonista de la història enfront de les doctrines coetànies que la consideraven inferior que la anglo-saxona, i 4) actitud crítica envers la reforma educativa iniciada per German Gamazo al setembre del 1898, i molt especialment amb relació al seu programa de reorganització de les normals. Però majoritàriament el mestre aspira a ésser funcionari de l'estat per acabar d'una vegada per totes en les dificultats de tipus econòmic que representava la dependència municipal. Alhora es fan palesa uns símptomes de renovació que en primer terme seran metodològics, i que paulatinament davallaran cap a fites de catalanització.

NOTES

- (1) Joaquim M^a havia dit al 1878 que "convencidos profundamente de que éste es el único mundo en que hemos de vivir y de que en él fenecer y totalmente se acaba nuestra vida, a arreglarnos esta definitiva vivienda y a regenerarnos a nosotros mismos han de tender todos nuestros esfuerzos. Este es el doble objetivo real de toda ciencia positiva" (*Ateneo Libre de Cataluña. Discurso y memoria leídos por su presidente y secretario en la Sesión inaugural celebrada el 6 de octubre de 1878. Establecimiento Tip. de los suc. de N. Ramírez y Cía. Barcelona. 1878 pág. 8*).
- (2) Totes aquestes revistes es poden consultar a l'Arxiu Històric Municipal de Barcelona.
- (3) Josep PALLACH *Els mestres públics i la reforma de l'ensenyament a Catalunya*, Barcelona, ceac, 1978.
- (4) Vicente CACHO VIU *Francia 1870 - España 1898*, Estudios de Historia Moderna y Contemporánea. Homenaje a D. Jesús Pabón (II). Volumen XXVII, número 113, julio-setiembre 1978.
- (5) La premsa liberal havia escrit: "La Fransa, completament regenerada, guiantse no per lo sentiment ni per las impressions de moment, sino per lo cálculo y la reflexió, ha desmentit ab sa conducta la especie que tan s'havia vulgaritzat de que los pobles llatins no eran capassos de gobernarse democraticamente... La democracia francesa, assentada en fonament sólits, es la salvaguardia de la llibertat d'Europa, farà sentir sa influencia benéfica en todas las naciones qu'estimin la llibertat y'l progrés. Avuy llibra la batalla mes ruda contra'ls reaccionaris; la lley Ferry, aracada per un reaccionari disfradat de republicà, ha de ser la coronació de sos esforços..." *Diari Català* (19 novembre 1879), article titolat *La llibertat en Europa* i signat amb el pseudònim P. S.
- (6) José RAMOS *¿Cómo se regenera una nación?* en *El Monitor de Primera Enseñanza*, número 49, 8 diciembre 1898.
- (7) *La Defensa del Magisterio*, 8 de setembre de 1898. Article original publicat en *La Escuela Moderna* de Madrid.
- (8) Y TURIN 1898, *el desastre ¿Fue una llamada a la "educación"?* REVISTA DE EDUCACION, setiembre-octubre 1975, número 240.
- (9) *El Clamor del Magisterio*, núm. 11, 14 marzo 1899.
- (10) L'*Ateneu Lliure de Catalunya* organitzà al gener del 1889 la següent polèmica: "Atendiendo a las relaciones morales y materiales que bajo el punto de vista económico unen a los intereses de Cuba y Cataluña ¿cuales serían los resultados para esta última de la pérdida de las Antillas? En caso de ser perjudiciales ¿qué medios deben aconsejarse para aminorarlos o evitarlos por completo?" *Diari Català*, 23 gener 1880.
- (11) Entre els articles de clara tendència antiamericana citem: A. Bori Fontesta, *Pro Patria, La Defensa del Magisterio*, 28 abril 1898. A Gavalda. *Sistema inglés. El Clamor del Magisterio*, 20 desembre 1898. Ens trobem a més amb una gran quantitat de petits treballs sense cap mena d'esperit crític i científic.
- (12) Julián BASTINOS, *La Raza anglo-sajona, El Monitor. Revista Semanal de Enseñanza*, 9 febrer 1899.
- (13) Bastinos demostra constant preocupació per les matèries educatives. L'any 1901 aparegué el seu llibre *La Escuela ideal. Ensayo sobre el porvenir de la Educación en España*. Barcelona. La Académica. 109 pàgs.

- (14) La reorganització de les E. N. fou donada per R. D. de 23/9/1898.
 (15) A GAVALDA *La reforma de las Escuelas Normales. El Clamor del Magisterio, 11 d'octubre 1898.*
 (16) El mateix Gavalda durant els mesos d'octubre, novembre i desembre de 1898 publicà una sèrie de nou articles sobre la reforma de les normals. Tant *El Monitor* com *La Defensa del Magisterio* donen cabuda a opinions diverses contra els projectes del ministre Gamazo.

**L'INSTITUCIONISME A MALLORCA:
 EL "BOLETIN DE LA INSTITUCION MALLORQUINA DE ENSEÑANZA"
 (1882-1887)**

*Francesc J. Díaz de Castro
 Universitat de Palma de Mallorca*

Hem tractat a altres llocs del fenomen institucionista a Mallorca des del punt de vista de l'evolució dels establiments educatius, de l'organització escolar i de la significació sociològica, així com de la personalitat d'un dels principals impulsors de l'institucionisme a Mallorca. Alexandre Rosselló. El desconeixement del darrer quart de segle XIX en matèria educativa a Mallorca em fa veure les conclusions tretes com a provisionals i és probable que la investigació sobre l'ensenyament privat o les escoles públiques de l'època, per exemple, obligui a replantejar algunes de les conclusions que mantenim. En aquesta ocasió, i partint de l'estat actual de la investigació, vull dedicar la meua participació d'enguany en aquestes jornades a l'estudi d'una altra de les realitzacions de la Institució Mallorquina de Enseñanza (I.M.E.). el seu butlletí, publicat entre 1882 i 1887.

Es tracta d'una publicació mensual de vuit pàgines, de 24 per 18 cm. S'enviava gratuïtament a les corporacions científiques i a altres publicacions similars. El preu de subscripció anual era de 1'50 ptes. i per al públic de 3 ptes. Els números consultats són de l'ú, de gener de 1882, al 60, de desembre de 1886. És possible que en sortissin un parell més, que jo no he vist. Aquests 60 números estan enquadrats amb tapes de cartró fetes per la mateixa impremta, i pertanyen a la biblioteca de D. Joan Oliver Fuster, de Palma. Els 24 primers números porten el nom de *Boletín de la Escuela Mercantil de Mallorca. A partir del 25, gener de 1884, es canvia el nom pel de Boletín de la Institución Mallorquina de Enseñanza*, corresponent al canvi de nom de l'escola.

A cada volum el contingut va dividit en tres o quatre seccions: oficial, doctrinal, notícies, biblioteca, etc. Em referiré principalment a les dues primeres, fent referència a dades de les altres seccions, si cal. De fet, aquestes altres serveixen per a conèixer qüestions també molt importants però referents a aspectes que no interessin molt el que ara m'ocupa. És el cas de les llistes d'accionistes de l'escola quan la seva fundació, el moviment de la biblioteca i del museu escolar, formats més per les donacions de particulars i entitats públiques que per les compres de la pròpia escola, o les ressenyes de les excursions realitzades, escrites per alumnes.

La secció oficial és essencial per a conèixer la història detallada de la I.M.E. Reprodueix des del n.º 1 les memòries anuals llegides a la inauguració dels cursos 1881-82, 1882-83, 1883-84, 1884-85, 1885-86 i 1886-87, i els discursos d'inauguració de curs dels mateixos anys. Les memòries ens donen l'evolució dels ensenyaments impartits cada any i del nombre d'alumnes de cada matèria, el balanç i les incidències de la situació econòmica cada any i els noms dels diversos professors. Pel que respecta a l'anàlisi que a altres llocs hem fet, he de destacar la preocupació insistent del secretari en la baixa d'alumnes de comerç a partir de la implantació del parvulari i de l'ensenyament primari, que es reflecteix en la pèrdua d'interès dels subvencionistes atrets al principi per la idea d'una escola Mercantil. Al mateix temps, és de destacar la insistència a declarar el sentit benèfic de l'Escola cap a la societat: *La I.M.E. no sólo no ha abrigado jamás el propósito de llevar a cabo una especulación, sino que sería desconocer totalmente el estado de nuestra cultura y las exigencias de la moderna pedagogía, pensar que una escuela reformista, que conoce aquellas exigencias y trata de llenarlas, en la medida posible, pueda nunca llegar a ser un negocio, en el sentido económico de esta palabra (...)* Y no se olvide que aunque haya resuelto la Institución del problema de sostener con sus propios recursos las clases que va creando, no ha encontrado todavía el medio de salir del grave compromiso que hubo de contraer para la adquisición y arreglo de este local"(2) Naturalment, aquests arguments són a la vegada una defensa dels atacs progressivament més forts de l'Església, una petició de recolzament per part de la societat i un símptoma de la crisi econòmica que propiciaria la desaparició de la I.M.E. No vull, emperò, aturar-me en aquestes qüestions, ja estudiades per A. J. Colom i per mi mateix a la bibliografia citada.

Sí que m'interessa referir-me breument als discursos d'apertura de curs. Advertim l'alternança d'Alexandre Rosselló i de Mateu Obrador, els dos més qualificats dels creadors de la I.M.E. El primer dissertà a la Sessió inaugural, l'any 1880, i a l'obertura dels cursos 82-83 i 84-85. Mateu Obrador dissertà a l'obertura dels cursos 81-82, 83-84 i 85-86. El darrer discurs, del 1886-87, el fa Baltasar Champsaur. Crec que és més oportú veure per ordre cronològic els discursos, perquè tots tenen la missió de defensar i justificar l'evolució de l'I.M.E., de canvi continu durant els set anys de la seva duració.

Del discurs de la Sessió inaugural de l'Escuela Mercantil, l'any 1880, s'ha de destacar que Rosselló insistia en els arguments utilitzats per obtenir subvencions per part del comerç i la banca. Es tractava d'un plantejament clarament utilitarista, car es presentava com una espècie d'inversió: els comerciants finançaven una Escola Mercantil per formar millors comerciants en el futur i perfeccionar el funcionament del sistema. Però ja hàbilment Rosselló parlava dels models que es proposava imitar —*la Institución Libre de Enseñanza de Madrid i l'Escola Model de Brusel·les*— i afegia que els estudis mercantils serien completats per nous estudis. Òbviament,

parlar llavors de la INLE i de l'escola de Brussel·les volia dir, encara que no quedés clar al discurs, parlar de la importància primordial que es donaria a l'ensenyament primari i dels projectes reformistes del mètode i del concepte educatiu.

L'any següent, a l'obertura del curs 1880-81, Obrador dedicà el seu discurs a fer una llarga crítica de l'ensenyament primari que es donava a Espanya, en condicions fins i tot materials molt deficientes, i a defensar la necessitat de que la I.M.E., seguint els models reformadors invocats per Rosselló l'any anterior, iniciés un ensenyament primari seguint el mètode intuïtiu de Fröbel, que descriu amplament seguint una idea clau: "*El verdadero fin de la escuela primaria elemental no es tanto el de proporcionar el saber como el de impulsar el deseo de saber*" (3). Prepara, és clar, les innovacions futures.

La resta dels discursos inaugurals es dedica a la defensa de la política educativa institucionista de la I.M.E., i a la justificació de les innovacions, totes centrades en l'ensenyament primari i el parvulari. Val la pena considerar fins a quin punt aquesta contínua explicació de propòsits no es deu a una certa situació precària davant els atacs conservadors i la possibilitat de perdre les subvencions necessàries per a sobreviure. A l'obertura del curs 1882-83, Rosselló insisteix, amb idees més generals que els plantejaments pedagògics i didàctics d'Obrador, en els models madrileny i belga de l'I.M.E. Critica els sistemes pedagògics espanyols i redefineix l'educació integral, intuïtiva, moral i laica. Parla de la funció educadora de la família i, després d'incidir en l'explicació d'Obrador l'any anterior damunt la idea fröbeliana del parvulari, expressa la impossibilitat de portar-la a la pràctica a la I.M.E. per la manca de lloc adequat. La part final del seu discurs, i la més important, és la petició de sacrificis a la societat mallorquina per finançar la compra d'un local adequat a les necessitats del parvulari fröbelià, l'obertura del qual serà anunciada i justificada per Obrador a l'any següent. En efecte, utilitzant molt més arguments pedagògics, Obrador dedica gran part del seu discurs del 83-84 a la funció educadora de la Família des del naixement dels infants. Citant Rousseau i Fenelon, i el *geni* de Pestalozzi i Fröbel, declara la necessitat de reformar la societat i l'educació des de la base, incidint en la necessitat d'atendre adequadament el parvulari, al qual convé que les famílies enviïn els infants des de molt petits.

A part de l'interès de les idees expressades, que mostren la clara dependència del pensament krausoinstitucionista de Madrid, el punt més important del discurs és la justificació de les despeses fetes per a la compra d'un immoble i la instauració del parvulari.

Els restants discursos, una vegada aconseguits els propòsits institucionistes de Rosselló i Obrador, són de caràcter general i tenen molt menys interès per a la història de la I.M.E. Al del curs 84-85 Rosselló replanteja el problema de l'educació a Espanya, el concepte de l'educador, de la família com a educadora, i de l'objecte de l'educació i les seves característiques, tot seguint el pensament krausoinstitucionista. Cal destacar ja una referència a les dificultats econòmiques de la I.M.E. Obrador, el curs 85-86, fa un discurs damunt temes molt específics de l'educació. Insisteix en la seva crítica al sistema de l'ensenyament espanyol, confronta el caràcter de l'ensenyament utilitarista —que va ser esgrimit, malgrat tot, per crear l'escola— i del pedagògic, defensant absolutament aquest, i dedica una gran part del seu parlament a la qüestió dels treballs manuals. Finalment, Baltasar Champsaur, al discurs del 1886-87, fa una crítica del sistema positivista de Spencer i de l'idealista, i propugna la síntesi posada per la I.M.E., en el sentit d'una educació intuïtiva i essencialment moral. Res, per altra part, de nou al seu discurs, després de la insistència de Rosselló i Obrador en els punts essencials de l'ideari institucionista.

D'aquesta secció oficial interessen les dades dels ensenyaments impartits cada any, els professors, etc., com ja he dit. També val la pena fer referència a l'interès didàctic de les ressenyes de les excursions, i les llistes de subscriptors, 221 segons el butlletí, entre els quals destaquen els principals bancs de l'illa i una sèrie d'empreses comercials: *El Cambio Mallorquino, Sociedad del alumbrado por Gas, El Crédito Balear, La Compañía de Almacenes Generales de Depósito, La Harinera Mallorquina, La Cortecera, La Isleña, La Vinícola, El Ateneo Balear, La Balear, El Isleño, La Industrial y mercantil, La Vidriera Mallorquina, La Cordelera Española, La Industrial Mallorquina, El Comercio, El Banco Mallorquín* i el *Banco de las Baleares*. De les quantioses aportacions de particulars i de les compres de l'escola per a la Biblioteca, crec que cal destacar la importància quantitativa dels llibres de filosofia i pensament social (Pi, Guizot, Montesquieu, Pascal, Rousseau, Bossuet, Montaigne, Fenelon, Voltaire, Beccaria) i dels referents a teoria de l'educació (Fröbel, Pestalozzi, Bain, J. F. Jacobs, Masson, etc.) en comparació als llibres de comptabilitat, comerç, etc.

Una activitat que es reflecteix al butlletí, el qual en reproduïx unes quantes, és la de les conferències públiques organitzades per la I.M.E. durant els anys 1882 i 1883, impartides per professors de l'escola i intel·lectuals de l'illa. Responen als diferents interessos dels conferenciants i ofereixen, així, gran varietat. Són més per al públic que per als alumnes majors i signifiquen una activitat de difusió cultural paral·lela a la dels ateneus i una interessant publicitat per a la I.M.E. És curiós, però, que no continuassin els anys següents. Són, segons les notícies del butlletí, 20 conferències sobre temes que van del catalanisme (Joan Alcover) a l'obrerrisme (Nicolàs de la Peña) o a temes culturals com "El correu i la seva importància a la civilització" (F. Samir). He de destacar que no es tracten temes pedagògics, i que els nivells d'abstracció dels conferenciants permeten, malgrat la nociva voluntat literària, una comprensió a nivells elementals.

Respecte a la secció doctrinal, la componen els textos d'unes quantes conferències reproduïdes, articles signats per professors de la I.M.E., i articles reproduïts d'altres llocs, quasi totalment del *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza de Madrid*. Dels 60 números consultats, he trobat una quarantena d'articles del citat butlletí, signats per Cossío, Giner, Torres Campos, Machado Alvarez, etc. No és estrany trobar aquests noms, donada l'estreta relació entre ambdues institucions, però ho és la quantitat d'articles, que supera el total dels signats per professors mallorquins. Naturalment, si ho mirem des del punt de vista de la necessitat que senten

els homes de la I.M.E. de unes idees i uns noms que donin autoritat a les seves pròpies, ja no sembla tampoc tan estrany. I jo crec que aquesta és, principalment la funció que aconsegueixen, car és patent la monotonia dels temes tractats a discursos inaugurals, articles reproduïts del butlletí de la INLE, el qual és la seva font teòrica, com veurem.

Els articles del butlletí de la INLE són quasi tots sobre temes educatius, sigui de qüestions teòriques o de política educativa, sigui d'informació internacional pedagògica. Entre els primers destacaria "*Maestros y catedráticos*", de Giner, "*Carácter de la pedagogía contemporánea: saber ver*", de M.M. Cossío, o "*Pestalozzi y Fröbel con relación a los jardines de infancia*", de M. Schrader. De caràcter social, "*La verdadera descentralización de la enseñanza del Estado*", de Giner, "*Las escuelas de artes y oficios*" y "*Las escuelas de adultos*", de S. Sama. Entre els darrers, una sèrie d'informacions sobre la situació educativa a França, Itàlia o Bèlgica, o notícies de les reunions pedagògiques a París de la Lliga de l'Ensenyança, en 1881.

La manca d'espai no permet analitzar el contingut de tots els materials publicats a les 480 pàgines estudiades del butlletí, i per això no vull entrar en els articles del butlletí de la INLE i analitzaré solament els articles signats per Rosselló i Obrador, que són, amb molta diferència, els més qualificats dels articulistes. Si exceptuem les pàgines dedicades a actes, memòries, discursos, reglaments de l'escola (ja analitzats a altre lloc) conferències públiques, notícies, etc., el contingut doctrinal que ens queda són 26 articles, la major part dels quals està dedicada a l'educació. El corpus doctrinal de més envergadura és el dels articles de Mateu Obrador, setze en total, a més dels discursos inaugurals, també lloc d'exposició de les seves conviccions educatives. Tenim també cinc articles de Rosselló, molt generals, i cinc més, de diferents professors, sense cap interès: un article de Luis Castellà, "*Algunas ideas de Plutarco sobre educación*", un altre de Baltasar Champsaur sobre "*Plantas carnívoras*", una ressenya, del mateix, del llibre de Juan Benejam "*Nuevos ejercicios de aritmética*", un del professor José Otero damunt "*La enseñanza primaria*" que, com als discursos inaugurals, explica el sistema fröbelià, critica la situació de l'educació a Espanya i invoca l'ajuda de la societat a la iniciativa privada en matèria educativa. I un altre, de Juan Seguí, "*Utilidad de las bibliotecas*" que repeteix la idea del títol de mil maneres diferents, afegint fins i tot una història abreujada de la biblioteca al llarg de la civilització.

Són tres els punts principals de les col·laboracions d'Alexandre Rosselló al butlletí: les caixes d'estalvis escolars, l'educació de les dones i l'ensenyament privat. Altres col·laboracions, com el discurs pronunciat al Congrés espanyol de Geografia Colonial i Mercantil, advocant per un port franc per a Balears; o el titulat *Río Oro*, sobre les relacions comercials de Mallorca amb aquesta colònia, tenen interès tan sols des del punt de vista de les seves iniciatives en el terreny mercantil.

El tema de les caixes d'estalvis a les escoles és tractat a dos articles, un de l'any 1882 i un altre del 1884. Al primer exposa la història, característiques i beneficis morals i econòmics d'aquesta institució creada en 1866 per M. Laurant, de la universitat de Gante i, segons ell, instaurada en primer lloc a Espanya per Cifre de Colonya a la INLE de Pollença, i per ells mateixos a l'Escola Mercantil. És un article propagandístic a la fi del qual proposa als centres educatius que posin en pràctica aquesta idea. Al segon article, dos anys després, facilita dades respecte a les caixes creades a tot l'estat, 130 en total, de les quals 31 a València i 8 a Balears, segons una memòria de la Caixa d'estalvis de Madrid, xifres a les quals afegeix un parell més. El resultat de la proposta del butlletí de 1882 és, per a Rosselló, ben positiu: creació de caixes d'estalvis escolars a les escoles de la Unió Obrera Balear, La Pureza, i les públiques dirigides per Pere Gamundí, Antoni Humbert, Pere J. Ordinas, Bartomeu Oliver, Joan Banús, Jaume Busquets, Marís Obrador, Joana Juan Palmer, Isabel Mayol i Margalida Salvà. Tots ells, ben segur, seguint la iniciativa de l'Escola Mercantil al seu butlletí.

El tema de l'educació mixta és el motiu de la seva participació al Congrés Pedagògic de 1882. Defensa que la igualtat dels sexes obliga a la formació de ciutadans amb les mateixes possibilitats culturals, responsabilitats socials i qualificació laboral, (posant exemple de les mestres) i conclueix la necessitat de l'educació mixta a tots els nivells de l'ensenyament per arribar a una societat progressiva.

Finalment, a l'article titolat *Datos estadísticos* analitza l'Estadística general de primera ensenyança de 31 de desembre de 1880 i comenta amplament les xifres. Destaca principalment que Balears ocupa un dels darrers llocs quant a escoles públiques, el 47è., i que, en canvi, és la segona en centres privats, 433, després de Barcelona, amb 902. La mitja situa a Balears al lloc 34. De tot això comenta sobretot la necessitat de demanar més atenció de l'estat, de mantenir l'interès de la iniciativa privada per l'ensenyament i, com a significatiu de la situació de la dona a Balears, destaca el fet de que siguin més les dones que els homes a nivells d'ensenyament primari i secundari, la qual cosa només succeeix a Balears, Jaén, Còrdova i Guipúzcoa.

Mateu Obrador és el més assidu dels col·laboradors del butlletí. I també el més centrat en temes educatius i didàctics. Cal afegir també que és el menys personal —o el més humil— quan exposa doctrines pedagògiques. Això vol dir també que és el més documentat de tots. Les seves fonts principals d'informació són el *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza*, de Madrid, i el llibre *L'École Modèle*, Brusel·les, 1880, publicat per la Lliga de l'Ensenyança belga. Des del meu punt de vista, Obrador apareix aquí —i a moltes de les seves publicacions a altres bandes— com a un alumne brillant de l'institucionisme madrileny, —com ja ho va ser de Milà i Fontanals. De fet, la major part del text dels seus articles, sobretot els de didàctica, són idees preses directament del butlletí de la INLE. Això és, emperó, ben positiu, en aquest cas. Per molta dependència de Madrid que hi trobem, no hi va haver en aquells moments alternativa diferent a l'ensenyament arcaic, i crec que cal reconèixer la positiva influència del fenomen institucionista madrileny a Balears.

Els temes que tracta són molt variats: les excursions escolars, com element didàctic fonamental de la geografia i les ciències humanes —ja hem vist la importància donada als informes posteriors dels alumnes—, la disciplina escolar, on es torna a manifestar contra tota mena de premi o càstig, la necessitat de material científic

a les escoles, —articles de 1882 al qual es deixa veure també la intenció institucionista des dels primers moments de vida de l'Escola Mercantil, i tres articles sobre el folklore i l'educació, als quals, després d'explicar el significat de la paraula folklore i de referir-se a la seva afició per les tradicions populars mallorquines des del renaixement literari de Catalunya, reproduïu una circular de Gaspar Núñez de Arce, president de la Societat de Folklore, a la qual es demana als sacerdots, metges i mestres informació sobre costums i festes populars, cançons, supersticions, medicines populars, etc. La conclusió d'Obrador, basant-se en el llibre de John Fenton *El Folklore en relació con la Psicologia y la Educació*, traduït per la INLE, és la de destacar l'estreta relació entre el folklore i la pedagogia, i la necessitat d'una col·lecció sistemàtica de jocs i rondalles infantils basada en cançons, supersticions, medicines populars, etc. La conclusió d'Obrador, basant-se en el llibre de John Fenton *El Folklore en relació con la Psicologia y la Educació*, traduït per la I L E, és la de destacar l'estreta relació entre el folklore i la pedagogia, i la necessitat d'una col·lecció sistemàtica de jocs i rondalles infantils basada en les preferències dels nins, i ampliada amb una selecció de refranys i proverbis populars, rimats o no, i de màximes, considerat tot això com un element importantíssim de la formació humana i moral dels estudiants.

Per últim, publica nou articles d'allò que diríem didàctica especial, reproduïnt textos del butlletí de la INLE i de *L'École Moderne*: lectura, aritmètica, dibuix, geometria, geografia, història, ciències naturals i física. És interessant com a document històric (encara novedós avui a moltes escoles) el sistema didàctic i la programació de cada matèria, però ho és molt més l'interès en remarcar el sentit cíclic de tot ensenyament expressat sobretot als articles sobre didàctica de la lectura i aritmètica.

La manca d'espai no em permet detallar més el contingut d'aquestes col·laboracions de Rosselló i Obrador i, en general del contingut del butlletí. Com a síntesi del contingut descrit es poden treure una sèrie de conclusions:

El butlletí és el suport propagandístic i ideològic de l'aventura reformista i font essencial de dades —economia, organització, directrius— sobre la història de la Institució.

Els vertaders impulsors de la I.M.E. i del seu butlletí, per les seves col·laboracions en aquest i la seva funció en el naixement i vida de l'empresa, són Alexandre i Mateu Obrador, sense oblidar, és clar, l'entusiasme i col·laboració de J. Otero, F. Semir, Ll. Castellà, R. Lacour i B. Champsaur, encara que, per les intervencions d'alguns d'ells al butlletí, els seus plantejaments personals foren molt més elementals que els de Rosselló i Obrador, en el terreny de l'ideari institucionista.

Alexandre Rosselló, amb perspectives generals de visió educativa i política, i Mateu Obrador, aprofundint molt més en la qüestió pedagògica, segueixen les passes i l'ideari de la INLE de Madrid, el butlletí de la qual inspira quasi tota la visió i l'actuació dels dos professors. I crec que la "benèfica influència" de la I L E, que va possibilitar una alternativa coherent a l'educació oficial, possibilita també, en part, per la manca de relació específica entre els plantejaments i la societat mallorquina, la seva crisi i desaparició, si bé, ja ho hem dit a diversos estudis, la deficient planificació econòmica i, suggeresc, la possible dedicació d'Alexandre Rosselló a partir dels anys 85-87 a altres qüestions políticament contradictòries amb la dinàmica de la I.M.E., varen ser els factors immediats que determinaren el fracàs de l'experiència. No cal oblidar tampoc la pressió de tot un sector catòlic i ultraconservador a través de la premsa, l'església i els contactes amb les famílies econòmiques dominants de la ciutat, que va servir de factor desacreditador de la I.M.E., sobretot si tenim en compte que l'objectiu principal l'any 1880, que va servir per a obtenir la base econòmica principal, la formació de comerciants, va ésser relegat a segon terme quasi immediatament.

UNA ESCOLA RURAL DELS SEGLES XIX-XX: EL COL·LEGI DE SANT AGUSTÍ DE LA SELVA DEL CAMP

Ramona Valls i Montserrat
Universitat de Barcelona

0. GÈNESI D'AQUEST TREBALL

Durant el mes d'agost he anat uns dies a cercar repòs en un lloc tranquil, i l'atzar ha fet que anés a parar a La Selva del Camp; potser no l'atzar, sinó el gust pels llocs de vida rural. Després d'un final de curs molt atrafegat i d'un llarg viatge al Japó participant activament en el IV Congrés del Consell Mundial de Societats d'Educació Comparada era necessari descansar en un lloc ben tranquil. I com que els que ens dediquem a l'ensenyament tenim el costum de fixar-nos en les escoles, i és amb els nens i nenes les primeres persones que normalment parlem al anar de vacances, ells m'han ensenyat les seves escoles; i, l'estada en aquesta vila m'ha fet adonar de que hi havia una escola que ja no existeix però que està viva en la gent que per ella hi ha passat.

I com a fruit del recull de les converses que he anat tenint, completades amb alguna publicació, ha sortit aquest treball.

1. INTRODUCCIÓ

La Selva del Camp, típica vila de contacte entre el pla i la muntanya, comptava l'any 1900 amb el nombre de 2.942 habitants (1). Situada al nord de Reus al peu de la serra que per aquesta banda tanca el camp de Tarragona, on el terreny va devallant fins a la planúria del Camp, s'alça cenyida d'antigues torres voltades pels ravols que s'han anat originant davant les muralles.

Segons Carreras i Candi poden calcular-se a començament de segle, en nombre de vint-i-sis els carrers de la Selva del Camp, a més de varies places i placetes(2). El carrer més important conegut per carrer Major, de nord a sud de la vila és un dels antics camins que uniren la plana del Camp amb les muntanyes de Prades i que segurament donà origen a la localitat. A l'any 1900 "s'alçaven a La Selva del Camp 758 edificis, 32 d'un pis, 41 de dos i 685 de tres, a més de 25 masies o cases de camp dins el perímetre de cinc-cents metres i 46 a distància més llunyana" (3). L'ajuntament sostenia dues escoles d'instrucció primària complertes. Els claretians anaren a establir-se al convent de Sant Agustí l'any 1868 (4) i fundaren un col·legi que, junt amb les dues escoles que sostenia l'ajuntament, foren els tres centres escolars on es formaren els selvatans en l'últim terç del segle XIX i primer del XX.

2. EL COL·LEGI DE SANT AGUSTÍ

Eufemià Fort i Cogul en la seva obra *El convent de Sant Agustí a La Selva del Camp*, vol. III, situa la fundació del col·legi l'any 1889. El superior de la comunitat dels claretians adequà unes habitacions als baixos de la nau del convent que donava al camí de Tarragona, entre la porteria i la cel·la prioral i aquest local provisional fou inaugurat el 13 d'octubre del 1889. Al mateix temps, a l'hort, era aixecat un cos d'edifici destinat a col·legi, i fou inaugurat l'any següent. El juny del 1891 es celebrà ja l'examen públic dels alumnes, el que constituí un aconeixement per a la vila (5).

"La glòria inicial dels missioners claretians a la Selva pervé directament de llur Fundador que la féu possible amb l'ajut moral i econòmic. El fundador de la casa de La Selva fou Sant Antoni Maria Claret" (6).

El col·legi fou regentat gairebé sempre per tres germans de la congregació, ordinàriament sota la direcció d'un pare de la congregació que n'era l'administrador.

Dels mestres més recordats vinculats al col·legi donaren algunes dades facilitades pel G. Manuel Piqué i Llimiana i pel P. Jaume Mª Torra i Riba i per antics alumnes. En l'ordre d'enumeració es segueix el que dona Eufemià Fort i Cogul en l'obra citada.

G. Josep López i Fernández: Natural de Puerto de Santa Cruz (Cáceres) fou a La Selva amb el càrrec de mestre el 3 de desembre del 1895; més tard es reintegrà a la seva província religiosa d'Andalusia.

G. Manuel Piqué i Llimiana: Nasqué a Pont de Suert el 29 de març del 1883. Fou mestre a La Selva des del 1906 al 1912 (7). Tots els antics alumnes que viuen el recorden agradósament. Actualment viu a Tarragona i als seus 97 anys gaudeix d'una capacitat de raonament i d'una memòria admirables.

G. Pau Aguadé i Massoni: Nascut a Vilabella el 29 de març del 1883 exercí el magisteri a La Selva del Camp en la primera i segona dècada del segle. Després fou traslladat, però a l'any 1935 hi tornà. Fou un mestre molt apreciat pels seus alumnes.

G. Sebastià Balcells i Tonijuan: Havia nascut a Fuliola el 3 de desembre del 1885 i residí molts anys a La Selva del Camp com a mestre del parvulari i més tard en fou del grau superior. Excel·lent mestre que exercí el magisteri amb eficàcia i intensa vocació.

G. Simeó Ruiz i Caseda: Nasqué a Calahorra el 18 de febrer del 1863 i fou mestre a La Selva del Camp a la segona dècada del segle actual encara que ja hi havia residit a finals del segle anterior. Tingué al seu càrrec el grau mitjà. Es trobà amb un problema a l'hora d'ensenyar i fou la diferència de llengua, però s'esforçà per superar-ho.

P. Manuel Mascaró i Borràs: Nascut a Riner el 29 d'octubre del 1882 exercí el càrrec de ministre de la comunitat i de director del col·legi. Es destacà per la seva bonhomia.

G. Josep Soler i Serratosa: Natural de Vic on nasqué el 17 de desembre del 1883. El seu magisteri caigué molt bé en l'ambient rural, la seva manera d'ensenyar era molt apropiada als nens del medi en que vivia.

G. Gregori Casas i Martín: El 17 de novembre del 1857 nasqué a Valverde. Estigué de mestre del parvulari de La Selva del Camp des del 1917 al 1921.

P. Josep Puig i Bret: Havia nascut a Cistella el 28 d'abril del 1860. Com a administrador, fou director del col·legi uns quants anys després, al 1919 s'encarregà del grau superior.

P. Llorenç Font i Bofill: A la vila de Berga el dia 9 de setembre del 1875 vegé la llum primera. Pràcticament de l'any 1900 al 1936 residí a La Selva on treballà amb força intensitat.

P. Jesús Maria Companys i Alzinet: Nasqué a les Borges Blanques el 13 de desembre del 1883. Home dotat d'una paciència extraordinària i d'una bondat exquisida exercí el magisteri amb gran entrega.

G. Josep Rossell i Borrell: Havia nascut a Gornal l'1 de novembre del 1872. Començà la seva docència a La Selva del Camp l'any 1920 i exercí fins el 1936. A l'any 1939 desitjà restablir el col·legi però no fou possible. El seu record és molt viu entre els seus antics alumnes.

P. Pere Peremiquel i Torruella: Nascut a Súria el 3 de novembre del 1891. Fou director del col·legi de La Selva del Camp cap a l'any 1926.

P. Josep Nolla i Gili: Era natural de Riudecanyes on nasqué el 5 de juny del 1905. Fou director del col·legi cap a l'any 1930.

P. Àngel Canals i Jorba: Natural de L'Atmetlla de Merola, nascut el 3 de desembre del 1904, fou director l'any 1931.

G. Magí Aragonès: A la Vall d'Uxó nasqué el 23 de febrer del 1894. Al 1926 ja era mestre del col·legi; hi residí durant uns quants anys.

P. Jaume Maria Torras i Riba: Natural de Balsareny, nascut el 20 de juliol del 1906 exercí de mestre durant els anys 1932 i 1933. Escrigué l'obra pedagògica *La educación de los niños según el P. Claret*. Ha publicat diferents articles sobre temes educatius. Actualment resideix a Tarragona.

3. IDEARI PEDAGÒGIC

L'ideari pedagògic d'aquesta escola estava basat en el pensament del P. Claret. Llegim en l'obra *El colegial instruido*, cap. XVI, Del estudio: "es indispensable el estudio para adquirir la ciencia"... "la prudencia y la sencillez siempre deben andar juntas en un joven virtuoso, pues la prudencia sin sencillez y astucia, y la sencillez sin prudencia es de tontos"... "ha de persuadirse que se debe aplicar al estudio" (8).

Encara que l'escola de La Selva del Camp fos una escola petita, que constava de tres aules, parvulari, grau inferior i grau superior, els mestres que per ella passaren coneixien molt bé els escrits del P. Claret referent al mètode sintètic i analític i empraven en cada moment la metodologia adequada a la classe. El P. Claret escriu: "El método para estudiar no es otra cosa que un cierto orden que se debe guardar en las cosas que se quieren aprender. Una de las cosas más esenciales para aprender y conservar lo que una vez se ha aprendido, es el método. El método es de dos maneras, sintético y analítico: el sintético es el que sube de los particulares al general o céntrico, como se practica en geometría; y analítico es el que baja del centro o general al particular, y se extiende en todas ramificaciones. Se ha de empezar por el método analítico... ..No intentamos destruir el método de Ollendroff, que es el método de la práctica o ejercicio, mayormente en la gramática o arte de hablar, pues que se obtiene más fácil y prontamente el fin, que es el hablar, y es además el más natural, pues vemos que los niños en el regazo de su madre aprenden el idioma que ella les habla, sin darle ninguna regla; y a buen seguro que al cabo de algún tiempo lo pronuncian con más propiedad que el hombre extranjero que emprende estudiarlo; y así para la gramática y lengua recomendamos los tres métodos ya indicados, el de Ollendroff, el analítico y el sintético" (9) "...No hay cosa tan necesaria para aprender como el método; con él se adelanta mucho, y sin él muy poco o nada" (10).

Al assenyalar les regles que aniran bé al col·legi diu: "Se ha de aplicar al estudio con fuerza de voluntad y perseverancia... Tomará el libro de texto sobre el que ha de estudiar... leerá el prólogo para saber cuál es su objeto; luego leerá el índice del mismo libro, para enterarse de sus partes y capítulos..." (11).

Per recordar el que s'estudia dóna unes normes: "1ª Que se entienda bien, pues que difícilmente se olvida uno de lo que se aprendió con perfección, y por lo mismo no se pasará a otra cosa hasta que se entienda bien la que se tiene entre manos, ya estudiando en el libro, ya consultando a quién sabe. 2ª Fijar o clavar alguna cosa con algún verso que contenga el extracto o puntos principales, o nombres de letras iniciales que él mismo se podrá formar y entender. 3ª Las épocas, fechas y números se conservan muy bien por medio de un nombre análogo a la materia que cada uno se podrá forjar, dando a las letras o a algunas de ellas el valor de las cifras que expresen la época, fecha o número" (12).

El jove estudiós per formar, conservar i augmentar el tresor científic es valdrà de notes, extractes, compendis i judicis. El P. Antoni Maria Claret escriu: "Para formar las notas científicas se portará del modo siguiente: Mientras lee un libro, al dar con alguna cosa de mucha importancia, con el lápiz hará una raya, señal o nota en el margen del mismo libro; y leído el capítulo, volverá a leer aquellas palabras delante de las cuales está la raya o nota; y cuando habrá leído todo el libro, volverá a leer las mismas palabras. Así lo practicaba Plinio el mayor, por manera que jamás leía libro alguno que no hiciese semejantes notas. Leibnitz practicaba lo mismo, y con este cuidado se le quedaban tan impresas en la memoria aquellas palabras, que jamás tuvo necesidad de volver a leer lo que una vez había leído. Esto lo practicará en los libros que son propios, y que tiene proporción de leer siempre que quiere; pero si los libros no son propios, hará extractos, compendios y juicios".

«Los extractos son copias literales de los mejores pasajes y trozos del libro. Para hacer bien los extractos se han de observar tres cosas, a saber: 1ª Solamente copiará las cosas más importantes por la materia, o por su estilo o por la novedad, etc. 2ª No ha de escribir mucho sino las cosas principales, notando el autor, el libro, capítulo y página. 3ª No ha de formar el extracto mientras va leyendo, porque esto haría molesta la lectura; mientras irá leyendo, al dar con alguna cosa interesante, pondrá una señal con un retazo de papel, y leído el libro, copiará lo más interesante de las páginas que ha señalado, y así quedará hecho el extracto”.

“Los compendios los hará de lo más bueno, hermoso y bello del libro u obra, reduciéndolo todo en pocas páginas. No es posible explicar cuánto ayuda al hombre estudioso esta práctica, para conservar el espíritu del autor y formar el propio estilo”.

“Los juicios son muy breves, pero no son menos útiles que los compendios. Se formen después de una atenta y bien meditada lectura del libro u obra. Se nota la edad, el diseño, el estilo, la fuerza de las razones, la utilidad de la materia, y lo más interesante de la obra” (13).

Referent a la gimnástica llegim: “podrán ocuparse en juegos gimnásticos, que recomendamos mucho, pues que la gimnástica aplicada de una manera racional es el más poderoso modificador del organismo humano, porque multiplica y enriquece los manantiales de la vida, desarrolla el cuerpo en proporciones armoniosas, neutraliza los efectos de los trabajos mentales, y en fin, engendra y mantiene un constante equilibrio entre todas las funciones de la economía, conservando en toda edad la salud, el vigor y la belleza. No será por demás advertir, que los juegos gimnásticos han de ser adecuados a la edad y estado físico en que se halla cada uno: y para que el ejercicio muscular sea realmente provechoso, es preciso que reuna la circunstancia de ser agradable” (14).

No tot això era possible a l'escola de La Selva del Camp, en un ambient rural amb els mitjans que es disposava. Els mestres d'aquesta escola es dedicaren, per damunt de tot, a formar els nois. Els donaven una cultura i una preparació per a guanyar-se la vida amb el treball. La font principal de riquesa de la vila, a començament de segle, era l'agricultura, especialment la provinguda de l'avellaner, havent-hi dos sindicats agrícoles o cooperatives de pagesos (15).

4. TESTIMONIATGE VIVENT

El record d'aquesta escola roman viu en els antics deixebles. Com a testimoni real queda un gran nombre de selvatans formats en aquest centre. Tots ells guarden un apreci i una estima als seus mestres.

Anton Gatà, nascut l'any 1890, que va seguir l'escolaritat en el col·legi de Sant Agustí, recorda vivament els anys en que anava a l'escola dels claretians i com els ensenyaven a llegir, escriure, comptar, algunes nocions de geografia i història i de catecisme i altres coses. Els seus 90 anys gaudeix d'una salut ferma i d'unes ganes de viure precioses. Enyora, diu, el fer d'organista a la parròquia. Tota la seva vida ha viscut i ha treballat a La Selva en la seva casa pairal, i el diumenge tocava l'òrgue.

Joan Arbós recorda que un bon nombre de nens de La Selva anaven al Col·legi de Sant Agustí, i que tots hi anaven molt contents. En acabar l'escolaritat, diu, feiem de pagès, manobre o altres treballs, seguint la major part l'ofici del pare.

Robert Poblet considera que els anys d'escola a Sant Agustí li han marcat en la seva vida, i que ell és molt feliç i guarda els ensenyaments rebuts sobretot del G. Rossell, home que amb un esperit senzill els educava i a la vegada es feia estimar.

L'horari d'aquesta escola, diu en Robert Poblet, era de 8,30 a 12 i de 2,30 a 6. Es practicava molt esport. Els dijous a la tarda es feien excursions.

L'escola ensenyava cant, teatre, poesia, dibuix. La labor cultural era molt ampla. Tots els nois del poble el diumenge hi anaven i feien activitats culturals que estimulaven a tots.

Joaquim Duran té un record ben agradós dels anys de la seva infantesa. Avui té 65 anys i fa de ferrer, treballa molt i, amb agraïment parla de la bona formació rebuda a l'escola.

Octavi Ollé, Ignasi Cabré i Andreu Baseda, entre molts d'altres són també testimonis vius de l'obra educativa d'aquesta escola. Amb gran estima recorden l'ensenyament rebut.

I l'Orfeó Selvatà que deixà un solc profund de consciència musical en els selvatans tingué el seu origen en les activitats musicals portades a terme a Sant Agustí. Antics alumnes de l'escola municipal recorden com els diumenges anaven a l'escola dels claretians i feien activitats d'esbarjo tots els nois de la vila.

ARXIU I BIBLIOTEQUES CONSULTADES:

Arxiu de Casa la Vila, de La Selva del Camp.
 Arxiu Històric Arxidiocesà, de Tarragona.
 Arxiu Pairal de la Congregació Claretiana, de Vic.
 Arxiu Parroquial, de La Selva del Camp.
 Arxiu Provincial de la Congregació Claretiana, de Barcelona.
 Biblioteca de l'Ateneo "El Lauro", de La Selva del Camp.
 Biblioteca de la Comunitat Claretiana, de Montgat
 Biblioteca de la Comunitat Claretiana, de Tarragona.

NOTES

- (1) Segons resulta del Nomenclàtor oficial publicat en 1904 per la Direcció general de l'Institut geogràfic i estadístic amb referència al 31 de desembre de l'any 1900.
- (2) CARRERAS CANDI, F.: *Geografia General de Catalunya*. Prov. de Tarragona per E. Morera i Llauredó. Barcelona. Ed. Alberto Martín, s/a. pàg. 669.
- (3) Idem.
- (4) FORT I COGUL, Eufemià: *El convent de Sant Agustí a la Selva del Camp*. La Selva del Camp, Edicions Analecta Selvatana, 1950 Vol. I, pàg. 9.
- (5) Idem. Vol. III, pàg. 127.
- (6) Idem., pàg. 17.
- (7) Dades facilitades pel mateix G. Manuel Piqué.
- (8) CLARET, Antonio María: *El colegial instruída*. Barcelona, librería Religiosa, 1894. Tomo I, pàgs. 178, 179, 182.
- (9) Idem., pàgs. 186-187.
- (10) Idem., pàg. 189.
- (11) Idem., pàg. 190.
- (12) Idem., pàg. 192.
- (13) Idem., pàgs. 199-201.
- (14) Idem., Pàg. 241.
- (15) CARRERAS CANDI, F.: O. Cit., pàg. 671.

EL SENYOR ESTEVE, MESTRE DE L'ATENEU

*Carme Badia i Altès
Mª Dolors Caballer i Sumalla
Pere Font i Cabré
Mª Victòria Molins i Hernández
Rosa Mª Pérez i Calvo
Xavier Soler i Lupresti
Albert Viade i Sanzano*

INTRODUCCIÓ

A mitjans novembre de 1979 se'ns encarregà, per part de na Maria Plà, Professora de Ciències de l'Educació de la Universitat Central de Barcelona, de fer un treball d'investigació sobre l'obra d'algun pedagog català.

Justament en aquestes dates, va arribar a nosaltres la notícia d'un intent de restablir la memòria i el nom d'un antic mestre de Sant Feliu de Llobregat. El Mestre Esteve Guarro i de la seva relació amb el lloc on ell havia portat a terme les seves activitats, o sigui: "L'Ateneu Santfeliuenc".

Quina no seria la nostra sorpresa quan a mesura que anàvem trobant fets i fets de la vida d'aquest home, ens vàrem anar introduint, sense quasi bé adonar-nos-en, en la seva personalitat, i descobrir un home amb una personalitat admirable, dedicat íntegrament a una tasca tant difícil com la d'educar. Ho fa —malgrat les condicions en què es trobava Catalunya i la resta de l'Estat Espanyol, tant políticament com socialment— procurant formar homes que fossin aptes per a afrontar el seu futur.

Després d'una petita recerca de dades amb les quals començar, i a causa de la manca absoluta de material publicat, vàrem decidir fer un bon nombre de visites i entrevistes, en la majoria dels casos ex-alumnes.

El treball que aquí presentem és el resultat de viatges, lectures, discussions i assistències a Homenatges, als quals hem tingut la sort d'haver estat convidats.

Per tot, agraïm l'ajut d'una sèrie de persones sense les quals aquest treball no hauria pogut portar-se a terme. Donem les gràcies especialment al Sr. Llorenç Sans, el qual ens ha orientat en molts aspectes desconeguts per a nosaltres, ens ha facilitat gran quantitat de dades i material i ens ha dedicat les hores necessàries per a fer-ho. Així també al Sr. Josep Güell que tan desinteressadament ens va rebre. Igualment agraïm a Pere Beleta, President de l'Ateneu, per les seves atencions i per haver-nos donat accés a les Actes d'aquest Centre. Gràcies també a na Maria Pera, vídua del Mestre, igualment que les donem a totes aquelles persones que ens han ofert desinteressadament el seu ajut. A tots ells va dedicat aquest treball.

BIOGRAFIA MESTRE ESTEVE

Neix ESTEVE GUARRO I ELIES a Sabadell el 20 de desembre de 1885, d'una família obrera; el seu pare era nuador. Després d'estudiar en els escolapis comença a treballar d'escultor de fusta, treball del qual li vindrà tots la seva afició per al dibuix i que més tard haurà de deixar degut a problemes amb la seva vista. Continua els seus estudis a Barcelona, més concretament a l'Escola Normal de Magisteri que aleshores estava a l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau.

És en aquest temps quan se suposa que va fer coneixença amb Ferrer i Guàrdia, perquè poc temps després i mercès al seu ajut anirà a fer de mestre a l'Escola Lliure de Maó (Menorca). Només serà una petita temporada que treballarà aquí, ja que aviat se n'anirà a Lloret de Mar (Girona). Tant aquí com a Maó treballa sense títol degut a què encara no havia acabat el grau superior dels seus estudis.

Mentrestant, a Barcelona té lloc un dels esdeveniments polítics més importants de les primeries del segle: la Setmana Tràgica. Com és fàcil de comprendre els ànims estaven axaltats a gran part de la costa catalana i degut precisament a aquestes circumstàncies el Senyor Esteve ha de marxar de Lloret de Mar, des d'on es dirigeix a Sant Feliu de Llobregat, arribant-hi a mitjans de gener de 1910.

Havia estat contractat com a mestre interí per a les escoles de l'Ateneu Lliure del Llobregat. Però tampoc aquí la seva estada va ser fàcil, perquè al principi va tenir de fer front a una forta campanya de difamació. Acusat d'ateu i d'anticlerical per un sector molt concret de la població, el senyor Esteve va anar, poc a poc, guanyant-se la confiança de la gent. És aquí on acaba els seus estudis de Magisteri.

Però no solament les seves dificultats varen venir de fora, sinó que ja ben aviat en va tenir amb els alumnes. El motiu va ser que en aquells anys les escoles solien fer festa els dijous a la tarda, i els alumnes ho aprofitaven per anar a berenar vora el riu, o per fer totes les entremaliadures pròpies dels infants. Al senyor Esteve això no li semblà bé, ja que creia que si els seus pares es passaven el dia treballant, no era just ni profitós que els seus fills perdessin el temps, i, per tant decidí que els dijous a la tarda també hi haurien classes. Poc temps els va faltar als alumnes per decidir fer vaga, i per tal de què ningú no podés entrar van obstruir el pany de la porta amb terra i fang. El que els alumnes no varen tenir en compte va ser que els pares estarien a favor del mestre, i que després dels corresponents càstigs familiars, tots els dijous a partir d'aquell hi hauria classe a la tarda. Com a nota curiosa afegirem que els alumnes que més oposició varen mostrar, amb el temps foren els més avantatjats.

És notable de veure que la gent que l'ha conegut ens en parla com d'una persona que l'únic vici que tenia era el del treball. Pel que sabem les seves hores d'oci les ocupava en corregir deures o bé en preparar les properes classes. Fins i tot els mateixos dissabtes i diumenges els passava a casa treballant i no se sap que fumés o begués, encara que fos de tant en tant.

Poc temps després de la seva entrada a l'Ateneu, aquest travessà una profunda crisi que fa que el seu director, en Felip Barbosa renunciï al càrrec i es nomeni substituït a en Josep Vallespir, el qual també dimiteix als pocs dies. Convocada una nova reunió el primer de setembre de 1910, la Junta acorda nomenar director al senyor Esteve, el qual prendrà possessió del seu càrrec a primers d'octubre del mateix any, i així consta a les Actes de l'Ateneu. El càrrec era complex, ja que hi havia una sèrie de coses que van provocar les anteriors dimissions, entre elles, poc sou, moltes responsabilitats i sobretot una gran falta d'acord en molts aspectes.

En el moment de ser nomenat Director, el senyor Esteve no tenia encara 26 anys, estava casat i tenia una filla de poc temps. Més endavant, ja el 1917, es decideix canviar el nom de l'Ateneu. A partir d'aleshores s'anomenarà "Ateneo Sanfeliuense".

Just en aquest mateix any, el Foment Martinenc de Sant Martí de Provençals convoca per Pasqua un concurs de lectura entre els alumnes dels Ateneus de Catalunya. Hi concórren representants de 13 centres, entre ells l'Ateneu Santfeliuenc amb dos alumnes. A un d'ells se li adjudica el Premi de la Secció Excursionista "Foment i Avant", a l'altre, el que havia donat Eugeni Benaiges. El periòdic local "El Faro del Llobregat" publicà una extensa nota informativa i felicità els professors dels concursants premiats, un d'ells el Senyor Esteve.

L'any següent, en el curs 1918-1919, com una demostració de la confiança que se li tenia, se l'elegeix President de l'Associació, "La Instrucción Popular", felicitaria la resolució de l'Ateneu d'haver substituït els exàmens finals per una exposició de treballs, a continuació de la qual es repartien els premis. En aquest mateix periòdic, es destinaven unes planes a la col·laboració infantil i, en un dels concursos, resultaren premiats diversos alumnes de l'Ateneu.

Ja entrats en el 1923, en una reunió general, Joan Sagalà, Director del quadre escènic de l'entitat, proposa l'ensenyament de la llengua catalana a les Escoles de l'Ateneu; acceptada la proposició es comunica al Director perquè la posi en pràctica en la forma i en el moment que cregui més oportú.

L'opinió del Senyor Esteve era favorable a l'acord pres. i així ho manifestà en un petit llibre de lectura:

"L'ensenyament dels infants en la seva llengua obliga als mestres, en ensenyar a llegir i escriure, a procediments que, pedagògicament, no són cap novetat però esdevenien impracticables o al menys infecunds, quan el nen aprenia de llegir en un idioma que li era estrany en absolut. Racionalment cal donar a l'infant mots complets que li siguin familiars, per tal d'abastar fàcilment el seu significat, establint, ja des de les primeres lliçons, una relació ben immediata i estreta entre el mot parlat, el mot escrit i la idea que representa. En aquest precepte, veritable axioma pedagògic, ens hem basat en publicar aquest llibre, primer graó d'un pla d'ensenyament de lectura per als infants catalans".

Malgrat el temps passat des d'aleshores, podem veure que les seves idees tenen, avui en dia, plena vigència.

A l'octubre de 1931 se celebren les festes del 50è. aniversari de la fundació de l'Ateneu (1881). Un dels actes celebrats fou la conferència que donà Pere Loperena. En saber que el Senyor Esteve portava més de vint anys en el càrrec, li preguntà si no n'estava cansat, i ell li respongué:

"He passat disgustos, és veritat, he patit, he hagut de vèncer molts esculls. Però són penes que m'han estat compensades sobradament pel respecte i la consideració que m'han tingut els socis i sobretot pel goig de saber que tinc uns deixebles que m'estimen entranyablement".

El 14 d'abril de 1931 s'havia proclamat la República i l'ensenyament oficial de l'Estat passa a ser laic. Es aleshores quan l'Ateneu acorda donar lliçons de doctrina cristiana als alumnes els pares dels quals ho sol·licitessin, malgrat d'haver convocat una enquesta amb resultat predominantment negatiu, contradictòriament. En aquest mateix any apareix un sil·labari en català fet per ell.

El dia de Sant Pere de l'any 1935 torna a ser festa per l'Ateneu, per commemorar les noces d'argent del Senyor Esteve a l'institució. Per celebrar-ho, es va aixecar un gran envelat en el pati de l'Ateneu que va ser del tot insuficient, degut a la massiva afluència de gent que volia mostrar el seu afecte al Senyor Esteve.

Però no tot van ser motius de joia. Mentre tot Catalunya celebra amb entusiasme el triomf electoral que allibera el Govern de la Generalitat, el diari "La Humanitat" publica la següent nota:

"El Senyor Esteve Guarro ha tingut la dissort de perdre la seva companya. L'acte civil que fou el seu enterrament constituï una veritable manifestació de dol, car el Senyor Guarro és, a més d'una bellíssima persona, qui, al front de les Escoles de l'Ateneu Santfeliuenc, ha contribuït a formar tota una generació de ciutadans, i això fa que el seu dolor hagi estat sentit per la majoria dels santfeliuencs".

Situats ja en plena Guerra Civil, el 7 d'octubre de 1938, el Senyor Esteve es casa per segona vegada; la seva muller, Maria Pera, feia de mestra a l'Ateneu juntament amb ell, més concretament era professora de les noies. Són dignes de comentar les circumstàncies que varen concórrer en el casament. Maria Pera era una dona de profundes conviccions religioses, per la qual cosa el seu enllaç havia de ser forçosament amb la intervenció de l'església. Atrevir-se en aquesta època a recórrer a un sacerdot per a la celebració d'un acte, era un fet molt arriscat, però no ho fou tant com perquè, d'amagat, no poguessin acomplir els seus propòsits.

Trobarem a partir d'ací una coincidència amb la seva arribada a Sant Feliu el 1910. Acabada ja la Guerra Civil, el Senyor Esteve estava etiquetat com a "roig" i "laic", acusació molt més perillosa ara que no pas abans. Aquest fet tindrà les seves conseqüències quan en el tràmit oficial de la depuració se li exigeixi un aval per a poder continuar de mestre.

Moltes portes li varen ser tancades de manera ignominiosa, però per sort tres homes li van oferir el seu afecte i la seva confiança. Les signatures corresponen a tres presidents que tenien un gran respecte per la persona del Senyor Esteve: Jaume Cortès i Oliva, Jaume Albareda i Camprubí, i finalment Antoni Albertí i Joan. També es brinda, per si hagués calgut, en Joan Sans i Martí, que aleshores formava part com a regidor de l'Ajuntament recentment constituït.

Aquest document seria acceptat pel "Jefe local de la Falange", en Leandre Tarrat i Vilaplana, el qual va prendre una enèrgica actitud enfront dels seus correligionaris. Invocava la seva condició de deixeble del Senyor Esteve i s'enorgullia de dir-ho. A pesar de tot, l'aval no fa el seu efecte, i no li és concedit el reconeixement com a mestre. En Jaume Albareda, un dels tres signants de l'aval, li va aconseguir col·laboració d'administratiu, gràcies a les seves amistats a les oficines de l'"Hermandad de Labradores". Temps enrera ningú s'hauria cregut que això seria el seu treball definitiu a partir d'ara i que no tornaria a fer més de mestre.

És en aquesta mateixa època que se li aconsella que, degut a les circumstàncies, el millor que pot fer és marxar de Sant Feliu, mesura que prendrà a mitjan 1941.

El trasllat el farà a Barcelona. El seu domicili a partir d'aleshores serà un pis del carrer Pare Claret. En aquesta casa la seva muller hi instal·larà una petita escola en la qual ell ajudarà a estones lliures, però sempre combinat amb el seu treball d'administratiu, que no deixarà fins a la seva jubilació als 71 anys.

D'aquesta manera i a resultes d'uns fets polítics i històrics dels quals una mica tots n'hem estat víctimes, d'una o d'altra manera, queda estroncada la vida professional i la vocació d'un home d'una vàlua extraordinària i d'una personalitat admirable, que la única pretensió que tenia era la d'EDUCAR, amb tot el que això comporta, preparar homes que, tant humanament com en els seus oficis, poguessin afrontar la seva vida futura.

Deixarem ara un lapsus de temps fins a situar-nos en el 1962, any en què s'intenta dedicar-li un homenatge per mitjà d'una exposició d'antics treballs escolars. Esdeveniments totalment aliens, feren que tal homenatge no se celebrés. De tota manera, l'exposició va tenir lloc i el Senyor Esteve per veure-la va haver d'anar-hi un dia al vespre, quan ja estava tancada al públic.

A partir d'ara la seva vida transcorrerà amb tota normalitat i sense cap mena de fet a destacar fins el 26 de Gener de 1975 en què esdevé la seva mort.

Amb aquest fet conclou l'esborç de biografia del Sr. Esteve. Evidentment que hi falten fets i dades, però hem considerat que, en tenir una importància relativa, no farien més que allargar el treball sense esclarir altres aspectes de la personalitat del Senyor Esteve.

TASCA PEDAGÒGICA DEL SENYOR ESTEVE

El motiu que ens va induir a estudiar la tasca pedagògica del Sr. Esteve Guarro, no va ésser cap treball literari ni pedagògic trobat que ell hagués escrit, sinó simplement el fort impacte humà que va deixar, ja no sols en els seus ex-alumnes, sinó a tot el poble de Sant Feliu. I per tant, les conclusions han de ser tant objectives com tot el material trobat. Però, així i tot, creiem que és molt interessant confeccionar aquest estudi perquè pot treure a la llum un home que, sol i sense mitjans, va ésser capaç de protagonitzar una petita història dins de la pedagogia catalana. I encara que aquesta història sols ho sigui per al poble de Sant Feliu i per a la gent que el va conèixer, pensem que és una mostra més d'aquesta època d'esplendor d'idees i de pedagogs, que no podem valorar mai de veritat fins on s'hagués pogut arribar, si no hagués estat truncada per uns lamentables fets polítics. S'ha dit moltes vegades que molts dels pedagogs catalans, més que ésser grans inventors i descobridors de nous mètodes, van ser aplicadors, perquè van saber aplicar els mètodes desenvolupats per altres amb una finesa d'intuïció tal, que tragueren el màxim rendiment fins i tot en els pitjors moments històrics i polítics. Esteve Guarro va ésser un exponent més d'aquest fet.

Esteve Guarro, pel que s'ha exposat en la seva biografia i pel que hem sabut del seu caràcter (treballador i estudiós constant), pensem que la seva idea pedagògica podia estar influenciada tant per l'ideari de l'escola moderna d'en Ferrer i Guàrdia –ja que l'amistat que els unia tenia per força d'influir en la seva informació– com per les tendències pedagògiques de l'època, tals com l'escola activa i el moviment dels Ateneus obrers catalans. Així i tot, no hem trobat en la seva trajectòria que s'aferrés a una sola de les idees o mètodes, sinó que agafa el que era millor de cada una, o més ben dit, el que ell creia millor de cada una, pensant sempre que ho havia d'aplicar en un moment històric difícil tant políticament com econòmicament.

La cosa que millor marca l'efectivitat d'un sistema són els seus resultats i en aquest cas els hem pogut constatar. Però ens és un xic difícil profunditzar en el sistema ja que no hem trobat res escrit per ell mateix apart d'aquell petit sil·labari i una llibreta de versos nadalencs, recopilació manuscrita per ell mateix. Com es pot veure, això no és gairebé res per poder començar a treballar sobre aquest estudi, si no hagués estat pel testimoni viu dels seus propis ex-alumnes; i consti que dels que hem pogut localitzar i parlar amb ells, encara que els seus records són meravellosament lluits, no deixen de ser de fa més de 50 anys, apart que dit per ells mateixos.

La característica més important de la seva personalitat va ésser el que en podríem dir "intuïció pedagògica" o com ens referia un dels seus ex-alumnes, la seva "gràcia". Això va ser el que li va donar aquesta agilitat a l'hora "d'aplicar els mètodes" que va trobar, ja que coneixia perfectament un a un, tots els nens que tenia a la seva classe, i tot això unit a una gran capacitat de treball i observació.

Ens pot fer comprendre aquestes qualitats el fet de què a la seva classe el número d'alumnes no va estar mai per sota del centenar, i segons diuen els que ho han vist, era capaç de mantenir l'ordre, el respecte i l'interès pel que havien d'aprendre.

Podríem il·lustrar el que diem amb una parella d'anècdotes que ens referí un ex-alumne.

En un dels casos, un noi de la seva classe que per ser enjagassat no estudiava mai la lliçó, quan el mestre li preguntava, ell, amb una gran tranquil·litat contestava que no se la sabia. El Sr. Esteve li va manar que ja que no la volia estudiar simplement li portés copiada al matí i a la tarda; i així, durant un temps, aquell xicot ho va fer, fins un dia que va deixar de presentar-la copiada. Aleshores el mestre li va preguntar perquè no havia copiat la lliçó i ell respongué que aquell dia ja se la sabia, i així va ser; ell mateix va comprovar que necessitava més temps per copiar-la que per estudiar-la i aquest temps se l'havia de treure del jugar.

Sabem que el Sr. Esteve no era partidari de què els nens es sabessin la lliçó al peu de la lletra, sinó al contrari, preferia, encara que ho fessin malament, que la diguessin a la seva manera, per qualificar com i fins on l'havien entesa. Però en aquest cas es veu clar el que ell pretenia; que el mateix nen, a través de la seva pròpia experiència, s'adonés de l'avantatge de l'estudiar damunt del copiar i que ell mateix es valgués de la seva imaginació per resoldre els conflictes.

Els sistemes tàctics que utilitzava el Sr. Esteve perquè els nois es motivessin a si mateixos en l'aprendre, no eren pas sempre iguals, perquè com hem dit, els coneixia a tots i cada un com eren i sabia trobar la solució a cada cas.

Com per exemple diferent del d'abans podríem referir el cas contrari d'un nen que era molt voluntariós, però que no li entrava el dividir per més esforç que hi posava. Aquest noi sortia a mig matí de classe per anar a casa seva a preparar l'olla del dinar, perquè la seva mare també treballava. Un dia, en demanar-li al mestre el permís per sortir, li respongué el Sr. Esteve: Ah, no! fins que no sàpigues dividir et retiro el permís. El Sr. Esteve s'havia posat d'acord amb els pares perquè durant una curta temporada es valguessin d'un parent o d'un veí que els guarnís la minestra. Però com que el noi no ho sabia i per ell tenia una importància tant gran el preparar l'escudella, el no poder sortir de l'escola li va causar tan forta impressió, que va posar tanta atenció per comprendre i que així fos més curta la negativa de sortir, que als pocs dies ja sabia dividir.

Es pot destacar d'aquest exemple el fet, gairebé estrany en aquell temps, de què es valia del contacte amb els pares per incidir millor en l'educació dels nens.

També hem dit que es deixen traslluir, dins del pensament d'aquest home, arrels del que més tard es va anomenar com "pedagogia activa" i per entendre-ho transcrivim uns pensaments d'ell, que també ens referí un ex-alumne:

"Ell entenia que a l'escola no s'hi va a estudiar sinó a aprendre a estudiar. No a acumular coneixements, que no tots poden arribar a ser útils, sinó a ensinistrar-se a saber descobrir el que cal en el moment oportú que s'ha de menester".

"Les matemàtiques del senyor Esteve eren l'assignatura bàsica; no solament per la seva aplicació múltiple, sinó perquè és la que desenrotlla la intel·ligència amb més intensitat i capacita a l'estudiant per a assimilar millor les altres disciplines".

Tal va ésser la seva manera de pensar respecte a les matemàtiques, que sabem que hi havia xicotets que resolien problemes de trigonometria i d'equacions de diferents graus en les classes de primer ensenyament. Això també ens fa comprendre que no limitava el saber en els seus alumnes ni per edats ni per nivells, ja que els hi feia fer tot el que eren capaços de fer.

El senyor Esteve va incloure també a les classes de l'Ateneu el dibuix i els treballs manuals. Del primer podríem dir que, apart de ensenyar-lo a tothom, ja que ell el dominava i sabia aplicar-lo degudament, incidia més en aquells que els hi pogués ésser útil per a la professió que tenien o que volien fer. Com per exemple, instruïa en el dibuix artístic els que es dedicaven a la joieria o als oficis d'artesanía i en el lineal els que s'ocupaven en la mecànica o en la construcció. També es practicava el dibuix al natural, poc freqüent a les escoles tradicionals.

Els treballs manuals no solament els utilitzava per desenvolupar l'enginy dels nens, sinó que també li servia per motivar l'apreci d'aquests per el seu material escolar; ja que els ensenyava a relligar els quaderns de comptes i de redaccions, fent-los-hi dibuixar les cobertes amb dibuixos esquitxats. La prova de què així ho aconseguí és el fet de què, després de més de 50 anys, tots els ex-alumnes que hem pogut trobar encara els guarden curosament amb gran estima.

De la mateixa manera va incorporar la idea del "cientifisme" tret, creiem, de l'ideari d'en Ferrer i Guàrdia, ja que apart que es diu que sempre llegia les publicacions més avançades sobre aquest tema, va construir l'any 1926, junt amb els seus alumnes, un aparell de ràdio de galenes, poc temps després d'inaugurar-se a Barcelona la primera emissora l'any 1924. També en aquells moments la fotografia fou objecte d'atenció i estudi.

El "respecte per la personalitat" de l'alumne va estar sempre en la ment d'aquest home, perquè encara que les escoles de l'Ateneu eren laïques i no confessionals, quan algun nen o grup de nens havien de fer la comunió, ell els hi donava classes de catecisme amb tan bones directrius, que fins i tot el rector de la parròquia havia de reconèixer que els nens més preparats en la doctrina eren precisament aquests.

Respecte al bilingüisme n'era partidari, com queda constància en el esmentat sil·labari fet per ell.

Si pensem que el bon pedagog és el que es construeix ell mateix el material didàctic, podem dir que ell ho era perquè, com hem dit, potser també per una manca de mitjans, no utilitzava llibres de text sinó que els feia confeccionar a través d'apuntes donats a classe.

Tota aquesta forma de pensar i de fer sobre la pedagogia, el va portar a no tenir la necessitat d'inculcar coneixements a través del sistema de premis i càstigs; simplement ho va aconseguir a través d'una bona motivació. Motivacions com les que hi hem vist en el curs d'aquest treball i també, per exemple, que no feia mai exàmens, solament exposicions de treballs a la fi del curs, i així els nens s'apliquessin suficientment perquè la seva millor recompensa fos l'orgull de la feina ben feta i no pas la vergonya.

També sabem que ens els dictats motivava l'interès per la bona lletra; a aquells que feien millor cal·ligrafia els hi deixava completar el dictat amb dibuixos sobre el tema i el no poder presentar-ho degudament il·lustrat volia dir molt per a ells.

El gran respecte que tothom, grans i petits, li professaven li va donar un caire d'autoritat molt acusat, però sense autoritarisme. Ja que aquest respecte va ésser guanyat dia a dia a través del seu propi exemple de

respecte pels altres. Mai va ser inconseqüent amb les seves idees i si algunes podien ferir algú no les va dir, perquè encara avui ningú ens ha pogut referir ni les seves creences més profundes religioses ni polítiques. Va escoltar a tothom i per a tothom tenia bones respostes.

L'humanisme, l'ètica i l'estricta sentit del que havia de fer l'acompanyaven en totes les seves resolucions. Una vegada, quan va voler ensenyar, a la classe de noies, a fer costura i a brodar, va pensar que en un convent no lluny del centre hi havien unes monges que havien guanyat fama pels seus treballs del fil i l'agulla. I va anar a veure a la superiora per demanar que li expliquessin els sistemes que utilitzaven; elles s'excusaren tot dient que era un secret de l'orde que no podien descobrir perquè d'això menjaven. Al cap d'un temps va donar la casualitat que per uns treballs que havien de fer aquelles monges, van anar a veure el senyor Esteve perquè els hi expliqués les tècniques per deixar tan bonics aquells famosos dibuixos esquitxats que ell tan bé dominava, i sense cap recança els hi va explicar punt per punt com ho feia.

Homes com l'Esteve Guarro no moren mai perquè, gràcies al seu exemple i humanisme, segueix no solament viu en el record dels que el van conèixer i tenir la sort de ser deixebles d'ell, sinó també de tots aquells com nosaltres, que han comentat en alguna ocasió el trist fet de què el mestre que ens va tocar tenir no hagués estat com ell. Al mateix temps, es curiós pensar que després d'aquesta bonica experiència, segur que hem de recordar més el que hem après d'ell que tota la nostra desgraciada estada escolar dins de la postguerra.

I per acabar ens agradaria tancar amb una màxima que sempre estava en llavis del Mestre Esteve, i que encara que segurament no es fruit d'ell, si va ser la divisa de tota la seva vida i que amb certesa, segur la va repetir tant perquè el que volia era que també ho fos de nosaltres:

UNIU-VOS I SEREU FORTS
INSTRUIU-VOS I SEREU LLIURES
ESTIMEU-VOS I SEREU FELIÇOS.

LA PEDAGOGIA A CATALUNYA. TRAJECTÒRIA I CARACTERÍSTIQUES

Alexandre Sanvisens Marfull

Les idees i les realitzacions educatives han estat a Catalunya quelcom d'interès es pot dir que en tots els temps. Com ho són ara, que comença una nova renaixença de la pedagogia catalana. Però cal distingir bé entre els propòsits idealistes, els projectes podríem dir-ne doctrinals, les teories educatives, i els fets i les obres que en el terreny de la pedagogia i de l'ensenyament han tingut lloc a casa nostra.

Potser es podria intentar de traçar una trajectòria d'ambdues direccions per bé que moltes vegades es presentin crides amb dependència biunívoca, partint del fort lligam que necessàriament existeix entre elles. Aquesta trajectòria aniria, pel que fa a idees, des de Ramon Llull i Sant Ramon de Penyafort, Sibiuda, Eiximenis,... fins a l'Eugeni d'Ors, en Galí i l'Artur Martorell, sense descuidar els trets doctrinals i pedagògics d'un Reixac, d'un Balmes, d'un Bardina, d'un Ferrer, d'un Benejam, d'un Xirau, d'un Rosselló, o bé, darrerament, d'un Josep Pallach, entre tants d'altres que poden mencionar-se i figurar dignament dins una Història de la Pedagogia de Catalunya. Crec que, parlant dels Països Catalans, han de considerar-se degudament la gran figura de Lluís Vives, més tard la de Sant Josep de Calasanç, i homes ben representatius en alguna direcció doctrinal-pedagògica com són, per exemple, el Pare Claret, Torres i Bages, el Pare Mañanet, Figuerola, Ayguals, el metge Guàrdia i, en el nostre segle, en un terreny eminentment educatiu i pràctic, Ramon Ruiz Amado, Pere Vergés, Rosa Sensat, Pau Vila, J. Puig i Elies, Josep Estalella, Manuel Ainaud, Joan Tusquets, Joaquim Ventalló, etc. La trajectòria arrenca de l'Edat Mitjana i, tot i seguint pel Renaixement, decau el seu esperit el segle XVII i part del XVIII, on hi trobem després el moviment de Cervera i en un altre aspecte la figura de Baldiri Reixach, per tornar altra volta a rebrotar i a cobrar noves forces amb l'esperit de la Renaixença (s. XIX) i, sobretot, ja en el segle XX, amb la tasca de la renovació pedagògica que acompanya els moviments liberals i de retrobament nacional de la nostra terra.

Pel que correspon a la trajectòria de les realitzacions educatives, esdevé paral·lelament a aquestes etapes que ara breument indiquem, especialment en el seu últim desenrotllament: el de la Renaixença, el de la renovació pedagògica com es pot veure, com a bon exemple a Girona, l'impuls de la Mancomunitat (l'obra realment senyera de Prat de la Riba), l'etapa de la República de l'Institut Escola, de les Escoles d'Estiu, la de la Bibliotecàries i la de Treball, les activitats d'ensenyament municipals i de la Generalitat, l'obra dels Ateneus Obrers,... i, saltant fins avui, la nova caminada que ara s'obre davant nostre i que ha de fructificar ben aviat en institucions i activitats educatives.

Quant a les característiques o trets més sortints de la pedagogia de l'ensenyament, caldria també una precisió sobre el seu sentit, que no és pas exclusivista ni tancat. La pedagogia a Catalunya ha mantingut unes constants molt significatives, de valor progressiu i universal. Hi podem veure en l'aspecte del pensament i de les idees, el seu *sentit humanista, naturalista i crític*. I, en l'aspecte de les obres i les realitzacions educatives, el seu *sentit pràctic, popularista, activista i de perfeccionament didàctic*. Potser hauríem de veure una tendència dinàmica i personalista en les nostres manifestacions educatives. El seu caire individual i el social estan ben compenetrats; la seva projecció humana és evident.

Si ens fixem bé —un parer esment el més objectiu possible— amb les línies mestresses del nostre historial pedagògic, teòric i pràctic, segurament hi advertirem un desig de superació, una constant evolutiva, com escau a un ferm arrelament humanístic.

ALGUNES REFLEXIONS SOBRE L'ANALFABETISME A FINALS DEL SEGLE XIX

Jordi Monés i Pujol-Busquets

La investigació de la nostra història educativa està avui encara en una fase molt embrionària, especialment pel que fa als aspectes quantitius de qualsevol dels nivells i graus de l'ensenyament. És evident que les fonts d'informació ens forneixen dades molt elementals i cal constatar, també, que no ens queda altre remei que limitar-nos quasi exclusivament a les xifres que ens ofereixen els censos i els anuaris estadístics que com sabeu no són sempre massa fiables, fet que s'evidencia al consultar les esmentades fonts. Cal assenyalar, però, que ni tan sols aquestes fonts han estat prou valorades.

No cal insistir en la qüestió de l'anàlisi de les xifres, les quals cal presentar-les d'acord amb uns determinats criteris d'investigació, resultant, doncs, indispensables uns càlculs previs, sovint molestos. Sense aquestes premisses hom pot caure en errors greus, com acostuma a passar més d'una vegada; en aquest sentit, el cas de l'Informe FOESSA resulta molt significatiu. (1).

Malgrat l'anàlisi de les fonts, cal fer també tota mena de comprovacions per mitjà de les dades locals o comarcals que tinguem al nostre abast. Ara com ara, però, només podem treballar, com ja apuntava, sobre la base de les xifres oficials, les quals són força vàlides per estudiar l'evolució quantitativa de l'ensenyament mitjà i superior, però en canvi poc fiables en el cas concret de l'ensenyament primari.

Pel que fa a l'ensenyament elemental, només semblen aprofitables les xifres que fan referència al nivell d'instrucció desglosades en persones que saben llegir, llegir i escriure, analfabets totals i persones de les quals no en consten dades, xifra, aquesta darrera, percentualment poc important. A partir d'aquestes dades, és possible calcular les taxes d'analfabetisme, les quals figuren, algunes vegades, en els propis censos i anuaris estadístics.

En relació a les taxes d'escolarització i l'equipament escolar, especialment pel que fa a l'ensenyament privat, les dades s'han d'utilitzar amb moltes previsions, almenys fins a l'època de la Segona República.

Tenint en compte aquests condicionaments, m'he decidit a presentar unes primeres dades, limitades a un període molt determinat, d'un estudi més ampli en el temps i en l'espai, sobre l'evolució de l'analfabetisme als Països Catalans, molt especialment pel que fa al Principat.

Convé precisar que els percentatges d'analfabetisme es presenten sobre dues bases: l'una, els percentatges d'analfabetisme respecte la població total d'acord amb el concepte més generalitzat, i l'altra en relació a la població de majors de 6 anys que reflecteix millor, al meu entendre, la realitat de l'analfabetisme (2).

En aquest estudi, considero analfabets a tots aquells que no saben llegir ni escriure, tal com s'expressa en els censos, ja que el modern criteri d'alfabetització és impossible de quantificar a nivell històric. Cal indicar, també, que per facilitat de càlcul, específicament en el cas dels analfabets majors de 6 anys, incloc com analfabets les persones de les quals no en consta el seu nivell d'instrucció, dada, com ja assenyalava, que no fa variar pràcticament els percentatges.

Em ceneixo molt particularment a les dades del 1887, fet que vé determinat primordialment per qüestions d'informació. Cal precisar que en el cens d'aquest any hi figuren a més de les dades de població i corresponents nivells d'instrucció per municipis i províncies, el mateix tipus de dades desglossades per partits judicials, amb el qual se'ns fa possible la territorialització de l'analfabetisme. Recordem que les dades provincials no ens permeten una visió massa concreta de la problemàtica escolar quantitativa.

Per una altra banda, la divisió per partits judicials recorda, en certa manera, la divisió comarcal del 1936, com podem comprovar comparant els partits judicials que figuren en els gràfics, amb les capitals de comarca de l'esmentada divisió comarcal. Trenta-cinc era el nombre de partits judicials, dels quals trenta-tres esdevindrien capitals de comarca de la divisió del 1936. Les excepcions eren Arenys de Mar i Terrassa. Cal recordar que la divisió comarcal dividia el Principat en trenta-vuit comarques, la capitalitat de les quals corresponia a les trenta-tres ja assenyalades, afegint-hi Mora d'Ebre, Amposta, Tàrrrega, Borges Blanques i Ripoll. Així, doncs, un estudi de l'analfabetisme per partits judicials resulta força equivalent a l'analfabetisme comarcal. L'estudi per comarques es podria portar a terme, però resultaria molt més feixuc (3).

M'ha semblat també necessària una comparació, encara que més global, de l'analfabetisme del 1887 amb les taxes dels decennis anteriors i posteriors. Juntament amb les dades dels partits judicials de Catalunya del 1887, incloc en aquests gràfics les taxes de les províncies catalanes, del total del Principat, del País Valencià, de les Illes i dels conjunts dels Països Catalans de l'Estat Espanyol, i del propi Estat Espanyol.

A més dels gràfics esmentats, trobareu dades de densitat de població, una llista de menys a més dels % d'analfabetisme dels partits judicials des de l'angle territorial, pensant fonamentalment en la futura elaboració d'un mapa històric de l'analfabetisme a casa nostra. Finalment s'adjunta un gràfic que ens mostra que treballant amb partits judicials tenim uns marges de diferència percentual molt més amplis.

A partir de les dades presentades, hom pot eixamplar els horitzons vers noves investigacions, especialment de tipus local i comarcal. Apart d'això, les mateixes dades ens permeten avançar algunes hipòtesis que s'hauran de confirmar amb estudis més concrets. Podríem assenyalar, doncs, algunes tendències:

- a) Sembla existir una estreta relació entre analfabetisme i estructura socioeconòmica. Com podeu observar les zones industrials tenien taxes d'analfabetisme sensiblement més baixes. És evident que aquesta relació s'ha d'establir dins d'uns marcs concrets, car l'analfabetisme és funció, també, d'altres variables que cal tenir en compte, les quals s'intercreuen entre si.
- b) Existeix, també, una relació entre densitat de població i analfabetisme, la qual és fàcilment comprovable a nivell provincial, com pot deduir-se dels gràfics I.a i III. En el cas dels partits judicials, dels quals

resulta més difícil trobar dades de la densitat de població, —podrien calcular-se, però— aquesta relació es pot veure a primer cop d'ull. Si agafem per exemple els onze primers partits judicials de la llista del gràfic III, amb un analfabetisme inferior al 60%, podem comprovar que la seva població correspon a un 43,19% del total del Principat, mentre que la seva extensió aproximada és d'un 18%.

- c) Les zones urbanes tenien evidentment taxes d'analfabetisme més baixes que les de les zones rurals, però cal fer algunes observacions sobre aquesta qüestió. Hi ha notables diferències entre ciutats d'estructura industrial i ciutats de zones agrícoles, com demostra el cas de Tortosa amb taxes d'analfabetisme molt altes. Per una altra banda, dins de les pròpies ciutats industrials s'observen, també, diferències importants. Per exemple, les ciutats del cinturó barceloní de finals del segle passat, tenien taxes d'analfabetisme molt més elevades que les de la pròpia capital. Gràcia, ciutat menestral, presentava taxes similars a altres ciutats d'economia mixta i Sant Martí de Provençals, ciutat eminentment obrera, s'acostava més a les taxes de les zones agrícoles de baixa densitat de població (4).
- d) Les zones costaneres del Principat, tenien taxes d'analfabetisme molt més baixes a conseqüència de la seva estructura socioeconòmica i de la seva densitat de població, amb l'excepció del partit judicial de Tortosa que es comportava més com una zona del País Valencià que no pas del Principat. Observeu que els dotze primers partits judicials de la llista del gràfic III, exceptuant Viella (5), pertanyen a les zones de la costa.
- e) Com és lògic suposar i s'observa clarament en els gràfics I, IV i V, l'analfabetisme femení era molt superior al masculí. Del gràfic I sembla deduir-se que el nivell d'instrucció de les noies devia ésser molt més elemental que el dels xicots, ja que mentre el nombre d'homes que sabia llegir i escriure era molt més elevat que el de les dones, el nombre d'homes que només sabia llegir era lleugerament inferior al de les dones. Cal suposar, doncs, que el % de dones que no completaven l'escolarització era superior al dels homes. Les taxes d'escolarització corroboren, també, el fet de la discriminació femenina (6). Cal remarcar, a més que les diferències entre l'analfabetisme masculí i femení s'anaven escurçant a mesura que passava el temps, molt lentament, val a dir-ho.
- f) Resulta evident, també, que l'estructura industrial del Principat, sobretot a partir del segle XX, —consulteu gràfic IV, any 1910— incidia clarament sobre les zones agrícoles catalanes que presentaven taxes d'analfabetisme més baixes que les de les Illes i el País Valencià. En aquest sentit, com podeu comprovar si consulteu els censos, la província de Lleida, la menys alfabetitzada del Principat, tenia, al 1910, taxes menys més elevades que les de la província de València, la més alfabetitzada dels Països Catalans no pertanyents a la Catalunya estricta (7).

Per una altra banda, tot i que no es desprèn de les dades dels gràfics, no es pot negligir el fet de l'escolarització en una llengua forastera que dificultava el procés d'integració al món modern i afavoria l'analfabetisme (8). Aquesta relació se'ns fa més comprensible per la comparació de les dades globals de l'Estat Espanyol amb les dels diversos Països Catalans, els quals presenten en conjunt taxes d'analfabetisme molt més altes, mentre que no es pot considerar que tinguin estructures socioeconòmiques i/o de població menys modernes. Això queda molt clar, si comparem les dades del Principat, altament desenvolupat des de l'angle socioeconòmic en relació a les províncies castellanes, amb les taxes d'analfabetisme de Castella la Vella, Lleó i Castella la Nova, les quals estaven molt més alfabetitzades que la major part de les zones del Principat i no cal dir, dels altres Països Catalans (9).

Finalment és bo recordar, especialment pel que fa a les zones industrials del Principat, que mentre al 1910 existien encara a Catalunya un 43% d'analfabets, percentatge que s'aproparia al 100% si ens referíssim a la llengua del poble, als Estats industrials europeus amb la inclusió de les seves zones agrícoles, pràcticament tothom sabia llegir i escriure.

Des de l'angle escolar, doncs, no resultava massa rendible segons sembla, la integració a l'Estat espanyol.

NOTES

- (1) Consulteu: Informe sociològic sobre la situació social en España 1970. Madrid. Fundació Euràmerica 1970. Taula 14.10. Evolució secular de la ensenyanza primaria en España, por provincias y para varios años. Pág. 959. La manca d'una d'anàlisi de les dades, origina que aquesta Taula que podia haver estat d'una gran utilitat no serveixi per a res.
- (2) Cal assenyalar que no es tenen en compte el nombre d'alfabetitzats menors de 6 anys, dada que també figura en el cens però que no fa variar pràcticament els percentatges.
- (3) En aquest sentit, si comparem la població dels partits judicials, amb la de les comarques que els hi corresponen, veurem que hi ha molt poca diferència. Si us interessa podeu comparar les dades dels gràfics amb la de les comarques. Pel que fa a la població de les comarques podeu consultar: Giralt Raventós, Emilio-Abril Causadías, José. El desarrollo industrial en Cataluña. Parte I. La población en Catalunya y en las demás regiones españolas. Barcelona, instituto de Economía de la Empresa, octubre 1968, pàgs. 35-68.
- (4) Consulteu Gràfic I. c. ,Respecte a la ciutat de Barcelona, cal recordar que arran de l'absorció dels municipis de la rodalia a finals del segle XIX, l'analfabetisme de la ciutat comtal augmenta.
- (5) Les baixes taxes d'analfabetisme de la Vall d'Aran s'haurien de confirmar per altres conductes, però convé remarcar que les baixes taxes relatives es corroboren en els diversos censos consultats.
- (6) Tot i que he assenyalat que les dades d'escolarització no són prou fiables, sobretot comparativament entre províncies, són suficientment representatives per confirmar les diferències d'escolarització entre nois i noies.

(7) Fins i tot en el cas de les capitals de província resulta diàfana aquesta tendència. Només la ciutat de Lleida presenta taxes lleugerament superiors a València, Ciutat de Mallorca i Alacant.

(8) Són nombrosos els testimonis oficials i no oficials que parlen dels problemes que presentava l'escolarització als Països Catalans, des del moment que esdevé el castellà l'única llengua d'escolarització. Aquests mateixos o altres testimonis fan referència als sistemes, subtils moltes vegades, per fer efectiva l'escolarització en una llengua forastera.

(9) Aquestes dades dels països de parla castellana no figuren en els gràfics, però són fàcilment comprovables en els censos. Vegeu:

Censo de la població en España... el 31 de diciembre de 1920... Gràfic. El analfabetismo por regiones. Entre pàgs. LXXXIV i LXXXV.

A les fonts que s'adjunten al final del treball, trobareu la referència completa del cens del 1920.

Dades extretes o calculades d'acord amb les xifres del cens de 1887

<i>I.a.</i>		<i>Població total</i>	<i>Població majors de 6 anys</i>	<i>Població que sap llegir i escriure</i>	<i>Població que només sap llegir</i>	<i>Població 3 + 4</i>	<i>% analfabetisme sobre població total</i>	<i>Ídem 6, sobre població majors 6 anys</i>
Prov. Barcelona	H.	442.718	384.143	225.010	6.873	231.883	47,62	39,64
	D.	460.252	403.891	140.842	10.800	151.642	67,05	62,45
	T.	902.970	788.034	365.852	17.673	383.525	57,52	51,33
Girona	H.	154.380	133.492	65.176	2.520	67.696	56,14	49,28
	D.	152.203	132.017	30.646	2.735	33.381	78,06	74,71
	T.	306.583	265.509	95.822	5.255	101.077	67,03	61,93
Lleida	H.	145.721	124.645	48.458	2.867	51.325	64,77	58,82
	D.	139.696	120.017	18.180	3.387	21.567	84,56	82,03
	T.	285.417	244.662	66.638	6.254	72.892	74,46	70,20
Tarragona	H.	175.019	149.949	60.243	3.116	63.359	63,79	57,74
	D.	173.560	148.921	31.451	4.017	35.468	79,56	76,18
	T.	348.579	298.870	91.694	7.133	98.827	71,64	66,93
Catalunya	H.	917.838	792.229	398.887	15.376	414.263	54,86	47,70
	D.	925.711	804.846	221.119	20.939	242.058	73,85	69,93
	T.	1.843.549	1.597.075	620.006	36.315	656.321	64,39	58,90
País Valencià	H.	725.589	618.608	186.416	15.602	202.018	72,15	67,34
	D.	733.876	629.622	91.115	21.464	112.579	84,66	82,11
	T.	1.459.465	1.248.230	277.531	37.066	314.597	78,44	74,79
Illes	H.	153.131	131.591	39.190	1.517	40.707	73,41	69,06
	D.	159.462	138.821	20.727	1.807	22.534	85,86	83,76
	T.	312.593	270.412	59.917	3.324	63.241	79,76	76,61
Països Catalans	H.	1.796.558	1.542.428	624.493	32.495	656.988	63,43	57,40
	D.	1.819.049	1.573.289	332.961	44.210	377.171	79,26	76,02
	T.	3.615.607	3.115.717	957.454	76.705	1.034.159	71,39	66,80
Estat espanyol	H.	8.612.524	7.359.605	3.317.855	221.613	3.539.468	58,90	51,90
	D.	8.953.108	7.717.869	1.686.615	380.392	2.067.007	76,91	73,21
	T.	17.565.632	15.077.474	5.004.470	602.005	5.606.475	68,08	62,81
Arenys de Mar	H.	17.126	14.765	6.868	207	7.075	58,68	52,08
	D.	17.977	15.681	4.536	255	4.791	73,34	69,44
	T.	35.103	30.446	11.404	462	11.866	66,19	61,02
Barcelona	H.	202.559	178.284	121.973	3.069	125.042	38,26	29,86
	D.	220.696	197.037	84.114	6.330	90.444	59,01	54,09
	T.	423.255	375.321	206.087	9.399	215.486	49,08	42,58
Berga	H.	14.492	12.502	4.867	153	5.020	65,36	59,84
	D.	13.920	12.116	2.017	182	2.199	84,20	81,75
	T.	28.412	24.618	6.884	335	7.219	75,12	70,68
Granollers	H.	19.619	16.788	8.272	254	8.526	56,54	49,20
	D.	18.443	15.827	4.142	270	4.412	76,08	72,12
	T.	38.062	32.615	12.414	524	12.938	66,00	60,33
Igualada	H.	20.878	17.837	8.046	275	8.321	60,14	53,35
	D.	20.000	17.072	3.988	270	4.258	78,30	75,05
	T.	40.878	34.909	12.034	545	12.579	69,22	63,96
Manresa	H.	31.096	26.378	13.082	401	13.483	56,64	48,88
	D.	31.733	27.168	6.554	554	7.109	77,59	73,85
	T.	62.829	53.546	19.636	955	20.592	67,22	61,54
Mataró	H.	19.851	17.307	9.646	455	10.101	49,11	41,63
	D.	22.407	19.862	7.437	612	8.049	64,07	59,47
	T.	42.258	37.169	17.083	1.067	18.150	57,04	51,16
Sabadell	H.	17.814	15.310	9.257	273	9.530	46,50	37,75
	D.	17.905	15.452	4.238	347	4.585	74,39	70,32
	T.	35.719	30.762	13.495	620	14.115	60,48	54,11

Sant Feliu LL.	H.	25.540	21.890	11.415	516	11.931	53,28	45,49
	D.	24.957	21.571	6.700	555	7.255	70,92	66,36
	T.	50.497	43.461	18.115	1.071	19.186	62,00	55,85
Terrassa	H.	15.163	13.055	7.722	376	8.098	46,59	37,97
	D.	15.013	13.012	3.991	405	4.396	70,71	66,21
	T.	30.176	26.067	11.713	781	12.494	58,59	52,06
Vic	H.	27.114	22.975	11.121	539	11.660	57,00	49,24
	D.	26.420	22.439	5.683	583	6.266	76,28	72,06
	T.	53.534	45.414	16.804	1.122	17.926	66,51	60,52
Vilafranca P.	H.	19.859	17.028	7.686	251	7.937	60,03	53,38
	D.	18.739	16.060	3.793	301	4.094	78,15	74,50
	T.	38.598	33.088	11.479	552	12.031	68,83	63,63
Vilanova G.	H.	11.607	10.126	5.055	104	5.659	51,24	44,11
	D.	12.042	10.594	3.649	136	3.785	68,56	64,27
	T.	23.649	20.720	8.704	240	9.444	60,06	54,42

Partits judicials província de Girona

La Bisbal	H.	24.189	21.343	12.345	442	12.787	47,13	40,08
	D.	24.805	22.102	6.960	602	7.562	69,51	65,78
	T.	48.994	43.445	19.305	1.044	20.349	58,46	53,26
Figueres	H.	33.019	28.682	16.692	512	17.204	47,89	40,01
	D.	32.600	28.439	7.028	586	7.614	76,64	73,22
	T.	65.619	57.121	23.720	1.098	24.818	62,17	56,55
Girona	H.	37.261	32.349	15.678	593	16.271	56,33	49,70
	D.	36.885	32.172	7.337	612	7.949	78,53	75,29
	T.	74.146	64.521	23.015	1.205	24.220	67,33	62,46
Olot	H.	20.802	17.927	6.272	394	6.666	67,95	62,81
	D.	19.785	17.024	2.441	357	2.798	85,85	83,56
	T.	40.587	34.951	8.713	751	9.464	76,68	72,92
Puigcerdà	H.	15.516	13.023	6.355	288	6.643	57,18	49,00
	D.	14.948	12.567	2.785	315	3.100	79,26	75,33
	T.	30.464	25.590	9.140	603	9.743	68,01	61,92
Santa Coloma F.	H.	23.593	20.168	7.834	291	8.125	65,56	59,71
	D.	23.180	19.713	4.095	263	4.358	81,20	77,89
	T.	46.773	39.881	11.929	554	12.483	73,31	68,70

Partits judicials província de Lleida

Balaguer	H.	28.174	24.073	8.285	536	8.821	68,69	63,35
	D.	26.784	22.956	3.216	643	3.859	85,59	82,85
	T.	54.958	47.029	11.501	1.179	12.680	76,92	73,03
Cervera	H.	21.806	18.505	8.408	447	8.855	59,39	53,14
	D.	21.002	17.804	3.275	562	3.837	81,73	78,44
	T.	42.808	36.309	11.683	1.009	12.692	70,35	65,04
Lleida	H.	44.840	38.228	14.502	1.042	15.544	65,33	59,33
	D.	43.867	37.987	6.708	1.391	8.099	81,53	78,69
	T.	88.707	76.215	21.210	2.433	23.643	73,34	68,97
La Seu d'Urgell	H.	12.061	10.441	4.740	289	5.029	58,30	51,83
	D.	11.497	9.886	1.458	271	1.729	84,96	82,51
	T.	23.558	20.327	6.198	560	6.758	71,31	66,75
Solsona	H.	12.761	10.928	3.694	157	3.851	69,82	64,76
	D.	11.646	9.997	1.385	134	1.515	87,00	84,84
	T.	24.407	20.925	5.079	291	5.366	78,01	74,35
Sort	H.	7.694	6.665	2.660	129	2.789	63,75	58,15
	D.	7.522	6.495	545	114	659	91,23	89,85
	T.	15.216	13.160	3.205	243	3.448	77,23	73,80
Tremp	H.	14.910	12.841	4.320	137	4.367	70,71	66,00
	D.	13.443	11.472	996	174	1.170	91,29	89,82
	T.	28.353	24.313	5.226	311	5.537	80,47	77,22
Viella	H.	3.475	2.964	1.939	130	2.069	40,46	30,19
	D.	3.935	3.420	597	98	695	82,33	79,67
	T.	7.410	6.384	2.536	228	2.764	62,70	56,70

Partits judicials província de Tarragona

Falset	H.	23.409	19.931	8.128	451	8.579	63,35	56,95
	D.	22.808	19.560	4.065	524	4.589	79,87	76,53
	T.	46.217	39.491	12.193	975	13.168	71,50	66,65
Gandesa	H.	17.513	14.871	4.330	331	4.661	73,38	68,65
	D.	17.429	14.739	2.023	501	2.524	85,51	82,87
	T.	34.942	29.610	6.353	832	7.185	79,43	75,36
Montblanc	H.	17.154	14.643	5.107	256	5.363	68,73	63,37
	D.	16.557	14.065	2.218	268	2.486	84,98	82,33
	T.	33.711	28.708	7.325	524	7.849	76,71	72,65
Reus	H.	25.118	21.923	11.577	537	12.114	51,77	44,74
	D.	27.031	23.656	6.518	742	7.260	73,14	69,31
	T.	52.149	45.579	18.096	1.279	19.374	62,84	57,49
Tarragona	H.	20.803	18.105	9.876	403	10.279	50,58	43,22
	D.	19.706	16.934	5.376	649	6.025	69,42	64,42
	T.	40.509	35.039	15.252	1.052	16.304	59,75	53,46
Tortosa	H.	38.156	32.447	9.433	463	9.896	74,06	69,50
	D.	38.359	32.894	5.022	619	5.641	85,29	82,85
	T.	76.515	65.341	14.455	1.082	15.537	79,69	76,22
Valls	H.	17.361	14.820	6.500	290	6.790	60,88	54,18
	D.	16.934	14.465	3.490	331	3.821	77,43	73,58
	T.	34.295	29.285	9.900	621	10.611	69,05	63,76
Vendrell	H.	15.505	13.209	5.292	376	5.668	63,44	57,08
	D.	14.736	12.608	2.739	393	3.123	78,74	75,15
	T.	30.241	25.817	8.031	769	8.800	70,90	65,91

Capitals de província i ciutats de més de 20.000 habitants

Barcelona	H.	129.342	114.986	87.685	1.899	99.584	23,00	13,39
	D.	143.139	129.111	66.288	5.010	71.298	50,19	44,77
	T.	272.481	244.097	153.973	6.909	170.882	37,28	30,00
Girona	H.	7.562	6.710	4.641	133	4.714	36,86	28,85
	D.	7.935	7.087	3.215	198	3.413	56,98	51,84
	T.	15.497	13.797	7.856	331	8.187	47,17	40,66
Lleida	H.	11.096	9.661	4.929	237	5.766	53,49	46,52
	D.	10.789	9.399	2.556	399	2.455	72,61	68,56
	T.	21.885	19.060	7.485	636	8.121	62,89	57,39
Tarragona	H.	14.087	12.404	7.191	229	7.420	47,32	40,18
	D.	13.138	11.344	4.208	439	4.647	64,62	59,03
	T.	27.225	23.748	11.399	668	12.067	55,67	49,18
Gràcia	H.	21.427	18.631	11.757	331	12.088	43,58	35,11
	D.	23.615	20.902	6.395	551	6.946	72,49	66,76
	T.	45.042	39.533	18.152	882	19.034	57,74	51,85
Manresa	H.	10.700	9.177	4.624	119	4.743	55,67	48,31
	D.	11.985	10.530	3.183	257	3.440	71,29	67,33
	T.	22.685	19.707	7.807	376	8.183	63,92	58,47
Reus	H.	13.555	12.031	6.939	236	7.175	47,06	40,36
	D.	15.225	13.570	3.948	360	4.308	71,70	68,25
	T.	28.780	25.601	10.887	596	11.483	60,10	55,14
Sant Martí P.	H.	16.138	13.783	5.850	248	6.098	62,21	55,75
	D.	16.557	14.213	3.010	112	3.122	81,14	78,03
	T.	32.695	27.996	8.860	360	9.220	71,80	67,06
Tortosa	H.	12.389	10.566	3.115	30	3.145	74,61	70,23
	D.	12.803	11.041	2.067	28	2.095	83,63	81,02
	T.	25.192	21.607	5.182	58	5.240	79,20	75,74

Gràfic II

Taxes d'analfabetismes de majors de 6 anys dels diversos partits judicials del Principat a l'any 1887, col·locats de menor a major.

1 Barcelona	42,58%	19 Valls	63,76 %
2 Mataró	51,16 %	20 Igualada	63,96 %
3 Terrassa	52,06 %	21 Cervera	65,04 %
4 La Bisbal	53,16 %	22 El Vendrell	65,91 %
5 Tarragona	53,46 %	23 Falset	66,65 %
6 Sabadell	54,11 %	24 La Seu d'Urgell	66,75 %
7 Vilanova i la G.	54,42 %	25 Santa Coloma de Farners	68,70 %
8 Sant Feliu de Llobreg.	55,85 %	26 Lleida	68,97 %
9 Figueres	56,55 %	27 Berga	70,68 %
10 Viella	56,70 %	28 Montblanc	72,65 %
11 Reus	57,46 %	29 Olot	72,92 %
12 Granollers	60,32 %	30 Balaguer	73,03 %
13 Vic	60,52 %	31 Sort	73,80 %
14 Arenys de Mar	61,02%	32 Solsona	74,35 %
15 Manresa	61,54 %	33 Gadesa	75,36 %
16 Puigcerdà	61,92 %	34 Tortosa	76,22 %
17 Girona	62,43 %	35 Tremp	77,22 %
18 Vilafranca del Pen.	63,63 %		

Gràfic III

Evolució de la densitat de població en habitants/Km, d'acord amb les dades dels censos corresponents.

	1877	1887	1910
Província Barcelona	108,82	117,41	148,46
Província Girona	51,00	52,27	54,51
Província Lleida	23,48	23,40	23,43
Província Tarragona	50,86	53,71	51,55
Principat	54,94	57,55	65,11
País Valencià	59,70	63,39	74,02
Illes	57,64	62,34	65,02
Països Catalans	56,99	60,20	68,52
Estat Espanyol	32,92	34,75	39,50

Gràfic IV

Dades calculades sobre les xifres dels censos de 1877, 1887 i 1910

% d'analfabetisme sobre població majors de 6 anys

	<i>Homes</i>			<i>Dones</i>			<i>Total</i>		
	1877	1887	1910	1877	1887	1910	1877	1887	1910
Prov. Barcelona	47,26	39,64	28,63	70,35	62,45	45,10	58,96	51,33	37,19
Prov. Girona	55,41	49,28	35,35	81,82	74,71	53,55	68,63	61,93	44,45
Prov. Lleida	65,63	58,82	44,42	86,44	82,03	63,13	75,71	70,20	53,55
Prov. Tarragona	64,39	57,74	47,48	82,58	76,18	61,96	73,59	66,93	54,77
Catalunya	54,76	47,70	35,00	77,16	69,93	51,40	66,05	58,90	43,36
País Valencià	74,14	67,34	57,89	85,98	82,11	72,02	80,18	74,79	65,05
Illes	68,76	69,06	56,69	84,67	83,76	69,22	77,05	76,61	63,27
Països Catalans	63,60	57,40	46,05	81,34	76,02	61,23	72,61	66,30	53,79
Estat Espanyol	53,89	51,90	44,64	77,44	73,21	59,63	66,16	62,81	52,96

Gràfic V

Diferències entre les taxes màximes i mínimes de l'analfabetisme dels majors de 6 anys entre les províncies i els partits judicials a l'any 1887.

	Homes	Dones	Total
Províncies, entre Barcelona i Lleida	19,18	19,58	18,87
Partits judicials, entre Barcelona i Tremp	36,14	35,13	34,64

Fonts:

— Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico. Censo de Población de España según el empadronamiento hecho en 30-VI-1877. Madrid. Imprenta de la Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico. 2 volums, 1883-1884.

— Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico. Censo de Población de España según el empadronamiento hecho en 30-VI-1887. Madrid. Imprenta de la Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico. 2 Volums. 1891.

— Ministerio de Instrucción Pública i Bellas Artes. Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico. Censo de población de España según el empadronamiento hecho en la península e islas adyacentes en 31 de diciembre de 1910. Madrid: Imprenta de la Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico. 3 volums. 1913-1916-1917.

— Ministerio de Trabajo, Comercio e Industrial. Dirección General de Estadística. Censo de la población de España hecho en la península e islas adyacentes el 31 de diciembre de 1920. Madrid: Imprenta de los hijos de M. G. Hernández. 2 volums, 1922-1924.

LES COLÒNIES DE VACANCES A CATALUNYA (1893-1939)

Manuel Catà i Mitjans

Les colònies de vacances neixen en el moment en què es donen uns esdeveniments i unes condicions que els són propicis. Entre aquests, dos podríem considerar-los com a antecedents:

— *Els viatges escolars* en els que les escoles enviaven els seus millors alumnes a una regió per a visitar-la, durant uns dies i amb la companyia del seus mestres.

— *El Moviment Higienista*. Aquest moviment, que durant la segona meitat del segle passat ja tenia una forta incidència en la societat, és qui defensa la dependència de la salut i de la malaltia de les condicions ambientals. La creació de sanatoris marítims per a infants pretuberculosos i tuberculosos, la concepció d'una determinada arquitectura escolar, la intervenció mèdica a l'escola, les colònies i les escoles a l'aire lliure, són aspectes que recolliren els higienistes.

En tot cas, les colònies neixen com una activitat a ple camp, tot i que de seguida es produeix una diferenciació en la seva finalitat:

- com a mitjà d'instrucció
- com a mitjà per a fer un esplai educatiu
- com a mitjà preventiu i/o terapèutic de salut.

Aquestes tres finalitats, encara que sovint es complementen entre si, marcaran les divergents concepcions de les colònies de vacances.

1. L'ORIGEN

Consta que el fundador de les colònies de vacances és un pastor suís anomenat Bion, ja que la memòria de la seva colònia, l'any 1876, és la primera de la que se'n té notícia. Segurament que, anteriorment a aquesta data, ja deuriem fer-se altres experiències, de les quals, però, no hi ha notícies fidedignes: a la província de Castelló sembla que un capellà s'emportava els nois de la seva feligresia a la muntanya durant uns dies; a Barcelona podríem dir el mateix d'un tal D. Domingo, mestre parvulista.

Bion, amb l'ajut econòmic d'unes quantes persones, a l'estiu de 1876, envia 68 nens, pobres i necessitats, entre 8 i 15 anys, a la muntanya amb la companyia de 8 mestres de Zurich. Aquests infants són acollits per les famílies camperoles en petits grups, i es reuneixen diverses vegades al dia per a les activitats comunitàries (excursions, cants, jocs, etc.). La primera colònia de vacances (ferien-kolonien) havia nascut. Bion renova l'experiència cada any, i el 1880 allotja tots els nens en una casa.

La seva experiència de seguida és coneguda a altres països, els quals inicien les colònies els anys:

(Suïssa 1876)	Itàlia 1881	Suècia 1881	Espanya 1887
Alemanya 1878	Noruega 1881	Holanda 1883	...
França 1881	Rússia 1881	Bèlgica 1886	

1.1 A Espanya

La Institución Libre de Enseñanza, i concretament el Museo Pedagógico Nacional, el director del qual, Manuel Bartolomé Cossío, les dirigí durant bastants anys, va ser qui va iniciar les colònies de vacances a Espanya. A l'estiu de 1887, 18 nens assisteixen a la primera colònia espanyola a S. Vicente de la Barquera (Santander).

Els primers anys el Museo Pedagógico organitzà anualment una colònia. Per a cobrir les despeses els dirigents del Museo recorren a particulars i a tota mena de corporacions en demanda de donatius i subvencions. Aquesta serà una modalitat utilitzada per moltes entitats, les quals organitzaran colònies en funció dels diners recaptats.

A partir de l'experiència del Museo Pedagógico, són moltes les ciutats que inicien colònies arreu d'Espanya, promogudes en un principi per entitats particulars amb un cert caire filantròpic i d'assistència benèfica més que educativa. En els primers anys hem de destacar les Sociedades Económicas de Amigos del País: la de Granada 1890, la de Santiago de Compostela 1893, la de Barcelona 1893; posteriorment els ajuntaments de les principals ciutats hi prenen part activa organitzant-les.

Per part del govern la participació en les colònies és escassa. A partir de 1892 hi ha algunes reals ordres i circulars amb les quals es vol fomentar les colònies, però d'escassos efectes pràctics per la minsa quantitat que el govern hi destina per a subvencionar-les.

2. LES COLÒNIES A CATALUNYA

La Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País és la que inicia les colònies a Catalunya. L'any 1893, 41 nenes i 61 nens, distribuïts en tres torns es beneficien dels 18 dies de colònies. El 1894 la durada de les colònies s'amplia a una mesada; el 1895 els torns s'amplien a 6 que normalment seran de 25 escolars cada un; el 1897 es realitza el màxim de torns, vuit. L'Econòmica organitza colònies fins l'any 1916.

Els escolars que assistien a colònies eren escollits entre els de les escoles municipals de Barcelona, i els de famílies amb menys poder adquisitiu.

L'objectiu d'aquestes colònies era molt marcadament assistencial i benèfic. A la memòria de l'any 1893, en relació a la finalitat, es pot llegir: «... sustraer a los niños débiles y enfermizos de la influencia mortífera de elevadas temperaturas, agravadas por la carencia de higiene en reducidas habitaciones, situadas generalmente en barrios populosos, y por la escasa y de ordinario mal sana alimentación..., lo que,...., tendiera por modo directo a combatir los gérmenes del raquitismo y de la escrófula...» (Anuario de 1895). Era l'anar a fer salut; l'objectiu higiènic predomina sobre l'educatiu, tot i que cada grup d'infants estava atès per dos mestres.

2.1. L'obra realitzada per l'Ajuntament de Barcelona

L'any 1906, la Comissió de Govern de l'Ajuntament de Barcelona, presidida pel conseller republicà Hermenegildo Giner de los Rios, germà d'En Francisco Giner de los Rios, proposa al consistori la creació de colònies de vacances. La proposta va ser tan ben acceptada pel Consistori, el 12 de juny, que amplià el pressupost previst per a colònies de 10.000 pessetes a 15.000 pessetes. Aquell mateix estiu s'organitzaren sis colònies de 20 places cada una, tres per a nois i tres per a noies, que passaren tot el mes d'agost en les poblacions escollides. Per a dirigir i conduir cada colònia foren elegits dos mestres de les escoles municipals.

Satisfet dels resultats, l'Ajuntament continuà organitzant les colònies fins a l'adveniment de la guerra civil. El 1907 es crea la Comisión de Colonias Escolares de Vacaciones, el 1908 es converteix en la Comisión de Higiene de la Infancia, el 1909 la Comissió apareix amb el nom de Comisión y Delegación de Higiene de la Infancia, el 1913 esdevé Comisión de Colonias Escolares y Escuelas del Bosque; el 1916 es crea la Comissió de Cultura, la qual no absorbí les funcions de la Comissió de Colònies fins l'any 1925.

En el llibre editat per la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, *L'obra de colònies escolars, banys de mar i semicolònies per als alumnes de les escoles de Barcelona. 1906-1931* poden consultar-se les dades estadístiques d'escolars assistents i de despeses fins a aquest últim any.

Examinant aquestes dades veiem que les colònies reben un impuls considerable principalment els tres primers anys (de 15.000 ptes. es passa a 30.000 i 52.000 ptes. de pressupost respectivament). Després s'estaciona durant sis anys coincidint amb una decadència en el funcionament de la Comissió segons les queixes aparegudes en la premsa i en la mateixa memòria de l'any 1914. Durant els anys 1916 i 1917 es produeixen uns canvis considerables més qualitativament que quantitativament: eradicació de favoritismes i d'abusos, conferències i cursets sobre pedagogia de les colònies, problemes administratius i gimnàstica i cultura física per a les colònies, s'inicia la recerca de col·laboracions econòmiques per poder ampliar els beneficiaris de les colònies.

De 1918 a 1923 hi ha un nou impuls amb una ascensió paral·lela entre les despeses i els escolars beneficiaris. Aquest nou impuls és degut a la recent creació de la Comissió de Cultura amb un assessor tècnic com Manuel Ainaud que sabé buscar les personalitats idònies per a assajar nous mètodes. El 1918 s'inicien els Banys de Mar, sota la direcció d'en Pere Vergés, per a proporcionar als escolars els beneficis del mar i de la platja. Durant unes hores els nois realitzen exercicis d'educació física, banys de sol, banys de mar, pràctiques de natació, jocs lliures i reglamentats, prenen una dutxa i abans de marxar cap a les cases respectives se'ls dona un desdèjuni. El desenvolupament d'aquesta obra és incessant fins l'any 1936 exceptuant, però, el període de la Dictadura que produí una davallada dels banys de mar.

La impossibilitat d'organitzar noves colònies fa que el 1921 la Comissió de Cultura reinstauri les semicolònies (se n'organitzaren ja els anys 1913 i 1915) a fi d'estendre els beneficis a un major nombre d'infants i a un preu més mòdic. En elles els infants fan vida col·lectiva des de les nou del matí fins a les sis de la tarda, tots els dies feiners. Les activitats variaven molt segons fossin semicolònies de mar o de muntanya; la durada normal era d'unes quatre setmanes i l'Ajuntament els proporcionava el desdèjuni, el dinar i el berenar.

Les colònies de l'Ajuntament de Barcelona sempre havien estat per contracte; en aquestes l'Ajuntament confia la cura de la colònia a un particular el qual allotja els infants i els fa la vida, segons unes condicions establertes en un contracte que les autoritats locals vigilen a requeriment de l'Ajuntament de Barcelona; a part d'això, l'organització interna i les activitats pròpies de la colònia estaven a càrrec de dos mestres de les escoles municipals de Barcelona. L'any 1922 la Comissió de Cultura inicia les colònies per administració amb l'objectiu d'estendre els beneficis a un major nombre d'infants i amb la major eficàcia. El pla consistia en crear grans concentracions d'escolars que rebaixessin el tant per cent de les despeses generals i eliminar el guany del fondista per a millorar la dieta. Així es creà Vilamar, a la platja de Calafell, dirigida per Pere Vergés, i per Artur Martorell durant uns anys i, posteriorment, pel primer altra vegada.

L'estat sanitari de molts dels infants de Barcelona portà a què la Comissió de Cultura l'any 1923 es preocupés per la creació d'unes institucions en les quals els infants poguessin passar una temporada llarga, segons la indicació del metge, «per a llur complet robustiment, una vida sanitàosa a ple aire i al mateix temps vagin conreant llur esperit i llur intel·ligència». Per aquesta obra la Comissió de Cultura l'any 1923 hi destinà una quantitat de diners però l'adveniment de la Dictadura postergà l'obra fins l'any 1931.

Durant el període de la Dictadura, del 1924 al 1929, l'obra de les colònies segueix un ritme totalment diferent de l'anterior: es redueixen les colònies per contracte, les semicolònies són suprimides, es redueix de mica en mica el nombre d'infants atesos pels banys de mar, es desentengué de les colònies permanents, i les colònies per administració foren reduïdes en un primer moment per augmentar-les més tard fins a tres. Alexandre Galí diu en la seva *Obra Completa* que «aquesta baixa va ésser compensada per una creació original, o sigui, l'intercanvi colonial amb ciutats de l'altra banda de l'Ebre, per ajudar des de casa a l'obra d'assimilació castellana. L'intercanvi es va fer amb Madrid, Burgos, Granada i el Sanatori de Pedrosa». Aquest intercanvi augmentà el cost relatiu de les colònies amb la conseqüent desproporció entre despeses i infants atesos.

Com he dit anteriorment, l'any 1925, durant la Dictadura, la Comissió de Cultura absorbí totalment les funcions de l'antiga Comissió de Colònies Escolars i Escoles del Bosc. Cal dir també que en Manuel Ainaud durant l'Ajuntament Governatiu fou destituït i apartat de l'Ajuntament fins l'any 1930.

La tornada de l'Ajuntament popular fou decisiu per l'obra de la Comissió de Cultura, amb una ascensió progressiva fins l'any 1936. El mateix 1930 s'inaugura una colònia per administració que tindria un gran relleu, és la de Turissa a Tossa de Mar dirigida per l'Artur Martorell. A partir d'aquest mateix any es permeté als alumnes de les escoles privades assistir a les colònies de l'Ajuntament (fins aquesta data foren reservades només per als alumnes de les escoles municipals o estatals de la ciutat).

El 1931 s'inaugura la primera colònia permanent. Entre aquestes, la més important fou la colònia permanent de Berga inaugurada a les primeries de 1934 i que fou construïda amb una capacitat per a 300 infants.

En aquest mateix període s'iniciaren colònies amb modalitats especials. La de Garraf i la de Flor de Maig es destinà per a aprenents i aprenents de 14 a 16 anys. S'instal·laren colònies d'aigües termals a Tona i a l'Espluga de Francolí per a infants que necessitaven una cura d'un tipus d'aigües concretes. Amb col·laboració amb el Club Fútbol Barcelona s'instal·là una colònia per a sords-muts a Vilassar de Dalt amb assistència d'alumnes de l'Escola Municipal de sord-muts i de l'Institut Català de sord-muts. Els anys 1933 i 1935 s'assajaren les acampades als voltants de Tossa de Mar sota la direcció d'Antoni Gelabert.

L'any 1936, les colònies, semicolònies i banys de mar de l'Ajuntament de Barcelona no pogueren realitzar-se amb motiu de la guerra civil. El pressupost que l'Ajuntament hi destinava era:

— Per a colònies permanents	693.440 ptes.
— Per a colònies escolars de vacances de 3.000 escolars	550.000 ptes.
— Per a les despeses dels banys de mar per a 10.000 escolars	45.000 ptes.
— Per a semicolònies d'uns 3.000 escolars	125.000 ptes.

Crec que la quantitat de diners pressupostats és prou eloqüent per comprendre la importància que tenien les colònies de l'Ajuntament de Barcelona, no solament per la seva incidència a nivell higiènic, sinó principalment per la seva incidència a nivell social i educatiu.

De la mà dels nostres millors pedagogs es concretaren les directrius que tingueren les colònies de l'Ajuntament de Barcelona:

- proporcionar als nois els beneficis extraordinaris de la naturalesa per a la seva salut, i
- aprofitar la situació extraordinària que ofereix la colònia en benefici de la formació espiritual de l'infant.

Aquestes dues directrius estan àmpliament recollides en les «Instruccions al professorat de les colònies escolars», des de la seva finalitat i metodologia fins a les qüestions més concretes.

Les activitats de les colònies escolars (s'anomenaven així ja que es veia un gran lligam entre la colònia i l'escola activa i dinàmica —l'Escola Nova) giraven al voltant de quatre centres d'interès:

1. Activitats d'esplai: excursions, jocs, rondalles,...
2. Coneixement de la natura.
3. Coneixement de la realitat social i econòmica de la vida local: geografia, història, condicions de vida, tradicions, treballs manuals relacionats amb la vida local (xarxa, cistells),...
4. Activitats de formació cultural: recitals, concerts,...

2.2 Colònies realitzades per altres entitats

Són moltes les entitats i particulars que amb les colònies volgueren contribuir al desenvolupament de l'infant, tot i que se'ls donés una gran diversitat d'orientacions: des del caire purament filantròpic i assistencial, a una orientació plenament educativa o d'una ideologia concreta.

Molt lluny de voler ser exhaustius, es poden citar:

- 1908. Escoles del Districte VI.
- 1908-1916. Escola Mossèn Cinto.
- 1909-?????. Escoles del Districte VI: Semicolònia de platja.
- 1913-1914. Federació Femenina contra la Tuberculosis.
- 1913-1936. Lliga d'Higiene Escolar de Sabadell.
- 1913. Liga Barcelonesa de Higiene Escolar.
- 1917. Energía Eléctrica de Cataluña.
- 1917-?????. Casals d'estiu de les parròquies de Girona.
- 1917. Colònies escolars de Girona.
- 1918-1926. Sra. Edith de Llauredó de Ferrer-Vidal.
- 1920. Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana: envia els nens a les colònies de l'Ajuntament de Barcelona; a partir de 1922 organitza les seves pròpies colònies.
- 1924-1935. Colònies Escolars de Montclar.
- 1924. Associació d'Alumnes i Antics Alumnes de l'Escola Normal.
- 1925. Grup Escolar Baixeres.
- 1926. Colònies per a nenes òrfenes de militars.
- 1926-1931. Institut Català de Sord-muts.
- 1927. Junta Provincial del Patronato Antituberculoso de Tarragona: organitza semicolònies a la platja de Tarragona.
- 1927-1936. Caixa de Pensions.
- 1928. Diari El Autonomista de Girona.
- 1930. Oficina de Beneficiència de Barcelona.
- 1932-1933. Ajuntament de Valls.
- 1932-1925. Ajuntament de Tarragona.
- 1933. Consell Local de Primer Ensenyament de Blancafort.
- 1933. Patronat Cultural Recreatiu.
- 1933-1934. Colònies Carreres de la Virreina.
- 1933-1935. Comitè Diocesà de les Escoles Catòliques de Barcelona.
- 1934-1935. Ateneu Democràtic Republicà del Districte I.

1934-1935. Institut Escola.

1935. Lliga Catalana.

1935. Federació de Joves Cristians de Manresa.

...

2.3 El lapse de la guerra civil i la postguerra

Una sèrie de factors impedeixen la realització de les colònies en aquest període: les mateixes activitats bèl·liques; la desaparició, conseqüència de la victòria del franquisme, de moltes institucions organitzadores de colònies, i amb elles, aquestes activitats; la repressió, l'exili o l'ostracisme que sofriren els principals pedagogs i mestres animadors de les colònies. El dia 9 de maig de 1940 va sortir una ordre signada pel ministre de governació establint que cap Ajuntament ni Diputació podia fer colònies escolars i que, en endavant, les consignacions, que per aquest projecte tenien en pressupost, les entreguessin al Frente de Juventudes. L'any 1967 l'Ajuntament de Barcelona donava al Frente de Juventudes una quantitat superior als quatre milions de pessetes.

Els primers anys de la postguerra, els únics que pogueren organitzar colònies (campamentos) són les Organizaciones Juveniles de FET i JONS amb un canvi molt substancial: la finalitat ideològica esdevé més important en detriment de la finalitat pedagògica.

3. CONCLUSIÓ

En un principi les colònies nasqueren com una activitat preventiva i terapèutica de la salut dels infants, de seguida, però, es veié les possibilitats educatives que aquest mitjà ofería per als infants. L'equilibri entre aquestes dues finalitats, o el predomini d'una sobre l'altra, és el que marcarà les diferents concepcions que es donaren en les colònies. Així podem veure com en l'obra de l'Ajuntament de Barcelona, aquest realitzà unes activitats en les quals hi predominava la finalitat higiènica i sanitària (banys de mar, colònies permanents i especials) i unes altres en les quals predominava la finalitat pedagògica (les colònies, podriem dir, normals).

Finalment s'ha d'indicar el caire benèfic i assistencial en el qual es mogueren molts organitzadors de colònies, els quals havien de recórrer a subscripcions per a recollir els diners necessaris per la seva colònia. Aquests hagueren de suplir el que no es feia des de les entitats i organitzacions oficials i públiques.

SOBRE LA CONSOLIDACIÓ DE L'ENSENYAMENT PRIVAT A MALLORCA DURANT EL PRIMER QUART DEL SEGLE XX

Gabriel Janer Manila

Els primers anys del segle XX varen promoure arreu de l'Estat espanyol la represa d'una vella pugna: la lluita pel control de l'educació. Una lluita acarnissada entre dues forces antagòniques que no es resignaven a claudicar: entre les velles estructures arcaiques i l'esperit progressista, liberal i renovador.

Aquestes dues forces es polaritzaren, just encetat el segle, i projectaren les seves hostilitats en un plet duríssim entre l'Església i l'Estat. Entre una Església profundament arrelada en el passat, temorega i insegura, i un Estat tímidament disposat a la renovació. De fet, emperò, el problema venia d'enrera. De les lluites ideològiques que al llarg del segle XIX havien marcat bona part de les controvèrsies educatives. És precís tenir en compte que la Revolució de 1868 havia imposat, al costat d'altres llibertats, la de l'ensenyament, i aquest reconeixement quedaria marcat en la Constitució de 1876. Però durant el darrer quart del segle XIX havia tingut lloc una lluita dialèctica acompanyada de discussions al Congrés i de decrets, un cop per reforçar els privilegis de l'ensenyament religiós, d'altres per retallar-los.

La llei de 1857 disposava que el Govern, amb l'autorització a les Institucions religioses per obrir col·legis, tant si eren de primer com de segon ensenyament, dispensava els seus caps tant com els professors dels títols necessaris que exigia la mateixa llei a l'article 150. Evidentment, aquest privilegi fou suprimit el 1868; emperò l'any 1879 els religiosos tornaren de bell nou a les seves escoles. I un decret de 1892 dispensava novament dels títols als religiosos dedicats a l'ensenyament dins els seus propis col·legis. El Conde de Romanones exclamà el 1902 al Senat, tot fent referència a aquesta situació, que portar un hàbit eclesiàstic servia de certificat d'aptitud¹.

I la pugna acabà per desembocar en un desacord absolut entre l'Església i els liberals. Desacord que es convertí ben prest en un debat públic. En el combat pel control de l'educació per part de l'Estat, encarat amb una Església que no acaba de resignar-se a perdre el seu monopoli.

L'arribada dels liberals al poder havia promogut agitació, incidents i trastorns. Hi havia hagut desordres i processons, tumultes i desgavells. Romanones era nomenat ministre d'Instrucció Pública el 6 de març de l'any 1901 i substituïa en el càrrec al conservador García Alix. De fet, es tractava d'un ministeri creat de fresc, per reial decret del 18 d'abril de l'any 1900. Abans, l'administració dels quefers educatius havia pelegrinat pels ministeris de Governació, de Gràcia i Justícia i de Foment. I d'aquest Ministeri s'esperava el definitiu impuls a la reforma educativa, una reforma que s'anava reclamant des de feia anys i panys i que potser ara havia trobat el seu moment propici.

És cert que el segle XIX s'havia perdut en discussions i debats i hom havia arribat al segle XX sense que cap govern s'encaràs seriosament amb el problema de l'ensenyament. R. Altamira escrivia el 1912: «A las puertas del siglo XX ningún gobierno había afrontado seriamente el problema de la enseñanza, no había llegado todavía a la categoría de una cuestión nacional»².

Certament, ningú no se n'havia ocupat amb la determinació de resoldre el problema. Hi havia poques escoles; els mestres eren pocs i mal retribuïts, molt sovint els nins abandonaven els estudis per acudir a la feina. Davant aquesta situació, no és estrany que els percentatges d'analfabetisme fossin catastròfics. A les Illes, segons un treball de Miquel Porcel i Riera³, el percentatge d'analfabets era l'any 1900 del 77% de la població, mentre el percentatge global de l'Estat espanyol no arribava al 70%. Aquesta diferència cal cercar-la bàsicament en la situació d'abandó, encara més greu que a la resta de l'Estat, en què es trobava l'educació pública, immersa, com ja va observar el 1904 Rafel Ballester, en el raquitisme dels establiments oficials⁴. Allunyades de la capital de l'Estat, les escoles públiques de la «provincia de las Baleares» continuaven en la més absoluta esterilitat, profundament marcades per l'abandonament i la desídia.

L'arribada dels liberals al poder coincideix amb la voluntat, compartida majoritàriament, de regeneració. Hom encara conserva ben fresc dins la memòria el record del desastre de 1898 i el començament del segle coincideix amb una sensació general de què es fa necessari girar els ulls vers els problemes educatius. L'educació, potser, és la principal responsable de tant de desastre. Per això, el segle s'obria amb l'esperança de la reforma, amb l'expectativa de guanyar la regeneració pels camins de la instrucció i de l'educació; pels camins del control i de la supervisió per part de l'Estat.

Els liberals consideren que la primera passa per a la reforma és l'absoluta centralització. Un control rigorós per part del Govern sobre tot l'aparell educatiu, tant públic com privat. «Una de las grandes preocupaciones de los liberales era la reforma de la enseñanza primaria. La condición necesaria para un mejoramiento cualquiera de esa forma de instrucción era, a su juicio, una centralización cada vez más acusada, y que permitiese el control, por el Estado, del personal y de los edificios escolares»⁵. Emperò aquest afany de control estatal sobre un ensenyament privat monopolitzat bàsicament per l'Església catòlica havia de desembocar forçadament en una sèrie de tensions i d'hostilitats, agreujades per les notícies que arriben de França i de Portugal. La mateixa Ivonne Turin ha escrit pel que fa a aquesta por de l'Església: «La llegada al poder de los liberales en una época en que las relaciones entre la Iglesia y el Estado eran especialmente ásperas, parece que hizo temer a la Iglesia española el desarrollo de corrientes similares de este lado de los Pirineos»⁶.

El control de l'Estat suposava, de fet, retallar els privilegis de l'ensenyament privat que podia rebre —segons el decret 18-8-1885— subvencions de l'Estat, els col·legis quedaven exclosos de la inspecció, els ensenyants no necessitaven cap títol, etc.⁷

Però la por a les reformes i les notícies que arriben de més enllà de les fronteres vindran a atiar el foc de les hostilitats. Els bisbes acullen els religiosos estrangers que arriben exiliats i els que procedeixen de les antigues colònies. L'emigració eclesiàstica francesa és particularment nombrosa, àdhuc abans de la llei de Combes, del 7 de juliol de 1904, que abolia en el territori francès l'ensenyament que impartien les congregacions religioses.

La intenció que sigui l'Estat el qui ha de controlar l'educació i la defensa a ultrança dels privilegis davant el temor que la política liberal prengui l'exemple de França, conduirà l'Església a una campanya oberta contra la política liberal. Una campanya orquestrada a força d'escrits a la premsa més integrista, de processons i de congressos. El Padre A. Manjón defensarà en el Congrés de Santiago, el 1902, el dret i la llibertat dels pares de família i el bisbe de Palència, don Enrique Almazar, senador per l'arxidiòcesi de Burgos, acabarà per dir en una reunió del Senat: «No es suficiente que el Estado liberal no monopolice la enseñanza; hay que asegurarse, además, que quien pretenda educar a los escolares lo haga siguiendo los preceptos del Derecho Divino, por estar en la vía de la conquista de la verdad»⁸.

En la línia de la política centralitzadora del govern liberal i amb la pretensió d'exercir un control més eficaç sobre l'educació, cal situar el Reial Decret de l'1 de juliol de 1902⁹. Però en realitat, allò que Romanones ve a recordar a les Congregacions religioses és que el control per part de l'Estat no pot considerar-se una novetat en sentit estricte, sinó que ja existia regulada en decrets i ordres anteriors, que no s'havien complert amb normaltat i que totes aquelles lleis que intentaven establir d'alguna manera aquest control, tampoc no s'han complert: «Urge... que de alguna manera se advierta como el Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes no limita su esfera de acción al estrecho círculo de la enseñanza oficial, sino que atiende, como es obligado, a la enseñanza no oficial, que no reviste menos importancia que aquella»¹⁰. Més endavant, insisteix en el tema de la manca de titulació: «Imposible parece que en España esté prohibido y hasta constituya un delito penado en las leyes el ejercicio de la profesión de Abogado, de Farmacéutico y aún otras de secundaria importancia, sin poseer el título suficiente para ello, mientras se permite ejercer la función social más elevada y compleja, la más delicada y difícil de todas, como es la enseñanza, la educación de las generaciones futuras a personas que de ninguna forma ni manera ostensible han probado conocimientos ni aptitudes para llenar tan alta misión. Como si se pudiera enseñar sin saber; como si la enseñanza no tuviese una técnica especialísima; como si la pedagogía no constituyera hoy una de las ciencias principales para el desarrollo y progreso de la cultura humana; como si al Estado les pudiera ser indiferente el que la juventud esté bien o mal instruída, posea mucha o poca cultura»¹¹.

I per tant, és necessari que els centres d'ensenyament privat estiguin «sujetos a una reglamentación y a una inspección tan escrupulosas por lo menos como la que se ejerce sobre cualquier empresa o establecimiento industrial»¹². Cal observar amb molta atenció aquestes paraules, car apareix, potser per primera vegada en la història el concepte d'empresa aplicat als col·legis religiosos. Més endavant, l'article 16, dins l'apartat referit explícitament als empresaris i directors, afegeix: «Es empresario de un establecimiento de enseñanza no oficial la persona, Sociedad o Corporación a quien se haya concedido autorización para fundarlo»¹³.

Aquest concepte d'empresa educativa aplicat a l'ensenyament privat, majoritàriament dominat per les

congregacions religioses, és una idea d'origen liberal que sorgeix tot just iniciat el segle XX i que probablement incideix a l'hora de crear aquell clima d'intranquil·litat i d'agitació. A pesar de tot, el decret és certament moderat i respectuós, però terminant pel que fa a l'hora de reclamar per a l'Estat el dret de control, tant a nivell d'inspecció dels locals com de titulació dels ensenyants i precisa detalladament la documentació que hauran de presentar tant els centres de nova creació com «los actuales establecimientos no oficiales, debidos a fundaciones y obras piadosas»¹⁴.

De fet, i aquest em sembla un dels punts més arriscats, el decret condiciona a la titulació qualsevol tipus de subvenció econòmica: «Los establecimientos de enseñanza primaria no podran recibir subvención del Estado, la Provincia o el Municipio si sus Directores o Maestros no poseen el título que acredite su capacidad»¹⁵.

Pel que fa a l'illa de Mallorca, he pogut consultar a l'Arxiu de la Delegació del ME la documentació que presentaren els col·legis que ja existien i els de nova creació durant els primers vint-i-cinc anys d'aquest segle, bona part dels quals coincideixen amb el pontificat del bisbe Pere-Joan Campins i Barceló (1898-1915), un període de temps que cal situar històricament en un ampli procés de conquesta —potser hauríem de dir de reconquesta— de la societat per part d'una Església que ha arribat a comprendre que l'educació «és un instrument important, una carta que es podia jugar al servei d'aquesta reconquesta»¹⁶. La citada documentació comprèn una sèrie de dades ben importants a l'hora d'estudiar la realitat educativa dels centres privats: la instància amb el nom del responsable jurídicament, la seva titulació i el certificat de bona conducta, el reglament del centre, matèries i nivells que s'imparteixen, textos utilitzats i la metodologia aplicada, el material didàctic del que disposa, certificat d'inspecció de l'edifici i plànol, quadre de professors, certificat que el centre compleix les condicions higièniques determinades per la Reial Ordre del 20 de juny de 1902, distribució del temps, certificat d'inscripció de la congregació religiosa titular en el registre civil, etc.

COL·LEGIS D'ENSENYAMENT PRIVAT LEGALITZATS A MALLORCA ENTRE 1901-1925¹⁷

Any	Nom del col·legi	Classe d'alumnes	Lloc
1901	Sagrat Cor	femení	Ciutat (So N'Espanyolet)
1902	C. de la Puresa de M. Stma. Alfons M. de Ligorí	femení masculí	Ciutat C. dels Oms, 96 Ciutat C. General Barceló, 42
1904	Col·legi de Primera Enseny. C. de la Puresa de M. Stma. Ntra. Sra. de la Consolació Ntra. Sra. de la Consolació Ntra. Sra. de la Consolació Ntra. Sra. del Carme Sant Vicent de Paül Sant Francesc C. Obreres de Sant Josep Sant Vicent de Paül Sant Vicent de Paül Sant Vicent de Paül Sant Vicent de Paül Sant Vicent de Paül	masculí femení femení femení femení femení femení femení femení femení femení femení femení femení femení femení	Ciutat (Sant Jordi) Valldemosa Ciutat (Ets Hostalets) Ciutat (Son Sardina) Ciutat (Es Molinar) Sóller Vilafranca Valldemosa Ciutat C. Campana, 9 Ciutat (El Terreno) Ciutat (Son Rapinya) Ciutat (Establiments) Ciutat (Sa Vileta)
1906	Sant Vicent de Paül Sant Vicent de Paül C. Ntra. Sra. de Lourdes* Escola Bella* Escola Elemental Completa* Sant Francesc	femení femení femení masculí femení femení	Ciutat (Coll d'en Rabassa) Ciutat (La Soledat) Ciutat Pla. Sant Antoni, 68 Ciutat Sant Jaume, 7 Sóller Inca
1908	Sant Francesc C. del Sagrat Cor*	femení femení	Son Servera Ciutat (Sa Indioteria)
1910	Ntra. Sra. de la Consolació Sant Joan B. de La Salle Sant Vicent de Paül Ntra. Sra. de la Providència Sant Vicent de Paül Patronat Obrer	femení masculí femení femení femení masculí	Ciutat (Sa Indioteria) Ciutat C. de la Concepció, 19 Ciutat (Son Roca) Ciutat C. Capuxines, 33 Ciutat C. Moral, 12 ciutat
1911	Pàrvuls de St. V. de Paül Ntra. Sra. de la Consolació Sant Alonso	femení masculí masculí	Sóller Ciutat C. de Sant Gaietà Ciutat C. de les Escoles, 3
1912	Associació d'escoles Catòlico-obreres de Sant Josep	i femení	Ciutat Es Born, 94
1916	C. Ursulí per a Srtes.* Ntra. Sra. de la Consolació Germans Carmelites	femení femení masculí	Ciutat C. de Zavellà, 14 Pont d'Inca Ciutat (Santa Catalina)

1921	C. Evangèlic de Sta. Catalina	masculí	Ciutat C. Murillo, 42
	Sant Josep	masculí	Ciutat P. de St. Matgí, 27
1922	Cervantes	masculí	Ciutat Rambla, 74
	Acadèmia Madariaga		Inca
1923	C. de les Trinitàries	femení	Ciutat C. de Verí, 7
	Ntra. Sra. de l'Esperança	femení	Ciutat C. de St. Jaume, 38
	C. de Sant Josep	femení	Ciutat C. Bayarte, 6
	Associació d'escoles Catòlico-obreres de Sant Josep	masculí	Ciutat Plaça de L'Olivar
	Associació d'escoles Catòlico-obreres de Sant Josep	i femení	Ciutat C. dels Oms, 81
	Associació d'escoles Catòlico-obreres de Sant Josep (nocturna)	masculí	Ciutat C. dels Oms, 85
	Associació d'escoles Catòlico-obreres de Sant Josep	i femení	Ciutat (Ets Hostalets)
	C. de la Puresa de M. Stma.	masculí i	Establiments
	Immaculada Concepció*	femení	Ciutat Olivera, 5
	Escola de Nins	masculí	Pòrtol
	C. dels Sagrats Cors	femení	Andratx
	Esc. de pàrvuls del nin Jesús		
	C. dels Sagrats Cors	femení	Ciutat Seminari, 15
	C. de la Immaculada*	femení	Pollença
	Sant Vicent de Paül	femení	Ciutat (Santa Catalina)
	Escola parroquial de Sant Bartomeu (adults)		Port de Pollença
	C. de la Sta. Família*	masculí	Sóller
	Escola parroquial nocturna de Sta. Eulàlia	femení	Manacor
	C. de Nines		Ciutat C. Ballester, 52
	C. dels Sagrats Cors	femení	Ciutat C. des Moliners
	Estudis Generals	femení	Llucmajor
	Jardins de la Puresa	masculí	Ciutat Concepció, 106
	Col·legi Lul·lià*		Ciutat C. de Sant Pere, 17
	St. Estanislau de Kostka*	masculí	Ciutat (Santa Catalina)
	Escola de So N'Espanyolet	masculí	Ciutat (Santa Catalina)
	Escola de Son Rapinya*	femení	Ciutat (So N'Espanyolet)
	C. de la Puresa de M. Stma.	masculí	Ciutat (Son Rapinya)
	Ntra. Sra. del Perpetu Socors*	femení	Ciutat (Son Serra)
	Escola Catòlica Alemanya*		Ciutat
	Acadèmia R. Llull*	femení	Ciutat
	C. St. Jaume	femení	Ciutat Bisbe Maura, 2
	C. St. Miquel	masculí	Pont d'Inca
	C. de Sant Josep	masculí	Llucmajor
	C. St. Lluís Gonçaga*	masculí	Manacor
	C. de D. Gabriel Sureda*	masculí	Algaida
	C. Privat de Porreres*	masculí	Ciutat C. des Vent
	C. de S'Aranjassa*	masculí	Porreres
	C. dels Sagrats Cors	masculí	Ciutat (S'Aranjassa)
1925	C. dels Sagrats Cors	masculí	Campos
	Esc. parroquial d'Establiments	femení	Pollença
	Esc. parroquial de Bunyola	femení	Ciutat (Establiments)
		masculí	Bunyola
		masculí	

Els col·legis marcats amb un asterisc (*) són col·legis regits per seglars.

No és aquest el lloc d'analitzar detalladament la pràctica didàctica dels col·legis privats al començament del segle XX. De la lectura dels reglaments i dels plans d'estudi se'n desprenen una sèrie de conclusions interessants pel que fa al coneixement d'una realitat educativa i d'una praxi escolar que ha dominat l'educació mallorquina dels anys posteriors fins al nostre temps, en definitiva fins al darrer quart d'aquest segle. Estic convençut que la llista que he oferit no és rigorosament completa. Encara n'hi falten. El desordre de l'Arxiu on he treballat no m'ha permès trobar altres expedients. De totes formes, els col·legis que hi manquen no són nombrosos. Tampoc no hi figura una

bona part de les escoles que les congregacions religioses tenien obertes a molts de pobles. I això em fa pensar que aquell decret de Romanones no degué aplicar-se d'una forma absoluta i les congregacions devien anar legalitzant els seus col·legis bonament, a mesura que anaven obtenint els títols acadèmics necessaris. De totes formes, i aquí crec que radica un dels problemes essencials sorgits del decret: Ens trobam amb un text legal que obliga els religiosos a legalitzar-se i els exigeix una titulació que, en el cas de Mallorca, no tenen en una gran majoria. Per altra banda, l'Estat no pot oferir una alternativa degut a la situació precària i d'abandonament en què es troba l'ensenyament oficial. I encara més, si tenim en compte que una gran part de les escoles religioses estan dedicades a l'educació de la dona. Un estat catastròfic que l'Església aprofita.

De totes formes, el decret de Romanones significà un toc d'alerta per a l'ensenyament privat. I es produí la reacció. Les institucions religioses s'encallaren en una pràctica pedagògica caduca i rutinària, car les poques excepcions moderadament renovadores no tenen un pes específic i foren quasi sempre un crit dramàtic en el desert. Una pràctica pedagògica rutinària quant a la metodologia, autoritària i paternalista. Han après la lliçó i han comprès el poder de l'escola, la força de l'educació en el procés de conservació i de salvaguarda. De totes formes, una vegada aconseguit el control de l'escola privada per part de l'Estat, començarà la lluita de l'Església per orientar el sentit d'aquest control: El combat d'exigir subvencions, de reclamar privilegis i el reconeixement dels serveis prestats a l'escola privada com si fossin oficials.

Ciutat de Mallorca, setembre de 1980

NOTES

1. Veg. IVONNE TURIN, *La educación y la escuela en España de 1874 a 1902*, Aguilar, Madrid, 1967, pàg. 97.
2. R. ALTAMIRA, «Problemas urgentes de la Primera Enseñanza en España», BILE, 30 de juny de 1912, núm. 627, pàg. 166.
3. Veg. *La Almudaina* del 9 de juliol de 1904.
4. R. BALLESTER, *Bosquejo histórico sobre la Instrucción Pública en Mallorca*, Palma, 1904.
5. IVONNE TURIN, Op. cit., pàg. 310.
6. *Ibidem*, pàg. 319.
7. Veg. «Escuela pública / privada», en *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 9, setembre de 1975, pàg. 11.
8. Veg. «Diario del Senado», 13 de juliol de 1904, *Cuadernos de Pedagogía*, juny de 1975.
9. Veg. Gaceta del 2 de juliol de 1902, també, al *Boletín Oficial de la provincia de las Baleares*, núm. 5.536, del 8 de juliol de 1902.
10. *Ibidem*. (de la part expositiva)
11. *Ibidem*. (de la part expositiva)
12. *Ibidem*. (de la part expositiva)
13. *Ibidem*. Artl. 16.
14. *Ibidem*. Artl. 29.
15. *Ibidem*. Artl. 12.
16. Veg. GABRIEL JANER MANILA i BERNAT SUREDA GARCÍA, «La lluita pel control de l'educació», dins *L'educació a Mallorca (Aproximació històrica)*, Edit. Moll, Ciutat de Mallorca, 1977.
17. Segons la documentació que he pogut examinar a l'Arxiu de la Delegació del ME de les Illes Balears.

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES A L'OBRA DE PERE BARNILS I GIOL

Maria Pla i Molins

Pere Barnils i Giol va néixer a Centelles (Osona) el 1882.

Estudià Humanitats al Seminari de Vic. Els seus pares el destinaren posteriorment a una professió industrial. Sabem d'un seu germà que tenia una botiga de sabates. Barnils no deixa però d'estudiar. Presenta poesies a Jocs Florals i domina el llatí, el grec i la literatura clàssica.

Un amic seu, en Jaume Barrera, director de la Revista "Biblioteca clàssica catalana", ens el descriu vestit d'obrer "de blau". Un mecànic era un "obrer i un poeta"... de rostre blanc i front amplísim recollint un premi als Jocs Florals de Reus.

Barnils fou un estudiant poeta que ha de dir al seu pare a l'igual que Ovidi: "Promito tibi, pater, numquam componere versus"... i esdevé obrer que llegeix textos clàssics després de fer durant el dia treball manual.

El 1908, la Diputació Provincial de Barcelona obra un concurs de tres pensions, per a estudiar Filologia a la Universitat de Halle (Alemanya). En el tribunal hi havia: Antoni Rubió i Lluch, Jaume Massó, Antoni Alcover, Pompeu Fabra i Guillem Mª de Brocà.

Els guanyadors foren: P. Barnils, M. Montoliu i A. Griera, que marxen tres anys a Alemanya per estudiar amb el filòleg Dr. Bernhard Schädel, "per l'honor i enaltiment de nostra amada llengua".

A 26 anys marxa a Alemanya: "Quan torni us explicaré la raó interna dels fonemes".

En dues cartes adreçades al seu germà Joan parla dels estudis que realitza i també dels esdeveniments de l'època.

En la carta del 15-8-1909 parla de la Setmana Tràgica: "...no hi ha noblesa desinteressada en els de dalt... i en els de baix hi ha ignorància. La culpa és dels que remenen l'olla".

El 22-4-1909 explica com s'acomoda als costums alemanys. La Setmana Santa tan diferent de Catalunya. Un Dijous Sant, dins d'una Església Protestant amb l'audició magnífica de la Passió segons Sant Mateu, de Bach. "A Alemanya, la voluntat del poble a les lletres no és cosa de quatre dies".

Ja no em surten versos"... està en plena feina de filòleg: a la Biblioteca de Halle han descobert un manuscrit català del segle XVI.

El 1913 es doctora en Filosofia i Lletres.

El 1914 estudia un any amb Rousselet, iniciador de la fonètica experimental.

Durant 6 anys treballa també en la recollida de dades per al Diccionari General de la LLENGUA Catalana.

El 1918 és el Director tècnic de l'Escola Municipal de sords-muts de Barcelona.

La seva tasca de filòleg i pedagog ja només la frenarà la mort el 30 de gener de 1933.

RECALL BIBLIOGRÀFIC

P.B. "Cròniques d'Alemanya". Biblioteca clàssica catalana. Revista Setmanal 1908-1909.

P.B. Poesies en el Periòdic Ausetania, Jocs Florals i inèdites. 1902-1913?

P.B. DEFECTES DEL PARLAR, Llibreria Catalonia, Barcelona 1930: Queda recollida la seva obra científica en llengua alemanya, catalana i castellana.

OBRES PEDAGÒGIQUES

P.B. Iniciació a l'ensenyament oral dels sords-muts. Barcelona, 1920. Guia per al primer ensenyament oral dels sords-muts. 1920. Registre de figures i vocables per a l'ensenyament dels sords-muts. Barcelona 1920.

P.B. Laboratorio de la palabra. Barcelona 1928.

P.B. Obres de teatre per a infants sords-muts:

"El miracle de Sant Francesc", 1924. Música de J. Llongueres.

Teatre per Nadal. Inèdit. 1931.

Esbós de festa nadalenca. Inèdit. 1931.

P.B. Enfilant records. Novembre de 1931.

P.B. Exercicis inèdits per al noi Ll. G. tartamut. 1920.

P.B. Sociedad de Logopedia i Foniatria de Barcelona. (Circular). Relació metge-pedagog (Documents personals).

Articles a la Revista LA PARAULA 1919-1921

N.º 1; Gener-març 1918 Any 1

"En matèria d'ensenyament a sords-muts, una pedagogia sana i fecunda no pot tenir altra base que un coneixement exacta en l'anàlisi fisiològic de la parla i de l'anàlisi psicològic del llenguatge" (pàg. 1).

P.B. "A propòsit de l'aparell de Fran X Rötzer" (pàg. 16) n.º 1.

P.B. "De fonètica general" (pàg. 69) n.º 2 abril-juny 1918.

P.B. "Sobre dificultats fònico-ortogràfiques" (pàg. 117) n.º juliol-setembre 1918.

P.B. "De fonètica general 2" (pàg. 128) n.º 3 juliol-setembre 1918.

P.B. "Un archivo fonogràfic" (pàg. 152) n.º 4 octubre-desembre 1918).

P.B. "Clixés que viatgen" (pàg. 178) n.º 4 octubre-desembre 1918.

P.B. "L'emissió de la veu" (pàg. 17) Any 11 n.º 1 gener-març 1919.

P.B. "Els predecessors del mètode oral" (pàg. 49) n.º 2 abril-juny 1919.

P.B. "El timbre de la vocal neutra del català" (pàg. 83) n.º 2 abril-juny 1919.

P.B. "Algunas consideraciones generales sobre el tratamiento de la tartamudez" (pàg. 147) n. 4 oct-des. 1919.

P.B. "SOBRE L'ENSENYAMENT BILINGÜE" (pàg. 174) oct-des. 1919.

P.B. "Durant el període de la demutització" (pàg. 4) any 11 n.º 1 gener-març 1920.

P.B. "Un donativo a nuestra escuela: El Phonoscope Lioret" (pàg. 19) n.º 2 abril-juny 1920.

P.B. "Anotacions fonètiques a l'obra d'en J.P. Bonet" (pàg. 338) N.º Extraordinari juliol-des. 1920 i gener-des. 1921.

Articles a la revista EL PARLAR 1931-1932

P.B. "Observacions psico-fisiològiques entorn de les imatges verbals motrius" (pàg. 3) n.º 1 oct-des. 1931.

P.B. "Nuestras persistentes inquietudes acerca de la emisión y perfeccionamiento de la voz" (pàg. 1) Any 11 n.º 2 gener-març 1932.

P.B. "La tragedia de los sordos y su liberación" (pàg. 20) n.º 3 abril-juny 1932.

P.B. "El nou règim davant dels sords-muts" (pàg. 24) n.º 3 abril-juny 1932.

P.B. "Sobre el valor intencional en l'emissió de les consonants i la seva influència en la veu dels sords-muts" (pàg. 33) n.º 4 juliol-setembre 1932.

P.B. "Medicina pedagógica. Los enfermos de la palabra" (pàg. 40) n.º 4 juliol-setembre 1932.

L'ESCOLA LAICA D'ALAIOR

Pere Alzina Seguí

1. CONTEXT HISTÒRIC DE MENORCA DURANT L'EXISTÈNCIA DE L'ESCOLA LAICA

La història de la nostra illa denota unes clares peculiaritats que serveixen per a comprendre tots els aconteixements que en ella s'han desenvolupat, entre ells, el que ara ens ocupa: l'escola laica l'Alaior.

És imprescindible, per adonar-se'n de la implantació social de l'escola, analitzar molt succintament els principals fets que marcaren la història menorquina a principis de segle.

Com tots sabem la colonització anglesa fou per la illa un motor d'expansió econòmica a tots els nivells; el port de Maó, és un clar exponent d'aquest fet ja que és un dels llocs de més trànsit mercantil de la Mediterrània i un dels millors ports naturals. És en aquesta època quan comencen a delimitar-se clarament les diferències entre Maó i Ciutadella, degut a les classes socials que es formen: una burgesia mercantil i una aristocràcia feudal, respectivament. Aquestes classes són, per altra part, les integrants dels dos grans grups polítics de la història menorquina: el republicà i el conservador.

Econòmicament Menorca produïa quatre productes industrials bàsics: les sabates, els moneders de plata, teixits i motors. No obstant per una sèrie de vicissituds i degut a les contínues crisis del sistema capitalista, es produeixen grans baixes en l'exportació, i repetides vegades Menorca és víctima de la fam i de la pobresa.

Els principals problemes de la indústria apareixen molt clars: per una part està l'individualisme de l'empresari i per l'altra la falta de recursos econòmics suficients per montar uns equips mecanitzats en les principals fonts d'ingressos: les sabates i la indústria formatgera; per tant la competitivitat amb les grans empreses mundials era pràcticament impossible.

També l'agricultura, deixant de banda la ramaderia que si era important, estava francament endarrerida degut a la configuració del terreny (molt pedregós i amb multitud d'altiplans), i el clima poc favorable.

Per altra part, el que més ens interessa són els aspectes educatius, culturals i polítics de l'illa i en particular d'Alaior.

A principis de segle la comunitat il·lenca no tenia un ambient cultural elevat, ni els pares es preocupaven per l'educació dels seus fills; la quantitat d'analfabets era realment preocupant a tots els nivells socials. Davant aquest panorama, entitats culturals i polítiques emprenen el camí de culturalitzar la gran massa analfabeta que existia.

Més clares són les paraules que ens diu Pere Ballester sobre la situació a la Revista de Menorca de l'any 1911:

"Mescla indefinida al menorquí, singularment al mahonés, d'independència i passivitat, d'exquisit esperit d'imitació i una inclinació a la rutina, d'indiferentisme religiós i un fondo de creències supersticioses, de certa cultura imgenita i una ignorància que no honra el nostre sistema educatiu, al mateix temps que ens exhibim com a poble modern, a la vegada que dissimulam malament el virus de la nostre superficialitat e incultura".

Com a mostra del que deia basta enunciar les dades referides a Alaior de l'any 1926, que d'un cens de 5.111 habitants de fet hi havia 416 analfabets de menys de 20 anys, 502 de 20 a 40 anys i 1320 de més de 40 anys, això suposa un total de 2.238 persones que no sabien llegir ni escriure (43% d'analfabets).

Davant aquesta situació de clara inestabilitat social, la política jugava un important paper ja que les entitats escolars privades (religioses o racionalistes) intentaven, cada una per la seva banda, la consolidació d'un estat culturalment elevat.

Poc a poc, la gent s'anava interessant per les coses pròpies i pel folklore de la nostra illa, formant-se lentament, una consciència de comunitat.

Tots els medis de difusió culturals estaven en mans dels respectius partits polítics: eren els diaris o setmanaris que es publicaven en gran quantitat. Juntament, s'anaven configurant les característiques pròpies; la més important la seva inclinació al partit republicà.

Davant tot el que hem exposat fins ara, és fàcil comprendre com el Cercle Democràtic i Republicà (C.D.R.) d'Alaior, juntament amb altres societats progressistes, mantingués al seu càrrec "L'escola laica".

2. ESBÓS HISTÒRIC DE “L'ESCOLA LAICA”

Durant el darrer quart del segle XIX es fundà a Alaior, un centre d'esquerres, anomenat “Cercle Democràtic i Republicà” que agrupava persones d'idees progressistes amb el comú denominador d'oposició a la monarquia.

Per altra part, l'any 1902 un grup d'afiliats al citat centre, fundaren una societat anomenada “Paz y Unión” la qual tenia com a missió ajudar econòmicament als obrers malalts o amb pocs recursos. Aquest grup fou el que acordà, juntament amb el C.D.R., la fundació de l'escola, a l'estil de les de Ferrer i Guàrdia.

L'any 1907 era oberta i el seu primer professor va ésser en Joan Mir i Mir, una de les més destacades personalitats menorquines del primer terç de segle. Ell era el director del setmanari anarquista “El Porvenir del Obrero” clar exponent de les teories àcrates i de la pedagogia racionalista.

L'escola va tenir un gran èxit i el C.D.R. firmà un contracte amb un jove mestre català, en Joan Duran Pineda, relacionat de prop amb l'escola ferrerista.

Davant la massiva assistència d'alumnes, l'escola fou traslladada des d'un local del C.D.R. a un de la societat fundadora, més adequats a la tasca pedagògica.

El mestre Duran, així és com és conegut a nivell popular, va fer una gran feina educativa, reconeguda per tots els qui el van conèixer.

L'escola era finançada amb l'aport mensual de 10 cts. procedents de la quota de cada soci del C.D.R., per una part, per l'altra gràcies a la subscripció permanent de bon nombre d'alaiorencs emigrats a l'Argentina, des d'on enviaven les seves participacions econòmiques.

Degut a la Setmana Tràgica, la majoria de les escoles racionalistes són tancades i el seu inspirador condemnat a mort. L'Escola laica d'Alaior corre per les mateixes aigües i l'any 1914 és tancada per haver trobat un alumne que copiava un paràgraf de les “Aventures de Nono” de Jean Grave, llibre prohibit a Espanya, procedent de la biblioteca de l'Escola Moderna.

La clausura de l'escola fou molt mal vista i gran nombre de crítiques, manifestacions i la celebració de l'Assemblea general de lliurepensadors menorquins mobilitzaren l'opinió pública.

La tasca pedagògica no fou aturada i el mestre Duran anava a cases particulars per tal d'impartir l'ensenyança.

Durant els anys en els que l'escola romangué tancada es constituí una nova entitat anomenada “Instrucción Popular” que havia aconseguit construir un local especial per l'escola, molt prest legalitzada baix el nom de “Escuela Nueva”. Els nous locals estaven equipats amb material didàctica i a més s'impartia una classe per a parvuls, regentada per la germana del mestre Duran.

L'any 1917 el mestre anà a Barcelona deixant a Alban Rossell com a nou professor. També va donar classes un alumne de Joan Mir i Mir, en Pere Gomila, conegut per la seva tasca poètica. Tornà, l'any vint en Duran, i l'escola seguia la seva funció amb notable èxit.

No obstant l'any 1926, a l'edat de 38 anys morí el mestre Duran a Alaior, recordant-se el seu enterrament com l'acte més multitudinari de la història alaiorena.

Josep Alberola continuà la tasca educativa però visqué uns mals moments polítics. La coneguda “Vaga de ses set setmanes” dividí a les forces progressistes en dos blocs: els obrers sindicalistes de la C.N.T. i els patrons republicans, integrants tots del C.D.R., provocant-se una crisi irremeiable. L'escola quedà en mans dels obrers cenetistes que sumaven uns 500 en total.

La nova situació política suggerí la idea de reformar i ampliar el local de la institució escolar. Així se creà una sala d'espectacles per a projectar films i per realitzar obres teatrals i vetllades artístiques de fons cultural i llibertari.

Quan Alberola abandonà Menorca el substituí Josep Xena que hi estigué molt poc temps; impartí les classes després un ex-alumne, en Francesc Sintes Pons, que durà fins al final de la Guerra Civil Espanyola.

Acabada la guerra, l'escola i els seus bens són incautats i el local passà a formar part d'una fàbrica de calçat que encara avui dia funciona a Alaior.

3. PLA D'ESTUDIS I PEDAGOGIA

S'escola laica se caracteritzava per una educació integral a tots els nivells, no tan sols comptaven els coneixements i el nivell de aprenentatge de cadascun, sinó també les formes de vida i comportament davant la societat.

El principal inspirador d'aquesta pedagogia fou Joan Duran, profundament influït per la “Escuela Moderna” de Ferrer i Guàrdia.

Els punts bàsics del seu ideari són els que a continuació exposo:

a) L'educació és tractada com el principal problema polític i social. En l'educació està la clau per fer homes vertaderament conseqüents amb sí mateixos per obtenir una felicitat fora dels requeriments polítics o represius de la societat capitalista.

b) L'educació estarà en funció de la “Raó Natural” (propugnada per Ferrer i Guàrdia) de l'home i de les seves necessitats. No hi ha possibilitats de crear déus imaginaris si l'home coneix el seu entorn i els mecanismes naturals que regeixen el món. Tota teoria, a partir d'aquest postulat, és sotmesa a la comprovació empírica i científica per ésser acceptada com a vàlida.

Davant aquesta afirmació es comprèn la negació de Déu i de la religió.

“L'únic que el mestre Duran ens deia sobre la religió —diu Joan Seguí, alumne seu— era que miréssim les esglésies perquè en el seu interior tot és obscuritat i la raó humana cerca la claretat i la llum per tot”.

c) L'humanisme és el punt bàsic del seu ideari. Tots els alumnes ressaltaven la veu serena i pausada amb la que explicava les lliçons dins classe; ferm reflexe d'una personalitat que cercava la felicitat espiritual i, en darrer lloc, una meta única: La societat feliç sense estat.

La serenitat donava l'exemple clar i evident d'una profunda identificació amb el procés vital, assumint totes les dificultats amb estoica resignació, augmentant les ganes de viure per la consecució del noble ideal.

d) Com a conclusió del que hem dit fins ara, podem afirmar que predominen els factors formatius sobre els tècnics i un equilibri efectiu per damunt de les imposicions d'aprendre coneixements específics (vida sana i potenciació dels aspectes imaginatius de l'home).

e) Com és natural amb alumnes d'ensenyança primària no es podia practicar cap tipus d'autogestió educativa; per això regnava una certa disciplina que per altra banda, no condicionava l'ambient d'amistat i distensió entre el professor i l'alumne; aquesta disciplina servia per canalitzar els impulsos dels al·lots, però mai eren reprimits.

Es contenen anècdotes molt significatives sobre la personalitat del mestre Duran i la seva pedagogia. Així Joan Seguí ens diu:

“Al mestre Duran li agradava veure els seus alumnes en el quart de lectura del C.D.R.; clar està que no ens obligava a ser-hi, però si en veia qualcom fumant, jugant o beguent li donava una explicació del seu comportament, sense renyar-lo, demostrant científicament, amb proves, els resultats del vici, al·ludint als cartells de l'escola”.

Aquests cartells explicaven les conseqüències de tots els vicis amb dibuixos i referències mèdiques a la constitució anatòmica de l'home.

f) Es donava una importància cabdal a la coeducació, intentant suprimir les absurdes creences que sobre el tema pul·lulaven a nivell popular. Aquest fet va provocar dins Alaior moltes crítiques per part de la dreta.

g) A l'escola laica no es donaven premis ni càstics, així com tampoc es feien exàmens ni es donaven notes. Els premis, com els exàmens, eren considerats traves a la llibertat individual ja que incitaven l'alumne a una competitivitat egoïsta.

El mestre donava una explicació d'una lliçó mitjançant un dictat o a viva veu. L'alumne posteriorment explicava el que havia entès ajudat pel mestre que li cobria les lacunes lògiques de tot aprenentatge.

Però, ara surt la pregunta ¿Com s'assabentaven els pares dels cursos que feien els seus fills si no es donaven notes ni es feien exàmens? Molt senzill; el professor anava xerrant amb cada un dels pares i els donava compte de l'aprofitament del seu fill, tenint ben present les possibilitats i necessitats familiars de cadascun, amb la convenció que l'educació no és una nota ni es completa amb un més, perquè és un procés llarg i difícil mitjançant el qual s'adquireix una maduresa intel·lectual i pràctica.

h) Destacava damunt de tot el gran amor a la natura, que es patentitzava en les contínues excursions al camp, a on s'estudiava directament tot el procés natural.

i) Tot el que hem dit fins ara denota clarament la responsabilitat del mestre de condicionar la instrucció mitjançant el desenvolupament de conversacions i discussions, potenciant, sobre tot, la lliure expressió de l'alumne davant els fets i preparar-lo amb un esperit crític per a la vida social a la que prest entraria de ple.

4. PLA D'ESTUDIS

Les assignatures que s'impartien eren les següents: Geografia, Gramàtica, Aritmètica amb nocions de comptabilitat agrícola i mercantil, Geometria, Ciències Naturals i Urbanitat i Català.

En totes elles dominava l'esperit pràctic orientant els alumnes a la integració dins el món econòmic i cultural. Els horaris eren molt semblants a l'actual ensenyança.

5. L'ABAST SOCIAL DE L'ESCOLA LAICA D'ALAIOR

L'escola laica fou més cosa que una simple entitat d'ensenyança racionalista d'una gran ciutat, per un fet molt clar: Alaior era i és un poble petit amb una idiosincràsia molt marcada i pròpia.

El poble és sensible als esdeveniments històrics i a tot quant passa a nivell nacional. A més en aquella època, les divisions polítiques estaven profundament marcades: La C.N.T., com he dit abans, comptava amb 500 afiliats, però la dreta era forta (cal dir que s'editaven dos setmanaris cap a l'any 1930 a Alaior: «El Porvenir del obrero» — i “Cruz y espada” —de la dreta reaccionària—).

Així, amb el taló de fons de la política, l'escola desenrotllà la seva activitat social poc coneguda per la majoria del poble, que repeteix, al referir-se a aquests fets, la personalitat única del mestre Duran com si fos més que una persona; era en realitat tota una institució.

Les obres de teatre eren evidentment formatives de cara als pares poc instruïts: es representà, segons contenen l'obra titulada «La Gramàtica» on cada personatge feia una part de l'oració (l'adjectiu, el verb, el nom,

Les obres de teatre eren evidentment formatives de cara als pares poc instruïts: es representà, segons contenen, l'obra titulada “La Gramàtica” on cada personatge feia una part de l'oració (l'adjectiu, el verb, el nom, etc.) i durant la representació anaven formant l'oració. El mateix feien amb lletres, per ensenyar a escriure i a llegir sense quasi estudiar.

Ja en la tercera dècada del segle XX feien sessions de cine mut vertadera innovació de l'època i vetllades artístiques musicals, amb cant coral, recitals i qualque sàinet curt contra el servei militar o contra la religió.

6. RESULTATS DE LA PEDAGOGIA RACIONALISTA

EXAMINANT LA PERSONALITAT DELS HOMES SORTITS DE L'ESCOLA LAICA

Totes les persones que he pogut conèixer i van assistir a les aules d'aquesta institució escolar tenen una sèrie de particularitats comunes que demostren l'efectivitat de la tasca pedagògica empresa. Anem a veure quines són:

A) En primer lloc és de destacar, com diu Pere Solà, una tendència al autodidactisme. Tenen un afany i un esperit d'investigació innats, així com una íntima relació amb els fets culturals que es desenvolupen a tots els nivells. La seva principal guia es la raó i el seu fi la llibertat i les ànsies de progrés.

B) Donen un valor molt important a la subjectivitat. Tots estan formats baix el *canon* d'una forta personalitat que els duu a ésser estrictes ells mateixos. La seva forma d'ésser denota una ètica molt forta mesclada amb preceptes cristians i postulats àcrates.

C) No obstant, davant aquesta aparent intransigència s'amaguen uns sentiments humans i tendres davant les situacions adverses de la vida de les que surten sempre amb una esperança de superació i una experiència per altres vegades.

D) Quasi tots els alumnes de l'escola són de tendència esquerrana, la gran majoria és àcrata. Això es deu, sense cap dubte, a tot el que fins ara hem dit: la politització de la cultura. Segurament és l'errada més grossa de la pedagogia racionalista vista des d'avui, indubtablement en el darrer temps l'escola laica es dedicava a polititzar les situacions criticant la dreta i l'església.

7. PETITA BIOGRAFIA DEL MESTRE DURAN

Com hem vist fins ara el vertader motor de l'escola laica era en Joan Duran Pineda. Anem, doncs, a veure qui era.

Va néixer a Sabadell el dia 1 de març de 1888. La seva infància no fou molt pròspera. Era el fill d'una família humil; són pare escardador de llana i sa mare planxadora. Als set anys morí el pare i la família passà per grans dificultats econòmiques, superades per la forta voluntat de la mare qui va aconseguir que en Joan cursés estudis a les Escoles Pies de la seva ciutat natal.

D'esperit autodidàctic es matriculà a l'escola industrial i d'arts i oficis de Sabadell cursant un ampli aspectre de matèries que anava ampliant particularment amb l'estudi d'història natural, la seva assignatura preferida.

Posteriorment ingressà en la Societat Obrera Metal·lúrgica de Sabadell i és aquí on comença la seva tasca pedagògica. Estableix cursos de teoria mecànica i dona multitud de conferències als obrers amb l'únic fi d'aixecar la cultura del poble.

Durant la seva adolescència va haver de lluitar molt per llevar-se de damunt tots els conceptes religiosos que havia après durant els seus estudis primaris a Sabadell, però poc a poc anava comprenent el sentit de la vida, orientant-se cap a l'ensenyança laica i científica. Als seus divuit anys era molt admirat per tots, tan per obrers com per professors i tothom li augurava un gran futur.

No obstant va contraure la tuberculosi, la pitjor malaltia de l'època; però un metge, gràcies a l'electroteràpia va aconseguir curar-lo. Degut a això va deixar el seu ofici de mecànic i es va dedicar de ple a la pedagogia interessant-se especialment per Pestalozzi, el famós pedagog.

Als seus vint anys, passà a regentar l'escola laica d'Alaior (1908). Poc després de la seva arribada és empresonat i processat a Maó, per haver realitzat una protesta en temps electoral contra la dreta, el procés va ser favorable al mestre. Durant aquest temps exercí com a corresponçal a Alaior del diari "La voz de Menorca" republicà).

En 1916 és elegit regidor per l'esquerra, càrrec que desempeña fins l'any 1920.

L'estimació del poble va en augment, el mestre es guanyà les simpaties de tots, amics i enemics polítics, degut a la seva joventut i humanitat.

En 1923 contreu matrimoni civil amb Margarita Fortuny de la que tingué una filla.

Aquesta vida dinàmica i activa en pro de l'ensenyament fou trencada a finals de desembre de 1925 quan cau malalt d'una febre tifoidea, morint als 38 anys.

Bondat, cordialitat i sinceritat eren sinònims de la paraula Duran. Un alumne diu d'ell:

"La senzillesa i l'amor cap als infants, la constant campanya contra el vici, el seu optimisme en pro de la regeneració de l'espècie humana per la comunió amb la naturalesa, fou per a ell un somni formós i temptador com tots els idealistes que confien amb el destí elevat de la humanitat i convençuts de què la cultura i l'harmonia conduiran a la suprema felicitat de la vida".

8. CONCLUSIÓ

L'educació és una de les més controvertides facetes d'aquesta societat; els problemes actuals són evidents; els de principis de segle eren pitjors, però l'escola sempre situada als inicis de la vida, ha marcat els homes que per ella passen en gran manera, condicionant la seva actuació.

L'escola laica d'Alaior tan sols va aportar un gra d'arena a la tasca educativa però tenia una il·lusió, un ideal particular: la felicitat; cercava que l'alumne no fos tal, sinó que fos una persona, lliure, responsable i conseqüent en sí mateix.

Cercava una escola diferent, una escola on els al·lots disfrutessin de la vida natural sense limitacions, sense càstigs, sense plors ni notes, una escola on es sentís vertaderament l'alegria de viure amb la natura.

POLÍTICA CULTURAL Y EDUCATIVA DE LA MANCOMUNIDAD DE CATALUÑA Y SUS REALIZACIONES EN TARRAGONA

*Juan Bautista López Ferreres
Antonio A. Parra García*

1. BREVE INTRODUCCION HISTORICA

Las "Bases para la Constitución regional catalana", más conocidas por "Bases de Manresa" (29-3-1892), señalan el inicio de lo que será el catalanismo político contemporáneo.

Pero es en la España de Alfonso XIII cuando el catalanismo adquiere fuerza frente al tradicionalismo.

El 26-9-1911, se elaboran las Bases para la Mancomunidad que, el 17-10-1911, son aprobadas, en el Palacio de la Generalidad, y, con fecha 8-12-1911, presentadas como Proyecto de Ley de la Mancomunidad al Gobierno de Madrid. Canalejas, en julio de 1912, las presenta a las Cortes.

Hay una época de incertidumbre tras la muerte de Canalejas, que había apoyado el referido Proyecto y, finalmente, el R. D. de 18-12-1913 (Gaceta del 19) dice que:

"Para fines exclusivamente administrativos que sean competencia de las provincias, podrán éstas mancomunarse". Art. 1.

El Estatuto de la Mancomunidad Catalana fue acordado el 9-1-1914, por los representantes de las cuatro Diputaciones catalanas y, con posterioridad, ratificado en las respectivas sesiones de dichos organismos provinciales.

El R. D. de 26-3-1914 (Gaceta del 27), aprueba el Estatuto de la Mancomunidad Catalana.

En dicho Estatuto no se menciona, de forma expresa, entre las atribuciones de la Mancomunidad, ninguna sobre Instrucción Pública o Cultura.

Posteriormente, la Diputación de Barcelona (en su sesión del 10-1-1920), la de Gerona (en la del 2), la de Tarragona (en la del 5) y la de Lérida (en la del 13), acuerdan traspasar a la Mancomunidad los servicios de Beneficencia, Instrucción Pública i Deuda.

Si bien, sobre el papel, la Mancomunidad era bien poca cosa, en el aspecto político representa un avance importante: es el primer gobierno autónomo de Cataluña, desde el Decreto de Nueva Planta.

Prat de la Riba, primer Presidente de la Mancomunidad, se marcó, como objetivos primordiales, el transformar un organismo, que sólo poseía facultades administrativas, en un instrumento de gobierno, que pudiera servir para crear un verdadero estado catalán.

La Mancomunidad dispondría de los medios económicos que las cuatro Diputaciones le traspasaran, así como los tributos o impuestos sobre los distintos campos económicos de su ámbito territorial, como podían ser los arbitrios sobre la circulación de automóviles o los derivados de los servicios telefónicos.

2. POLITICA EDUCATIVA Y CULTURAL

2.1. Postulados generales

Prat de la Riba, desde su posición de Presidente de la Mancomunidad, lleva a término su idea pedagógica, iniciada en 1907: aglutinar los esfuerzos de las instituciones públicas catalanas, para poner en marcha una política educativa, de acuerdo con las necesidades de Cataluña y con las nuevas corrientes pedagógicas del extranjero.

Los postulados generales de la nueva actitud pedagógica pueden resumirse en los puntos siguientes:

- Intentar resolver el problema escolar de Barcelona. En la elaboración del plan correspondiente intervino la Institución Libre de Enseñanza.
- Reforma general de la enseñanza municipal.
- Rechazo a las oposiciones, para lo que se procedería a la búsqueda de un método más racional para la selección de los maestros.
- Coeducación.
- Dar más importancia a la educación que a la instrucción.
- Basar la enseñanza en las necesidades de los niños.
- Enseñanza en catalán, basándose para ello en la teoría de que el niño ha de comenzar un aprendizaje escolar en la lengua materna.
- Escuela laica.
- Desarrollo en plena naturaleza.
- Dar importancia a la educación física, que prepara al cuerpo para alojar una mente más despierta y ágil.
- Supresión de los premios y los castigos.
- Realización de excursiones y viajes, con relativa frecuencia.
- La educación estética y los trabajos manuales tenían gran importancia en el curriculum escolar.
- Estrechar la relación escuela-familia.

En 24-11-1914 se crea el Instituto de Educación General, cuyo objetivo

"...és la iniciació i el foment d'institucions, costums i actes, i la difusió de coneixements, que tendeixin a millorar o millorin la condició física i moral de la gent que forma el nostre poble, així com els que tendeixin a l'enfortiment i la dignificació de la raça" (art. 2on.).

2.2. Escuelas

El Consejo de Investigación Pedagógica emite, en mayo de 1915, un informe sobre el problema de las construcciones escolares y, la Asamblea General de la Mancomunidad, en la sesión de 19-5-1915, acuerda subvencionar la ESCUELA DE VERANO, la creación del BOLETIN MENSUAL DE AMPLIACION PEDAGOGICA y el estudio de cuatro proyectos de edificios escolares.

Estos edificios se ubicarán en poblaciones de pocos vecinos, ya que son centros para pocos alumnos. Seguidamente describimos dichos proyectos.

Proyecto 1.— Escuela unitaria bisexual para 33 alumnos. Proyecto del arquitecto D. Adolfo Florensa.

Consta de vestíbulo, donde se pueden colocar los guardarropas, un aula, lavabos y aseos, para niños y para niñas, y una galería en dos de las caras del edificio.

Representaba un coste por alumno de 462,22 ptas.

El edificio tiene cámara de aire en el suelo y en el techo, para proteger el edificio del frío, la humedad y el calor.

Proyecto 2.— Escuela unitaria bisexual para 60 alumnos. Proyecto del arquitecto D. Adolfo Florensa.

Tiene un aula capaz para 60 alumnos y una gran sala de trabajo, en una sola planta. Además, una galería, un despacho, un vestíbulo, con espacio para guardarropas, lavabos y aseos, para niños y para niñas.

El coste por alumno, es de 451 ptas.

Proyecto 3.— Escuela de 2 aulas de 21 alumnos cada una. Proyecto del arquitecto D. Antonio de Falguera.

Escuela de planta baja, con 2 aulas de 21 alumnos cada una, una sala de trabajo amplia, vestíbulo, sala de profesores, lavabos i aseos.

Su coste asciende a 372,43 ptas. por alumno.

Proyecto 4.— Escuela para 60 niños y 60 niñas. Proyecto presentado por el arquitecto D. Francisco de P. Nebot.

Consta de planta baja y un piso.

En la planta baja se ubica un aula para 60 niños y una sala amplia de trabajos, una sala para los profesores, unos lavabos y aseos, con los guardarropas.

En el piso alto hay un aula para 60 niñas, una terraza con pérgola, lavabos y aseos, y una sala para la maestra.

El coste por alumno es de 207,20 ptas.

Es aspecto estético de esta construcción es semejante, en su aspecto exterior, a las edificaciones rurales típicas catalanas.

Como complemento, en todos los proyectos, se recomienda la instalación y adecuación de jardines y patios de recreo, vallados, y con la entrada alejada de la calle, en evitación de las molestias que puedan causar los viandantes y la circulación rodada.

Se ha de señalar que, en todos los proyectos, se habla de una sala de trabajo, separada de la propia sala de clase.

El aula de trabajo servirá para las actividades de Ciencias Naturales, Física y Química, Agricultura, manualidades, plástica, música, actividades domésticas para las niñas (lavar, planchar, coser, cocinar, ..), y se puede ubicar la biblioteca que, no se circunscribe a la escuela sino que, será circulante y a la que podrán acudir todos los vecinos de la población que así lo deseen. Además la sala de trabajo puede usarse para las reuniones con los padres.

El motivo del concurso para proyectos de edificios escolares está basado, entre otros aspectos, en el hecho de que en las poblaciones catalanas hay bastantes centros defectuosos:

	AULAS	
	mal estado	deficientes
—Barcelona (sin la capital)	74	277
—Gerona	60	203
—Lérida	135	257
—Tarragona	66	194

(Fuente: Ministerio de Instrucción Pública. Censo de 1908).

El 16.6.1915, el Consejo Permanente de la Mancomunidad, aprueba las bases para la construcción de cuatro edificios escolares en pequeñas poblaciones, que debían comprometerse a donar el terreno preciso para la edificación.

A este concurso se presentaron 7 poblaciones de Barcelona (solicitando los proyectos 1, 3, 4), 3 de Gerona (proyectos 1, 4), 4 de Lérida (proyectos 1, 2, 4) y 2 de Tarragona (proyectos 1, 3, 4).

Se adjudicó una construcción por provincia:

- Torrens, en Lérida: proyecto nº 2.
- Palau Sabardera, de Gerona: proyecto nº 4.
- Santmenat, de Barcelona: proyecto nº 3.
- Masó, de Tarragona: proyecto nº 1.

Posteriormente, Santmenat renunció a la construcción y se adjudicó a San Llorenç Savall.

La Escuela de Masó se inauguró el 20.1.1919, con la presencia del Presidente de la Mancomunidad, D. José Puig i Cadafalch, y el Consejero D. José Mestres.

2.3. Bibliotecas Populares

La Asamblea de la Mancomunidad, en la sesión del día 27.5.1915, aprueba un plan orgánico para la instauración de Bibliotecas Populares en los distintos lugares de la región catalana.

Para que estuvieran atendidas por personal adecuado, el Consejo Permanente, acordó el 5.8.1915 organizar una *Escuela Especial de Bibliotecarias*.

Para obtener la correspondiente titulación en dicho centro, había que superar un examen de ingreso, tres cursos y una reválida, con un amplio abanico de materias.

El primer curso se impartió en el año académico de 1915/16, siendo su director Eugenio D'Ors quien, además, era profesor junto con Jordi Rubió y Pompeu Fabra.

Para dotar de bibliotecas populares a los pueblos de Cataluña, se abrió un concurso, que fue convocado el 29.7.1915.

Había Bibliotecas de tres categorías o grados, según fuera el número de habitantes o la importancia de la población a que se destinara.

Los Ayuntamientos tenían que ofrecer:

- a) terreno suficiente para la instalación del edificio,
- b) subvención anual, equivalente al 10% del fondo que diera la Mancomunidad,
- c) Luz, agua, etc., que se precisara para el buen funcionamiento de la biblioteca.

El primer concurso se falló a favor de las localidades de Olot, Sallent, Valls y Sabadell.

Se estudiaron 4 proyectos de edificios, para albergar a las Bibliotecas populares, de los que, al Consejo de Pedagogía en 30.3.1916, consideró aptos, con ciertas modificaciones, los presentados por los arquitectos D. Lluís Planas y D. Ramón Puig Guiralt. El Consell Permanent de la Mancomunidad, en sesión del 10.5.1916, consideró el informe presentado por el Consejo de Pedagogía y dio su aprobación a ambos proyectos.

Los ayuntamientos de Olot, Sallent y Valls, conocido el fallo, se decidieron por el proyecto del Sr. Planas.

En Valls, se colocó la primera piedra del edificio el 23.10.1916, con la presencia del Consejero D. José Mestres, acompañado de D. Eugenio D'Ors y D. Eladio Homs.

Posteriormente, con fecha 27.7.1916, se acordó convocar un segundo concurso, para la creación de 8 nuevas Bibliotecas populares.

Se presentaron un total de 18 solicitudes, 4 de ellas de Tarragona: Amposta, Montblanc, Reus y Vendrell.

Tras un amplio estudio del Consejo de Pedagogía, se adjudicaron las nuevas bibliotecas a las poblaciones de Canet de Mar, Pineda, Vic, Figueras, Lérida, Borjas Blancas, Reus y Vendrell. El Consejo Permanente de la Mancomunidad, en su sesión del 7.12.1916, hace suyo el informe del Consejo de Pedagogía.

El 26.7.1917, se colocó la primera piedra del edificio de la Biblioteca de Vendrell, con una gran fiesta popular.

El 25.11.1918, se comienzan las obras con la apertura de las zanjas de cimentación del edificio.

Se inauguró, el 17.10.1920, con la presencia del Presidente de la Mancomunidad, D. José Puig i Cadafalch.

La Bibliotecas populares estaban consideradas como sucursales de la Biblioteca de Cataluña, lo que permitiría.

- a) establecer un amplio sistema de préstamo de libros entre las Bibliotecas populares entre sí y con la de Cataluña;
- b) dar a las Bibliotecas populares, una organización similar a la de Cataluña, sobre todo en la ordenación y catalogación del material;
- c) el sistema de préstamo al público sería más liberal en las Bibliotecas populares.

2.4. Escuelas de la Beneficencia

La antigua Casa provincial de Beneficencia pasa, en 1920, a la Mancomunidad.

Desde el momento del traspaso se van a mejorar los servicios y las instalaciones.

Concretamente a las escuelas debemos señalar que se trata de una construcción de tres edificios, destinados a escuelas de niños y de niñas. El proyecto es del arquitecto de la Mancomunidad, Sr. Rubió y Bellver.

Se inauguraron en 1923, con la presencia del Presidente Sr. Puig i Cadafalch.

Se implantó el sistema Montessori, para los niños y niñas menores de 5 años.

A tal fin, cuatro religiosas de la Comunidad que prestaba asistencia a los acogidos a la Casa, asistieron al Curso Montessori, dado en Barcelona por la propia María Montessori.

3. LIQUIDACION DE LA MANCOMUNIDAD

La Mancomunidad subsistió hasta enero de 1924 aunque, la Dictadura de Primo de Rivera, la mantuvo de forma muy restringida hasta su total cancelación en 20.3.1925.

Al disolverse la Mancomunidad, y de acuerdo con el Art. 5 de su Estatuto, cada provincia recibía la parte proporcional de los activo y pasivo que existieran en el momento.

Recurriendo al "Acta de la Liquidación de la Mancomunidad de Cataluña", vemos que la Comisión Liquidadora, en 30.5.1925, valoró el total de las inversiones realizadas en la cantidad de 165.750.229,49 pesetas.

A Tarragona le corresponde lo siguiente:

a) *Beneficencia*

De un total de 2.770.784,12 ptas., para toda Cataluña, 50.745 ptas. son las correspondientes a obras en la Casa de Beneficencia.

La inversión, en este apartado representa el 1,83% del total.

b) *Escuelas de la Casa de Beneficencia*

El importe total de la construcción es de 177.752,59 ptas., de las cuales 20.000 ptas. fueron abonadas por la Diputación Provincial de Tarragona, y el resto por la Mancomunidad. La inversión es del 6,41% sobre el total.

c) *Escuelas*

La Escuela Unitaria de Masó costó 16.745,10 ptas.

Las cuatro creadas en toda Cataluña tuvieron un coste de 164.503,17 ptas., lo cual da una inversión para Tarragona del 10,18%.

e) *Material y mobiliario*

En los establecimientos de Beneficencia se realizó una inversión de 50.745 ptas. (1,83%).

En la Escuela de Masó, se invirtieron un total de 3.912,17 ptas. (0,53%).

En la Biblioteca Popular de Valls la inversión fue de 5.705,50 ptas. (0,77%).

En la Biblioteca Popular de El Vendrell, el apartado de material y mobiliario tuvo un costo de 8.042,85 ptas. (1,09%).

Como resumen diremos que el total de lo adjudicado a las cuatro provincias catalanas es el del siguiente cuadro:

Valor en Ptas. del Patrimonio

	<i>activo</i>	<i>inventariable</i>
Barcelona	33.231.650,98	4.821.268,68
Gerona	5.275.339,69	714.722,56
Lérida	7.342.171,61	1.424.165,03
Tarragona	6.461.049,79	595.247,87

BIBLIOGRAFIA

- Comissió Liquidadora de la Mancomunitat: Acta de la... de 30.6.25.
- Diputación Provincial de Tarragona: Archivo (Legajos R. 662, 675, 682, 685 y 5.861).
- Mancomunitat de Catalunya: Col·lecció de volums editat per la...
- Ministerio de Instrucción Pública: Censo Escolar de 1908.
- Rovira i Virgili, Antoni: Prat de la Riba, l'home de partit i l'home de govern.
- III Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans.

EL MUSEU PEDAGÒGIC PROVINCIAL DE BALEARS (1917-1936)

Anna Seguí Llobera

0. INTRODUCCIÓ

Estudiar el Museu Pedagògic provincial o qualsevol altra institució o fenomen educatiu, aïllat de les seves coordenades espai-temporals i sense un marc de referència a nivell polític, econòmic, social, cultural i ideològic, no té sentit. Per això, si logram percebre el Museu Pedagògic Provincial com a un sistema relacionat amb l'exterior i en aquest sentit veure les premisses de la seva fundació, les fonts ideològiques en les que va beure; i, a la vegada, analitzar-lo com a un sistema amb un funcionament intern propi, és a dir, conèixer els seus objectius, seccions, realitzacions, etc...; pensem que haurem lograt la finalitat d'aquesta comunicació.

L'interès que ens mou a l'estudi concret d'aquesta institució que fou el Museu Pedagògic Provincial és degut al paper que jugà com a catalitzador i canalitzador del moviment de renovació pedagògica que tingué lloc a Mallorca a principi del segle XX (1).

1. CONTEXT SÒCIO-POLÍTIC I ECONÒMIC

El liberalisme europeu del segle XIX arribà a Espanya (i més a Mallorca) amb un considerable retard. La significació d'aquell, tant a nivell polític com econòmic, no es consolidà al nostre país fins al 1812 amb les Corts de Càdis, però això teòricament, ja que l'estructura social i econòmica seguí molts d'anys les passes de l'antic règim: una economia mercantilista, una organització estamentada de la societat, una monarquia absoluta, una cultura dins el marc del país i un esperit religiós basat en la revelació.

Aquesta arraigada força conservadora anirà tambalejant-se degut a la nova força burgesa que lluitarà pel liberalisme a tots els nivells. Aquesta lluita serà la que explicarà els successius canvis de poder durant el segle XIX i principi del segle XX; enfrontaments, en definitiva, que produiran inestabilitat i crisis socials. Conseqüència lògica de les quals fou la declaració de la Dictadura de Primo de Rivera que, com és sabut, va solucionar molts de problemes però en deixà de solucionar tants d'altres. El fracàs polític el forçà a la retirada, rera la qual els republicans firmaren el "Pacte de Sant Sebastià", la força interna del qual provocà la caiguda de la monarquia. La revolució sense sang, com ha dit en Pierre Vilar (2), s'havia aconseguit, però a la República li quedava una gran tasca, tasca que no tingué temps de desenvolupar degut a la guerra civil.

Aquest bocet històric que tothom coneix ens ha de servir a nosaltres per situar en el temps, la vida del Museu Pedagògic Provincial: Nasqué el 1918 i per tant, enmig de la lluita política entre liberals i conservadors, es veu afectat pels canvis polítics, essent beneficiat durant els liberals i sobretot durant la República; però quedà truncat, com veurem més tard, per la guerra civil, en la que Mallorca, des del principi va estar de banda dels "nacionals".

Només aquest procés ens basta per fer una primera afirmació: El Museu Pedagògic Provincial fou una institució de signe renovador, i com a tal el seu camp d'acció quedà limitat o reforçat segons la situació sòcio-política en la que es movia el país.

2. COORDENADES CULTURALS, IDEOLÒGIQUES I PEDAGÒGIQUES

Paral·lelament a la lluita per l'hegemonia política es desenvolupava la lluita pel control de l'educació; educació, entesa aquí, com a instrument de domini ideològic del poble.

Entès que això ho pretenien tant els liberals com les forces conservadores, i malgrat aquesta semblança, hem de saber diferenciar el punt de vista educatiu d'uns i d'altres.

El que nos interessa aquí és que el Museu Pedagògic Provincial és una manifestació del Moviment d'Escola Nova, el qual a Mallorca no va poder mai deslligar-se de l'herència krauso-institucionista (3).

Mos explicam. Les exigències liberals en educació són encarnades a nivell d'Estat per la Institució Lliure d'Ensenyança. Així, la defensa de l'educació com a desenvolupament de les potencialitats pròpies del nin, és a dir, la formació total de l'individu, duren a un nou humanisme pedagògic. Es dirà: "el primer és aprendre a ésser homes". Però homes per a què? Senzillament, i quasi res, per a construir una nova societat.

En tot això hi veiem la base filosòfica-moral del krausisme, és a dir, que el valor de l'home resideix en sí mateix. El leit-motiv d'en Giner fou: «Educar a l'home per a l'home» (4); i és aquí on hi trobem la diferència fonamental de la concepció tradicional que defensava l'educació de l'home en i per a Déu.

Es tractava, doncs, d'educar i de formar homes en la responsabilitat i en el deure (Educació moral), i amb un esperit obert i crític (Educació en la llibertat) perquè així és l'única forma de lograr el renaixement d'Espanya (5).

En conseqüència una nova moralitat guiarà l'acció educativa. Una moral basada en la llibertat i no en el dogmatisme. Crear aquest clima de llibertat dins l'aula i transformar-se en guia de l'ensenyança seran les missions del mestre.

Així, el canvi del paper del mestre exigeix una nova formació docent. Malgrat que Giner i Cossío pensin que el magisteri és l'exercici d'un sacerdoti, i per tant la pràctica d'una vocació, també pensen que és necessària la formació científica i la renovació metodològica. A aquesta darrera exigència respondrà l'acció del Museu Pedagògic, i en aquest sentit serà un continuador de la fiabilitat de les Escoles Normals.

3. INFLUÈNCIES DEL MUSEU PEDAGÒGIC NACIONAL

El Museu Pedagògic Nacional (6) fou fruit de l'acció de la Institució Lliure d'Ensenyança en el marc oficial (o sigui del Ministeri responsable de l'educació) i neix amb la pretensió abans esmentada de reformar la formació dels docents, perquè sols així es tindrà força per a reformar l'ensenyança primària.

El Museu Pedagògic és, doncs, una resposta institucional per a millorar la formació superior. Es tractava de donar una formació complementària als estudiants; però sobretot, als docents, als mestres ja "fets". Y. Turín ens diu clarament:

"El Museo debe, pues, ante todo, ser un centro de vida pedagógica, de reunión, de intercambio. Debe aportar a los maestros españoles el espectáculo de todos los programas realizados en las escuelas de todos los países. Debe substraerlos de su aislamiento antisocial que recuerda los primeros días de la civilización, y reunir los esfuerzos hechos individual y socialmente en favor de la educación" (7).

No basta, doncs, millorar els coneixements, sinó que es necessari sembrar una gran fe en l'educació dins els cors dels mestres.

En conclusió, la missió del Museu Pedagògic Nacional (8), ens ha interessat a nosaltres perquè el Museu Pedagògic de casa nostra seguí les pautes d'aquell, procurà ésser la seva imatge.

4. EL TEORITZADOR I L'ÀNIMA DEL MUSEU PEDAGÒGIC PROVINCIAL: JOAN CAPÓ

La finalitat de l'educació per a Joan Capó és la formació de l'home en tots els seus aspectes; és a dir, que arribi a ésser Home. Això vol dir que hi ha un procés educatiu formador de l'home moral. Aquest procés és continu i global. Per això té en compte dos aspectes: 1) el psicològic, entès com el desenvolupament de les potencialitats latents dins cada individu; i 2) el social, ja que aquestes potencialitats no tenen sentit si no estan en societat.

Per això Joan Capó, igual que per als homes de la Institució Lliure d'Ensenyament, l'educació és l'única que té capacitat per a renovar la societat, però això sols gràcies als individus formats. En conclusió, només l'HOME és capaç de transformar la societat.

Derivant d'aquestes teories és lògic que la didàctica d'En Capó es basi en el treball perquè ell duu implícit: 1) el sentit de la realitat, és a dir, posar en contacte a l'educand amb la vida (9); 2) el sentit del civisme; i 3) el sentit del deure. Tot això ho veim clarament amb aquestes paraules:

"Paso a paso, en visión clara y tranquila, vamos a contemplar la realidad: verás a tus demás hermanos españoles, ocupadas sus manos y sus inteligencias en cumplir la ley santa del trabajo" (10).

Per al senyor Joan Capó, el treball aconseguirà el perfeccionament de la persona, la formació de l'home moral, responsable de la seva funció i que es guia pel sentit del deure i per la imitació de models brillants i perfectes (11). Per a Capó, doncs, és més important l'esforç que l'interès: l'home ha d'esforçar-se sempre per a superar-se cada dia en el camí de la ciència, la bondat i la virtut. Es tracta de crear consciències escrupoloses, d'aspirar sempre a un alt ideal.

La importància del treball radica en l'ús del mètode actiu per a l'ensenyança, més encara, per a la disciplina i l'autoritat que d'ell se'n deriven: disciplina com a distribució del temps i del treball; autoritat entesa etimològicament, o sigui, té autoritat qui és autor, és a dir, qui fa, qui actua, qui treballa. En funció de tot lo dit, el mestre sols exercirà una autoritat moral, sols donarà llum a les capacitats de cadascun dels individus.

Per altra part, el senyor Capó entén la societat com a institucionalitzada. Així l'educació està en mans d'algunes d'elles: la família, l'escola,...; ambdues deuen col·laborar, però Capó pensa que és la família la base de la societat, si els valors d'aquesta cauen, la societat és trobarà en desequilibri; és a dir, si no es forma a l'home, no hi ha societat possible. Doncs, regenerar Espanya és formar les noves generacions, i això depèn de l'escola.

Aquesta fe en l'escola serà el vertader puntal de l'acció pedagògica que desenvoluparà Joan Capó.

Ara bé, per a desenvolupar l'escola es precisa d'una èlite formadora. I això és important tenir-ho en compte de cara al Museu Pedagògic Provincial.

5. EL MUSEU PEDAGÒGIC PROVINCIAL: UNA REALITAT

Analfabetisme, manca de llocs escolars, condicions pèssimes de l'ensenyança, etc... eren trets de la nostra realitat educacional.

Davant aquesta situació Joan Capó es plantejà l'acció social, i el perfeccionament dels mestres i dels procediments educatius. Però baix aquests, l'objectiu principal era el millorament de l'ensenyança primària.

Aquestes perspectives d'acció veim com coincideixen amb la seva teoria educativa fonamentada en l'educabilitat del poble, però essent aquesta dependent de l'èlite dels mestres posseïdors, en sí mateixos, del saber.

I, precisament per això, Capó se n'adona de la necessitat real de la formació del mestre; i diu que només tenint consciència d'aquesta necessitat es podrà solucionar el problema de l'ensenyança primària.

Per això l'Inspector Joan Capó (12), extralimità la seva tasca molt més enllà dels límits oficials, tot intentant donar resposta a la problemàtica educativa (i no tant sols escolar) de les illes.

Així, doncs, el Museu Pedagògic Provincial intentà resoldre la problemàtica de la formació dels mestres i de l'ensenyança primària (tan íntimament lligades que es podria dir que és la mateixa) i uní en una gran espiritualitat pedagògica les Escoles Normals i la Inspecció.

Comptant amb ambdues institucions, el Museu Pedagògic Provincial respondrà a la formació del magisteri, tot concebibint el mestre com un sacerdot de la cultura; tot posant a la base de la pràctica didàctica una finalitat pedagògica, ja que no es pot concebre l'educació sense un ideal a aconseguir i una realitat en la que actuar. En definitiva, per als homes del Museu, els mestres són la palanca que ha de moure el món; per això

Joan Capó afirma: "según seamos será el pueblo de mañana", paraules on hi trobem a més les ànsies regeneracionistes que guien la seva teoria.

Dites, fins ara, les seves inicials intencions, no és d'extranyar que el Museu Pedagògic Provincial es pugui definir com a una institució creada per a lograr la reforma pedagògica, i com a representant de la força ideològica i sentimental del magisteri.

Com a resum de lo dit són interessants aquestes paraules de Llorenç Maria Duran:

"L'esplendor de l'escola nacional mallorquina dels vint anys de la guerra civil es deu, en bona part, a la concurrència de dos elements de gran valor: les escoles Normals i la Inspecció d'ensenyament primari. En venir Joan Capó a Mallorca aviat concebia el Museu Pedagògic a imatge del de Madrid, tan vinculat a l'Escola Superior del Magisteri, d'on procedien només professors de les Normals, i Joan Capó mateix. Aquests homes venien saturats de l'entusiasme de la Institució Lliure d'Ensenyança, hereva de l'esperit místic d'aquell apòstol laic que fou Francisco Giner de los Rios" (13).

És clar, doncs, que malgrat la importància de la Inspecció i de les Normals com a organismes orientadors de tota activitat, el Museu representi, abans de tot, l'associació del Magisteri, un centre de col·legialitat, de COMUNICACIÓ; comunicació que, dirigida per la personalitat de Joan Capó (14), per si sols el defineix com a centre pedagògic per excel·lència.

Fou el 1917 quan Joan Capó escriví el projecte de creació de tal centre (15), però no fou aprovat fins el 1918, any en què el president de la Diputació fou D. Lluís Alemany, el qual permeté que el Museu Pedagògic Provincial obrís les seves portes al món de l'educació. Es materialitzà, en principi, a les dependències de la Misericòrdia, però fou traslladat el 8 d'abril del 1933 a la Capella del Consolat de Mar (degut a que la Diputació precisava de l'edifici de la Misericòrdia i que l'Escola Normal femenina havia deixat buit el Consolat de Mar), sense que això afectàs en lo més mínim a la funcionalitat de l'organisme; va ésser, doncs, un canvi formal.

El Museu Pedagògic Provincial es regia per un Consell de Govern i d'administració depenent de la Diputació; però a nivell pedagògic el que ens interessa és l'existència d'una comissió tècnica permanent que estava constituïda per:

"Vicepresidente.— D. Manuel Rueda, Inspector Jefe de Primera Enseñanza. Vocales?— Don Francisco Bello y Doña Concepción Majano, profesoras de Pedagogía de las Normales. Don Bartolomé Terrades y Doña Paula Cañellas, Maestros de Palma. Secretario.— Don Juan Capó, Inspector de Primera Enseñanza" (16).

Quant al finançament, el Museu depenia del pressupost de la Diputació, però també podia comptar amb subvencions de l'Estat, dels ajuntaments o de particulars. Aquest pressupost de la Diputació no se sap ben bé com es distribuïa dins el Museu. Però sí podem precisar com el Museu reclamava l'ajuda dels particulars:

"...pero queremos llamar la atención a nuestros lectores sobre la conveniencia y obligación moral de coadyuvar a la obra que realiza el Museu Pedagógico, contribuyendo a la realización de sus iniciativas que tan eficaces han de ser para nuestras escuelas" (17).

Hem de remarcar aquí que en la darrera reunió del Museu el 15 de gener del 1936, el dèficit era de 7.797'16 pessetes. Aquest dèficit s'ha dit que era permanent (18) ja que sempre els projectes havien superat els ingressos.

Quant a l'organització interna, hem de dir que aquesta possibilità l'eficàcia de les activitats. Més amunt ja hem fet menció d'una centralització, però d'una centralització delegada; d'aquí les seccions en què es dividia el Museu, entre les que hem d'assenyalar:

1. Biblioteca i publicacions.— Ambdues tenien la missió d'establir una comunicació entre els mestres, i entre els mestres i les autoritats educatives. A tal efecte la biblioteca suposava ésser una font d'informació, i podia ésser utilitzada per a tothom segons un determinat règim (19).

Segons Rosselló Simonet, aleshores normalista, a la biblioteca del Museu hi havia molta bibliografia sobre renovació metodològica, lo qual marca la preocupació didàctica d'aquells mestres. Quant a les revistes s'hi podien trobar moltes publicacions de fora (20) que s'intercanviaven amb la publicació del Museu titulada "Boletín Pedagógico".

La importància que el Museu donà a la biblioteca com a servei públic és de remarcar en tant que les missions pedagògiques (21) continuaren aquesta obra per tots els pobles durant la Segona República.

2. La secció de Psiquiatria.— Titulada "El estudio del niño" tractava d'estudiar la problemàtica psico-pedagògica, i provenia d'una secció de psiquiatria començada per Francisco Bello a l'escola Normal masculina l'any 1918.

La secció començà el 15 d'octubre de 1933 baix la direcció del Dr. Joan I. Valentí. Dins d'aquesta secció és de destacar la Setmana d'Higiene Mental aplicada a la Pedagogia que, organitzada per la inspecció Provincial, es dugué a terme al Museu (22). El 1934 s'organitzà un curset de tests (23) amb resultats molt exitosos. En definitiva, podem dir que, malgrat les limitacions instrumentals, la secció era una prova de la científicitat que animava la tasca del Museu.

3. Altres seccions.— El Museu començà amb vuit seccions, però anaven variant segons els interessos dels mestres. Així el 1929 les seccions que hi trobem (24) són: L'estudi del nin, l'educació de la dona, Art, Agrícola, geogràfico-històrica, ciències naturals, Treballs manuals, i biblioteques i publicacions. Més tard se n'hi afegiren altres com la de Didàctica, la de material d'ensenyança, la Mallorquina, etc... La perduració de totes elles fou més limitada del que es volia, així com l'assistència dels mestres (els dels pobles, sobretot, tenien greus problemes de transport).

Quant a les realitzacions del Museu Pedagògic Provincial, cal remarcar les següents:

1. El Congrés de 1920.— Programa pedagògic del qual i comissió organitzadora (25) quedaren vençuts per les forces socials conservadores de l'illa (26) i, per tant, fou un congrés "no nato".

2. Les colònies escolars. —Anomenades «Colonias escolares Provinciales». Sorgiren de la idea de no acceptar les vacances com a una ruptura. Es pensa que l'educació del nin no s'ha d'interrompre; per això es basen en una educació del temps lliure, tot aprofitant-lo per al propi perfeccionament de l'individu.

3. Conferències.— Eren de tipus formatiu, generalment de temàtica higienista o naturalista, com si l'educació fos una continuació lògica de la naturalesa.

La seva missió era la formació dels adults, es tractava de fer efectiva la formació permanent, de respondre a aquella idea pedagògica que l'educació de l'home era inacabada i inacabable.

4. Viatges de mestres s l'estranger.— Responien a aquella idea que s'havia traçat el Museu sobre la comunicació en matèria educativa. L'educació no era una cosa aïllada i exclusiva de la nostra terra, sinó que hi havia molt a aprendre damunt metodologia i material educatiu d'altres pobles. En definitiva, sols fruit de la comunicació podria sorgir un millorament de l'educació mallorquina.

5. Construccions escolars.— Joan Capó va fer sempre molta propaganda per a la creació d'escoles i per a la construcció d'edificis escolars (27). Ell va fer un pla de gran amplitud que fou presentat al governador civil, el qual convocà una assemblea de batlles a celebrar el 10 de juny del 1926 (28). Donat l'èxit de la dita assemblea, s'acordà dur el projecte a Madrid donada la seva qualitat i transcendència.

En definitiva, el primer Pla Provincial de Construcció d'Escoles sorgí del Museu, de la que es digué Magna Assemblea de Batlles, i del pensament pedagògic-pràctic de l'inspector Joan Capó, que en aquest cas concret de les construccions escolars suposà tot un estudi sistemàtic de la realitat i de les necessitats que aleshores tenia plantejades la nostra terra.

6. Exposicions pedagògiques.— Es tractava d'exposar les manualitats fetes pels nins a les escoles. L'interès d'aquestes està en què servien d'estimulació al treball que suposava l'intima relació entre les mans i els cervells; per als homes del Museu, les manualitats servien per a modelar intel·ligències. A més, aquestes exposicions eren una mostra d'Escola Activa, de l'eficàcia i de la germanor del Magisteri que concurriria a elles amb els seus alumnes.

A les revistes pedagògiques com «El Magisterio Balear» i el «Boletín Pedagógico» hi trobem freqüentment anuncis de com dur a terme les exposicions, freqüència que marca la importància d'aquestes al igual com el seu caràcter permanent. L'única crítica que s'ha fet a les exposicions és l'artificialitat d'elles degut a que es convertiren en camp de competitivitat per els mestres més que un exponent de tasca infantil.

7. Cursos de perfeccionament de mestres.— Semblaven ésser retirs pedagògics. La seva funció era substituir la intuïció pel mètode a dins l'escola; més encara, es tractava d'infondre als mestres la fe en l'educació. Reafirmant lo anteriorment dit trobam:

“El cursillo en sí, necesitaba ser transformado en su finalidad superior. Era y es necesario acudir a la inteligencia del maestro y alimentarla con las ideas más claras, necesarias y eficaces de las cuestiones sociales y científicas. Pero es tanto o más necesario aún procurar un fuerte estado sentimental, único que puede fortificar o reafirmar la vocación cuando está aletargada, o crearla cuando no existe. Y para ello hay que procurarse una serie de circunstancias que obliguen a la reflexión y a la meditación, para que en el silencio de las cosas materiales se pueda oír la voz del espíritu” (29).

El curset més important a senyalar fou el de Sineu-Lluc-Felanitx el 1919 (30) tant per la seva concurrència com pel nivell i contingut pedagògic.

Quant a la finalitat d'aquests cursos no és altra que la de formar un cos docent unit, és a dir, tornam a trobar que la finalitat era la comunicació.

“Para la mejor riqueza espiritual de cada uno, no guardéis las ideas, como rico avaro. Lanzadlas s todos los vientos. Hacerlas circular que volverán a vosotros mejoradas y multiplicadas. (...). Nuestro objetivo final a de ser perseguir y alcanzar nuestra perfección. Pensemos y llegaremos a ser buenos maestros después de ser buenos hombres” (31).

Es tractava d'una elevació espiritual u patriòtica del nostre magisteri, perquè perfeccionant la formació i voluntat d'aquest, ve per sí sola la regeneració del país.

6. EL FINAL DEL MUSEU PEDAGÒGIC PROVINCIAL I LES SEVES APORTACIONS

Recollint algunes de les opinions més importants, trobam la del senyor Melcior Rosselló Simonet que afirma lo següent:

“Els primers dies del Moviment... ferem el trasllat de quasi totes les coses del Museu cap al Grup Escolar Jaume I, que estava a punt d'inaugurar-se (...). Els llibres de la biblioteca, crec que més tard foren depurats, se'n llançaren molts per les sales d'aquesta escola, que per altra banda fou quarter al cap de pocs dies i s'acabà per perdre tot. Durant molts d'anys hi ha hagut al Consolat de Mar un estal·lari, una volta celeste molt grossa, molt ben feta, al sòtil d'una sala d'uns quants mallorquins que quedà allà com a relíquia. No sé si hi és encara; fou la darrera peça del Museu Pedagògic que he vist. De tant en tant, pel “baratillo” dels dissabtes sortien llibres de pedagogia o altres matèries amb el segell del Museu, per a vergonya dels qui encara tenien una mica de sensibilitat i valoraven aquella obra fundada per D. Joan Capó als anys vint” (32).

En realitat el que queda avui en dia del Museu Pedagògic Provincial és ben poca cosa; però en el seu temps possibilità un moviment de renovació el magisteri, logrà sembrar un esperit pedagògic il·lusionat cap a la millora de l'ensenyament.

Quant a D. Miquel Deya, considerat per Melcior Rosselló com el màxim seguidor i deixeble de Joan Capó i la seva obra, em deia personalment que ell no pot sinó alabar tot el món pedagògic que envoltava el Museu, ja que begué d'aquell entusiasme i ambient de treball tan directament, que sols pot dir que lo que s'hauria de fer és «ressuscitar el museu».

Sols per les seves obres basta jutjar com era d'èxitós el Museu Pedagògic Provincial en el seu temps. Efectivament, la tasca de Joan Capó a través del Museu suposà tota una època en el desenvolupament pedagògic de les illes. El seu estil de feina, la seva facilitat de domini, la seva capacitat organitzativa i directiva, i el seu esperit progressiu és lo que deixà petjada en el camí pedagògic de la nostra terra. I deixà petjada perquè s'avançà a la seva època, sembrant l'ideal per tot arreu. Ell va saber superposar la seva obligació oficial amb una tasca moral que lograria el ressorgir de l'HOME, lo qual pressuposa el ressorgir de la capacitat d'educar.

La seva personalitat era la que aguantava el Museu. La seva cultura lograda amb força de voluntat, el seu seny de persona vella, i un gran cor ratjant d'amor, són els trets que tingué l'Inspector per fer un conreu profitós de la pedagogia. I, conretjar és anar endavant, és estimar el progrés, un progrés que inclús havia lograt institucionalitzar.

Per això el Museu Pedagògic Provincial acabà amb la guerra civil, ja que acabant amb ell, s'acabava també amb allò que es considerava un perill institucionista. Les raons polítiques, doncs, són les que lograren trepitjar les ànsies liberals en l'educació que aquell grup de mestres havia lograt gràcies a la llavor pedagògica de l'Inspector D. Joan Capó.

El fracàs, doncs, del Museu, no fou sinó un fracàs més de la ideologia burgesa i liberal, fou in derivant més del fracàs krausi-institucionista a Mallorca, i com a tal l'educació ja no s'entendria com una força transformadora de la societat sinó tan sols com a una perpetuadora d'ella.

NOTES

- (1) Per enquadrar-lo dins aquest moviment de renovació pedagògica, vegeu la Comunicació d'Antoni J. Colom en: VARIS: Comunicacions. II Jornades d'Història de l'educació en els països catalans. Ciutat de Mallorca, 1978. Pàg. 36 i següents.
- (2) Vegeu VILAR, Pierre: *Historia de España*. Libraire espagnole. París. 1975.
- (3) Com ha demostrat el Dr. Antoni D. Colom en VARIS: Op.Cit. pàg. 36.
- (4) Aquesta finalitat és expressada en termes idealistes ja que així amaga els interessos socials de la burgesia que pretenia aleshores adequar les ments a les necessitats econòmiques i socials. Ens trobam, doncs, en la concepció de l'educació com element ideològic, tal i com ha demostrat Larena en LERENA, C.: *Escuela, ideología y clases sociales en España*. Ariel. Barcelona. 1975.
- (5) D'aquesta forma, la Institució Lliure d'ensenyament combregava amb un profund amor a la Pàtria i amb l'emmarc intel·lectual dels homes de la Generació del 98.
- (6) Fou fundat per Real Decret de 6 de març del 1882. S'obrí el 1884 i el seu director fou Cossío. A tals efectes es pot consultar Turin, Y.: *La educación y la escuela en España de 1874 a 1902*. Aguilar. Madrid. 1967. Pàg. 223.
- (7) Turin, Y.: Op. Cit. Pàg. 303.
- (8) Concretament es pot trobar els "Servicios encomendados al Museo Pedagógico Nacional" en "El Magisterio Balear", 27 juny 1932, nº 396, pàgs. 217-219. I el seu nou reglament (aprovat el 1932) en "El Magisterio Balear" de 7 novembre 1932, pàg. 359; y de 14 novembre 1932, nº 415, pàgs. 364-369 y 370.
- (9) S'ha de dir que a la teoria d'En Capó no hi ha ruptura entre Naturalesa i Educació, sinó que aquella alcança el seu propi significat amb aquestes i viceversa. Però també aquí hi podem fer la primera crítica a la teoria de J. Capó: l'educació no hauria d'ésser el "contacte amb la vida", sinó la vida mateixa.
- (10) Vegeu Capó, J.: *Lo que España espera de vosotros I*. Palma de Mallorca. 1930. Pàg. 3.
- (11) L'exemple és una característica pedagògica molt arrelada a Mallorca gràcies a les influències pestalozzianes.
- (12) Joan Capó es formà baix l'atri de l'Escola Superior del Magisteri de Madrid, i és de la promoció de 1911-1914. Fou inspector de Primera Ensenyança de Balears, passant a ésser cap d'inspecció de la mateixa província el 1924.
- (13) Oliver, J.: *Escola i societat*. Moll. Palma. 1978. Pàg. 157.
- (14) Persones lligades directament amb el Museu, com són Margarida Bordoy i Francesc Rosselló ens han confirmat personalment que el clima de germanor que es respirava al Museu era sostingut gràcies a la forta personalitat de J. Capó. Aquest permetia l'autonomia i exigia la responsabilitat a cadascun tot dirigint i centralitzant tota tasca educativa.
- (14) Segons mos recorda l'"Almudaina" del diumenge, 13 d'octubre del 1919 pàg. 1. Pareix ésser que aquest projecte ha desaparegut, o tal volta unes mans molt geloses el guardin.
- (16) "Boletín Pedagógico" del abril de 1919. Nº 1. Pàgs. 18-19. També es pot veure a l'"Almudaina" del 13 d'octubre del 1918. Pàg. 1. I a "La Ultima hora" del 8 de novembre del 1918, pàg. 1.
- (17) "El Magisterio Balear" de 21 d'octubre del 1929. Nº 256. Pàg. 336.
- (18) Vegeu el treball sobre Joan Capó de Maria Tous, Joana Mª Morey i Catalina Fernandez en el Departament de Pedagogia de la Facultat de Filosofia i Lletres de Palma; carpeta n. 30 de l'arxiu històric.
- (19) Règim que es pot trobar al "Boletín Pedagógico" del 8 de novembre del 1919. Nº 8. Pàg. 159.
- (20) "Revista que puede leerse en la biblioteca del Museo Pedagógico Provincial: Alrededor del Mundo, Boletín Oficial del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes, de Madrid; La Escuela, de Castellón; El Magisterio Navarro, de Pamplona; l'Educazione Nazionale, italiana; La escuela Moderna, de Madrid; La Gaceta, de Madrid; Ibérica, de Barcelona; El Magisterio Balear, de Palma; El Magisterio Español y El Magisterio Nacional, de Madrid; L'Education Enfantine, Le Journal des instituteurs et des institutrices, y Le Travail Manuel y Les Ciencias Experimentales et le cinema à l'école, francesas; Revista de Menorca, de Mahón; Vida Escolar, de Madrid; Servicio General de Estadística de Palma; Revista de las escuelas Normales, de Guadalajara; Revista de Redagogía de Madrid". La relació esmentada es pot trobar a "El Magisterio Balear" de 30 de gener del 1928, nº 166. Pàg. 40.
- (21) Estudiades per Gabriel Janer Manila. Vegeu la seva comunicació a les II Jornades d'Història de l'Educació en els països catalans. Ciutat de Mallorca. 1978. pàgs. 70 i següents.
- (22) Es pot llegir el resultat de la dita setmana a "El Magisterio Balear" de 27 de juny del 1932, nº 396, pàgs. 214-216.
- (23) Vegeu "La Magisterio Balear" de 31 de març del 1934. nº 448. Pàg. 333.
- (24) Vegeu "El Magisterio Balear" de 18 de novembre del 1929. n. 260. pàg. 263.
- (25) A tals efectes es pot consultar OLIVER, J.: Ob. cit.
- (26) Com bé a demostrat Jaume Sureda Negre en la seva comunicació en VARIS: Op. Cit. Pàg. 14.
- (27) Vegeu: Museo Pedagógico Provincial de Baleares. *El problema escolar de las Baleares (ensayo de solución total)*. 10 de junio de 1926. Palma de Mallorca. Guasp. 1926. ó en VARIS: Op. Cit. Pàg. 14. I 1934. no 448. Pàg. 333.
- (24) Vegeu "El Magisterio Balear" de 18 de novembre del 1929. n.º 260. Pàg. 263.

- (25) A tals efectes es pot consultar OLIVER, J.: Ob. cit.
- (26) Com bé a demostrat Jaume Sureda Negre en la seva comunicació en VARIS: Op. Cit. Pàg. 14.
- (27) Vegeu: Museo Pedagógico Provincial de Baleares. *El problema escolar de las Baleares (enseño de solución total)*. 10 de junio de 1926. Palma de Mallorca. Guasp. 1926.
- (28) Es pot veure la circular a *El avance de la Provincia de Baleares*. En un quinquenio del 13 de septiembre de 1923 al 13 de septiembre de 1929. Palma. Tip. Provincial, 1929. Pàgs. 87-88.
- (29) CAPÓ, J.: *Cursillo de perfeccionamiento para maestros*. Sinue-Lluc-Felanitx. 1919. Sóller. La sinceridad. 1920. Pàg. 7.
- (30) Es pot trobar àmplia informació a CAPO, J.: Ibid. Pàgs. 8 i 9.
- (31) CAPÓ, J.: Ibid. Pàgs. 98 i 99.
- (32) OLIVER, J.: Op. cit. Pàg. 122.

ÍNDIX

El problema: Història de la Paideia-Politeia	5
La Història de l'Educació en els llibres de text: Anàlisi de quatre manuals característics (Jaume Carbonell i Sebarroja, Pere Solà i Gussinyer)	6
Apunts per a un possible model per a una història social de l'educació ordinària o comuna (Pere Solà i Gussinyer)	12
Les escoles de Patronat Domènec durant el període 1919-1931 (Ferran A. Candela i Gorgia i Otilia Defis i Peix)	16
L'ordenació de les escoles públiques a Olot en el darrer terç del segle XVII (Ricard Jordà i Güell) ...	18
De la marginació a les distincions públiques. El xuetes i l'educació a Mallorca 1715-1800. (Josep Llinares i Martorell, Dolors Talens i Aguiló, Dolors Foreza i Forteza)	22
L'educació a Tarragona en l'adveniment de la Segona República (Josep Cornadó i Lladó, J. Guillermo Fernández Diez, Joaquín Plana Bernaus, M. Teresa Vázquez-Prada, Montserrat Vilà Miquel)	25
L'avaluació en les escoles del Principat durant el segle XX (Joan Rosàs Reverté)	27
L'Escola Freinet de la Plana Rodona (Olèrdola) vista per l'alumne Josep Colomer. (F. Imbernon, M. Fortuny i R. Pujol)	31
L'Escola Freinet de Barcelona 1937-1938 (Maria Pla i Molins)	32
Algunes notes sobre la censura de textos escolars durant els primers anys del franquisme (M. Fortuny, F. Imbernon i R. Pujol)	36
El nomadisme pedagògic a Catalunya. (Joan Tusquets)	42
Dades per a la història de l'educació als Països Catalans. La Universitat d'Oriola (1569-1775). (C. Borbonès Brescó i A.P. González Soto)	49
Materials per a la història de l'educació a Reus (1810-1833). (Pere Anguera)	50
Un medio de financiación de la universidad en el antiguo régimen. El "quarto" de la primicia (1592-1807). (Luís J. Navarro Miralles)	54
Laureà Figuerola, com a teòric i pràctic de la funció d'inspector. (Carme Carreras)	54
Col·legi Samà de Vilanova i la Geltrú. Primer decenni de vida acadèmica (1877-1887). (Joan Florensa i Parés)	59
Les "Ordinaciones per la Confraternitat dels mestres de llegir, escriure i comptar de la ciutat de Barcelona" (1740). (B. Delgado)	63
L'educació d'èlit i l'ensenyança de les Ciències Noves a Mallorca durant la segona meitat del segle XVII. (Bartomeu Mulet Trobat)	67
Institucionalització de l'educació femenina a Tarragona durant el segle XVII. (M. Mercè Bonsfills i Rovira, M. Isabel Miró i Montoliu)	71
Un quadern escolar pratenc del segle XVIII. (Jaume Codina)	73
Balmes: Aspectes pedagògics en "El Criterio". (Gabriel Comes Nolla, Bonifaci Jimenez Jimenez)	73
Presència catalana en la Escuela de Artes y Oficios de Béjar a fines del siglo XIX. (José M. Hernández Díaz)	77
Formació professional agrària. Idees de Dolors Moncerdà. (Núria Borrell i Felip)	80
Los comienzos de la Escuela del Trabajo de Tarragona (M. Francisca García Salomón, Josefina Espallargas Bella)	84
L'escola del Comerç de Tarragona. (M. Josepa Figueras i Serrano)	86
L'Escola-Taller d'Art de la Generalitat de Tarragona. (Joan Teixidó i Ribera)	89
L'Escola professional de la dona del Patronat Social Femení de Lluçmajor (Jordi Vallespir i Soler) ..	92
La institucionalització del paper del mestre dins l'aparició del sistema educatiu burgès: estudi del cas de Mallorca. (Bernat Sureda i García)	95
Els col·legis privats de segona ensenyança a Mallorca. (Antoni J. Colom i Canellas)	100
La premsa pedagògica barcelonina davant la crisi del 98. (Conrad Vilanou i Torrano)	106
L'institucionisme a Mallorca. El «Boletín de la Institución Mallorquina de Enseñanza». (1882-1887). (Francesc J. Díaz de Castro)	109
Una escola rural dels segles XIX-XX. El Col·legi de Sant Agustí de la Selva del Camp. (Ramona Valls i Montserrat)	113
El senyor Esteve, mestre de l'Ateneu. (Carme Badia i Altès i altres)	117
La pedagogia a Catalunya. Trajectòria i característiques. (Alexandre Sanvisens Marfull)	121
Algunes reflexions sobre l'analfabetisme a finals del segle XIX. (Jordi Monés i Pujol-Busquets)	122
Les colònies de vacances a Catalunya (1893-1939). (Manuel Catà i Mitjans)	129
Sobre la consolidació de l'ensenyament privat a Mallorca durant el primer quart del segle XX. (Gabriel Janer Manila)	132
Notes bibliogràfiques a l'obra de Pere Barnils i Giol. (Maria Pla i Molins)	137
L'escola laica d'Alaior. (Pere Alzina Seguí)	142
Política cultural y educativa de la mancomunidad de Cataluña y sus realizaciones en Tarragona. (Juan Bautista López Ferreres, Antonio A. Parra García)	142
El Museu Pedagògic Provincial de Balears (1917-1936). (Anna Seguí Llobera)	146

SOCIETAT
D'HISTÒRIA
DE L'EDUCACIÓ
DELS PAÏSOS
DE LENGUA
CATALANA

